

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHALEFET VE BASIN İLİŞKİLERİ
ÇERÇEVESİNDE 1957-1960 DÖNEMİ DEMOKRAT
PARTİ**

**YILMAZ YILDIRIM
2501150810**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR**

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : YILMAZ YILDIRIM Numarası : 2501150810
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / T.C. TARİHİ Danışmanı : DOÇ. DR. FATİH M. SANCAKTAR
Tez Savunma Tarihi : 16.01.2019 Saati : 16:30
Tez Başlığı : * Muhalefet ve Basın İlişkileri Çerçevesinde 1957-1960 Dönemi Demokrat Parti *

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CEZMİ ERASLAN		Kabul
2- PROF. DR. RECEP KARACAKAYA		Kabul
3- DOÇ. DR. FATİH MEHMET SANCAKTAR		Kabul
4- DOÇ. DR. ABDURRAHMAN BOZKURT		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AYDOĞDU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. KÜRŞAT KARACAGİL		
2- DOÇ. DR. BURCU KURT YÖNEY		

ÖZ

MUHALEFET VE BASIN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE

1957-1960 DÖNEMİ DEMOKRAT PARTİ

YILMAZ YILDIRIM

Türkiye’de Atatürk döneminde uygulanmak istenen fakat başarılabilmayan çok partili sistem 1946 yılında hayat bulmuştur. Bu dönemde kurulan muhalefet partileri arasında en önemli olanı hiç şüphesiz Demokrat Partidir. Öyle ki kısa sürede halkın dikkatini çekmiş ve bir iktidar alternatifi olduğunu kanıtlamıştır.

Demokrat Parti kurulduktan kısa bir süre sonra, 1947 yılında yapılması gereken seçimler bir yıl öne alınmış ve 1946 yılında iktidar lehine olan uygulamaları bakımından son derece tartışmalı bir seçime rağmen Ana Muhalefet konumuna yükselmiştir. Dört yıl süren bu süreçte Demokrat Parti, İktidarın ve Bürokrasinin yarattığı birçok güçlüğü de aşmaya çalışmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ise tek başına iktidar olma şansı yakalayan Demokrat Parti bundan sonraki 10 yılda da aynı şekilde iktidarda kalmıştır. Türkiye’nin demokrasi tarihi açısından son derece önemli olan bu yıllarda Demokrat Parti’nin muhalefet ve basın ile olan ilişkileri sıklıkla tartışılmıştır. Özellikle 1957-1960 arası dönemde iyice gerilen bu ilişkiler 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesinin temel sebepleri arasında gösterilmesinden dolayı son derece önemlidir.

Bu çalışmada Demokrat Parti’nin 1946-1950 arası olan muhalefet yıllarında yaşadığı güçlüklerin yanı sıra iktidarının 1950-1956 yıllarındaki uygulamalara da yer verilmiştir. Böylece son üç yılda yaşanan olayların sebepleri anlaşılmaya çalışılırken özellikle DP ve CHP arasındaki gerginliğin sonuçları da belirtmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Basın, Ekonomi, Dış Politika, 27 Mayıs Askeri Darbesi, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Celal Bayar,

ABSTRACT

1957-1960'S DEMOCRATIC PARTY WITHIN FRAMEWORK OF OPPOSITION PARTIES AND PRESS RELATIONS

YILMAZ YILDIRIM

Multiparty system, which desired to be implemented during Ataturk's period but hadn't been achieved, has found life in 1946. The most important of the opposition parties established during this period is undoubtedly the Democratic Party. Democratic Party soon attracted the attention of the public and proved itself that it's an alternative for ruling the government.

Shortly after the establishment of the Democratic Party, the elections to be held in 1947 held a year early in 1946, despite the highly controversial election in favor of Main Power, it became the Main Opposition Party. The Democratic Party tried to overcome too many difficulties created by the Main Power and the Bureaucracy during this for years. In the elections of May 14, 1950 the Democratic Party had the chance of become a ruler by itself and keep the power for the next 10 years. These years are extremely important for Turkey's History of Democracy and during this time the relations of the Democratic Party with the opposition parties and the press have been frequently discussed. These relations which became very tense in between 1957 and 1960 are important because of their involvement in the military intervention.

This thesis includes the difficulties faced by the Democratic Party in 1946-1950 and it's practices in 1950 and 1956. While trying to understand the reasons of the events happened in the last three years, the results of the tension between DP and CHP were also mentioned.

Key Words: Democratic Party, Press, Economy, Foreign Policy, 27 Mayıs Military Coup, Ismet Inonu, Adnan Menderes, Celal Bayar.

ÖNSÖZ

Türkiye’de çok partili siyasal yaşam incelendiğinde Demokrat Parti son derece önemli bir yeri olduğu görünür. Nitekim Atatürk döneminde iki kez denenen çok partili yaşama geçiş denemeleri başarılı olamamıştır. Ancak ardından başlayan İnönü döneminde çok partili siyasi yaşama geçiş 1945 yılında yeniden yıldı denenmiş ve başarılı olmuştur. Kurulan partiler arasında en iddialısı olan Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olmayı başarmış ve Türkiye’yi 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar 10 yıl kesintisiz bir biçimde yine tek başına iktidar olarak yönetmiştir.

Bu çalışmada Demokrat Parti’nin 1957-1960 arası döneminde muhalefet ve basın ilişkileri ele alınmış olup 27 Mayıs darbesine giden yolda yaşanan olaylar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Tutanakları, Demokrat Parti Meclis Grubu Zabıt Tutanakları, dönemin önemli simalarının hatıratları, dönemle ilgili yapılan araştırma eserleri ve makaleler ile basın üzerinden ilgili yıllara dair bilgilere ulaşılma amaçlanmıştır.

Bu tezin hazırlanması sırasında yönlendirmeleriyle bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar’a, yine engin tecrübesiyle bilgilerinden her fırsatta istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Cezmi Eraslan’a, dönemle ilgili yaşadıklarını büyük bir açıklıkla benimle paylaşan Sayın Nilüfer Bayar Gürsoy Hanımefendi ve Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali’ye, Sayın Altan Öymen ve Sayın Hasan Emre Oktay Beyefendiye en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Son olarak bu çalışmanın her safhasında yanımda bulunan değerli aileme, arkadaşlarım Sinem Güzel ve Semih Sefer’e değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yılmaz YILDIRIM

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar, ŞEKİLLER VE RESİMLER LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1950 – 1960 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ: HÜKÜMETLER, SEÇİMLER VE EKONOMİ

1.1.Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri (1950-1954)	28
1.1.1.Birinci Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950-09 Mart 1951)	33
1.1.1.1. Birinci Menderes Hükümeti Programı	33
1.1.1.2. Demokrat Parti İktidarda İken Yapılan ilk Seçimler: Muhtarlık ve BelediyeSeçimleri.....	36
1.1.2.İkinci Menderes Hükümeti (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954).....	39
1.1.2.1. İkinci Menderes Hükümeti Programı	42
1.1.2.2. İkinci Menderes Hükümetinin Başlıca Faaliyetleri	43
1.1.2.2.1.D.P’nin Atatürk ve Mirası ile Sorunun Olmadığını Anlatma Çabası: Atatürk’ü Koruma Kanunu ve Atatürk’ün Naaşının Anıtkabir’e Nakli.....	43
1.1.2.2.2.1951 Ara Seçimleri ve Sonrasındaki Gelişmeler	44
1.1.2.2.3.1954 Seçimleri Öncesi Muhalefette Birleşme Çabası.....	46
1.1.3.1950-1954 Arası Türkiye Ekonomisi	47
1.2.Üçüncü ve Dördüncü Menderes Hükümetleri (1954-1957)	53
1.2.1. Üçüncü Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 – 9 Aralık 1955)	60
1.2.1.1. Üçüncü Menderes Hükümeti Programı	62
1.2.1.2. Demokrat Partinin 1954 Seçim Galibiyetinin Ardından Yapılan İlk Seçimler: 1954-1955 Yerel Seçimleri	63
1.2.1.2.1. Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	63
1.2.1.2.2. İl Genel Seçimleri ve Belediye Seçimleri (13 Kasım 1955)	65
1.2.2.Dördüncü Menderes Hükümeti (09 Aralık 1955-25 Kasım 1957).....	66
1.2.2.1. Dördüncü Menderes Hükümeti Programı	69
1.2.3.1957-1960 Arası Türkiye Ekonomisi.....	70

1.3.1957 Seçimleri ve Beşinci Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960).....	73
1.3.1.1957 Seçimlerinde Demokrat Parti	73
1.3.2. Beşinci Menderes Hükümeti Programı	89
1.3.3.Beşinci Hükümet Döneminde Türkiye Ekonomisi (1957 -1960).....	90
1.4.Demokrat Parti'nin Dış Politikasını Belirleyen Gelişmeler	92
1.4.1.Truman Doktrini ve Marshall Planı.....	92
1.4.2.NATO'nun Kurulması ve Türkiye	94
1.4.3.Balkan Paktı.....	98
1.4.4.Bağdat Paktı.....	100
1.4.5.Kıbrıs Meselesi ve 6-7 Eylül Olayları.....	101

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ BASIN VE MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1950-1957)

2.1.Demokrat Parti Basın İlişkileri	108
2.1.1.İlk Dönem Demokrat Parti ve Basın	108
2.1.1.1.Basın ile İlgili Resmi İlanlar meselesi	111
2.1.1.2.Basın İle Sorunların Başlaması.....	114
2.1.1.3.Radyo Kullanımı	116
2.1.2.İkinci Dönem Demokrat Parti Basın İlişkileri Ve İspat Kanunu	117
2.1.2.1.İkinci Dönem Demokrat Parti ve Basın İlişkileri.....	117
2.1.2.2.İspat Hakkı	122
2.1.2.3. 15 Ekim 1955 Demokrat Parti 4. Büyük Kongresi ve İspat Hakkını Savunan Milletvekillerinin Tasviyesi.....	125
2.2.Demokrat Parti ve Muhalefet İlişkileri	130
2.2.1.Halkevlerine El Konulması	130
2.2.2.Demokrat Parti'nin Uygulamaları Karşısında İnönü'nün Yurtiçi Gezisi ..	133
2.2.3.Millet Partisi'nin Kapatılması (27 Ocak 1954).....	135
2.2.4.1954 seçimleri sonrası Muhalefetle ilişkiler	137
2.2.4.1.1954 Seçimleri Sonrası Seçim Kanununda Değişiklikler ve Adıyaman'ın il, Kırşehir'in İlçe Olması	137
2.2.4.2.İktidar Muhalefet Arası Yaşanan Gerginliklerin Ardından Gelen Kısa Bir Yumuşama Dönemi.....	140

2.2.5.Hürriyet Partisi'nin Kurulması (20 Kasım 1955)	141
2.2.6.Siyasi Partilere Getirilen Yasaklar ve 1956 Ara Seçimlerinin İptali	142
2.2.6.1.Genel Seçimler Öncesi Muhalefetin Birleşme Çabalarına Engel	144
2.2.6.2.Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Hapsi.....	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ ORDU-MUHALEFET-BASIN İLİŞKİLERİ (1957-1960)

3.1.Demokrat Parti ve Ordu.....	148
3.1.1.Demokrat Partinin Doğuş Yıllarında Ordu içerisinde Bazı Kıpırdanmalar ve Fevzi Çakmak.....	148
3.1.2.Demokrat Parti İktidarının İlk Yıllarında Ordu İle İlişkiler.....	152
3.1.3.Demokrat Parti'nin İktidar Yıllarında Ordu İçinde Hoşnutsuzluğun Ortaya Çıkışı ve Oluşmaya Başlayan İhtilal Grupları.....	154
3.1.3.1.Hoşnutsuzluğun Sebepleri.....	154
3.1.3.2.Hazırlanmaya Başlanan İhtilal Birlikleri.....	156
3.1.3.3.Talat Aydemir'in Girişimleri Ve Faruk Güventürk'ün Komitesi	156
3.1.3.4.Sadi Kocaş ve Osman Köksal'ın Komiteleri	158
3.1.4. İsmet İnönü'ye Götürülen Darbe Teklifi	159
3.1.5.1957 Seçimlerinden Hemen Sonrasında Orduda Patlak Veren İlk Darbe Teşebbüsünün Ortaya Çıkışı: 9 Subay Olayı.....	160
3.2.Tahkikat Komisyonuna Kadar Muhalefet ve Basın İlişkileri	166
3.2.1.Irak'ta Yaşanan Darbe ile Lübnan-Ürdün Olayları ve Türkiye Üzerinde Etkisi	166
3.2.2.Muhalefetin Birleşmesine Söylentilerine Karşı İktidarın Tepkisi: Vatan Cephesi	175
3.2.3.Vatan Cephesinin Kurulmasından Sonra CHP'nin Faaliyetleri ve İsmet Paşa'nın Yurt İçi Gezileri.....	179
3.2.4.Muhalefet Partilerinin Birleşmesi CHP-HP ve CMP-KP.....	185
3.2.5. Güç Birliğinden Sonra Hazırlanan CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi	186
3.2.6.Adnan Menderes'in Yaşadığı Uçak Kazası ve Muhalefet İle Kısa Bir Yumuşama Dönemi.....	187
3.2.7. İnönü'nün Ege Gezileri ve İstanbul, Çanakkale-Geyikli, Kayseri Olayları .	192
3.2.7.1.Ege Gezisi: Uşak, Manisa ve İzmir Olayları	192
3.2.7.2.Topkapı Olayları.....	197
3.2.7.3. Çanakkale Geyikli Olayları.....	200

3.2.7.4.Kayseri ve Yeşilhisar Olayları.....	202
3.3.Demokrat Parti 3. Dönemi Basın İlişkileri: Pulliam Olayı ve Tahkikat Komisyonu	205
3.3.1. Amerikalı Gazeteci Eugene Pulliam’ın Türkiye Ziyareti Sonrası Yazıları ve Türk Gazetecilere yapılan Baskılar.....	216
3.3.2.Cumhuriyet Halk Partisi Lideri İnönü ve CHP’nin Faaliyetlerine Araştırmak İçin Demokrat Parti’nin Kurduğu Tahkikat Komisyonu ve Basın ile ilişkiler.....	219
3.3.3.Tahkikat Komisyonunun Yetkilerinin Kabul Edilmesini Sağlayan Yasa Sonrası Kore’de Yaşanan İhtilal ve Bu İhtilal Karşısında Türk Basını	235
3.3.4.Tahkikat Komisyonuna Yetki Veren Kanunun Kabulü.....	236
3.3.5.Tahkikat Komisyonuna Verilen Yetki Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	245
3.3.5.1.28-29 Nisan Öğrenci olayları.....	245
3.3.5.2.Ordu içerisindeki Hareketlenmeler ve Öğrenci Olaylarının Ardından Askerden Gelen İlk Somut Tepki; Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’in Mektubu.....	254
3.3.5.3.Ankara’da Süren Olaylar: 555K.....	257
3.3.5.4.Öğrenci Olaylarının Ardından Türkiye ve Amerika Arasında 5 Mart 1959’da İmzalanan İşbirliği Anlaşmasının Mecliste Kabulü	260
3.3.5.5.Yoğun Protestoların Ardından Menderes’in İzmir Mitingi	261
3.3.5.6.Ankara’da Yaşanan Öğrenci Olaylarının Yerini Harp Okulu Öğrencilerinin Yürüyüşüne Bırakması (21 Mayıs 1960)	264
3.3.5.7.Tahkikat Komisyonu Raporu ve Adnan Menderes’in Son Mitingi	267
SONUÇ	277
KAYNAKÇA.....	280
EKLER	299

TABLolar, ŞEKİLLER VE RESİMLER LİSTESİ

Tablo I:	1946-1950 Yılları Arasında Kurulan Partiler	10
Tablo II:	1950 Seçimleri Sonucunda Oy Oranları ve Milletvekili Sayısı.....	28
Tablo III:	1950 Seçimlerinin Nispi Temsil Sistemine Göre Sonuçları	29
Tablo IV:	Birinci Adnan Menderes Hükümeti	35
Tablo V:	İkinci Adnan Menderes Hükümeti.....	40
Tablo VI:	1949-1954 Yılları Arasında Ziraat Bankası Kredi Miktarları	48
Tablo VII:	1946-1954 Yılları Arasında Türkiye'nin Kullandığı Kredi ve Bağış Miktarları	50
Tablo VIII:	1950-1954 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı.....	51
Tablo IX:	1950-54 Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir	51
Tablo X:	1954 Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oy Sayıları.....	58
Tablo XI:	1954 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları	58
Tablo XII:	1954 Seçimlerinin Nispi Temsil Sistemine Göre Sonuçları	59
Tablo XIII:	Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti.....	60
Tablo XIV:	1954-1955 Yerel Seçimleri Sonucunda Partilerin Üye Sayısı.....	64
Tablo XV:	Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti	67
Tablo XVI:	1954-1957 Yılları Arasında Ziraat Bankası Kredileri	71
Tablo XVII:	1954-1957 Yılları Arasında Dış Borçlanma	71
Tablo XVIII:	1955 ve 1956 Yılları İç Borçlanma Miktarları	71
Tablo XIX:	1954-1957 Arası Dış Ticaret Oranları	72
Tablo XX:	1954-1957 Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir	72
Tablo XXI:	1954 Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oy Sayıları.....	76
Tablo XXII:	1957 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları	78

Tablo XXIII:	1957 Seçimlerinin Nispi Seçim Sistemine göre Sonuçları.....	79
Tablo XXIV:	Beşinci Adnan Menderes Hükümeti	86
Tablo XXV:	1957-1960 Arası Dış Ticaret Açığı.....	92
Tablo XXVI:	1957-1960 Arası Ziraat Bankası Tarım Kredileri.....	92
Tablo XXVII:	Emin Kalafat'ın Gazetelere Ödenen İlan Ücretleri ile İlgili Sunduğu Rapor.....	119
Tablo XXVIII:	Vatan Cephesi Aracılığıyla Demokrat Parti'ye Katılanların İller Bazında Dağılımı	178
Tablo XXIX :	1958 Yılı Ocak ve Şubat Aylarında Gazetelere Ödenen Resmi ve Ticari İlan Tahsisatı.....	207
Tablo XXX:	1957 Yılında Gazetelere Ödenen Reklam ve İlanların Yıllık Tutarları	209
Tablo XXXI:	Ankara, İstanbul ve İzmir'de İntişar Eden Günlük Gazetelerin 1957 Yılı Aylık Ortalama Tahsislerini Gösterir Liste.....	212
Tablo XXXII:	1950 ve 1959 Yılları Arasında Ankara Gazetelerine Verilen Resmi İlan ve Reklam Miktarları	215
Şekil I:	1950 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı	29
Şekil II:	1954 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı	59
Şekil III:	1957 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı	78
Resim I:	23 Mayıs 1950 tarihli Milliyet Gazetesi	32
Resim II:	1954 Seçimleri İçin Hazırlanan Seçim Pusulası	57
Resim III:	Cumhuriyet Gazetesi'nin 8 Eylül 1957 Tarihli Sayısında Yayımlanan Seçim Anketi.....	75
Resim IV:	Milliyet Gazetesi'nin 13 Ekim 1957 Tarihli Sayısında Yayımlanan Seçim Anketi.....	76
Resim V:	İsmet İnönü'nün 1957 Seçimlerine Tepkisi.....	80

Resim VI:	Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar - 1...	105
Resim VII:	Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar - 2. .	106
Resim VIII:	Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar- 3.. .	106
Resim IX:	Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar - 4 . .	107
Resim X:	İspat Hakkını Savunan Milletvekilleri.....	124
Resim XI:	7 Haziran 1950 Tarihli Ulus Gazetesi.....	153
Resim XII:	Kim Gazetesi'nin 5 Aralık 1958 Tarihli Sayısında 9 Subay Davası . .	165
Resim XIII:	Akis Gazetesi'nin 21 Şubat 1959 Tarihli Sayısında Yayımlanan Menderes'in Uçak Kazası Sonrası Geçmiş Olsun Mesajı.....	189
Resim XIV:	Hayat Dergisi'nin 27 Şubat 1959 tarihinde yayımlanan Bailey Çifti'nin Menderes'i Yatırdıkları Koltuktaki Fotoğrafları	190
Resim XV:	Zafer Gazetesi'nin 1 Mart 1959 Tarihli Sayısında Yayımlanan İnönü ve Menderes'in Buluşmasına Dair Fotoğraf.....	191
Resim XVI:	Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı İnönü'ye Taş Atılması Olayı İle İlgili Broşürdeki Karikatür	195
Resim XVII:	Vatan Gazetesinin 1960 Yıllığı Kitapçığında Yayımlanan Bir Karikatür.....	219
Resim XVIII:	Zafer Gazetesi'nin 6 Mayıs 1960 Tarihli Sayısında Yayımlanan Kızılay Olaylarına Dair Fotoğraf.....	258
Resim XIX:	Zafer Gazetesi'nde 16 Mayıs 1960 Tarihli Sayısında Yayımlanan, Menderes'in Vapurunun İzmir'e Yanaşması Sırasında Çekilen Fotoğraf	262

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.tez.	: Adı geçen tez
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
KP	: Köylü Partisi
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Amaç Kapsam Yöntem

Demokrat Parti'nin Türk Siyasi Tarihi'ndeki konumuyla ilgili olarak yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların genel olarak iktidar ve muhalefet arası ilişkilere yönelik olduğu, dönemlerin şekillenmesinde önemli rol oynayan ordu ve basın gibi dinamiklerin üzerinde yeterince durulmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı ise 1957-1960 arası yaşanan gelişmeleri iktidar-muhalefet ve basın çerçevesinden değerlendirmektir. Bu değerlendirme yapılırken Demokrat Parti'nin kurulduğu yıl olan 1946'dan 1950 genel seçimlerine kadar olan dönem ile 1950-1957 arası dönemde yaşanan temel sorunlar incelenmiş ve sonraki 3 yıla olan etkilerine cevap bulunmaya çalışılmıştır. 1957-1960 arasında iktidar ve muhalefetin neredeyse hiçbir konuda anlaşamaması ve birbirlerine güvenmemelerinin yarattığı ortamın ülkeyi nasıl bir darbe ortamına sürüklediği de yansıtılmak istenmiştir.

Tezin Birinci bölümde Demokrat Parti'nin 1950-1957 arası dönemi incelenirken bu dönemle ilgili ekonomik veriler, yapılan yerel ve genel seçimler ile Menderes hükümetleri ve Demokrat Parti'nin genel olarak Dış Politikası hakkında bilgiler verilmiştir. Böylece ekonominin nasıl bir seyir aldığı, Demokrat Parti'nin girdiği tüm seçimleri kazanarak nasıl geliştiği ve Dış politikadaki kazanımları hakkındaki sorular cevap bulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Demokrat Parti'nin yine 1957 yılına kadar olan dönemde muhalefet ve basın ilişkileri incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde DP'nin Basın ve muhalefet arasındaki münasebetler safhalara ayrılarak ilişkilerin nasıl bozulduğu aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise daha önce yaşanan gelişmelerin 1957-1960 arası dönemde nasıl bir seyir aldığı incelenmiş ve muhalefetin DP Karşısındaki tutumu, darbeye giden süreçteki etkileri, basının iktidar karşısındaki genel olarak olumsuz tavrı ve bunun altında yatan sebepleri, Ordu içindeki hareketlenmelerin öncesi ve sonrası yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bahsi geçen dönemde birçok muhalefet partisi olmasına rağmen meclise sadece bu partilerden Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi girebilmiştir. Ancak bu muhalefet partileri içerisinde asıl güçlü olanın Cumhuriyet Halk Partisi olması sebebiyle bu partiye tezde daha fazla yer ayrılmıştır.

Yapılan literatür çalışmalarında bu dönemle ilgili temel kaynağın hatırat, Meclis tutanakları ve Basın olduğu görülmüştür. Çalışmada kullandığımız öne çıkan kaynakların bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1950-1960, Demokrat Partinin Altın Yılları 1950-1954, D.P Yokuş Aşağı 1954 -1957, Tek Partiden Çok Partiye 1946-1950** adlı hatıratlarında Demokrat Parti'yi dönemlerine göre ayırmış, yaşanan gelişmeleri muhalefet ve basın çerçevesinde anlatmıştır. Ancak bu anlatımları yapan Toker'in, gerek ana muhalefet lideri İsmet İnönü'nün damadı olması gerekse bu dönemde yargılanıp hapse giren gazetecilerinden biri olması sebebiyle eserleri dikkatlice incelenmiştir.

Şevket Süreyya Aydemir'in yazdığı **İkinci Adam** adlı eserin üçüncü cildi direkt olarak dönemle ilgili olması sebebiyle ele alınmıştır. Aydemir'in bu çalışması İnönü çerçevesinden yazıldığı için nesnel bir yaklaşımdan oldukça uzaktır.

Altan Öymen'in **Ve İhtilal** adlı eseri 1960 darbesine giden yolda Demokrat Parti'nin yapmış olduğu hataları ön plana çıkaran bir çalışmadır. Öymen'in Demokrat Parti'ye muhalif gazetecilerden biri olması ve daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı yapmasından dolayı eser dikkatli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Öte yandan Demokrat Parti'nin önde gelen simalarından Celal Bayar'ın **Başvekilim Menderes** adlı eseri özel bir yere sahip olup Celal Bayar ve Adnan Menderes'in tanışmalarını, Çok Partili Hayata geçiş dönemindeki ilişkilerini ve parti kurulduktan sonraki gelişmeleri aktardığı önemli bir eserdir. Celal Bayar'ın hem Demokrat Parti'nin hem kurucularından biri hem de ilk genel başkanı olması ve iktidarda olduğu 1950-60 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yapmış olması sebebiyle bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Bayar'ın durduğu yer itibarıyla bu eserdeki öznel yaklaşımlar da dikkatlice incelenmiştir.

Samet Ağaoğlu'nun 1946-50 yılları arasında tutmuş olduğu günlükleri içeren **Siyasi Günlük**, adlı eser yanı sıra **Arkadaşım Menderes** ve **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru** eserleri de dönemi anlamada önemli bilgiler vermiştir.

Rıfkı Salim Burçak'ın **10 Yılın Anıları** adlı kitabı da gerek dikkatli bir kronolojik sıraya göre olması gerekse Demokrat Parti Meclis Grup Toplantılarından önemli bilgiler sunmasından dolayı bu çalışmada ana omurgalardan birisini teşkil etmiştir.

Fakat hatıratların bize vermiş olduğu bilgilerle ilgili ortaya çıkan önemli bir problem söz konusudur. Dönemle ilgili yazılan hatıratların büyük bir kısmını Demokrat Parti karşıtı isimler kaleme almıştır. Buna karşın Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinin yazdığı hatıratlar diğer hatıratlara nazaran her konuya cevap vermemiş ya da eksik cevap vermiştir. Dönemle ilgili öne çıkan hatıratlardan Metin Toker'in **DP Yokuş Aşağı 1954-57** ve Altan Öymen'in **Ve İhtilal** adlı hatıratlarında Demokrat Parti'nin 1957 seçimlerinde türlü hileler yaptığı iddia edilirken, Demokrat Parti'nin öne çıkan isimlerinden Rıfkı Salim Burçak'ın **On Yılın Anıları**'nda, Samet Ağaoğlu'nun **Arkadaşım Menderes ve Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru** adlı hatıratında, Mükerrerrem Sarol'un **Bilinmeyen Menderes**'inde ve İsmet Bozdağ'ın derlediği **Başvekilim Menderes** adlı eserinde bu ciddi iddialara bir cevap ya yoktur ya da tatmin edici değildir. Bu durum 1957 sonrası şiddetlenen iktidar ve muhalefet ilişkilerinin teze yansıtılmasında da görülmüştür. İnönü'nün uşak ziyareti sonrası yaşanan gelişmeler muhalif kalemlerde bütün ayrıntılarıyla yer alırken Demokrat Parti Cephesinde sadece CHP'nin yarattığı asayiş problemi olarak algılanmış ve ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmemiştir. Bu eksiklikler basında da vardır. Demokrat Parti yanlısı basın muhalefeti tutan basına karşı son derece etkisiz kalmıştır.

Bu eksikliği gidermek adına **TBMM Zabıtları** ile dönemin aydınlatılmasında son derece önemli bir yer tutmakta olan **1957-1960 Demokrat Parti'nin Meclis Grup Zabıt Tutanakları** da incelenmiş ve bu bilgiler verilirken zabıtlarda konuşan kişilerin sarf ettiği önemli cümleler hiçbir şüpheye mahal vermeyecek şekilde aynen yazılmıştır. Ancak, Demokrat Parti Grup Zabıtlarını incelerken önemli eksiklikler

karşımıza çıkmıştır. Nitekim bazı toplantılara ait zabıtlar düzgün bir şekilde okunamadığı gibi bazı toplantıların tutanakları ise hiç yoktur. Bundan dolayı bu toplantılara ilişkin bilgiler hatıratlardan ve gazetelerden verilmeye çalışılmıştır.

Süreli yayınların da önemli bir yer edindiği bu tezde dönemin önde gelen gazeteleri ve dergileri taranarak yaşanan olaylarla farklı bakış açıları aktarılmaya çalışılmıştır. **Ulus, Zafer, Cumhuriyet, Milliyet** ve **Hürriyet** gazeteleri ile **Kim** ve **Akis** dergileri çalışmada önemli yer tutmuştur.

Çalışmada İsmet İnönü'nün 1950'den 1960'a kadar olan dönemde yapmış olduğu konuşmaları içeren Sebahat Erdemir'in **Muhalefette İnönü** adlı eseri ve Haluk Kılçık'ın **Adnan Menderes'in Konuşma Demeçleri Makaleleri** ile Özel Şahingiray'ın hazırladığı **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri** adlı eserleri de süreci kronolojik olarak takip etmede yararlanılan temel eserler olmuştur.

Demokrat Parti ile ilgili yapılan tezlerde Doktora Tezlerinin Yüksek Lisans Tezlerine nazaran çok önemli bir bölümü YÖK'ün internet sitesinde erişime kapalıdır. Erişime açık olan tezlerden başlıca yararlanılanları;

Naim Arıkanoglu'nun *“Demokrat Parti İktidarından Hükümet Basın İlişkileri”*, Çiğdem Aydoğmuş'un *“İstanbul Basınına Göre Demokrat Parti Dönemi İktidar Muhalefet İlişkisi 1950-1960”*, Aynur Bakoğlu'nun *“Türk Basınında 1950-1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”* Bülent Özgül'ün *“Seçim ve Sistemleri: Türkiye'deki Seçim Uygulamaları ve Bir Model Önerisi”* Serkan Gaytancıoğlu'nun *“Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi”*, Mehmet Gündüz'ün *“Demokrat Partiye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi”*, Seçil Özdemir'in *“Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları”* isimli yüksek lisans tezleri ile Hikmet Çolak'ın *“Demokrat Parti Döneminde Yerel Seçimler”* Önder Gün'ün *“27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri”* olmuştur.

Ayrıca bu dönemin önemli aktörlerinden Sayın Nilüfer Bayar Gürsoy, Emine Gürsoy Naskali, Altan Öymen, Hasan Emre Oktay ile röportajlar yapılarak bu yılların mantalitesi de anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kişilerden Nilüfer Bayar Gürsoy ile

yapılan görüşmeler ve Celal Bayar'ın şahsi arşivinden konular ile ilgili olan belgeler ve fotoğraflar tezin ekler kısmında yer almıştır.

Demokrat Parti'nin Kurulması ve Muhalefet Yıllarına Genel Bir Bakış

Atatürk'ün ölümünün ardından CHP genel başkanı ve Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye 26 Aralık 1938 yılında toplanan CHP'nin 1. Olağanüstü Kurultayı'nda *Milli Şef* ve *Değişmez Genel Başkanlık* unvanı verildi. Tek partinin tüm ağırlığını hissettirdiği bu dönemde başka bir parti kurulması fikri sıcak karşılanmamıştır. Ancak bu eksikliğin, CHP'li yirmi bir milletvekilinin yine İnönü'nün başkanlığında “*müstakil grup*” adı altında toplanıp yeri geldiğinde hükümeti bazı konularda uyarmaları ile giderilebileceği fikri ağır basmıştır. Fakat bu grup beklenen amaca uygun işler yapamamıştır.

Yine bu dönemde tek parti rejimi her yerde olduğu gibi özellikle basın üzerinde de hakimiyetini hissettirmiştir. Örneğin; İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım'ın İstanbul'a geldiği haberinin birinci sayfada değil de iç sayfalarda olması ilgili gazetenin derhal aranıp basın müdürüne gereken ihtarın yapılmasına sebep olabilmıştır. Bunlara ek olarak Basın Kanunu'nun 50. maddesinin hükümete gazete kapatmak yetkisini vermesi¹ iktidarın kudretini gazetecilerin her an üzerlerinde hissetmelerine neden olmuştur.

Bu yıllarda II. Dünya Savaşının yarattığı zorluklarla mücadele etmek için hükümetin aldığı tedbirler istenilen neticeleri vermemiştir. Bundan dolayı özellikle işçi ve köylü kesiminde önemli bir ihmal olduğu fikri ortaya çıkmıştır. 1938-1943 arası dönemde gündelik hayatı etkileyecek olan fiyatlara göz atarsak fiyatların beş misli artmış olduğu, emekli vatandaşlarının kazançlarının da bir o kadar düştüğü gözlemlenmiştir. İthalat fiyatların %189 artmasının yanı sıra eşya fiyatlarındaki %200 oranındaki pahalılık Türk halkını savaşa girmiş gibi etkilemeye yetmiştir.²

¹ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1970. s. 30-32.

² Cezmi Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası” **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi C.II**, ATAM, Ankara, 2010, s. 532-533.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte savaşın galipleri arasında bir yanda Sovyet Rusya diğer yanda Amerika ve müttefiklerinin oluşturduğu iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzende Sovyetler'in, Türkiye'den istediği toprak ve bazı ayrıcalık talepleri, Türkiye'yi ABD ve İngiltere gibi demokratik ülkelerin safına hızlıca itmiştir. Bu durum, Türkiye'nin kendi içerisinde yapması gereken bazı değişiklikleri de zorunlu kılmıştır. Buna göre; 25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Fransisco Konferansı'na katılan Türkiye, çok partili yaşama geçeceğinin sinyallerini vermiştir.

Türkiye'de çok partili yaşama geçişi hızlandıran iç olaylar ise *Toprak Reformu* ve *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* tartışmalarında hükümetin eleştirilmesiyle gün yüzüne çıkmıştır. Öncesinde de CHP içinde Celal Bayar başta olmak üzere Feridun Fikri Düşünsel, Adnan Menderes, Hikmet Bayur ve Emin Sazak'ın birçok noktada eleştirileri vardır. Ancak bu kanunun tartışması sırasında muhalefet kendini daha güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Nitekim 17 ve 21. maddede arazilerin parçalanmasıyla birlikte verimin düşeceği ve teknik açıdan geri kalınacağına yönelik önemli eleştiriler yapılmıştır.³ Böylece meclis içindeki muhalefetin ilk defa elle tutulabilir bir şekilde örgütlenmesine fırsat tanınmıştır.⁴ Menderes, Meclis'te yaptığı konuşmada bu kanunun ana hedefinin kiracılık veya otlakçılık ile işletilen tüm işletmeleri tasfiye olduğu kadar elli dönümden fazla büyüklüğü olan toprakta amele çalıştırmak yolu ile işletilen bütün küçük işletmeleri yok etmek olduğunu da söylemiştir.⁵ Refik Koraltan ise yaptığı açıklamada bu tasarıyı "*Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir*" şeklinde nitelemiştir. Ancak Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na göre Adnan Menderes ve diğer muhaliflerin amacı "*son bir gayretle ameleye toprak vermemek ve yedirmemek*"tir⁶

Adnan Menderes ve Refik Koraltan'dan başka konuyu şiddetle eleştirenler arasında Celal Bayar ile Fuat Köprülü de vardır. Nitekim bu vekiller, kanuna hep birlikte ret oyu vermiş olup aynı zamanda *ülkemizin demokratikleşmesi için neler yapılabilir?* sorusuna cevap aramaya başlamışlardır. Bu dört vekil biraz sonra daha da radikal bir karar alıp görüşlerini ve önerilerini "*dörtlü takrir*" diye anılacak olan bir

³ Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 260.

⁴ Toker, *a.g.e.*, s. 52.

⁵ Koçak, *a.g.e.*, s. 263.

⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti İdeolojisi ve Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 10.

tasarı ile CHP grubuna vermeyi kararlaştırmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulduğu günden beri asıl ilkelerinin demokrasi olduğunun vurgulandığı takrirde, Atatürk'ün idealinin de demokratik bir rejim yaratmak olduğu fakat buna imkan bulunmadığını da hatırlatılmıştır⁷. Ayrıca çok partili hayat denemelerinden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan bahsedilmeyip bunun yerine daha kabul edilebilir olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan bahsedilmesi de oldukça ilgi çekicidir.⁸ Takririn görüşüldüğü toplantı 12 Haziran 1945 günü yapılmıştır. Oldukça sert tartışmaların olduğu toplantı yedi saat sürmüş ve bu dört vekil haricinde herkes ret oyu vermiştir.⁹ Menderes ise daha sonra bu toplantıyı anlatırken “*yedi saat sadece bize küfür ettiler*” demiştir.¹⁰

Önerge görüşüldükten sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, yaptığı konuşmada, Anayasa'ya uygun olmayan bazı kanunların ve parti tüzüğü'nün bir kısmının değiştirilmesinin istenmiş olmasının kendine özgü bazı yollarının olduğu ve bu yolun mecliste önerilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devamında da takriri veren kişilerin partiden ayrılmak gibi bir düşüncelerinin olmadığına göre bu önergeyi geri almalarını ve hep birlikte yola devam etmelerinin lüzumuna dikkat çekmiştir.¹¹ Ancak milletvekilleri takriri geri çekmemişlerdir. Nitekim, Bayar, Saraçoğlu'nun isteğini yerine getirmek üzere kalkan Köprülü'yü kendisinin yerine oturtup “*biz verdiğimiz takriri geri alacak adamlar değiliz*” demiştir.¹²

Dörtlü Takrir'e imza atan milletvekilleri, isteklerinin sadece daha fazla demokratikleşmek olduğunu ileri sürseler de CHP, bu takriri basit bir öneri olarak algılamamıştır. Buna göre takrirde tek partinin zararlı olduğu ve bağımsız grubun gereken görevi yapamadığı bildirilmiştir. Öte yandan önergede istenilen bir siyasi parti programıdır. Çünkü, imza sahipleri burada parti kurmayacaklarını belirtmişler ama parti kurmaya engel olan maddelerin kaldırılmasını istemişlerdir. Bunlara ek olarak

⁷ BCA 1945, Fon:030-01, Yer: 53-315-4

⁸ Koçak, a.g.e, s. 316.

⁹ Selahattin Bakan-Hakan Özdemir “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı” Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.14, 2013, s. 377.

¹⁰ Talip Kabadayı, Dilşen İnce Erdoğan, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2012. **Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadeleleri**, s. 14-15.

¹¹ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar** 1939-1954, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 309.

¹² İsmet Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Menderes**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 34.

Basın Kanunu Yasası'nın İkinci Maddesinin ve bazı engellerin kaldırılması ya da değiştirilmesi fikri de vardı. O halde bu kişiler eğer bunlar olmazsa, “*Biz dedik yapmadılar*” deyip partiyi bölmek için de bir neden arıyorlardı.¹³ Dolayısıyla bu kişilerin amacı Cumhuriyet Halk Partisi’nden istenilen ıslahatları beklemekten ziyade, bu istekleri partiden ayrılmak için bir bahane olarak kullanmaktı.¹⁴ Fakat takriri verenler hakkında farklı yorumlar da vardır. Nitekim bu kişiler ilk başta farklı bir parti kurma yolunda değillerdir. Ancak İsmet İnönü’nün gönlünde Celal Bayar’ın bir parti kurması fikrinin bilinmesi ve sonra yaşanan gelişmeler imza sahiplerini başka alternatifleri düşünmeye itmiştir.¹⁵

Sonuç olarak fikirleri benimsemeyen bu milletvekillerinin hızlı bir şekilde CHP’den kopuş süreci başlamıştır. Önerilerinin reddedilmesinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi’nde muhalif yazılar yazmışlardır.¹⁶ Bu yazılarda işlemiş oldukları millet hakimiyetinin sağlanması, hak ve hürriyetlerin garantiye alınması gibi bazı demokratik konular hoşla gitmeyince parti divanı toplanmış ve bu konuyu görüşmeye başlamıştır.¹⁷ Nihayetinde Şükrü Saraçoğlu başkanlığında yapılan toplantıda Menderes ile Köprülü’nün hareket ve faaliyetleri ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin hareket ve faaliyetlerine zıt düştüğü gerekçesiyle ihraç kararı alınmıştır.¹⁸ Oy birliği ile alınan bu kararın ardından 23 Eylül 1945 günü Falih Rıfkı Atay, Ulus Gazetesi’ndeki köşesinde Menderes ve Köprülü’nün Vatan Gazetesi’ndeki yazılarına atıfta bulunarak, hem bir partiden görünmek, hem de o partinin 20 yıldan beri açık düşmanlarıyla aynı gazetelerde fikir ve işbirliği yapmanın bütün demokrasilerde ceza unsuru olacağını yazmıştır.¹⁹ Menderes ve Köprülü’den sonra Koraltan’ın da Vatan Gazetesi’ndeki 2 Ekim 1945 tarihli sözleri CHP tüzüğüne göre aykırı bulunduğundan dolayı bir oya karşın 280 oy ile ihraç edilmiştir.²⁰

Bu gelişmeler yaşanırken İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 meclis toplantı yılı açılış konuşması, yeni siyasi partilerin kurulması açısından son derece önemlidir.

¹³ Barutçu, **a.g.e.**, s. 307.

¹⁴ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Haz. Cem Çobanlı, Pınar Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 351,362.

¹⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁶ Tevfik Çavdar, **“Demokrat Parti”** Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4. İletişim Yayınları, İstanbul 1983. s. 2064.

¹⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁸ “Parti Divanı” Akşam, 21.09.1945 S.9672, s.1,5.

¹⁹ Atay, Falih Rıfkı, “Parti Divanı Kararı” **Ulus**, 23.09.1945 Sayı yok, s.1.

²⁰ “İçel Milletvekili Refik Koraltan Partiden Çıkarıldı.” **Ulus**, 28.11.1945 Sayı yok, s.1.

Konuşmasında “*Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi’nin karşısında bir parti bulunmamasıdır.*” diyen İnönü, bunun daha evvel bizzat devletin teşvikiyle denendiğini fakat başarılı olunamadığı hatırlatmıştır. Ardından 1947 yılında yapılacak seçimler için, o zamana kadar yeni bir parti kurulur mu, kurulursa meclis içinde mi yoksa dışından mı olur sorusunun bilenemeyeceğini de söylemiştir. Konuşmasında uyarıda da bulunan İnönü, parti içerisindeki işleyişten memnun olmayanların hizip oluşturmalarından ziyade bir parti programı ile karşılarına çıkmalarının en doğru yol olacağını belirterek açıkça *Dörtlü Takrir*’in imzacılarına mesaj vermiştir.²¹

Öte yandan Celal Bayar’ın da CHP’den istifa etmesiyle bu milletvekillerinin parti kurma girişimleri son evreye girmiştir. Nitekim, Bayar’ın 1 Aralık 1945 yılında yeni parti kuracağını söylemesiyle²² beklenen güçlü ve karşı hamle artık gelmiştir. Bu olay yurt dışında da beklenen etkiyi göstermiştir. *The Times* gazetesinde yayımlanan haberde Türkiye’de yaşanan gelişmelerin umut verici olduğu aktararak eski Başbakan Celal Bayar’ın bir parti kuracağı haberi yayımlamıştır. Haberde, yeni partinin Kemalist doktrinlere bağlı olacağı ve muhtemelen liberal eğilimin merkez partisi olacağı da vurgulanmıştır.²³

Bu gelişmeler ışığında Dörtlü Takrir’e imza veren milletvekilleri, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti’yi kurmuştur. Parti programı, Halk Partisi Programı’ndan farklı olmadığı gibi altı ilke de aynen kabul edilmiştir. Zaten programı yayımlanmadan evvel Bayar ile İnönü arasında bir görüş birliğine varılmış ve bundan sonra program açıklanmıştır.²⁴ Partinin Genel Başkanlığına Celal Bayar getirilmiştir. Tek partiyi ve o döneme kadar olan kazanımları ürkütmediği açıkça belli olan Demokrat Parti programının 1. Maddesinde Demokrat Parti’nin amacının Türkiye’de ileri bir demokrasi düşüncesini yerleşmesini sağlamak olarak tanımlanmıştır. 2. maddede ise Partinin, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet iradesi olduğu ilan edilmiştir. Böylece, Cumhuriyet’in anlam ve önemi belirtilmiştir. Seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin 9. maddede, seçimlerin her türlü müdahaleden ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına dikkat çekilmiştir. Öte yandan Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hakimiyete

²¹ TBMMZC, D.7, C.20, (01.11.1945), 4-9.

²² Çavdar, “*Demokrat Parti*”, s. 2065.

²³ “Türkiye’de Yeni Eğilim”, *The Times*, 15.12.1945, s3.

²⁴ “Demokrat Parti Resmen Teşekkül Etti”, *Akşam*, 08.01.1946, S. Eraslan, a.g.m. s. 536.

karşı işlenmiş bir suç addedileceği ilan edilmiştir. Öte yandan ekonomi meselesinde ise daha liberal bir eğilim vardır.²⁵

Bu dönem de çok partili yaşama geçiş sadece Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. 1946 – 1950 arası farklı siyasi partiler de çok partili demokratik yaşama katılmışlardır.²⁶

Tablo I: 1946-1950 Yılları Arasında Kurulan Partiler	
Partinin Adı	Kuruluş Yılı
MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ (MKP)	1945
SOSYAL ADALET PARTİSİ	1946
LİBERAL DEMOKRAT PARTİSİ	1946
ÇİFTÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ	1946
TÜRK SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ	1946
TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ	1946
TÜRKİYE SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ	1946
TÜRKİYE İŞÇİ VE ÇİFTÇİ PARTİSİ	1946
TÜRKİYE SOSYALİST EMEKÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ	1946
YALNIZ VATAN İÇİN PARTİSİ	1946
ERGENEKON KÖYLÜ VE İŞÇİ PARTİSİ	1946
ARITMA KORUMA PARTİSİ	1946
İSLAM KORUMA PARTİSİ	1946
YURT GÖREV PARTİSİ	1946

²⁵ Demokrat Parti Programı, 1946. TBMM Kütüphanesi, Yer: 2008-563. Yıl:1946.

²⁶ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, 17.05.2018

DEMOKRAT PARTİ (DP)	1946
İDEALİST PARTİSİ	1947
TÜRK MUHAFAZAKAR PARTİSİ	1947
TÜRKİYE YÜKSELME PARTİSİ	1948
MİLLET PARTİSİ	1948
ÖZ DEMOKRATLAR PARTİSİ	1948
SERBEST DEMOKRAT PARTİSİ	1948
MÜSTAKİL TÜRK SOSYALİST PARTİSİ	1948
TOPRAK, EMLAK VE SERBEST TEŞEBBÜS PARTİSİ	1949

Demokrat Parti'nin siyaset sahnesine girmesinden hemen sonra ilk teşkilatı Ankara'da kurulmuş ve Anadolu Ajansı da bu haber bültenlerinde yer almıştır. Ancak DP'nin kısa sürede ülke geneline doğru yayılmaya başlaması ile Ajans artık bu haberleri vermemeye başlamış ve CHP ile ilk anlaşmazlık burada belirmiştir. Üstelik gerilim bununla da kalmamış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'yi 23 bölgeye ayırarak yolladığı müfettişler, halkın Demokrat Parti'ye olan teveccühünü engellemeye çalışıp devlet idaresini Demokrat Parti'ye karşı kullanma gibi bazı teşebbüslere de girişmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı vatandaşlar da karakollarda dövülmüşlerdir. Böylece Demokrat Parti'ye yönelen vatandaşlar devletin bütün üstün güçleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Adnan Menderes, İzmir'de yaptığı basın toplantısında partilerin ülke için çalışması gerektiğini hatırlatmış ve CHP'nin memurlar aracılığıyla halka baskılar yaptığını ve yine memurların CHP lehine, kabul edemeyecekleri propaganda girişimlerinden yakınmıştır. Ayrıca bu baskılara rağmen halkın DP'ye olan sevgisinin azalmadan devam ettiğini de ilave etmiştir. Menderes'in bu sözleri İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ı harekete geçirmiştir. Uran, bu beyanların doğru olmadığını söyleyerek kendilerine, vatandaşlardan herhangi

bir şikayet gelmediğini ifade etmiştir. İçişleri Bakanına göre, halk nezdinde taraftar bulamayan DP bu şikayetlerle dikkat çekmeyi hedeflemekteydi.²⁷

Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi çekişmeleri ülke genelinde sürerken genel seçimlerin zamanı da gelmiştir. Ancak, İnönü Cumhurbaşkanlığında ilk çok partili seçim olan 1946 seçimleri Türkiye’de yeni yerleşmeye başlayan demokratik nizama adeta darbe vuracak cinsten olmuştur. Nitekim İnönü’nün de üçüncü dönem meclis açılış nutkunda da belirttiği ve 1947 yılı olarak planlanan seçimlerin bir yıl öne alınması şüphesiz muhalefet tarafından beklenen bir durum değildi. Anlaşılan CHP, Demokrat Parti’nin bir yıl içinde alacağı güçten korkmuştur. Bu durumun gerekçesini açıklayan İnönü’ye göre, iç ve dış politikanın bazı gerekleri seçimin öne alınmasını zaruri kılmıştır. 23 Nisan 1946 günü Demokrat Parti yanlısı Tasvir Gazetesi’ne bir demeç veren Celal Bayar, *“seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olursa yukarıda işaret ettiğim şartlar yerine gelmiş ise, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz”* demesi de aranılan fırsatı CHP’ye vermişti. Fakat burada hangi şartları işaret ettiği önemli görülmemiştir. Nitekim bu şartlar, tek dereceli seçim sistemi ve resmi makamların baskılarından uzak bir seçim ortamının yanı sıra seçimlerin dürüst bir şekilde yapılmasıydı. Buna ek olarak o konuşmanın sonunda yine Bayar tarafından vurgulanan genel seçimler dahil olmak üzere belediye seçimlerinin bile üç aydan önce yapılmaması sözü de dikkate alınmamıştı.²⁸ Aslında Bayar, daha önce Belediye Seçimlerine girmeme kararı verildikten sonra 1947 yılında yapılması gereken seçimleri kastederek bu seçimlerin de sudan sebeplerle öne alınması durumunda katılmayacaklarını belirtmişti.²⁹

Demokrat Parti, 8 Mayıs 1946’da teşkilatlara yolladığı tamimde, bu durumu eleştirerek DP Genel Kurulu’nun seçimlerin erkene alınması için öne sürülen iki düşüncenin de yersiz olduğunu, *“bu sebeplerden birincisi (kararsız ve karanlık görülen dünya vaziyetinin uzun bir sürünceme devrine girmiş olduğu) mütalaasıdır. Halbuki şu son haftalarda yeni bir vakıa değil daha çok zaman evvel açıkça anlaşılmış bir hakikatti. Hatta bu durum bugün 1945 sonlarında olduğundan daha az endişe verici bir manzara arz etmektedir. İkinci sebep olarak gösterilen (Memleket idare ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek) mütalaasına gelince; biz*

²⁷ Bozdağ, a.g.e, s. 50-52.

²⁸ Toker, a.g.e, s. 136.

²⁹ Bozdağ, a.g.e, s. 54.

memleket iç ve dış politikasında, seçimlerin derhal yapılmasını icap ettirecek bir kararsızlık mevcut olduğuna kani olamıyoruz” şeklindeki ifadelerle vurgulamıştır. Ayrıca, “Şu halde Cumhuriyet Halk Partisini bu seçimlerin taciline sevk eden asıl sebepleri başka bir istikamette aramak icap ediyor. Umumi efkarın daha ilk güden beri sezmiş olduğu artık anlaşılıyor ki Halk Partisi diğer Partilerin inkişafını durdurmak ve bunlar şeklen mevcut olsalar dahi, bir devir daha siyasi hayatta fiilen kalmak hedefini gütmektedir” şeklindeki ifadelerle Halk Partisi’nin tavrı eleştirilmiştir.³⁰

Öte yandan 1946 seçimleri için hazırlanan Seçim Kanunu, 6 Haziran 1946 da Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak bu kanun birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Özellikle Milletvekili Seçim Kanunu’nun 27. maddesinde yer alan “sandık içinden çıkan oy zarfları sayılarak oylarını kullananların sayısını belirten tutanaklarla karşılaştırılır. Fazla zarf çıktığı takdirde fazlası açılmadan yakılır...” maddesinin peşinden sayım bittikten sonra seçim günü, sandığın kimler önünde açıldığı, sandıkta ne kadar oy bulunduğu, oy kullananların sayısı, karşılaştırma sonrası ne kadar oyun fazla çıkıp yakıldığı, kaç tane oyun sayılmadığı, kimin ne kadar oy aldığı ve varsa şikayetlerin bir tutanakla belirtilmesi zorunluğu yer almıştır.³¹ Ancak bu madde sorunlu bir maddedir. Nitekim sandığa, dışarıdan farklı bir partinin oylarıyla dolu zarflar getirilebilir, sandıktaki asıl zarflar ise fazla oldukları gerekçesiyle yakılabilirdi.

Aynı maddedeki asıl sorun ise seçim komisyonlarındaki tutanakların, seçim defterlerinin, hesaba katılmayan oy pusulalarının bağlı olduğu seçim kurullarına teslim edildikten sonra hesaba katılan oy pusulaları ile komisyon üyelerinin önünde yakılır ibaresi olmuştur. Nitekim bu madde, muhalefeti fazlasıyla endişelendirmeye yetmiştir. Öte yandan seçim kanununda “açık oy, gizli tasnif” ile ilgili bir madde olmamasına rağmen, oy verme usulü buna göre yapılmıştır.

Böylece 21 Temmuz 1946 seçimlerinde, seçmen oyunu kullanmadan önce oy kullanacağı yerdeki görevlilere oyunu gösterdikten sonra sandığa atmıştır. Görevliler ise oyları gizlice saymış, sayım bittikten sonra çıkan oyları saklamak yerine

³⁰ (Demokrat Parti Genel İdare Kurulu’nun Bütün Teşkilatına Tamimi) **Celal Bayar Arşivi**, No: 9, 08.05.1946, s.1.

³¹ **TBMMZC**, D.7, C.24, (05.06.1946), s. 45.

yakmışlardır. Bu şekilde oy veren vatandaşın hürriyeti ortadan kalktığı gibi oy hırsızlığı da kolaylaşmıştır³²

Öncesinde ise Demokrat Parti, hazırlıksız olmasına rağmen seçimlere iştirak kararı almış ve bu kararını bir beyanname olarak 16 Haziran 1946 yılında ilan etmiştir. Bazı eleştirilerin sıralandığı beyannamede şu cümlelere yer vermiştir: *“Halk Partisi’nin, her ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadıyla hareket ettiği kanaatini veriyordu. Filhakika her iki seçimin de öne alınmasında, diğer partilerin teşekkülüne ve yayılmasına meydan ve zaman bırakmamak maksadı, hiç şüphe yok ki başta gelen amildi... Partimize karşı yıkıcı bir faaliyete geçmiş olmaları ve idare cihazıyla idare amirlerinin ve devlet memurlarının yer yer partimiz karşısında açıkça cephe amel bulunmaları da dikkatten kaçmayacak vakialardır. Bütün bunlar gösteriyor ki, Halk Partisi ciddi muhalefete hayat hakkı tanımamak azmindedir.”* Öte yandan, devlet başkanın tarafsız olmamasının diğer partileri gayet nazik ve zor bir durumda bıraktığını, eşit şartlar altında yarışma imkanını zedelediğini belirtildikten sonra, yapılan toplantıda Demokrat Parti’nin milletvekili seçimlerine iştirak kararı aldığı duyurulmuştur.³³

Seçim çalışmalarında Demokrat Parti eleştirilerini, Cumhurbaşkanı İnönü’nün tarafsız davranmadığı, CHP’nin yılların getirmiş olduğu bazı avantajlarla adaletli mücadele etmediği, taşradaki bürokrasinin Demokrat Parti’nin seçim çalışmalarında birtakım zorluklar çıkardığı gibi söylemler üzerine kurmuştur.³⁴ Bunlardan başka Demokratlar ses getirecek adaylar arayışındaydı. Şüphesiz bunların başında emekliliğinin ardından İnönü ile arası açılan Mareşal Fevzi Çakmak geliyordu. Fevzi Çakmak, 1944 yılında yaş haddinden dolayı emekliye sevk edilmişti.³⁵ Çakmak, köşesine çekildikten sonra İnönü, tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu aracılığıyla tam beş sefer milletvekilliği teklifi yapılmış fakat bu teklifler her seferinde geri çevrilmiştir.³⁶ CHP’nin art arda yaptığı bu tekliflere olumsuz yanıt vermesi Çakmak’ı

³² Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2006, s. 53- 63.

³³ (Celal Bayar Arşivi), **Demokrat Partinin Beyannamesi**, No : 13, 16.06.1946.

³⁴ Gündeay, Üreten, Erdoğan, Kapadayı, a.g.e. s.18.

³⁵ **BCA**, 1944, Fon: 030-01-1, Yer: 165-2-8.

³⁶ Toker, **a.g.e.** s. 161.

Demokratlar için uygun bir aday konumuna getirmiştir. DP'nin yoğun ısrarı neticesinde de Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak girmesi sağlanmıştır.³⁷

Seçim kampanya gezilerine başlayan Celal Bayar, 30 Haziran 1946'da Adana'da yaptığı konuşmasında hedeflerinin Atatürk'ün açtığı yolda milletin refah içinde yaşamasını sağlamak olduğunu vurgulamış ve bu yolun milli hakimiyeti esas tutan milli irade yolu olduğunu belirtmiştir. Ardından Parti genel merkezine geçmiş ve Fevzi Çakmak'ın adaylığının öneminden bahsedip duydukları memnuniyeti dile getirerek, Çakmak'ın aday olmasıyla birlikte millete, mukadderatının iyi ellerde olduğu emniyetini verileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Bayar “Çakmak'ın adını milletvekili aday listelerinin en başına koymayı “*memleket vazifesi*” olarak addettiklerini duyurmuştur.³⁸ Böylece DP, Çakmak'ın önemini de bir kez daha vurgulamış olmakla birlikte Fevzi Çakmak'ın Demokrat Parti'den aday olması da partinin elini güçlendirmiştir. Nitekim, Demokrat Parti hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yaşadığı akıbete uğramamak için düşündüğü tedbirler arasına Çakmak önemli bir yere sahiptir. Böylece Demokrat Parti'ye oy verecek olan vatandaşa bir nevi güven aşılanmıştır. Fevzi Çakmak, Demokrat Parti tarafından Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum gibi birçok yerde aday gösterilmiştir. Onu, Bursa, İstanbul ve İzmir'den Bayar'ın, Aydın, Kütahya ve Manisa'dan Adnan Menderes'in, Ankara İstanbul ve İzmir'den Fuat Köprülü'nün, İstanbul, Hatay ve İçel'den Refik Koraltan'ın adaylığı takip etmiştir.³⁹ Görüldüğü gibi Çakmak'a verilen önem, dört kurucudan daha fazla ilde aday gösterilmiş olmasıyla kendini bir kez daha belli etmiştir.

Seçim Kanunu'nun 30. maddesine göre bir milletvekilinin birden fazla seçim bölgesinde aday olmasının önü açıktır. Buna göre birçok yerden milletvekili seçilen kişi nerenin milletvekili olmak istiyorsa bunu seçebilecektir. Kalan yerlerdeki boşluklar için ise daha sonra ara seçimler yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁰

Demokrat Parti, Fevzi Çakmak hamlesini başarıyla tamamladıktan sonra da seçim kurallarının getirdiği bazı boşluklar karşısında seçmenlerini uyararak seçimlerde

³⁷ Cihat Baban, **Politika Galerisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 98-99.

³⁸ **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954**, Derleyen: Özel Şahingiray, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999, s. 15-16, 19.

³⁹ Toker, **a.g.e** s. 170-171.

⁴⁰ Resmi Gazete, 06.06.1946, S.6326, s. 10703.

nasıl davranmaları gerektiğine dair bir beyanname yayımlamıştır. Buna göre oy atılacak sandığının boş olmasına dikkat edilmesi, sandık başında beş kişilik komisyon ve başkandan ayrı siyasi partilerin görevlendirdiği kişilerin dışında kimsenin bulunmaması, sandık çevresinde milletvekili adaylarının yazılı ya da görsel herhangi bir propagandasının bulunmaması hatırlatılmıştır.⁴¹

Kuralları ve uygulamaları nedeniyle son derece tartışmalı geçen 1946 Genel Seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi %85,4 ile 397 milletvekili çıkartarak kazanmıştır. Demokrat Parti %13,1 oy alarak 61 milletvekili çıkartırken, listesinden bağımsız adaylardan dördü aldıkları %0,9 oy ile milletvekili olmaya hak kazanmıştır. Öte yandan herhangi bir parti listesine girmeden seçilen diğer 3 bağımsız milletvekili de %0,6 oy almışlardır.⁴² Demokrat Parti, birçok yerde seçim sonuçlarına itiraz etmiş, fakat bir netice alamamıştır. Celal Bayar'a göre Demokrat Parti teşkilatı sandık müşahitlerinin topladıkları rakamlarla karşılaştırıldığında Demokrat Parti 279 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi ise 186 vekil kazanmıştı.⁴³

Ancak, Metin Toker'in seçimlerin geneliyle ilgili olarak değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Nitekim Toker, CHP'nin 1946 seçimlerini hileler, mazbata değişiklikleri ve çeşitli tesirler ile boşu boşuna kirlettiği düşüncesindedir. Ancak, Demokrat Parti'nin 16 ilde seçimlere girmediğini, girdiği illerde de tam bir liste ile yarışmadığından dolayı seçimi kazanamayacağını savunmuştur. Buna göre Demokrat Partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'ne nazaran eksiksiz bir aday listesi yoktur. Bunun temel sebebi de bu seçimleri kazanacaklarına dair inançsızlıklarıdır. DP'nin genel merkezinde bulunan aday listelerinde 351 tane farklı aday ismi vardır. Bu adayların hepsi seçilse bile CHP'ye otomatik olarak 114 milletvekiline sahip olacaktı. Öte yandan seçimlerde CHP'nin 119 milletvekili sağlaması durumunda ise elinde zaten hazır bulunan 114 Milletvekili ile iktidarı garanti olacaktı.⁴⁴ İsmet İnönü ise tuttuğu günlüklerde Celal Bayar ile 7 Haziran 1947 tarihli bir konuşmalarına yer vermiştir. Buna göre Bayar, CHP'nin birçok milletvekilini haksız bir şekilde ele aldığını savunmuştur. İnönü verdiği yanıtta bazı haksızlıkların yapılmasının mümkün

⁴¹ (Celal Bayar Arşivi) DP'lilerin 1946 genel seçimin dikkat etmesi gereken hususlar üzerine hazırlanan tamim. Kutu:21

⁴² https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonucdari/secim3_tr.pdf Erişim Tarihi: 13.12.2018

⁴³ Bozdağ, a.g.e, s. 62.

⁴⁴ Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 171.

olduğunu ancak bunların kanuni bir şekilde giderildiğine dikkat çekmiştir. Öte yandan CHP'nin seçimleri haklı olarak kazandığından şüphelerinin olup olmadığını sorgulamıştır. Bunun üzerine Bayar, DP'nin yeterli sayıda aday gösterememesinden dolayı çoğunluğun her halde CHP'de olduğu cevabını almıştır.⁴⁵ Böylece İnönü, seçimlerde bazı haksızlıkların olduğunu dolaylı da olsa kabul etmiştir. Fakat bunlara karşı yapılan itirazın da somut olması gerektiği üzerinde durmuştur.

1946 seçimlerinden sonra Meclis çatısı altına artık bir muhalefet partisi girmiş ve bu yeni dönemin ilk Başbakanı Recep Peker olmuştur. Demokrat Parti'nin ise meclisteki grup sözcülüğüne Adnan Menderes seçilmiştir. CHP ve DP'nin mecliste olması zaman zaman gerginliklere de sebep olmuştur. 1947 yılı meclis bütçe görüşmelerinde Menderes'in eleştirileri sonrasında kürsüye gelen Başbakan Recep Peker'in Menderes'ten "*psikopat*" diye bahsetmesi üzerine Demokrat Parti grubu Meclis'i topluca terk etmiştir.⁴⁶ İnönü'nün gayretleri neticesinde Demokrat Parti ikna olmuş ve 14 gün sonra meclise dönmüştür.⁴⁷

Bütün bunların yanı sıra iktidar, Demokrat Parti'nin kongre yapmasına da türlü engeller çıkartmıştır. Demokratların, gelen misafirleri evlerinde ağırlayacaklarını açıklamaları üzerine hükümet ancak baskıyı kaldırmış ve 7 Ocak 1947'de Ulus Sineması'nda 906 delege ile DP'nin birinci kongresi yapılmıştır.⁴⁸ Kongre, vatandaşlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Kurultay sonunda kabul edilen Hürriyet Misakı ile Demokrat Parti, Anayasa hak ve hürriyetlerine karşı olan kanunların kaldırılması, Milli hakimiyet ve oy emniyetini sağlamak için seçim kanununda değişiklikler yapılmasını ve parti başkanlığı ile devlet başkanlığının ayrı olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁹

İktidar ve muhalefet arasında her gün derinleşen uçurumların olduğu bir ortamda Cumhurbaşkanı İnönü, yayımladığı bir beyannameyle sorunu çözmek istemiş ve tarihe "*12 Temmuz Beyannamesi*" olarak geçen bir beyanname neşretmiştir. İnönü, bu beyanname ile Atatürk dönemindeki çok partili yaşama geçişin ilk denemelerinden

⁴⁵ İsmet İnönü, **Defterler 1919-1973**, Hazırlayan Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 334-335.

⁴⁶ Bakan – Özdemir, a.g.m s. 379.

⁴⁷ Gündeay, Üreten, Erdoğan, Kapadayı, a.g.e, s. 19.

⁴⁸ Bakan – Özdemir, a.g.m, s. 380.

⁴⁹ Cumhuriyet, 08.01.1947, "*Demokrat Parti Büyük Kongresi Dün Toplandı*" S. 8043, s.1,5

beri gündemde olan Cumhurbaşkanlığı tarafsızlığını gündeme getirmiş ve devlet yönetiminde partiler arasındaki tarafsızlığı sağlamak istemiştir. Bu tarihten sonra CHP’de Başbakan değişikliği olmuş ve Recep Peker’in yerine 10 Eylül 1947’de Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur.⁵⁰ Falih Rıfkı Atay, hükümet değişikliğine ilişkin yaptığı yorumda, eşine az rastlanır bir güven kazanmış olarak nitelediği Recep Peker’in görevden çekilmesinin sağlık mazeretlerinden başka amillerin de etkili olduğunu fakat buna değinmeyeceğini belirtmiştir.⁵¹ Fuat Köprülü, CHP organı olan Ulus Gazetesi’nde kendi imzasıyla yayımlandığı yazıda: *“İnönü’nün beyannamesi memlekette yeni bir hayat neşesi yaratacaktır. Devlet Reisinin Türk milletine neşrettiği bu tebliğ, dünya ve memleket şartlarını samimiyetle ve cesaretle kavrayan tarafsız bir Devlet Reisinin en buhranlı dakikada en isabetli bir kararının parlak bir ifadesidir”*⁵² şeklindeki sözleri ile bu beyannamenin önemini vurgulamıştır. Peker Hükümetinin ardından Hasan Saka Hükümeti’nin kurulmasından sonra İnönü, Cumhurbaşkanı olarak çıktığı gezide Demokrat Parti Milletvekili olan Nuri Özsan’ı da yanını almış ve gittiği yerlerde Demokrat Parti Merkezlerini de ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.⁵³ Nitekim 17 Eylül’de Erzurum’a giden İnönü, burada DP ve CHP merkezlerine ziyarette bulunmuştur. Her iki partinin de kanunların sağladığı eşitlik ve güven ortamını geliştirmeleri için öğütler vermiş ve ardından Kars’a geçmiştir.⁵⁴ İnönü, Kars’ta, idare mekanizmasının en küçük jandarma karakoluna kadar partilere eşit gözle bakmasını tavsiye etmiştir. Buna karşın siyasi partilerin de bütün çalışmalarının kanun içinde kalması gerektiğini de dikkat çekmiştir.⁵⁵ Şüphesiz 12 Temmuz Beyannamesi’nin neşrinde iç dinamiklerin oynadığı rol son derece önemli olmuştur. Fakat bu Beyanname’nin Türk Milleti’ne neşredildiği gün *“Amerikan Yardım Anlaşması”*’nın imzalanmış olması da son derece kayda değer bir meseledir.⁵⁶

Hasan Saka Hükümeti’nde CHP Genel Başkanvekilliğini tıpkı Peker döneminde olduğu gibi Şükrü Saraçoğlu devam ettirmiştir. Yeni kabinede, Peker’in

⁵⁰ Osman Okyar, Mehmet Seyidanlıoğlu, **Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar’ın Anıları**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 189.

⁵¹ Atay, Falih Rıfkı, “Hükümette Değişiklik”, **Ulus**, 11.06.1947. S. yok. s. 1.

⁵² Toker, **a.g.e.**, s. 277.

⁵³ Çavdar, **“Demokrat Parti”** s. 2067.

⁵⁴ “İnönü’nün Çok Önemli Direktifleri” **Ulus**, 17.09.1947, S. Yok, s.1.

⁵⁵ “İnönü’nün Kars’ta Verdiği Demeç” **Ulus**, 19.09.1947, S.Yok, s.1.

⁵⁶ Cezmi Eraslan, **“Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası 12 Temmuz 1947 Beyannamesi”**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi, 2014, s. 152.

yanı sıra onun gibi muhalefete karşı sert politikalar sürdürülmesi taraftarı olan Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen ile Bayındırlık Bakanı Cevat Kerim İncedayı dışındaki tüm bakanlar görev almıştır.⁵⁷ Hasan Saka Hükümeti, 17 Kasım 1947 tarihli kongrede de kendisini hissettirmiştir. Bu kongrede CHP, biraz daha liberalleşme yoluna giderek ideolojilerinin temelini oluşturan Atatürk'ün altı ilkesini yeniden değerlendirme düşüncesine gitmiştir. Bu meyanda İnkılapçılık ve Devletçilik ilkelerinin yanı sıra Laiklik ilkesinin de biraz daha yumuşatılması kararlaştırılmıştır. Parti tüzüğüne yansıyan bu değişiklikler demokratikleşme yolunda atılan önemli adımlar olup parti meclisinin üyelerinin tüm partililer tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra genel sekreterin parti meclisi tarafından belirlenecek olması ve milletvekili adaylarının %70'inin Parti teşkilatlarınca tayin edilmesi de Parti içi demokratikleşme yolunda devrim niteliğinde kararlardandı.⁵⁸ Bunlardan başka dini eğitim veren özel okulların açılması yönünde bir yasa hazırlayarak dini eğitim verilmesinin önünü açmıştır. 1947 aralık ayında ise Diyanet'in bütçesi arttırılmıştır. Ayrıca köy enstitüleri ve Halk Evlerinin de çalışma düzeninde bazı değişiklikler yapılmıştır. II. Saka Hükümeti ile de 13 Ocak 1948'de seçimlerde gizli oy ve açık tasnif usulü kabul edilmiştir. 1949'da da birçok ilde İmam Hatip Kursları açılmıştır.⁵⁹

Ancak, Celal Bayar, yeni hükümetten umutlu olmadığını Başbakan Hasan Saka'nın "*Antidemokratik diye bir kanun yoktur. B.M. Meclisinden çıkan her kanun demokratiktir*" şeklindeki konuşmasına dayanarak ifade etmiştir. Bu arada Demokrat Parti'de 12 Temmuz Beyannamesi bir ikilik yaratmıştır. Demokrat Parti, bu fikir ayrılıkları çözümlere dönüşmeden bir istişari kongreyi 20 Temmuz 1947 günü toplama kararı almıştır. Toplantıya gelen delegelerden bir kısmı 12 Temmuz Beyannamesi'nin kıymetli bir devlet vesikası olduğunu düşünürken diğerleri bir oyuna getirilmiş oldukları kuşkusu içinde kalmışlardır. Genellikle üzerinde durulan nokta, İnönü'nün samimiyeti üzerine olmuştur. Bu konu hakkında söz alan Celal Bayar, samimiyet duygusunun bir insanın iç meselesi olduğunu ve bunun da kimse tarafından

⁵⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları "Uzlaşma"**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126-127.

⁵⁸ Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası" Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2010, C.2. s. 541.

⁵⁹ Bakan – Özdemir, **a.g.m**, s. 381.

görülemeyeceğini söyleyip fiili sonuçların beklenmesini tavsiye etmiştir. Fakat teşkilattaki dalgalanmalar durulmamıştır.⁶⁰

Demokrat Parti’de bu tartışmalara karşı olarak gelişen ilk ciddi ayrılık da İstanbul İl Başkanı olan Kenan Öner başrolde olmuştur. Öner, Demokrat Parti’yi, CHP ile danışıklı döğüş yapmakla suçlayıp istifa etmiş ve peşindeki istifalarla birlikte meclisteki demokratların sayısı 31’e kadar düşmüştür.⁶¹

Bu muhalifler, istifalardan önce “*Dört*”lere karşı artık temkinli bakıyor ve özellikle Bayar’ın, Başbakan olduğu dönemde, şu anda karşı çıktığı kanunlara imza attığını ancak bu kanunlara şimdi eleştiriyor olmasını anlamsız buluyorlardı. Bayar ise bu durum hakkında savunmasında, Başbakan olduğu dönemdeki çıkan kanunların şartlara göre şekil aldığını ancak sonraki hal ve şartlar içinde bu kanunların antidemokratik birer mahiyetlere büründüğüne dair açıklamalar yapmıştır. Fakat bu açıklamalar muhaliflerini ikna edememiştir. Milletvekili seçilemeyen ama Demokrat Parti içinde önemli nüfuza sahip olan Kenan Öner başta olmak üzere, General Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna gibi bazı milletvekilleriyle irtibata geçmiş ve Millet Partisi adında yeni bir siyasi partinin temellerini atmışlardır.⁶²

Nihayetinde, Millet Partisi, 19 Temmuz 1948’de kurulmuştur. Kurucuların büyük bir çoğunluğu Demokrat Parti’de görev yapan isimlerdi. Bunlar: Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kanan Öner, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen’di. Millet Partisi’nin Fahri Genel Başkanlığı’na Fevzi Çakmak getirilirken, Hikmet Bayur ikinci başkan olmuştur. İdare kurulu üyeliklerine ise yine eski Demokrat Partililer, Enver Kök, Suphi Batur, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Şahin Laçın, Ahmet Oğuz ve Reşat Aydınli getirilmiştir. Millet Partisi Programı’nda ise; Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı oldukları vurgulanmıştır.⁶³

Millet Partisi’nin kurulması Türk siyaseti açısından önemli bir gelişme olmuştur. Demokrat Parti’den sonra kurulan en güçlü parti olması sebebiyle dikkatleri üzerine çeken MP, daha sonra Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidarı devraldığı

⁶⁰ Bozdağ, **a.g.e.** s. 90,91

⁶¹ Gündeay, Üreten, Erdoğan,Kapadayı, **a.g.e.** s. 22.

⁶² Başgil, **a.g.e.** s. 57 – 58.

⁶³ Koçak, **a.g.e.** s. 471,490.

dönemde de önemini muhafaza etmiştir. Yeni dönemde DP ile giriştiği mücadeleler dışında bu kez CHP'den sonra en güçlü parti olarak, iktidar muhalefet ilişkilerinde belirleyici olmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi, Millet Partisi'nin doğmasını “üçüncü parti” olarak nitelemiştir. Zira, CHP ve DP dışındaki partiler sadece isim ve levhalardan ibaret idi. Gazetede, Parti liderliğine kimin geleceği konusunda Fevzi Çakmak ihtimalinin daha fazla olduğu üzerinde durulurken Kenan Öner'in asıl önemli lider olacağı da vurgulanmıştır.⁶⁴

1948 Ara seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte Demokrat Parti'de yine iki farklı görüş belirmiştir. Seçimlere girilmesi gerektiğini savunan partililere karşı Bayar katılmama taraftarı idi. Bayar'a göre seçimlere girilirse Demokrat Parti'ye yöneltilen muvazaa iftiralarına delil oluşturulacaktı. Bu fikri benimseyen İstişare Kongresi de oy birliği ile ara seçimlere girmeme kararı alınmıştır.⁶⁵ 17 Ekim 1948 de yapılması kararlaştırılan ara seçimlere DP ile muvazaa yaptığı iddiasıyla yollarını ayıranlar tarafından kurulan Millet Partisi de girmeme kararı almıştır.⁶⁶

CHP içerisinde ise Hasan Saka'ya karşı Hükümetin Parti ile ortak çalışmaması üzerinden eleştiriler vardır. Bazı memurların partiye cephe almış olmasına rağmen bu kişiler hakkında bir önlem alınmadığı da iddialar arasındaydı. Partinin hükümetten duyduğu sıkıntıların artması üzerine de Saka istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶⁷ Bunun üzerine Hasan Saka Hükümeti'nden sonra 16 Ocak 1949'da Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Günaltay, Meclis'ten güvenoyu aldığı konuşmada Demokrasinin yerleşmesine samimiyetle çalışacağını belirtmiş ve memleketin istikbalinin sağlam bir temele dayanan demokrasinin oluşmasına bağlı olduğunu vurgulamıştır.⁶⁸ Böylece liberal bir davranış sergilemiş birkaç gün sonra DP

⁶⁴ “Üçüncü Parti Doğarken” **Cumhuriyet**, 08.05.1948, s.1.

⁶⁵ Bozdağ, **a.g.e** s. 94.

Ara seçimler: 1946 yılına partilerdeki milletvekili adayları pek çok yerden aday olabiliyordu. Bir milletvekili birçok yerde vekil seçildiyse kendisi nerenin milletvekili olacağını belirledikten sonra kalan yerlerde daha sonra hükümet tarafından belirlenecek olan bir tarihte yeniden seçimler yapılıyor ve bu yerlerdeki eksiklikler gideriliyordu.

⁶⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş., İstanbul,1952, s.714.

⁶⁷ Hilmi Uran, **a.g.e**, s. 421-422.

⁶⁸ “Demokrasinin Yerleşmesi İçin Samimiyetle Çalışacağım” **Ulus**, 25.01.1949, S.9898. s1,5

Genel Merkezi'ne giderek muhalefet ile iyi geçinmek arzusunda olduğunu göstermiştir.⁶⁹

Günaltay Hükümeti'nin programında; İç politikada gelişmekte olan demokratik rejimin istikbali için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Tek dereceli seçim sistemi ile halk idaresinin en iyi şekilde ortaya çıkmasına gayret sarf edileceğinin de vurgulandığı programda 1950'de yapılması planlanan genel hiçbir vatandaşta şüpheye yer bırakmayacak şekilde olması için gerekli çalışmalar yapılacağı da vaat edilmiştir.⁷⁰ Günaltay Hükümeti seçimler konusunda adeta güven aşlamıştır. Ayrıca programında demokratik yaşamın gelişmesi için eksik olan yasaların da çıkartılacağını ve basın özgürlüğüne azami derecede önem vereceklerini de söylemiştir.

Günaltay Hükümeti ile aynı zamanda radyo serbestliği tanınmış ve 30 Şubat 1949'da İlahiyat Fakültelerinin açılması için bir yasa teklifi hazırlanmıştı. Bunlardan başka Din ve Tarih büyüklerinin türbelerinin ibadete açılması ve seçmeli din derslerinin müfredata konması yönünde kararlar alınmıştır.⁷¹ Nitekim İnönü, bu konuyu değerlendirirken bu düşüncelerin kendisinde artık olgun bir hale geldiğini vurgulamış ve laiklik ilkesini zedelememek kaydıyla toplumun gerçeklerine sırt çevirmenin doğru olmadığı söylemiştir. Böylece CHP bu adımlar ile muhalefetin “*sinsi*” silahını elinden düşürmüş olacaktır.⁷² Bunlardan başka ise işçilere sendikalaşma hakkı tanınmış ve siyasi partilere propaganda izni verilmiş, Toprak Mamülleri Vergisi, Varlık Vergisi, İhracat Vergisi de kaldırılmıştır.⁷³

Tüm bunlar yaşanırken 20 Haziran 1949'da toplanan Demokrat Parti'nin İkinci Kongresi'nde ana gündemi seçim yasası oluşturmuş ve milletvekilliğine aday olanların yüzde sekseninin parti örgütü tarafından belirlenmesi fikri kararlaştırılmıştır.⁷⁴ Kurultay'da ayı zamanda laiklik ilkesini bozmamak kaydıyla dini hürriyetlerin temel hürriyetlerden biri olduğu vurgulanmış ve işçilere siyasi amaçlar dışında grev hakkı vaat edilmiştir.⁷⁵ Celal Bayar, kongrede yaptığı konuşmada 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilan olunduğu dönemde önlerinde iki seçeneğin belirlediğini ve

⁶⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 45.

⁷⁰ **TBMMZC**, D.8, C.15 (24.01.1949) s. 168.

⁷¹ Bakan, Özdemir, **a.g.m.**, s. 381.

⁷² Barutçu, **a.g.e.**, s. 326-327.

⁷³ Bakan, Özdemir, **a.g.m.**, s. 381.

⁷⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 2068.

⁷⁵ Eraslan, **a.g.m.**, s. 544.

bunlarda birincisinin isyan ve ihtilal, diğlerinin ise sabır ile istikrar olduğunu söyledikten sonra ikinci yolu benimsediklerine dikkat çekmiştir. Öte yandan DP’de Ana Davalar Komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyonda demokratik olmayan bazı kanunlar değiştirilememesi, seçim emniyetinin sağlanamaması ve 21 Temmuz 1946 Seçimleri gibi bir durumla karşılaşılması halinde ne yapılacağı sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara, oylara bir tecavüz durumunda milletin meşru müdafaa yapmak durumunda olduğu fakat bunun kanuni yollarla yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁶

Sonuç olarak özellikle son iki yılın değerlendirilmesinin yapıldığı genel idare raporunda Demokrat Parti’nin yaşadığı güçlükler ön plana çıkarılmıştır. Halk Partisi’ne yapılan eleştirilerde ise temel konu, Parti’nin, hürriyetlerin karşısında bir pozisyon alması olmuştur. Dolayısıyla yapılan mücadeleler normal bir parti mücadelesi şeklinde değil de çetin bir hürriyet mücadelesi halinde olduğu belirtilmiştir. Raporda 12 Temmuz Beyannamesi’ne de değinilmiş ve bu beyannamenin Halk Partisi’nin güttüğü hatalı yolu kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi’nin tek taraflı olup Demokrat Parti’yi bağlamadığı da hatırlatılmıştır. Böylece bu beyannameye karşı olan muhaliflere de bir cevap verilmiştir. Nitekim Celal Bayar bu beyannamenin kabul edilmemesi yolundaki bazı fikirlere karşı çıkarak ve bunu kabul etmemenin Halk Partisi’nin baskılarının itirafının, partilerine eşit muamele yapılmamasının ve o güne kadar partilerine yapılan iftiraların yine Halk Partisi tarafından tekzipini reddetmek olacağını belirtmiştir. Bunlardan başka anti demokratik kanunların tamamen değiştirilmemesi, emniyetli bir seçim kanunun kabul edilmemesi ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının bir kişi etrafında toplanmaması da raporun önemli konularından biri olmuştur.⁷⁷ Kongrede Ana Davalar Komisyonunca hazırlanan ve kabul edilen Hürriyet Andı ile bu konulara değinilmiştir. Bu ant, hükümet ve yöneticilere uyarı niteliği taşımış ve milletin haklarını korumaya kararlı olduğu vurgulanarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Celal Bayar, Hürriyet Andı’nı kısaca: “*Milletin önüne çıkmayın*“ şeklinde ifade etmiştir. CHP ise bu andı farklı bir şekilde algılayarak “*Milli Husumet Andı*” olarak nitelemiştir. İktidar, muhalefetin kardeş kavgasına sebebiyet verdiğini ve bu şekilde

⁷⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 48.

⁷⁷“Büyük Kongre Dün Toplandı”, **Zafer**, 21.06.1949, S.53. s.1,5.

gidilirse bazı tedbirlerin alınmasının zaruri olacağını hatırlatmıştır.⁷⁸ Nitekim Hükümet, yayımladığı bildiride, bu beyannamenin vatandaşları, memurları tehdit edip baskı altına almayı hedeflediği ve bunun kanun devleti anlayışına ters düştüğü vurgulanmıştır. Buna göre muhalefet partisi, seçim hakkının ihlal edildiğini gören ya da böyle zanneden vatandaşların yalnız kendi düşüncelerine dayanarak görevli memurların işlerine karışacak ve onları kendi takdir ve düşüncelerine göre iş görmeye zorlayabilecektir. Böylece bu karar, devlet memurlarını milli bir husumete maruz bırakacaktı. Buna bağlı olarak herhangi bir hareketin haksız olup olmadığı noktasında her birey kendi kafasına göre iş yapacak olursa devleti yıkacak bir anarşinin doğmasına da fırsat verilecekti. Ayrıca yine bildiriye göre muhalefetten seçim kanununda istedikleri düzenlemenin ne olduğunu sorulmasına rağmen yanıt alınamamıştı. Böylece CHP, bu bildiriye sert bir şekilde eleştirmiştir.⁷⁹

1950 seçimleri yaklaşırken yeni bir seçim kanunu da gündeme gelmiştir. Nitekim, 1949 Ekim’indeki ara seçimlere girmeme kararı alan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’ni daha fazla direnmekten alıkoyarak aynı yılın aralık ayında seçimlerin adli teminata bağlanmasını kabul ettirmişti.⁸⁰ 7 Şubat 1950’de ise konu ile ilgili mecliste görüşmeler başlamıştır.⁸¹ Seçim kanunun 1. maddesinde, Milletvekili seçiminin tek dereceli ve ekseriyet usulüne göre, genel eşit, gizli oyla yapılacağı kabul edilmiştir. Aynı maddede oyların serbest ve şahsi olduğu vurgulanarak sayılması ve ayrılması açık olduğu ibaresi de yazılmıştır.⁸² Yine 1946 seçimlerinde en fazla tartışma konularından biri olan oyların sayımdan sonra yakılması usulü 119. Maddede ile terk edilmiştir.⁸³ Böylece, 1946 yılı seçimlerine nazaran seçimlerin daha güvenli bir şekilde yapılması kararlaştırılmıştır. 16 Şubat tarihinde de seçim kanunu kabul edilmiştir.⁸⁴ 21 Şubat 1950’de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁵

1950 yılının Nisan ayına gelindiğinde siyasi partilerin propaganda heyetleri ülke geneline yayılmaya başlamıştır. İnönü ve Bayar, bizzat ekiplerinin başında

⁷⁸ Bozdağ, **a.g.e.**, s. 98-99.

⁷⁹ (Celal Bayar Arşivi) Başbakanlığın Partimiz Büyük Kongresince Alınan (Milli Ant) Kararı Dolayısıyla neşrettiği Beyanname, 27.06.1949 Ankara, 21

⁸⁰ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 52.

⁸¹ **TBMMZC**, D.8, C.24, (07.02.1950), s. 149.

⁸² **TBMMZC**, D.8, C.24, (07.02.1950), s. 117.

⁸³ **TBMMZC**, D.8, C.24, (07.02.1950), s. 143.

⁸⁴ **TBMMZC**, D.8, C.24, (16.02.1950), s. 750.

⁸⁵ **Resmi Gazete**, 21.02.1950, S.7438. s. 17801-17805.

bulunmuşlar ve süreci yönetmişlerdi. İnönü İstanbul Taksim’de yaptığı mitingde kendilerine yöneltilen eleştirilerin başında gelen anti demokratik kanunlar meselesine değinmiştir. İnönü’ye göre bu suçlamalar yersizdir. Çünkü milli egemenlik esasına dayanan TBMM’nin çıkardığı bütün kanunlar demokratiktir ve Anayasa’ya uygundur. Kanunların Anayasa’ya uygunluğuna bakan mercii de TBMM olduğuna göre kanunların antidemokratik olup olmasını sorgulamanın bir anlamı yoktur.⁸⁶ Ancak İnönü, bu açıklamasıyla birlikte, iktidarı Demokrat Parti’ye devrettiği 1950 yılından itibaren 10 yıl boyunca Demokrat Parti’nin çıkardığı birçok kanunda anayasaya aykırı davrandığını söyleyerek ciddi bir çelişkiye düşmüştür. Nitekim bu kanunlar da mecliste oylanmıştır.

Celal Bayar ise 28 Nisan 1950’de Mudurnu’daki miting konuşmasında, çıkardıkları adaylarının her birinin son derece değerli vatan evlatları olduğunu belirterek bu adaylarla seçimi kazanabileceklerini iddia etmiştir. Devamında mali konulara yönelen Bayar, ülkedeki bankalarda yüz milyonlarca para yattığını ve bu paraların gün yüzüne çıkmadığından şikayet etmiştir. Yabancı sermayenin de yatırım güvenliği olmadığından dolayı ülkeye girmediğini savunmuştur. DP iş başına geldiğinde bu sorunların kalkacağını ve vergilerin de adil bir şekilde alınacağını duyurmuştur. Vatandaşların önünde 14 Mayıs seçimleri ile perişan bir hal ya da kurtuluş yolu gibi iki seçenek bulunduğu değinen Bayar, kurutuluşun yolunun DP’den geçtiğini belirterek vatandaşlarının oylarına talip olmuştur.⁸⁷

Millet Partisi ise 1950 seçimleri için kabul edilen Seçim Kanunundan sonra Demokrat Parti ve CHP arasında koalisyon olacağını iddia etmiştir. Böylece Demokrat Parti’ye daha önce yaptığı muvazaa suçlamasını 1950, seçimleri arifesinde de sürdürmüştür. MP’ye göre bu durum gerçek muhalefetin kim olduğunu gözler önüne serecektir. Çünkü Demokrat Parti muhalefet görevini yerine getirmemiştir. Bölükbaşı 22 Ocak 1950 Kızılcahamam mitinginde yaptığı konuşmada İsmet İnönü’nün demokrasi istiyorsa siyasetten çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Millet’in bu gerçeği *“San Francisco Konferansının doğurduğu 65’lik muhaliflerden daha iyi anlamıştır.”*

⁸⁶ Başgil, a.g.e, s. 66.

⁸⁷ Özel Şahingiray, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri , 1946-1950-1954, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999, s. 46-47.

Diyerek Celal Bayar'ı da hedef almıştır.⁸⁸ Nitekim 1883 doğumlu olan Celal Bayar bu konuşmanın yapıldığı sırada 66 yaşından biraz fazladır.

Öte yandan seçimler öncesinde Millet Partisi adına birçok olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. MP, Fahri Genel Başkanı Fevzi Çakmak 10 Nisan 1950'de vefat etmiş Partinin diğer kurucu isimleri Fuat Arna ve Sadık Aldoğan hükümetin manevi şahsiyetine hakaretten dolayı tutuklanmışlardır. 1950 seçimlerinin iyice yaklaşmasıyla da toplum karşısında hitabetinin güçlü olması nedeniyle Bölükbaşı, diğer kurucular arasından fazlasıyla ön plana çıkmıştır. Parti, seçim konuşmalarında özellikle Fevzi Çakmak'ın cenazesinin ardından kendilerine “gericilik” suçlamasını reddetmişlerdir. Öte yandan Bölükbaşı, konuşmalarında CHP ve DP'ye sıkça eleştiriler yapmıştır. 28 Nisan'da yaptığı konuşma Fevzi Çakmak'ın cenazesine yapılan saygısızlıktan bahsetmiştir. Din hürriyetine de değinen Bölükbaşı “*idam sehpaları karşısında bile*” bu özgürlükten bahsedeceklerini savunmuştur. Öte yandan tek parti zihniyetinin yenilmedikçe milletin yüzünün gülemeyeceğini ve bu idarenin vatandaşların oy ile yıkılacağını ifade etmiştir.⁸⁹

1950 Nisan'ında partiler milletvekili aday listelerini ilan etmişlerdir. Demokrat Parti'de Yargıtay Başkanı olan Halil Özyörük ve Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoy'un varlığı dikkatlerden kaçmamıştır.⁹⁰ Nitekim aday listeleri tanınmış kişilerden oluşturulmak istenmiştir. Demokrat Partinin toplam aday sayısı 473 olmuştur. Adaylardan 88 avukat, 69 memur, 56 çiftçi, 55 Tüccar, 52 Doktor, 37 Milletvekili, 23 Subay, 20 Mühendis, 19 Profesör Doçent Öğretmen, 18 gazeteci-muhabir, 12 maliyeci-banker-iktisatçı, 12 eski milletvekili, 5 eczacı, 4 fabrikatör, 3 işçi, bir vaiz, bir müftü, bir kimyager, bir veteriner ve bir de şair vardı. Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak giren adayların sayısı ise 8'dir. Bu bağımsızlar, Halide Edip Adivar, Halil Özyörük, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Suat Hayri Ürgüplü, Yunus Nadi ve Cihat Baban'dı. CHP'nin ise toplam 485 adayı vardı. Bu adaylardan 228'i önceki dönemlerde milletvekilliği yapmıştır. 224 aday ise o dönemde milletvekiliydi.

⁸⁸ Adem Çaylak, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2010, s. 134,138. (Fevzi Çakmak'ın ölümünün ardından bayrakların yarıya indirilmemesi ve radyonun normal akış düzenini bozmaması Millet Partililerde bir tepki yaratmıştı. Sebilürreşad, Büyük Doğu ve Millet gibi İslamcı basının da yaptığı yayınlarla cenaze İslamcı bir gösteriye dönüşmüştür. Yasak olmasına rağmen Ezan Arapça okunmuş ve tekbirler getirilmiştir. CHP ve DP bu olayı irtica olarak değerlendirirken Yusuf Hikmet Bayur memlekette dini değil siyasi irtica vardır demiştir.)

⁸⁹ Çaylak, **a.g.e**, s. 140.

⁹⁰ Eroğul, **a.g.e**, s. 52.

CHP'li adaylar arasında 54 avukat, 51 idareci, 46 maliyeci, iktisatçı ve bankacı, 44 doktor, 41 tüccar ve esnaf, 40 profesör, 39 çiftçi, 36 hakim, 25 gazeteci, 18 belediyeçi, 16 yüksek mühendis, 14 emekli general, 14 ziraat uzmanı, 13 emekli subay, 13 eczacı, 6 fabrikatör, 4 dişçi, 4 ilahiyat mezunu, 3 hariciyeci, 3 işçi vardı. Bu dönemde 403 milletvekiline sahip CHP'de bu vekillerden 169'u aday gösterilmemiştir. CHP adayları arasında Hıfzı Oğuz Bekata, Mahmut Şevket Esendal, Feridun Fikri Düşünsel, Peyami Safa, Ali Fuat Erden, Abdülhalik Renda, Hasan Ali Yücel, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Fahrettin Altay, Lütfü Kırdar gibi tanınmış isimler vardır. Millet Partisi ise toplamda 175 aday gösterip 22 ilde seçime girmiştir. Adaylarının %86'sı farklı meslek gruplarından oluşmuştur. MP aday olarak Fevzi Çakmak'ın eşi ve damadını koymuştur. Onun dışında Cafer Tayyar Eğilmez, Hikmet Batur, Ahmet Bölükbaşı gibi tanınmış isimlerde MP aday listelerinde yerini almıştır. 23 bağımsız adayı da bulunan MP en çok bağımsız aday gösteren parti olmuştur.⁹¹

10 Mayıs günü partilerin propaganda yasağı başlamış ve tüm gözler dört gün sonrasına yoğunlaşmıştı. 14 Mayıs'ta yapılan seçimlere katılım yüzde sekseni aşmış ve önem arz edecek bir adli vaka ise meydana gelmemiştir.⁹²

Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, bütün illerde girerken Demokrat Parti, Hakkari hariç bütün illerde girmiştir. Millet Partisi ise seçimlere vilayetlerin tamamında teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için yalnızca 22 ilde iştirak etmiştir.⁹³

⁹¹ Cemil Koçak, **Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları: CHP İktidarının Sonu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 419-438.

⁹² Eroğul, **a.g.e.**, s. 53.

⁹³ Rıfkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları**, Nurel Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 40-41.

BİRİNCİ BÖLÜM

1950 – 1960 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ: HÜKÜMETLER, SEÇİMLER VE EKONOMİ

1.1.Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri (1950-1954)

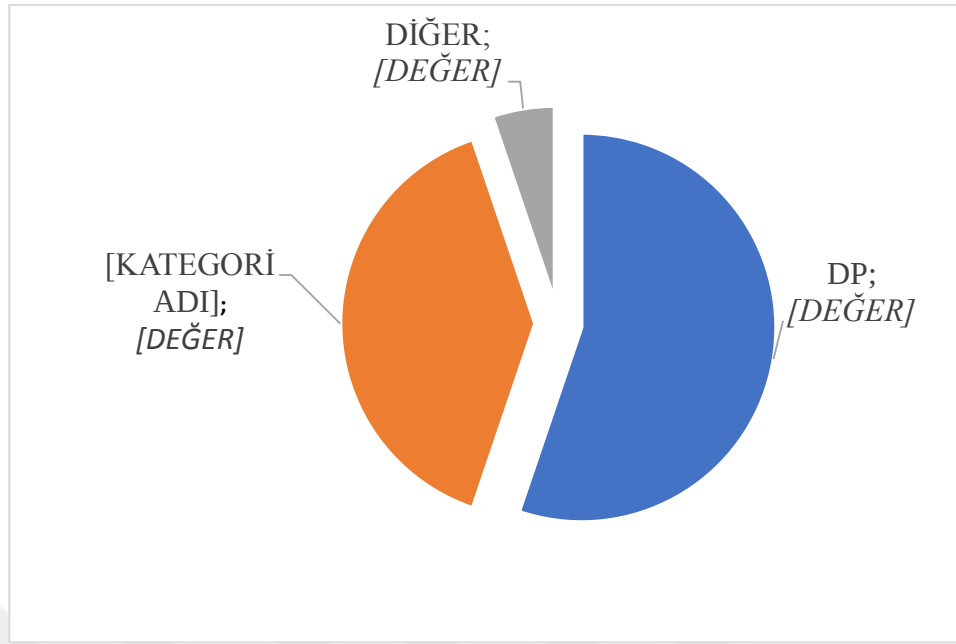
14 Mayıs 1950 seçimleri tam bir demokrasi havasında geçmiştir. Dört senedir muhalefette olan Demokrat Parti'nin tek başına iktidarı devralmasıyla bir değişim süreci başlamıştır. Böylece ülke yönetiminde dengeler önemli bir ölçüde değişirken 27 yıl tek başına iktidarda olan CHP ile yeni iktidar DP şimdi yeni yerlerine almaya çalışacaklardı.

Liste usulü çoğunluk sistemi ile yapılan 1950 seçimlerinin sonucunda siyasi partiler aşağıdaki gibi bir oy dağılımı ve milletvekili sayısına sahip oldular.

Tablo II: 1950 Seçimleri Sonucunda Oy Oranları ve Milletvekili Sayısı ⁹⁴		
PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	416	55,2
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	69	39,6
Millet Partisi (MP)	1	4,6
Bağımsızlar	1	0,6
TOPLAM	487	100

Şekil I: 1950 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı

⁹⁴ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 14.12.2018

Oy dağılımı ile milletvekilleri sayısı arasındaki uçurumun nedeni, seçim sistemi idi. Bir seçim çevresinde fazla oy alan parti, o yerdeki tüm milletvekillerini elde ediyordu.

Eğer 14 Mayıs 1950 seçimleri nispi temsil sistemine göre yapılsaydı, aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıkacaktı.⁹⁵

Tablo III: 1950 Seçimlerinin Nispi Temsil Sistemine Göre Sonuçları		
PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	275	55,2
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	200	39,6
Millet Partisi (MP)	10	4,6

⁹⁵ Bülent Özgül, “Seçim ve Sistemleri Türkiye’deki Seçim Uygulamaları ve Bir Model Önerisi” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Isparta 2012, s.116.

Bu sebeple 1950-60 arasında çoğunluğa dayalı olan seçim sistemi, seçmen iradesini tam anlamıyla yansıtmadığı gerekçesiyle çokça tartışılmıştır.

Aslında bu seçim sistemi, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından getirilmiştir. Fakat en çok da CHP zarar görmüştür. Daha sonra da değiştirilmesi mümkün olmamıştır. Nitekim 29 Ocak 1952 tarihli Zafer Gazetesi'nde, Adnan Menderes ile CHP'liler arasında geçen bir tartışmada çoğunluğa dayalı seçim sisteminin ele alındığı duyurulmuştur. Buna göre Menderes'in yaptığınız kanunla *"seçime girmeye korkuyor musunuz?"* sorusuna, CHP'lilerden *"hayır korkmuyoruz"* cevabı gelmiştir. Menderes de o halde değiştirmeye gerek olmadığı cevabını vermiş, karşılığında biz de değişiklik istemiyoruz yanıtı almıştır.⁹⁶ CHP, *"korkmuyoruz"* demesine rağmen bu kanunun asıl mucidi olan Nihat Erim'e karşı da oldukça öfkeliydi. Nitekim bazı CHP'liler Erim'e yönelik: *"bir daha seçim olursa, seni bir direğe bağlamak ve hiçbir şeye karıştırmamak lazımdır"* şeklinde tepki koymuşlardır.⁹⁷

Demokrat Parti, toplam 63 ilde seçimi kazanmıştır. Bunların arasından 10 tanesini kısmen, 46 tanesini tamamen almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi de 10 ilin sekizinde tamamen galip gelmiştir. Millet Partisi de seçime girmiş olduğu 22 ilden sadece Kırşehir'de seçimi alabilmiştir.⁹⁸ Millet Partisi'nin meclisteki tek temsilcisi 12 Temmuz Beyannamesi'nden dolayı Demokrat Parti'yi muvazaa olmakla suçlayıp partiden istifa edenlerden biri olan Osman Bölükbaşı'dır.⁹⁹

Seçimlerin sona ermesiyle beklemediği ağır bir sonuçla karşılaşan Cumhuriyet Halk Partisi'nde İsmet İnönü'nün bundan sonraki konumunun ne olacağı merak konusu olmuştur. Fakat, İnönü, 24 Mayıs 1950 tarihinde yayımladığı tebliğde: *"Cumhurbaşkanı vazifesinin hitamı üzerine C.H.P Genel Başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi memlekete ilan ederim."*¹⁰⁰ cümlesi ile partisinin başında bulunacağını belli etmiştir.

Seçimin ardından 16 Mayıs'ta Celal Bayar, İsmet İnönü tarafından Çankaya'ya davet edilmiştir. Burada İnönü, Bayar'ı tebrik edip ve hayırlı olsun dileklerini

⁹⁶ Metin Toker, **Demokrat Partinin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 221.

⁹⁷ Ahmet Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.2, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 1526.

⁹⁸ Burçak, **a.g.e.**, s. 47.

⁹⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁰⁰ Sebahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü 1950-1956**, C.1, Derleyen Sebahat Erdemir, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1996, s. 8.

ilettikten sonra, eğer istiyorlarsa hükümeti hemen devredebileceklerini söylemiştir. Fakat Bayar, milletvekillerinin henüz toplanmamış olduğundan aceleye gerek olmadığını ve bir müddet daha mevcut hükümetin devam edebileceğini belirtmiştir.¹⁰¹ Refik Koraltan, bu görüşmede İsmet İnönü'nün hayatından bir endişe taşıdığını ve Bayar'a "*hayatım emniyette midir?*" diye sorduğunu belirterek, Bayar'ın "*benim buraya kadar gelmem müspet bir cevap değil midir?*" şeklinde cevap verdiğini aktarmıştır. Koraltan, aynı zamanda hükümetin geç kurulmasının CHP aleyhinde kullanılabilecek bazı belgelerin süratle yok edilmesine sebep olduğunu da iddia etmiştir.¹⁰²

Yeni döneme girerken CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, 18 Mayıs 1950 tarihli nüshasında, "*Muhalefete Geçerken*" başlığı altında almış oldukları kararlar ile, şahsiyatla uğraşmayacaklarını, söz ve tenkit hürriyetine dokunulmazlık isteyeceklerini, toleranslarının olduğunu ve tolerans bekleyeceklerini, husumetle mücadelenin yanı sıra kızıl komünizm ve kara irticaya da karşı olduklarını belirtmiştir.¹⁰³ İnönü ise verdiği sözde Demokrat Parti'nin iş başına acemi olarak geçtiğini ve bundan da faydalanmaya çalışmayacaklarını söyleyip kendilerine her zaman yardım edeceklerini vaat etmiştir. İnönü, iki yıl ağızlarından acı bir tenkitin çıkmayacağını ve muhalefet vazifesine bu tarihten sonra başlayacaklarını da eklemiştir. Ancak, Yalman'a göre İnönü, bu sözü iki hafta tutabilmiştir.¹⁰⁴

Yeni döneme geçilirken gözler Demokrat Parti'de başlıca görev dağılımına çevrilmiştir. Öncelikli merak konusu, Cumhurbaşkanlığı seçiminde olmuş ve kimin olması gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Demokrat Parti'li milletvekilleri, Ankara'ya geldikten sonra yaptıkları grup toplantılarında Cumhurbaşkanı adayı üzerinde durmuşlardır. Celal Bayar yapılan grup toplantılara milletvekillerin fikirlerine tesir edebilme ihtimaline karşı katılmamıştır. Bu sırada Ali Fuat Cebesoy Cumhurbaşkanı seçilebilmek için Celal Bayar'dan yardım istemiş, fakat Demokrat Parti grubu Bayar'ın Cumhurbaşkanı adayı olması gerektiğine dair karar vermiştir.¹⁰⁵ Celal Bayar, 5 Mayıs 1950 tarihinde ise 387 oy alarak Cumhurbaşkanlığına

¹⁰¹ Bozdağ, a.g.e, s. 105.

¹⁰² Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar; DP'nin Kurucusu Anlatıyor**, Haz. Kamil Maman, Timaş Yayınları, Mayıs, 2013. s. 164.

¹⁰³ "Muhalefete Geçerken" **Ulus**, 18.05.1950, S. 10735. S.1,5.

¹⁰⁴ Yalman, a.g.e, C.II, s. 1527.

¹⁰⁵ Bozdağ, a.g.e, s. 105.

seçilmiştir. Sıra Meclis Başkanı seçimine gelince Demokrat Partinin adayı olan Refik Koraltan, yapılan seçimde 387 milletvekilinin 385'inin oyunu alarak göreve başlamıştır. Aynı gün hükümeti kurma görevinin de Adnan Menderes'e verildiği de bildirilmiştir.¹⁰⁶ Başbakan'ın resmi olarak açıklanmasından önce Celal Bayar, bu göreve Adnan Menderes'in "layık" olduğunu düşünmüştür. Ancak, bu haber "Dörtlü Takrir"i verenler arasında en genç isim olan Menderes için sürpriz olmuştur. Nitekim Menderes Celal Bayar'ın yanına Fuat Köprülü'yü Başbakan olarak seçmesi için rica da bulunmaya gittiğinde Başbakan olacağını öğrenmiştir.¹⁰⁷

Resim I: 23 Mayıs 1950 tarihli Milliyet Gazetesi

¹⁰⁶ TBMMZC, D.9, C.1. (22.05.1950), s.7-10.

¹⁰⁷ Bozdağ, a.g.e, s. 103.

1.1.1. Birinci Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950-09 Mart 1951)

1.1.1.1. Birinci Menderes Hükümeti Programı

22 Mayıs 1950 tarihinde kurulan I. Menderes Hükümeti 08 Mart 1951 tarihine kadar devam etmiştir.¹⁰⁸ Menderes hükümet programını okumaya, 14 Mayıs 1950'nin tarihi bir gün olarak daima hatırlanacağını ve bu başarının yalnızca Demokrat Parti'nin değil Türk demokrasinin bir başarısı olduğunu vurgulayarak başlamıştır.¹⁰⁹

İnönü döneminin sıklıkla eleştirildiği programda Menderes, birbirlerini takip eden hükümetlerden biri olmayıp, millet idaresi ile iş başında bulunduklarını hatırlatarak kendisinden önceki hükümetlerle aralarındaki bariz farkı vurgulamak istemiştir.¹¹⁰

İktisadi ve mali düşünce hakkında konuşurken tasarruf vurgusu ön plana çıkarılmış ve iktisadi kalkınmanın süratleneceği bildirilmiştir. Alınan vergilerde sıkıntılar olduğu vurgulayan Menderes; Muamele Vergisi, Yol Vergisi ile Hayvanlar Vergisinin yeniden ele alınacağı, ziraat işlerine gelince Halk Partisi'nden farklı bir görüş benimsediklerini belirtmiştir.¹¹¹

Menderes, iktisadi ahengi bozmayacak şekilde grev hakkını kanunlaştıracaklarını da açıklamıştır. Eğitim konusunda ise milli ve manevi değerlere yaslanmayan bir cemiyetin akıbetinin kötü olacağını ve demokratik bir ruh ile ilmin son neticelerine göre planlı ve programlı bir eğitimin memleketin her tarafına yayılmasının sağlanacağı ifade etmiştir. Menderes aynı zamanda bu dönemde devri sabık yaratılmayacağını. Ayrıca, “*Matbuat ve Ceza Kanunları*”, “*Memurin Muhakemat Kanunu*” gibi belli başlı anti demokratik hükümleri barındıran kanunların demokrasi ruhuna uygun bir şekilde tadil edileceğini de açıklamıştır.¹¹²

Programda yer alan, *millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız*” ifadesi ile Menderes, İnkılapları ikiye ayırmıştır. Bu anlayış, muhalefetin Demokrat

¹⁰⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, Remzi Kitap Evi, İstanbul 2011, s. 144.

¹⁰⁹ TBMMZC, D.9, C1, (29.5.1950), s. 24.

¹¹⁰ TBMMZC, D.9, C1, (29.5.1950), s. 25.

¹¹¹ TBMMZC, D.9, C1, (29.5.1950), s. 26, 27.

¹¹² TBMMZC, D.9, C1, (29.5.1950), s. 29, 30.

Parti'ye iktidarı boyunca yaptığı eleştirilerin önemli dayanaklarından biri olmuştur. Ancak Menderes, Hakiki Laikliğin manasından anladıklarının: *"irticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetinin icaplarına riayet edeceğiz"* cümlesi ile ifade etmiştir. Yıkıcı sol düşüncelerin, irtica ve ırkçılık gibi ayrıcı cereyanlar hakkında gereken kanuni tedbirlerin alınmasında tereddüt edilmeyeceği savunan Menderes, sol cereyanlara mensup olanların yıkıcı bazı faaliyetler içinde olduklarından mizah ve siyasi eleştiri altından güttükleri faaliyetlerden memleketi koruyacaklarını da açıklamıştır.

Dış politikada Birleşmiş Milletler idealine samimiyetle bağlı olduklarından, fazla bir açıklama yapma gereği görülmemiş milli savunmada ise askeri kuvvetlerin son tecrübe ve ilerlemelerin sonuçlarına göre en yeni silah ve en modern usullere göre takviye edilecektir ifade edilmiştir.¹¹³

Muhalefetin eleştirilerine rağmen Celal Bayar'a göre bu programı incelediği zaman Başvekil ve kabinesinin hürriyetçi bir anlayışta olduğu açıktır. Ayrıca, Başbakan'ın devleti güçlendirmek için elinden geleni yaparak üretimi engelleyen bazı vergileri kaldıracağı ve Atatürk devrimlerinin millete mal olduğundan özenle korunacağını da altı çizilmiştir.¹¹⁴

Muhalefet ile hükümet arasında ilk gerginlik bu program okunduktan sonra çıkmıştır. Menderes hükümetin okunan programına, cevap verme hakkı tanınmaması üzerine muhalefet meclisi terk etmiştir.¹¹⁵ Ulus Gazetesi bu konuyu *"Fena Başlangıç"* haberi altında değerlendirmiş ve muhalefetin sesini duyuramadığı ülkelerde hürriyetin olamayacağını yazmıştır.¹¹⁶ Bu durum, önceki dört yılda iki parti arasındaki rollerin ilk andan itibaren değişmeye başlamasını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim CHP artık hürriyetlerin kısıldığından şikayet ederken hürriyet savunuculuğunu ise Ulus gazetesinin yapması dikkate değer olduğu gibi Demokrat Parti'nin de bu tavrını tahammülsüzlük olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Demokrat Parti'nin I. Hükümeti döneminde genel olarak dikkat çeken düzenlemelerin başında ezanın Arapça okunmasının serbest bırakılması vardır. 16

¹¹³ TBMMZC, D.9, C1, (29.5.1950), s. 32.

¹¹⁴ Bozdağ, a.g.e, s. 109.

¹¹⁵ Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası" *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Cilt 2*, ATAM, Ankara, 2010. s. 550.

¹¹⁶ "Fena Başlangıç" *Ulus*, 03.03.1950, S.10300. s.1,5.

Haziran 1950 tarihinde ezanın Arapça okunmasını engelleyen Türk Ceza Kanunun 526. maddesinin değiştirilmesi hakkında yasa teklifi meclise sunulmuştur.¹¹⁷ Yasa hakkında söz alan CHP Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, Ezanın, Arapça okunmasına aleyhtar olmayacaklarını açıklamıştır. Demokrat Partili Sinan Tekelioğlu ise Atatürk sağ olsaydı, meclisin düşündüğü gibi düşünerek bu yasağı kaldıracağını iddia etmiştir. Talat Vasfi Öz ise yaptığı konuşmada bu yasağın ilk defa 1932 yılında konduğunu belirterek yasağı çiğneyenler hakkında mahkemeler kurulduğunu belirtmiştir. Fakat bu mahkemeler sonucunda alınan cezaların temyize götürülerek bozulduğunu da eklemiştir. Yasağı çiğneyenlerin sert bir şekilde cezalandırılması usulünün ise 1942 yılında Ceza Kanunun 526. maddesinin değiştirilmesiyle yapıldığını söylemiştir.¹¹⁸ Öz, Atatürk dönemi ile İnönü dönemini bu bakımda ayırmak istemiştir.

Bundan başka 14 Temmuz 1950’de getirilen af kanunu ile Nazım Hikmet başta olmak üzere birçok hükümlü serbest bırakılmıştır.¹¹⁹ Bunların yanı sıra anayasanın dili hakkında değişikliğe gidilerek dilin eski Türkçe şeklinde kullanılması kararlaştırılmıştır.¹²⁰

Başbakan seçilen Adnan Menderes’in ilk kabinesi aşağıdaki isimlerden oluşmuştur.

Tablo IV: Birinci Adnan Menderes Hükümeti¹²¹	
Başbakan	Adnan Menderes (İstanbul)
Adalet Bakanı	Halil Özyörük (İzmir Milletvekili),
Millî Savunma Bakanı	Refik Şevket İnce (Manisa Milletvekili),
İçişleri Bakanı	Rükneddin Nasuhioğlu
Dışişleri Bakanı	Fuad Köprülü (İstanbul Milletvekili)
Maliye Bakanı	Halil Ayan (Bursa Milletvekili),

¹¹⁷ TBMMZC, D.9, C.1, (16.06.1950), s,176.

¹¹⁸ TBMMZC, D.9, C.1, (16.06.1950), s,182-184.

¹¹⁹ İnan Özer, Umut Bakcan, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1950) Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı”, **Pamukkale İsyasal Bilgiler Enstitüsü Dergisi**, 2008, 1/12, 1-14, s. 7.

¹²⁰ Ali Fuat Başgil, **a.g.e.** s. 71.

¹²¹ TBMMZC, D.9, C.1 (22.5.1950) s. 9.

Millî Eğitim Bakanı	Avni Başman (İzmir Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı	Fahri Belen (Bolu Milletvekili)
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	Zühtü Velibeye (İzmir Milletvekili)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Nihat R. Belger (İstanbul Milletvekili)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Nuri özsan (Muğla Milletvekili),
Tarım Bakanı	Nihat İyriböz (Çanakkale Milletvekili)
Ulaştırma Bakanı	Tevfik İleri (Samsun Milletvekili)
Çalışma Bakanı	Hasan Polatkan (Eskişehir Milletvekili)
İşletmeler Bakanı	Muhlis Ete (Ankara Milletvekili)

1.1.1.2. Demokrat Parti İktidarda İken Yapılan ilk Seçimler: Muhtarlık ve Belediye Seçimleri

Demokrat Parti, iktidarı devraldıktan sonra yapılan ilk seçimlerde de genel seçimlerin havasını devam ettirmiştir. Nitekim 13 Ağustos 1950 Muhtarlık seçimlerinde DP, 19.052, CHP: 13.152, MP ise 130 muhtarlık elde etmiştir.¹²²

CHP, seçim sonuçlarını yapılan baskı ve tehditler dolayısıyla oluşan ortama bağlamıştır. Buna göre bir yandan DP teşkilatı, diğer yandan milletvekilleri köylere kadar gitmişler ve seçilecek muhtarlar partilerinden olmazsa muhtarlıkları onaylanmayacaktır şeklinde bazı tehditlerde bulunmuşlardır.¹²³

¹²² Selahattin Bakan – Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 14, 2013, s. 384.

¹²³ Hikmet Çolak, “Demokrat Parti Döneminde Yerel Seçimler”, **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 139.

Muhtarlık seçimlerinin yapılmasının ardından belediye seçimleri yaklaşmıştır. DP, 6 Ağustos tarihinde Ankara’da il, ilçe, ocak ve bucak başkan ve üyelerinin katılımıyla bir toplantı düzenlemiş ve seçime girecek adaylar belirlenmiştir.¹²⁴

Demokrat Parti, seçim propagandasının temeline CHP’yi oturtmuştur. Buna göre CHP ve geçmişi sıkça eleştirilmiş, aday belirleme usullerinin de tek parti zihniyetine göre yapıldığı için CHP adaylarının halktan kopuk ve “*halka yukarıdan bakan tipler*” olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan Demokrat Parti’nin adayları halka inebilmişken, CHP’nin adaylarının durağan tavrı dikkatlerden kaçmamıştır. Demokrat Parti’nin aday tercihi bölge halkının içinden çıkan her kesimden insanlardan oluşurken, Cumhuriyet Halk Partisi maddi ve manevi yönünden tanınan kişileri seçmiştir.¹²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi, bu seçimlere bütün belediyeleri elinde bulunduran parti olarak girmiştir. Ağustos ayı itibariyle seçim hazırlıklarını idare etmek için CHP’li milletvekilleri ve üyeler kendi seçim bölgelerine dağılmışlardır.¹²⁶

Millet Partisi’nde belediye seçimleri dolayısıyla önemli hareketlenmeler olmuştur. 20 Ağustos itibariyle MP sözcüleri iktidara karşı şiddetli eleştirilere başlamışlardır. Hikmet Bayur, muhtarlık seçimlerinde baskı yapıldığını ifade ederken Kore’ye asker gönderilmesi kararını da eleştirmiştir. Bayur, 24 Ağustos’ta radyoda yaptığı konuşmada CHP ve DP’yi eleştirmiştir. Halka Demokrat Parti’ye inanmamaları lazım geldiğinden ve DP’nin dört kişi elinde olduğundan bahisle, halkın kendilerine oy vermelerini istemiştir. Öte yandan Millet Partili İzzet Mühürdaroğlu, 25 Ağustos’ta yine radyodan yaptığı konuşmada belediyelerin iş yapabilmesi için merkeziyetçilikten kurtulmaları gerektiğini savunmuştur.¹²⁷

28 Ağustos’ta radyoda konuşma yapan İnönü ise belediye seçimlerini memleketin yerel ihtiyaçlarını ilgilendiren bir seçim olmaktan ziyade siyasi akıbetini ilgilendiren milli bir hadise olarak yorumlamıştır. Demokrat Parti idaresinde ülkenin baştan başa bir huzursuzluk içinde olduğunu savunan İnönü, siyasi emniyetin pervasız ve apaçık tehditler altında olduğunu belirtmiş ve Menderes’in yaptığı bir konuşmada emniyet istemeye hakkınız yok şeklinde sözler söylediğini iddia etmiştir. Demokrat Parti’nin dış politikada sorumluluk tanımayan bir politika izleyip Kore Savaşı’na atfen

¹²⁴ Çolak, **a.g.t.**, s. 132.

¹²⁵ Çolak, **a.g.t.**, s. 140,142.

¹²⁶ Çolak, **a.g.t.**, s. 152.

¹²⁷ Çolak, **a.g.t.**, s. 161.

DP'nin memleketin kaderini ilgilendiren konularda TBMM'ye danışmamasını da eleştirmiştir. DP'nin faaliyetleri neticesinde karşılaşabilecek zararlı faaliyetlerin ise yerel seçimlerle durdurmak ihtimalin olduğuna dikkat çekmiştir. İnönü'ye göre Demokrat Parti'ye oy vermeyen her bir vatandaş memleketin kötüye gitmesini engellemiş olacaktır. Son olarak “*dipdiri ve vazifesinin ağırlığını bilen muhalefet lideri olarak*” hakikati her zaman söyleyeceğini ifade etmiştir.¹²⁸

Adnan Menderes, İnönü'ye 29 Ağustos'ta cevap vermiştir. CHP'nin halk vicdanında ne denli itibarsız olduğunun Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk anda meydana çıktığını savunmuş ve İnönü'nün memleketin huzursuzluk içinde olduğu söyleminin yine İnönü'nün kendi içindeki karanlık düşüncelerden kaynaklandığını belirtmiştir. Öte yandan memleketin tehdit altında ya da muhalefet mebuslarının baskı altında bulunduğu iddiasının tamamen asılsız olduğunu ifade etmiştir. Menderes, muhalefete yönelik teminat istemeye hakkınız yok şeklinde sözler söylemediğini ve yaptığı konuşmada muhalefetin istediği teminatların hepsini vereceklerini şeklinde konuştuğunu iddia etmiştir. Menderes, belediye seçimlerine girerken CHP'nin bu belediyeleri nasıl bir “*zorbalıkla*” elinde bulundurduğunun vatandaşlar tarafından hatırlanması gerektiğine de dikkat çekmiş ve tek parti anlayışının son bakiyesini silip süpürmek için belediye seçimlerinde vatandaşların DP'ye oy vermelerini istemiştir.¹²⁹

3 Eylül 1950 günü yapılan belediye seçimlerinde 600 belediyenin 560'ını alan Demokrat parti seçimleri büyük bir galibiyetle kazanmıştır.¹³⁰ Yerel seçimleri, Demokrat Parti'nin büyük bir farkla kazanmış olmasının hükümetin faaliyetlerinin tasvibi olarak yorumlanmıştır.¹³¹ Nitekim, seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi ekseriyetle kazansaydı, daha birkaç aylık iktidara karşı halkın yüzünü çevireceği gibi yeni meclis seçimlerine gidilmesi gibi taleplerinin ortaya çıkacağı yorumları da yapılmıştır.¹³² Bu tarihten sonra Menderes'in Demokrat Parti'deki liderliği pekişmiştir. Menderes bu seçimlerle ilgili olarak ise, Türk Milleti'nin 14 Mayıs'ta Cumhuriyet

¹²⁸ Sabahat Erdemir, **a.g.e** s. 19-20.

¹²⁹ Haluk Kılçık, **Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, C.2, İstanbul, 1991, s. 155-158.

¹³⁰ Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası” s. 551.

¹³¹ “Belediye Seçimlerini D.P. Kazandı” **Cumhuriyet**, 04.09.1950, S.9367. s. 1,5

¹³² “Belediye seçimlerine dair demokrat parti ileri gelenlerinin görüşü “ **Yeni Sabah**, 04.09.1950, s.1,4.

Halk Partisi'ni iktidardan indirmesi, 3 Eylül'de ise muhalefetten tasfiye etmesi şeklinde değerlendirmiştir.¹³³

Belediye seçimlerinden sonra belediye meclislerinin belirlenmesi için 15 Ekim'de İl Genel Meclislerinde seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan il genel seçimlerinde, Demokrat Parti 67 ilin 55'inde çoğunluk yakalaması yine bu başarının tesadüf olmadığını göstermiştir.¹³⁴

Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti'nin bu önemli yükselişini, Halk Partisi iktidarının baskıları neticesinde, DP'li parti yöneticilerinin en zor şartlarda dahi cesaretlerinden bir şey kaybetmeyip her türlü tehlikeye karşı dik durabilmeleri, iktidar teşkilatının halk ile devamlı temas halinde bulunmaları ve en uzak yerlerdeki imdat feryadına muhalefetteyken bile koşmuş olmalarıyla izah etmiştir.¹³⁵

1.1.2. İkinci Menderes Hükümeti (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954)

Demokrat Parti, yerel seçimlerdeki başarılarına rağmen parti içinde yaşanan tartışmalardan dolayı sarsılmıştır. 1924 Anayasası'na göre başbakanların, bakanları görevden alma yetkileri yoktur. Eğer bir bakanın değişmesi gerekiyorsa ilgili bakan istifa etmeliydi. Bakan istifa etmezse, başbakan istifa eder yeni kurulan kabineye istenmeyen bakan alınmazdı. Menderes'in ilk kabinesinde de böyle oldu. Ziraat vekili olan Nihat İyriboz ile Menderes anlaşamamıştır. Çıkan ihtilaf neticesinde Menderes'in istifa teklifini İyriboz reddetmiştir. Bunun üzerine Menderes istifa etmiş ve yeni kurulan hükümete de İyriboz almamıştır.¹³⁶ Bayar'ın yeniden görevlendirmesiyle Menderes tarafından 9 Mart 1951'de yeni bir kabine kurulmuştur.¹³⁷

¹³³ “Belediye Seçimlerini Demokrat Parti Kazandı” **Zafer**, 04.09.1950, S.3207, s1,4.

¹³⁴ Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası” s. 551.

¹³⁵ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972. s. 78-80.

¹³⁶ Aydın Menderes, **Babam ve Ben**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012, s. 36.

¹³⁷ Bakan – Özdemir, a.g.m, s. 385.

Tablo V: İkinci Adnan Menderes Hükümeti¹³⁸	
Başbakan	Adnan MENDERES (İstanbul)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Samet AĞAOĞLU (Manisa) 09.03.1951-10.11.1952
Devlet Bakanı	Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur) 08.04.1953- 28.05.1953
Devlet Bakanı	Refik Şevket İNCE (Manisa) 09.03.1951-30.03.1951 Fevzi Lütüf KARAOSMANOĞLU (Manisa) 18.06.1951-02.12.1951 Yunus Muammer ALAKANT (Zonguldak) 01.11.1952-08.04.1953 Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı) 08.04.1953-17.05.1954
Adalet Bakanı	Rüknettin NASUHİOĞLU (Edirne) 09.03.1951-10.11.1952 Osman Şevki ÇİÇEKDAĞ (Ankara) 10.11.1952-17.05.1954
Milli Savunma Bakanı	Ahmet Hulusi KÖYMEN (Bursa) 09.03.1951-10.11.1952 Seyfi KURTBEK (Ankara) 10.11.1952- 01.11.1953 Kenan YILMAZ (Bursa) 01.11.1953- 17.05.1954
İçişleri Bakanı	Halil ÖZYÖRÜK (İzmir) 09.03.1951-

¹³⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB20.html> Erişim Tarihi: 10.12.2018

	20.10.1951 Fevzi Lutfi KARAOSMANOĞLU (Manisa) 02.12.1951-07.04.1952 İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 01.08.1952-17.05.1954
Dışişleri Bakanı	Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)
Maliye Bakanı	Hasan POLATKAN (Eskişehir)
Milli Eğitim Bakanı	Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun) 09.03.1951-08.04.1953 Rıfkı Salim BURÇAK (Erzurum) 08.04.1953-17.05.1954
Bayındırlık Bakanı	Kemal ZEYTİNOĞLU (Eskişehir)
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	Mehmet Muhlis ETE (Ankara) 09.03.1951-01.11.1952 Ali Enver GÜRELİ (Balıkesir) 01.11.1952-27.05.1953 Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur) 28.05.1953- 17.05.1954
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Ekrem Hayri ÜSTÜNDAĞ (İzmir)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Rıfkı Salim BURÇAK (Erzurum) 09.03.1951-26.10.1951 Nuri ÖZSAN (Muğla) 26.10.1951- 02.12.1951 İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir) 02.12.1951-18.09.1952 Emin KALAFAT (Çanakkale)

	08.04.1953-17.05.1954
Tarım Bakanı	Nedim ÖKMEN (Maraş)
Ulaştırma Bakanı	Seyfi KURTBEK (Ankara) 09.03.1951-10.11.1952 Yümnü ÜRESİN (Bilecik) 10.11.1952-17.05.1954
Çalışma Bakanı	Nuri ÖZSAN (Muğla) 09.03.1951-10.11.1952 Samet AĞAOĞLU (Manisa) 10.11.1952-08.04.1953 Hayrettin ERKMEN (Giresun) 08.04.1953-17.05.1954
İşletmeler Bakanı	İbrahim Hakkı GEDİK (Kütahya) 09.03.1951-14.12.1951 İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir) 18.09.1952-17.05.1954

1.1.2.1. İkinci Menderes Hükümeti Programı

Başbakan Menderes tarafından okunan hükümet programında bir önceki hükümet programına nazaran önemli değişiklikler yoktur. Menderes, yine 14 Mayıs ile büyük bir inkılap safhasının aşıldığı vurgulamış sonra daha henüz her şeyin bitmemiş olduğu üzerinde önemle durmuştur. Bir takım gizli kuvvetlerin elde edilen bu başarıyı iptal yolundaki gayretlerine de değinen Menderes, buna göre yeni hükümeti yürütmek için memlekette bir takım “*sunî*” huzursuzluk ve istikrarsızlık havasının bulunduğu kanaatini yaymak şeklinde bazı zararlı faaliyetlerin tecelli ettiğini bildirmiştir.¹³⁹

¹³⁹ TBMMZC, D.9, C6, (30.3.1951), s. 60-61.

Yargıç teminatının genişletileceğini söyleyen Menderes, matbuat hürriyetinin son derece önemli olduğunu ve bunun bütün hürriyetlerin temelini oluşturduğu vurgulanmıştır. Fakat hürriyetin şahsa iftira, hakaret veya şantaj şekline büründüğü anda, artık yolundan sapmış olacağı da özenle belirtilmiştir.¹⁴⁰

Dış politikada ise Birleşmiş Milletler ideallerine sadık olunduğu bir kez daha hatırlatılmış ve hükümetin hür milletler cephesine birbirini tamamlayacak şekilde yerini aldığı da vurgulanmıştır.¹⁴¹

1.1.2.2. İkinci Menderes Hükümetinin Başlıca Faaliyetleri

1.1.2.2.1. D.P'nin Atatürk ve Mirası ile Sorunun Olmadığını Anlatma Çabası: Atatürk'ü Koruma Kanunu ve Atatürk'ün Naaşının Anıtkabir'e Nakli

Demokrat Parti'nin ikinci hükümeti ile çıkarılan kanunlar arasında en dikkat çekici olanların başında Atatürk'ü Koruma Kanunu gelmektedir. Nitekim, Atatürk büstlerine Demokrat Parti döneminde Tıcani Tarikatı tarafından yapılan saldırılar CHP'nin, DP'yi irticacılıkla suçlamasına neden olmuştur. DP ise Atatürk'ün çizgisinden çıkmadığını iddia etmiştir. Bu suçlamalardan kurtulmak adına da 25 Temmuz'da Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu meclis gündemine getirerek bu tarikatı cezalandırma yoluna gitmiştir.¹⁴²

31 Temmuz 1951 yılında yürürlüğe giren “*Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun*” ile “*Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası*” verileceği ve bu suçlara teşvik eden kişi ya da kişilerin de aynı cezaları alacağı bildirilmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ TBMMZC, D.9, C.6, (30.3.1951), s. 62.

¹⁴¹ TBMMZC, D.9, C.6, (30.3.1951), s. 65.

¹⁴² TBMMZC, D.9, C.9, (25.07.1951), s. 299.

¹⁴³ Resmi Gazete, 31.07.1951, S.7872. s.1713.

Bundan başka Hükümet, resmi dairelerde Atatürk'ten başkasının fotoğrafının bulunmasını yasaklamıştır. Nitekim Celal Bayar'ın Elazığ'da belediye makamını ziyaret sırasında odada kendi resmin görmesi ve bunu indirtmesi bu politikanın bir yansıması idi. Buna karşın Malatya Belediye Başkanı Muzaffer Akalın'ın odasında İnönü'nün fotoğrafını bulundurması görevden alınmasına sebep olmuştur.¹⁴⁴

Öte yandan Demokrat Parti iktidara geldiği zaman öncelikli konularından birisi de Anıtkabir olmuştur. Anıtkabir, Celal Bayar'ın özellikle üzerinde durduğu konuydu. Nitekim, Bayar'ın tuttuğu günlükte Anıtkabir, inşaatı tamamlanıncaya kadar daima ilk maddeyi teşkil etmiştir. Bayar, Cumhurbaşkanı olduktan sonra her fırsatta Anıtkabir'i ziyaret etmiş ve inşaat ile yakından ilgilenmiştir. Atatürk'ün naaşının etnografya müzesinde yattığını düşünmenin kendileri için “*dayanılmaz bir sızı*” olduğunu belirten Bayar, İnşaat bittikten sonra Menderes'le son bir kez daha inceleme yapmış ve 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşı düzenlenen törenle Etnografya Müzesinden alınıp Anıtkabir'e getirilmiştir.¹⁴⁵

1.1.2.2.2. 1951 Ara Seçimleri ve Sonrasındaki Gelişmeler

1950 seçimlerinde birden fazla ilde seçimi kazanan adayların milletvekili olmak istediği ili seçmeleri üzerine boş kalan milletvekillikleri için ara seçimler başlamıştır. 16 Eylül 1951'de yapılan ara seçimler 10 yıllık Demokrat Parti iktidarında yapılan ilk ve tek ara seçimlerdir. 1954 ve 1957 seçimlerinden sonra yapılması gereken ara seçimler ertelenmiş ve yapılmamıştır.

1951 ara seçimlerine giderken en çok göze çarpan unsur din temasının propaganda malzemesi olarak kullanılması olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi adayları, türbelerin kendileri zamanında açıldığını vurgulamışlardır. Demokrat Parti'nin adayları, din eğitimi ve Arapça ezanın okunmasının yanı sıra radyoda Kur'an okutulmasının ise kendi partilerinin uygulamaları olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu propagandalardaki avantajın Demokrat Parti'de olduğu aşikardır.¹⁴⁶ Nitekim ezanın

¹⁴⁴ Toker, **a.g.e**, s. 115.

¹⁴⁵ Bozdağ, **a.g.e**, s. 122-123.

¹⁴⁶ Eroğul, **a.g.e**, s. 76.

Arapça okunmasının önünün açılması ve radyoda Kur'an okutulması halkı önemli bir oranda Demokrat Parti'ye yakın kılmıştır.

16 Eylül 1951'de, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kırşehir, Muğla, Sinop, Zonguldak olmak üzere 17 ilde ara seçimler yapıldı. Demokrat Parti bu illerin tümünde seçime girerken CHP sadece Bitlis'de seçime girmemiştir. Millet Partisi ise on ilde seçime iştirak etmiştir.¹⁴⁷

Bu seçimde Demokrat Parti %52.69 oy ile 15 ili kazanarak 21 vekilin 19'unu almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise %38.65 oy almıştır.¹⁴⁸ Böylece kalan iki milletvekili de CHP'de seçilmiştir. Görüldüğü gibi oy oranları, 14 Mayıs 1950 seçimlerine kıyasla yine fazla bir değişiklik göstermemiş ve Demokrat Parti'nin gücünü iyice perçinlemesini sağlamıştır.

Ara seçimlerin yapılmasından sonra 26–29 Kasım 1951 tarihinde gerçekleştirilen Cumhuriyet Halk Partisi Onuncu Büyük Kongresinde İnönü'nün istekleri dikkate değerdir. İnönü burada üniversite muhtariyeti, rejim emniyeti adalet ve hakim teminatı, basın hürriyetinin sağlanması ve antidemokratik kanunların kaldırılmasını istemiştir. Demokrat Parti'ye yönelik eleştirilerde de bulunan İnönü, DP'nin adalet ve emniyeti sağlamadığı, basın özgürlüğünü çiğnediğini böylece rejimin güvenliğini sarstığını söylemiştir. Ayrıca radyonun muhalefet aleyhine işlemesi üzerine devletin tarafsızlığına gölge düştüğünü savunmuştur.¹⁴⁹ Nitekim İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'ne radyodan her türlü isnadın yapıldığını fakat müdafaa hakkı verilmediğini ve radyonun bu şekilde çalışmasının açık bir adaletsizlik ve haksızlık olduğuna değinmiştir.¹⁵⁰

Bu eleştirilere karşı Adnan Menderes: *“derhal kabul edeyim ki daha dikkatli daha objektif olmaya çalışacağız, fakat bilsinler ki hükümet icraatını kötülemeye ve hükümete sövmeye asla müsaade etmeyeceğiz. Radyo devletindir. Devlet malını hükümet kullanır. Devlet radyosu orta malıdır”*¹⁵¹ şeklinde cevap vermiştir.

¹⁴⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 96-97.

¹⁴⁸ Toker, **a.g.e.**, s. 155.

¹⁴⁹ Aydemir, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 95.

¹⁵⁰ Erdemir, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁵¹ Toker, **a.g.e.**, s. 130.

1.1.2.2.3. 1954 Seçimleri Öncesi Muhalefette Birleşme Çabası

1950 genel seçimlerinin ardından yapılması gereken bir sonraki genel seçim tarihi 2 Mayıs 1954 olarak kabul edilmiştir. Demokrat Parti'nin dört yıllık iktidarına ve CHP'nin ilk muhalefet yıllarına denk gelen seçimler, Türkiye açısından adeta bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

Seçimler yaklaşırken, iki muhalefet partisi, CHP ile kapatılan Millet Partisi yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi arasında müşterek bir listenin oluşturulacağı yolunda haberler dolaşmaya başlamıştır. CHP, 27 Şubat 1954 yılındaki kurultayında partiye üye olmayan kişilerin de listelere konabilmesine imkan hazırlamıştır. Buna karşılık CMP cephesinde ise Genel Başkan Ahmet Tahtakılıç, 13 Mart'ta yaptığı açıklamada Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşmenin faydalı olacağını, fakat bunun için bazı şartlarının olduğunu açıklamıştır. Buna göre, iş birliğine her konuda eşit şartlarda gidilmeli, seçimden sonra oluşacak mecliste batı örneği bir anayasa oluşturulup kuvvetler ayrılığı benimsenmeli, anayasa mahkemesi oluşturulmalı ve meclis bu işleri tamamladıktan sonra da yeniden seçime gidilmeliydi.¹⁵² İnönü ise 14 Mart'ta laik cumhuriyet ve inkılâp umdelerine bağlı olanlarla iş birliğinin mümkün olduğunu değinerek iş birliği yolunda kapıları açık bırakmıştır. Nitekim yeni kurulan CMP'nin programında da bu esaslar vardı.¹⁵³

Fakat, CHP ile CMP arsında yapılan görüşmelerde CHP'nin 25-30 Milletvekili teklifini CMP “*gölünç*” bularak ya ülke genelinde iş birliği ya da hiçbir şey demiştir. Muhalefette bu iş birliğini eleştirenler de vardır. Hikmet Bayur bu çabalarından dolayı CHP'yi Atatürk'ün yolundan sapmakla suçlamıştır.¹⁵⁴ Bölükbaşı ise bu konuda temkinli davranmıştır. Farklı bir partinin listesine “*sığıntı*” gibi girmeyeceklerini belirtip bir iş birliği olacaksa bunun ciddi bir esasa dayanması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵ Cumhuriyet Halk Partisi içinden de böyle bir birleşmeye karşı olanlar vardır. Faik Ahmet Barutçu'ya göre CMP ile iş birliği yapmak ilkelerini yadsımak ve aydın kesimi karşılarına almak olacaktır. Barutçu, İnönü'nün birleşme yanlısı olup amacının Millet Partisi'nin, CHP aleyhinde söylediği dinsiz parti saldırısını önlemek

¹⁵² Burçak, a.g.e, s. 193.

¹⁵³ “Cumhuriyet Halk Partisi Bir Tebliğ Yayımladı” *Ulus*, 14.03.1954, S.89. s.1,4.

¹⁵⁴ Toker, a.g.e, s. 296.

¹⁵⁵ Çaylak, a.g.e, s. 215.

olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁶ Adnan Menderes de CHP ve CMP'nin iş birliği söylemine eleştiride bulunmuştur. Mecliste yaptığı konuşmada “*suya düşmüş gibi niçin birbirlerine sarılıyorlar*” diye sorgulayıp koalisyonun, hükümetin kurulamayacağı zamanlarda yapılabileceğine işaret ederek bir “*taarruz cephesi*” yaratılmaya çalışıldığını söylemiştir. Bölükbaşı ise araya girerek “*Menderes, bu mevzuda çok dertlisin bir kanunun çıkar da iş birliğine kaşı ol rahat et.*” Demiştir. Menderes konuşmasını sürdürmüş ve bu ortak hareket etme girişiminin Demokrat Parti'ye karşı tek başına yenmeye teşebbüs edememenin itirafı olarak yorumlamıştır. Konuşmasında Millet Parti'sinin asıl ortaya çıkış nedeninin CHP ve DP arasında bir muvazaa iddiasından kaynaklandığını hatırlatan Menderes, artık durumun tam tersi olduğunu göstermiştir.¹⁵⁷

Öte yandan CMP seçim bölgelerinde ortak bir liste yapılırsa seçimi kazanabileceklerini iddia etmiştir. Ancak gerek CHP gerekse CMP içindeki farklı düşünceler iş birliği girişime sekte vurmuştur.¹⁵⁸ İnönü'nün son bir hamle olarak CMP'li yöneticilere kısmi bir iş birliğine razı olup olmadıklarını sorması ve ret cevabı alması üzerine de bu konu kapanmıştır.¹⁵⁹

1.1.3. 1950-1954 Arası Türkiye Ekonomisi

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle devletçi politikadan vazgeçilmiş böylece ilk döneminde ithalat önemli ölçüde liberalleşmiştir. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Türkiye ile iş birliği içinde hazırlamış olduğu “*Barker Raporu*” Demokrat Parti'nin ekonomi anlayışının ortaya çıkışında önemli olmuştur. Bu rapora göre, uygulanan devletçi ekonomi modeli, özel teşebbüsün cesaretini kırmıştır. Bunun yanı sıra idari malzemenin yetersiz oluşuna, yatırımları düzenleyecek bir kurumun olmamasına ve teknik eleman yokluğuna vurgu yapılarak tavsiyelerde bulunulmuştur. Buna göre raporda endüstri alanında ilerleme için geleceği olan alanlar arasında tarım ürünlerinin işlenmesi, deri işleri, hafif makine ve alet imalatı, deri işleme, seramik ve çömlekçilik, köy el sanatları, hafif kimyevi maddelerin yapılması önerilmiştir. Ayrıca lüks maddeleri üreten sanayi dalları yanı sıra ağır makine ve maden ürünleri ile kimya

¹⁵⁶ Barutçu, a.g.e, s. 559.

¹⁵⁷ TBMMZC, D.9, C.29. (07.03.1954) s. 427-428.

¹⁵⁸ Çaylak, a.g.e, s. 216.

¹⁵⁹ Toker, a.g.e., s. 296.

ve selüloz endüstrileri geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu tavsiyeler arasında özel girişimleri araştırmak ve insanlara bilgi vermek için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde bir endüstriyel sürüm dairesinin kurulması fikri de vardır. Demokrat Parti, bu eleştirileri önemsemiş ve tarımda köylüye ve çiftçiye önem vererek bireysel yatırımları özendirmek için bazı politikalar uygulamaya başlamıştır.¹⁶⁰ Böylece Demokrat Parti'nin ağırlık olarak kitlesel tabanını Anadolu köylüsü oluşturmuştur. Nitekim Demokrat Parti de seçim kampanyasını köylüyü refah bir seviyeye ulaştırmak üzerine kurmuştu. Menderes, *“Köylü bizimle olduğu sürece İstanbul Aydınlarının düşünceleri kaç para eder?”* diyerek köylünün önemini vurgulamıştır. Şüphesiz bunda en büyük sebeplerden birisi de bu dönemde toplam nüfusun %80'ini köylerde yaşayanların oluşturmasıydı.¹⁶¹ Dolayısıyla Demokrat Parti yönetiminin ilk ve temel etkileri köylü üzerinde kendisini hissettirdi. Kırsal kesimin sağlık şartları düzeltildi ve içme suyu bulunmayan uzaklardaki köylere içme suyu sağlandı. Buna ek olarak sağlık ocaklarının yaygınlaştırılmasıyla birlikte sıtma hastalığının kökü kurutuldu. Gezici sağlık ekipleri de sağlık alanında önemli roller oynamış ve verem, frengi ve trahomon da yavaş yavaş etkileri silinmeye başlanmıştır. Bundan başka bataklıkların kurutulmasıyla halka verimli topraklar sunulmuştur. Tarımın gelişmesi için bütün tedbirler alınmış, hayvan ürünleri üzerinden alınan vergiler kaldırıldığı gibi Ziraat Bankası tarafından verilen krediler ve ödeme kolaylıkları ile köylünün eli rahatlatılmaya çalışılmıştır.¹⁶²

Tablo VI: 1949-1954 Yılları Arasında Ziraat Bankası Kredi Miktarları¹⁶³	
1949	337 milyon lira
1950	412 milyon lira
1951	646 milyon lira
1952	1067 milyon lira

¹⁶⁰ Atiye Emiroğlu - Nezehat Koçyiğit - Senem Kesici, “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar” **Tarihin Peşinde**, 2012, Sayı 8, s. 81-83.

¹⁶¹ Suat Oktar-Arzu Varlı “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları”, **Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, 2010, Cilt 28, s. 1.

¹⁶² Başgil, **a.g.e**, s. 79.

¹⁶³ Oktar-Varlı, **a.g.m** s. 13.

1953	1213 milyon lira
1954	1497 milyon lira

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınmak için tüm umudunu dış yardımlara bağlayan Türkiye'de Demokrat Parti, dış yardımları, tarımsal üretimde etkili bir şekilde kullanmaya çalıştı. Ancak bu yardımların da temel koşulu sanayileşmeden vazgeçip tarım öncülüğünde bir kalkınma modeli izlemektir.¹⁶⁴

Köy ve tarım alanlarına kısa sürede çok fazla traktörün girmesiyle ekilen bölgeler çoğalmıştır. Sevk ve satışın kolaylaşmış olmasıyla da kırsal kesimin iktidarla olan bağı kuvvetlenmiştir. 1950 ve 1960 arası traktör sayısı önemli ölçüde artarak 4.000'den 44.000'e yükseldi. Biçerdöverlerin yalnız devlet çiftliklerinde değil halk arazilerinde görülmesi de önemli bir gelişmeydi.¹⁶⁵ Bütün bunlara ek olarak bu dönemde görülen uygun iklim şartları ve Kore Savaşı dolayısıyla ihraç edilen tarım ürünlerinin öneminin ekonomiye olan etkisi ise son derece büyüktür.¹⁶⁶

Bunlara bağlı olarak hububat ekim sahası 1950 yılında 8.244.000 iken 1954 yılında 11.271.000 olmuştur. Hububat istihsalı ise 1950 yılında 7.763.000 iken 1954 yılında 9.624.000 yükselmiştir. Traktör sayısı 1948 yılında 1766, 1950 yılında 10.227, 1952'de 33.000, 1954'de 37.743'ye ulaşmıştır. Biçerdöver sayısı da önemli ölçüde artmış 1950 yılında 1243 iken 1954 yılında 4706 olmuştur. Bunlara bağlı olarak pirinç üretimi 1950 yılında 50.00 ton iken, 1954 yılında 110.000 tona çıkmıştır. Zirai kredi hacmi 1949 sonunda 336.000.000 lira, 1953 sonunda 1.213.000.000 liradır. İthalat, 1950 yılında 737.587.000 lira iken 1954 yılında 1.393.384.000 lira olmuş ihracat ise 1950'de 799.837.000 lira iken 1954'te 937.787.000 lira olmuştur.¹⁶⁷

Önceki yıllara nazaran tütün 69.00 tondan 140.000 tona, patates 160.000 tondan, 1.400.000 tona, şeker pancarı 556.000 tondan 4.885.500 tona, pamuk 54.000 balyadan 212.000 balyaya, zeytinyağı ise 21.000 tondan 80.000 tona arttığı gibi

¹⁶⁴ Oktar-Varlı, a.g.m s. 9.

¹⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000, s. 218.

¹⁶⁶ Güngör Özcan, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları" **Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2014, Cilt 12, Sayı 2, s. 264.

¹⁶⁷ Aydemir, **İkinci Adam**, s. 150 – 154.

narenciye üretimi de yaklaşık olarak on misli artmıştır.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi tarımın neredeyse her alanında ciddi bir ekonomik büyüme olmuştur. Bu büyüme 1954 seçimlerine önemli ölçüde etki etmiştir. Nitekim 1950 – 1954 yılları, Demokrat Parti Hükümeti açısından refah ve bolluk yılları olarak adlandırılacağı gibi özellikle, bu yıllarda mevsimlerin de verimli olması üretimin artmasına sebep olmuş ve işsizlik oranını azaltmıştı.¹⁶⁹

Demokrat Parti, aldığı dış kredilerle bir gelişme ve ilerleme yaşanacağına inanmıştır. Nitekim Menderes, İngiltere ve Fransa’dan almış oldukları dış kredi vasıtasıyla geliştiklerini savunurken Türkiye’nin yerinde saymasını ise CHP’nin “*köhne*” alışkanlıklarına bağlamıştır.¹⁷⁰ Böylece bu dönemde devlet, özellikle ABD destekli dış borçlanmalara bağımlı bir hale gelmiştir.

Tablo VII: 1946-1954 Yılları Arasında Türkiye’nin Kullandığı Kredi ve Bağış Miktarları	
1946-1948	45.4 milyon dolar
1949	33.8 milyon dolar
1950	71.9 milyon dolar
1951	49.8 milyon dolar
1952	69.6 milyon dolar
1953	58.6 milyon dolar
1954	109.3 milyon dolar

Aynı zamanda D.P. 1951 Yılında 60 Milyon TL, 1953 Milyon Yılında 125 Milyon Liralık uzun vadeli bir iç borçlanma yapmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Aydemir, **Menderes’in Dramı**, s. 219.

¹⁶⁹ Başgil, **a.g.e**, s. 96.

¹⁷⁰ Emiroğlu-Koçyiğit-Kesici, a.g.m s. 76-77.

¹⁷¹ Nevin Coşar, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası” **Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi**, Cilt 60-1, s. 51.

1950 yılına kadar dış ticaret açığı 23 Milyon lira iken, bu dönemde ithalat ve ihracat dengesi göz önüne alındığı zaman dış ticaret açığının her yıl büyüdüğü görülmüştür.¹⁷²

Tablo VIII: 1950-1954 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Durumu (Milyon Lira)			
Sene	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Açığı
1950	286	263	23
1951	402	314	88
1952	556	363	193
1953	553	396	441
1954	478	335	143

Tablo IX: 1950-54 Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir¹⁷³	
1950	466 Lira (166.4 Dolar)
1951	545 Lira (194.6 Dolar)
1952	610 Lira (217.9 Dolar)
1953	691 Lira (246.8 Dolar)
1954	686 Lira (245 Dolar)

16 Şubat 1953'te Bütçe Kanunu görüşmelerinde ekonomiyi değerlendiren İnönü, ülkedeki üretim artışından duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. Makineleşmenin artmasını ziraat hayatında önemli bir olay olarak değerlendirmiştir.

¹⁷² Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları" **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Kasım 2007, Sayı 40, s. 563.

¹⁷³ Asaf Savaş Akat, "İktisadi Politikalar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.3 s. 1094.

Ancak bu artışın memleket genelinde bir ucuzluk yaratmadığına dikkat çekmiş ve hükümetin pahalılıkla mücadele etmesi gerektiğini söylemiştir. Endüstri hayatında hızlı gelişmelerin yaşanması gerektiğine de dikkat çeken İnönü, iplik ve dokuma hususunda dışa bağımlılığa işaret etmiş ve endüstri kurumlarının tarım için bir teminat olacağını belirtmiştir.¹⁷⁴ İnönü'nün, Demokrat Parti'nin ilk dönemlerine yönelik eleştirilerin önemli bir bölümü siyaset ve basın üzerinden olmuştur. Ekonomi hakkındaki eleştiriler ise çoğunlukla genel seçim arifelerinde yapılmıştır.

11 Nisan 1954'te Adapazarı'nda konuşan İnönü'ye göre mahsullerin arttı denmesine rağmen hayat pahalılığı devam etmekte ancak hükümet bunu görmek istememekteydi. 13 Nisan'da İstanbul'a gelen İnönü, seçimlerde galip gelirlerse İstanbul'a bir asma köprü yapacaklarını belirtmiştir. Burada tarımda makineleşmeye de değinen İnönü, bu makinelerden büyük ve orta halli çiftçilerin yararlanırken, küçük toprak sahiplerinin bundan istifade edemediğini belirtmiştir. Bu küçük toprak sahiplerinin de küçümsenmemesi gerektiğini ve bu kişilerin çiftçi ailesinin yüzde seksenini oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Ticaret ve sanayi politikasının yanlışlığı yüzünden tarımda kullanılan makinelerin ve yedek parçalarının pahalandığını vurgulayan İnönü bu durumun önüne geçilmezse üretimin yarıda duracağını ifade etmiştir. Endüstrinin önemine de dikkat çeken İnönü, Endüstrileşme sağlanamazsa ilkel kalınacağına da hatırlatmıştır.¹⁷⁵ 16 Nisan'da ise Manisa'da, son dönemlerde Türkiye'nin aldığı dış yardımların fazlalığına dikkat çekmiş ve bu durumun fazla uzun sürmeyeceğini *"Alemin parası bizim için açılmış musluk değildir. Bunun sonu gelir. Bu hususta memleket namına korkuyoruz"* sözleri ile açıklayarak ekonomik büyümede farklı alternatiflere de yönelmenin önemini vurgulamıştır. Öte yandan ticaret açığının arttığına dikkat çeken İnönü bunu dile getirmenin iktidar tarafından ülke menfaatlerine zarar verici olarak algılandığını ancak bunu söylemeye mecbur olduklarını açıklamıştır.¹⁷⁶ 20 Nisan'da Gaziantep'te yaptığı seçim konuşmasında da hayat pahalılığına dikkat çeken ve DP'nin bunu önleyemeyeceğini savunan İnönü'ye göre en çok dış yardım bu dönemde yapılmasına rağmen iktidar bundan istifade edememiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ TBMMZC, D.9. C.20. (16.02.1953) s. 320.

¹⁷⁵ Erdemir, a.g.e s. 253-256.

¹⁷⁶ Erdemir, a.g.e, s. 263.

¹⁷⁷ Erdemir, a.g.e, s. 274.

1.2. Üçüncü ve Dördüncü Menderes Hükümetleri (1954-1957)

Demokrat Parti, 1954 seçimlerinin propagandasında öncelikle hükümet olarak dört yıldan beri yaptığı icraatlar üzerinde durmuştur. Anayasada Cumhurbaşkanının seçim propagandası yapmasına engel bir madde olmadığından Celal Bayar da Nisan ayı itibariyle miting meydanlardaki yerini almıştır.¹⁷⁸ Bayar, buna gerekçe olarak tekrar seçilmek için aday olması gerektiğini ve aday Celal Bayar olarak da konuşmak zorunda olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹

Böylece başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere memlekette geniş bir seçim kampanyasına girişilmiştir. Bu kampanyalarda, limanlar, barajlar, tarım politikası, iktidarlarından önceki ve sonraki dönemlerin karşılaştırılmasının yanı sıra dış politikadaki NATO başarısı, ordunun artan gücü ve demokrasi üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁸⁰

Bayar ilk konuşmasını 4 Nisan 1954 tarihinde Kayseri’de yapmıştır. Burada, vatandaşlarının vicdanına seslendiğini ifade eden Bayar, ülkede gelinen noktayı özetlemiş ve daha yapılacak birçok şeyin olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca, demokrasi bayrağı altında her zaman daha iyiye gidildiğine işaret etmiş ve yapılan işlerin halkın bir eseri olduğunu da vurgulamıştır.¹⁸¹ Bayar’ın 18 Nisan’da Haydarpaşa Limanının temel atma töreninde yaptığı konuşma da oldukça dikkat çekicidir. Konuşmasında dört senedir milletin huzurunda konuşamamış olmasının vermiş olduğu üzüntüden bahsederken, şimdi bunu aşmış olmanın sevincini paylaşmıştır. Bayar, kendisine yönelik “*Ne sıfatla konuşuyor*” eleştirilerine karşı “*Sade vatandaş olarak konuşuyorum. İstanbulluların üç devrede bana bahsettikleri mebusluk sıfatı ile konuşuyorum. Arzu buyururlarsa Türkiye Cumhuriyeti Reisi sıfatı ile konuşuyorum*” demiştir.¹⁸² Celal Bayar, seçim propagandasında gittiği her yerde halk iradesini ve yapılan işlerde halkın emeğinin önemini öne çıkartmıştır.¹⁸³ Konuşmalarında muhalefete genelde dolaylı bir şekilde eleştirilerde bulunan Bayar, 25 Nisan’da

¹⁷⁸ Toker, **a.g.e**, s. 299.

¹⁷⁹ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 142.

¹⁸⁰ Burçak, **a.g.e**, s. 202- 212.

¹⁸¹ Özel Şahingiray, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954**, İş Bankası yayınları, İstanbul 1999. s. 77.

¹⁸² Şahingiray, **a.g.e**, s. 81.

¹⁸³ Şahingiray, **a.g.e**, s. 122.

Adana’da yaptığı konuşmada Kurtuluş Savaşından örnekler vermiştir. Asıllarının, Milli Mücadeleye dayandığını ifade eden Bayar, milletin en ümitsiz anında “*artık yapacak bir şey kalmamıştır diye*” İstanbul’da durup beklemek yerine memleketin kaderi için yola çıktığını aktararak İnönü’ye önemli bir gönderme yapmıştır.¹⁸⁴

İlk seçim konuşmasını 9 Nisan 1954 yılında Malatya’da yapan İnönü ise iktidar tarafından “*eziyet gördüğü*” vurgusunu öne çıkarmıştır. Malatya Belediyesi’nde yaşanan fotoğraf olayına da atıfta bulunarak Malatyalıların kendi evlatlarından birinin fotoğrafının indirilmesi için “*makinalı tüfekle askeri harekat*” tertip edildiğini iddia etmiştir. Ayrıca belediye seçimlerinde de karşılaştıkları güçlüklerin bütün memleketçe duyulduğunu öne sürmüş ve eğer iktidar olurlarsa idarenin bütün unsurlarının doğruyu söyleyeceğini, devletin tüm vatandaşlara eşit gözle bakacağını vurgulamıştır. Demokrasiyi getirmiş parti olarak demokrasinin eksikliklerini de tamamlayacaklarını söyleyen İnönü, dış politika temelinde ihtilaf olmadığını fakat dış politikada millet meclisi ile beraber çalışmanın son derece önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

İkinci nutkunu Adapazarı’nda veren İnönü, burada “*partizan idareden*” şikayet edip seçimin çok zor geçeceği, fakat seçimden dost çıkacaklarını söylemiştir.¹⁸⁶ İsmet İnönü, 16 Nisan, Manisa nutkunda da hemen hemen aynı konuları işlemiştir. İktidara gelince partizan idareyi ortadan kaldıracaklarını ve kendilerine her türlü haksızlığı yapan iktidara karşı da eşit muamele görececeklerini vurgulamıştır. Yine aynı gün İzmir nutkunda muhalefet partilerinin emniyetlerinin olmadığını ön plana çıkaran İnönü, radyonun muhalefete karşı kullanılmasını eleştirmiş ve burada adaletsizlik olduğunu değinmiştir. Üniversite konusunda ise özerk üniversiteyi demokratik rejimin temel unsuru olarak gördüklerini belirtmiştir.¹⁸⁷

Seçim gününe kadar yaptığı konuşmalarda genel olarak ekonomik değerlendirmelerde bulunan Menderes, muhalefetin bu noktadaki eleştirilerini yanıtlama gayesi gütmüş ve ilk seçim kampanyasına 19 Nisan’da Erzurum’da başlamıştır. Burada yaptığı konuşmada dört yıllık devre içinde Erzurum’a yapılan yatırımlardan bahsetmiştir.¹⁸⁸ Muhalefetin, Türkiye’de iç ve dış emniyetin olmadığı

¹⁸⁴ Şahingiray, **a.g.e**, s. 143.

¹⁸⁵ “İnönü’nün Konuşması” **Milliyet**, 10.04.1954, S.1410. s.1,5.

¹⁸⁶ “İnönü Adapazarı’nda Konuştu” **Milliyet**, 12.04.1954, S.1412. s.1,5.

¹⁸⁷ Erdemir, **a.g.e**, s. 264-266.

¹⁸⁸ “Başvekil D.P’nin Seçim Kampanyasını Açıyor” **Milliyet**, 19.04.1954, S.1419. s.1,5.

yönündeki iddialarına da cevap veren Menderes, artık halkın hükümetten, karakoldan ve zulümden korkusu olmadığını aktarıp, emniyet ve asayiş kuvvetlerinin bir baskı unsuru olmaktan çıktığını beyan etmiştir. Dış Politika da ise 1950 yılına kadar Rusya'nın sürekli toprak talebinde bulunduğu tek başına bir Türkiye olduğunu ancak Demokrat Parti iktidara geldikten sonra NATO başarısı ile bu isteklerin kırıldığını ifade etmiştir. Bu vesileyle ordunun kuvvetinin de 1950'ye nazaran iki misli fazla olduğuna dikkat çekmiştir. Ekonomi konusunda ise, İnönü'nün ekonomik meseleleri algılayabilecek bir kabiliyette olmadığını ve memleketin maliyesini yıllarca büyük bir cehaletle idare ettiğini söylemiştir. İnönü'nün memlekete traktörü sokmadığını ve bu sebeple çiftçileri tarımda makineleşmeden alıkoyduğunu savunmuştur. Öte Yandan uygulanan devletçilik anlayışının da milletin iktisadi teşebbüslerini engellediğinden bahisle İnönü'nün sanayinin başına bela olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁹ Ardından 20 Nisan'da Trabzon'a ve Bayburt'ta geçerek Bayburt'un vilayet yapılacağını müjdelemiştir.¹⁹⁰ Trabzon'da yaptığı konuşmadan II. Abdülhamid devrindeki istibdatlardan bahsetmiş ve herkesin birbirini jurnallediğini hatırlatmıştır. Bugün ise jurnalciliğin yeni bir boyut kazandığını belirtip artık efendinin Padişah değil millet olduğunu ve millete yaranmak için İnönü'nün jurnalcilik yaptığını belirtmiştir. Bu jurnalciliğin kapitülasyonlar adı ile “*Yabancı Sermayeyi Teşvik*” ve “*Türk Petrolleri İşletme Kanunları*” ile ülkenin yabancılara peşkeş çekildiği şeklinde yapıldığını söylemiştir. Ancak iddiaların yalan olduğunu vurgulayan Menderes, İnönü'nün bu milleti bir daha kapitülasyon vermeye razı bir millet olmadığını bilmemekle suçlamıştır. İnönü'nün iktidara gelince bu kapitülasyonları kaldıracamız sözüne de değinen Menderes, Kapitülasyonların tek taraflı kaldırılmasının mümkün olamayacağını hatırlatıp bu kanunlar kapitülasyon olsaydı İnönü böyle bir iddiada bulunamazdı diyerek muhalefetin içinde bulunduğu çelişkiye dikkat çekmiştir.¹⁹¹

Tirebolu'da yaptığı konuşmada ise muhalefetin ekonomide “*darlık*” şikayetine cevap vermiş ve milli gelirin 9 milyardan 16 milyara çıktığını, darlık yerine bolluğa vardıklarını söylemiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ Haluk Kılçık, **Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, C.4, İstanbul, 1991, s. 480-482.

¹⁹⁰ “Başbakan Bugün İkinci Seçim Nutkunu Trabzon'da verdi” **Milliyet**, 21.04.1954, S.1421. s. 1,4.

¹⁹¹ Kılçık, **a.g.e.**, s. 484-487.

¹⁹² “Başvekil, Muhalefete Dün de Cevap Verdi” **Milliyet**, 23.04.1954, S.1423. s.1,4.

İnönü'nün 22 Nisan 1954 Kayseri konuşması ise oldukça ilgi çekicidir. Nitekim burada Menderes'in kendisi hakkında Trabzon'da sarf ettiği sözlere son derece sert bir yanıt vermiştir. İnönü, Menderes'in CHP milletvekiliyken kendisine *“Dalkavukluk”* ettiğini iddia edip, *“İstibdat ve mutlakıyet idaresinin temsilcileri, dalkavuk beslerler. Ben, benim dehamdan, benim memleketi ihya ettiğimden bahseden, kendileri gibi dalkavukların suratına tekrar vuruyorum. Beni tehdit edenlere söylüyorum. Tecrübe edeceklerdir. İsmet İnönü'nün ölüsü, dirisinden çok kuvvetlidir.”*¹⁹³ diyerek hem 1952 yılındaki meclis konuşmasına bir gönderme yapmış hem de uyarı yapmayı ihmal etmemiştir.¹⁹⁴ Öte yandan Celal Bayar'ın 25 Nisan'daki Milli Mücadele ile ilgili konuşmasına Ankara Radyosundaki seçim konuşmalarında cevap vermiştir. Bu iddianın Çerkez Ethem ile mücadele yapıldığı zaman kendisinin aleyhinde kullanılan propagandalardan olduğunu hatırlatan İnönü, kendisinin bu dönemdeki başarılarından bahsederek Bayar'ın da o dönemleri iyi bildiğini savunmuştur.¹⁹⁵

Cumhuriyetçi Millet Partisi ise 1954 genel seçimlerini bir “rejim davası olarak” görmüştür. Seçim beyannamesinde iktidarın vatandaş hak ve hürriyetlerine zarar verdiğini ve bu yüzden teminat altında bir demokrasinin kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan Anayasa mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu'nun oluşturulması ve çoğunluğa dayalı seçim sistemi yerine nispi seçim ya da dar bölge sisteminin getirilmesine değinilmiştir. Bölükbaşı ise yaptığı konuşmalarda Demokrat Parti'ye yüklenmiştir. Menderes'in İnönü'ye yönelik eleştirilerinde İnönü'den yana bir tavır sergilemiştir. İnönü'nün kusurlarına rağmen savaş kazanmış bir komutan olduğunu hatırlatan Bölükbaşı, eski partileri olan Millet Partisi'nin Menderes tarafından kapatıldığını iddia etmiştir. İstanbul Mitinginde konuşan CMP'li Fuat Arna ise DP'nin sahte bir demokrasi ile diktatörlük hevesinde olduğunu söylemiştir. Aynı toplantıda kürsüye gelen Sadık Aldoğan da 2 Mayıs seçimleriyle diktatörlüğün yıkılacağını ifade etmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ Erdemir, **a.g.e.** s. 278.

¹⁹⁴ Bu konuşma iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin incelendiği bölümde işlenmiştir.

¹⁹⁵ Erdemir, **a.g.e.** s.287.

¹⁹⁶ Çaylak, **a.g.e.** s. 177.

Resim II: 1954 Seçimleri İçin Hazırlanan Seçim Pusulası

D. P.	
1 - Celâl Bayar	B. Devre İstanbul Meclisi, Cumhurbaşkânı
2 - Adnan Menderes	B. Devre İstanbul Meclisi, Başbakan, D.P. Başkanı
3 - Prof. Fuad Köprülü	B. Devre İstanbul Meclisi, Başbakan Vekili
4 - General Ali Fuat Cebesoy	B. Devre Kütahya Meclisi, Eski B. M. Meclisi Başkanı (Milletvekili)
5 - Hamdullah Suphi Tanrıöver	B. Devre Mersin Meclisi (Milletvekili)
6 - Dr. Mükerrrem Sarol	B. Devre İstanbul Meclisi
7 - Faruk Nafiz Çamlıbel	B. Devre İstanbul Meclisi, Editör ve Şair
8 - Nadir Nadi	B. Devre Muğla Meclisi (Milletvekili)
9 - Celâl Fuat Türkgeldi	B. Devre İstanbul Meclisi, Milletvekili
10 - Nazlı Tılabar	B. Devre İstanbul Meclisi
11 - Zeki Sporel	B. Devre Rize Meclisi, Tüccar
12 - Firuzan Tekil	B. Devre İstanbul Meclisi
13 - Hâdi Hüsmen	B. Devre İstanbul Meclisi
14 - Ahmet Topçu	B. Devre İstanbul Meclisi, İktisat
15 - Orgeneral Nuri Yamut	Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi
16 - Prof. Kemâl Atay	Tıp Fakültesi Öğr. Prof. İktisaden (Kara Kuvveti)
17 - Lâtfi Kırdar	Eski İstanbul Valisi (Milletvekili)
18 - Prof. Emin Onat	Teknik Üniversite Profesörlerinden, Eski Rektör
19 - Nizamettin Ali Sav	Başbakanlık Yüksek Kurulunda Heyetli Başbakan
20 - General Tahsin Yazıcı	Birinci Kuru Tugay Komutanı
21 - Necmi Ateş	Yüksek Fikret, D. P. İ. Başkanı
22 - Nazım Bezmen	Fabrika Müdürü
23 - Fahri Ulaş	İstanbul Merkez Bankası Müdürü
24 - Dr. P. Zakar	Şehir Meclisi Üyesi ve D.P. İ. Şube Kurulu Üyesi
25 - Seyfi Gügen	Yüksek Orman Müfettişi, Üçüncü Sınıfın Üyesi
26 - Aleksandr Haçapalos	Batı Köyleri Müdürü
27 - Ziya Göktürk	Şehir Meclisi Üyesi ve D.P. İ. Şube Kurulu Üyesi, Şair, Çeşitli Cemiyetlerin Reisi, Tüccar - Milletvekili
28 - Hanri Soryano	Şişman
29 - Naci Kurt	Türkiye İktisadiyatı Federasyonu Başkanı

1954 seçimleri Demokrat Parti'nin katılmış olduğu üçüncü genel seçim idi. Bu seçimlerde almış olduğu oy oranıyla D.P. yerini bir kez daha sağlamlaştırmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekilleri ise bir önceki döneme göre neredeyse yarı yarıya azalmıştır. CHP, seçimleri Malatya, Kars ve Sinop'ta, Millet Partisi ise sadece Kırşehir'de kazanmıştır.¹⁹⁷ Partilerin aldığı oy miktarları;

¹⁹⁷ Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt 3, s. 42.

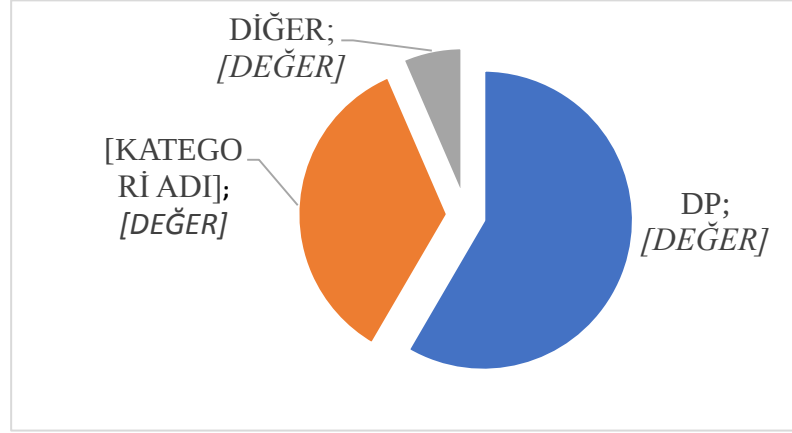
Tablo X: 1954 Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oy Sayıları¹⁹⁸	
CHP	3.193.471.
DP	5.313.659
CMP	480.249
TKP	57. 011
Bağımsızlar	56.393

Tablo XI: 1954 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları¹⁹⁹		
PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	503	58,4
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	31	35,1
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	5	5,3
Bağımsızlar	2	0,6
Toplam	541	

¹⁹⁸ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> TKP'nin aldığı oy oranı Rıfki Salim Buçak'ın kitabından alınmıştır. Rıfki Salim Buçak, **10 Yılın Anıları**, s. 214.

¹⁹⁹ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 10.12.2018

Şekil II: 1954 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı

Eğer, 1954 seçimleri nispi temsil sistemine göre yapılsaydı oy oranlarına göre şekildeki gibi bir tablo ortaya çıkacaktı.²⁰⁰

Tablo XII: 1954 Seçimlerinin Nispi Temsil Sistemine Göre Sonuçları		
PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	OY ORANI
Demokrat Parti (DP)	328	58,4
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	196	35,1
Cumhuriyetçi Millet Partisi (MP)	30	5,3

1954 yılı seçimin sonuçlarının hakkında “1954 seçimleri üzerine düşünceler” başlığı altında Akis Dergisi’nde açıklama yapan Hikmet Bayur’a göre, köylü iktidardan memnundur. Çünkü hükümet dairelerinde vatandaşlar genel olarak iyi karşılandığı gibi işleri de çabuk görülmüştür. Muhtarlık seçimleri serbest yapılmıştır. Karakolda dayak olayları azalmış gibidir. Eğer böyle bir durum olursa kavuşturmayı gerektiren bir suç sayılmaktadır. Ayrıca, köylülerin, Toprak Mahsulü Ofisi kapılarında beklemlerine gerek kalmadığı gibi buğday pek çok köyden satın alınmıştır. Köylerin birçoğuna yeni yollar yapılmış, onarılmış ve içme suyu getirilmiştir. Başlayan ve

²⁰⁰ Özgül, a.g.t, s. 116.

başlayacak olan sulama işleri, fabrikalar, yollar ve limanlar köylüde birçok ümidin yeşermesine neden olmuştur. Bundan dolayı Demokrat Parti'nin sağladığı bu faydalar sayesinde köylünün ondan ayrılması beklenemezdi. CHP'de köylerde az da olsa oy almıştır ancak, bu oyların temelinde Köy ağalarının CHP'yi desteklemesi sebebiyle köylülerin korkusu vardır.²⁰¹

Yeni dönemde siyasi partilerin yeri aynı kalırken, Celal Bayar, yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Hükümeti kurma görevini de tekrar Adnan Menderes almıştır.²⁰²

1.2.1. Üçüncü Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 – 9 Aralık 1955)

Tablo XIII: Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti²⁰³	
<i>Başvekil</i>	Adnan MENDERES (İstanbul)
<i>Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı</i>	Fatin Rüştü ZORLU (Çanakkale) 17.05.1954-29.07.1955 Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul) 29.07.1955- 09.12.1955
<i>Devlet Vekili</i>	Mükerrem SAROL (İstanbul) 17.05.1954-12.10.1955
<i>Devlet Vekili</i>	Osman KAPANİ (İzmir) 17.05.1954- 15.09.1955 İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 15.09.1955-30.09.1955 Fahrettin ULAŞ (İstanbul) 30.09.1955- 09.12.1955

²⁰¹ Bayur Hikmet, “Genel Seçimler Üzerine Düşünceler” **Akis**, 15.05.1954, Sayı: Yok. s. 5

²⁰² **TBMMZC**, D.10. C.1. (14.05.1954) s. 7,9.

²⁰³ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB21.htm> Erişim Tarihi: 10.12.2018

<i>Devlet Vekili</i>	Fuat KÖPRÜLÜ (Hariciye Vekili) 15.04.1955-29.07.1955
<i>Adliye Vekili</i>	Osman Şevki ÇİÇEKDAĞ (Ankara)
<i>Milli Müdafaa Vekili</i>	İbrahim Ethem MENDERES (Aydın) 17.05.1954-15.09.1955
<i>Dahiliye Vekili</i>	Namık GEDİK (Aydın) 17.05.1954- 10.09.1955 İbrahim Ethem MENDERES (Aydın) 30.09.1955-09.12.1955
<i>Hariciye Vekili</i>	Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul) 17.05.1954- 15.04.1955
<i>Maliye Vekili</i>	Hasan POLATKAN (Eskişehir)
<i>Maarif Vekili</i>	Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı)
<i>Nafta Vekili</i>	Kemal ZEYTİNOĞLU (Eskişehir)
<i>İktisat ve Ticaret Vekili</i>	İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir)
<i>Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili</i>	Behçet UZ (İzmir)
<i>Gümrük ve İnhisarlar Vekili</i>	Emin KALAFAT (Çanakkale)
<i>Ziraat Vekili</i>	Nedim ÖKMEN (Maraş)
<i>Münakalat Vekili</i>	Mehmet Muammer ÇAVUŞOĞLU (İzmir)
<i>Çalışma Vekili</i>	Hayrettin ERKMEN (Giresun)
<i>İşletmeler Vekili</i>	Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur) 17.05.1954- 06.12.1954 Samet AĞAOĞLU (Manisa) 06.12.1954-09.12.1955

1.2.1.1. Üçüncü Menderes Hükümeti Programı

Menderes'in TBMM'ye sunduğu programının büyük bir bölümünü yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin tutum ve davranışlarına ayırmıştır. Ayrıca, Hükümet programı daha çok bir önceki devre yöneltilen suçlamalara da cevap niteliğindedir. Öte yandan Başbakan, esas olarak bir öncekinden çok farklı bir programla çıkmamış ve geçmiş dört yılın önemli konularına değinmiştir. Ardından 1950-1954 arasının bir *“intikal devri”* olduğu vurgulanmıştır. Menderes, 1950'den önce her türlü demokratik rejimin yerleşmesini türlü şiddet ve tazyik politikalarıyla önlemeye çalışanların, iktidardan düşünce birdenbire *“aşırı hürriyet taraftarı”* olmalarındaki çelişkiye dikkat çekerek Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve İnönü'yü hedef almıştır.²⁰⁴ Başbakan 1946 seçimlerinin eşi görülmemiş bir siyasi zorbalık ile geçmesinin mimarlarının *“hürriyet taraftarı kesilmelerini”* izaha davet etmiştir.²⁰⁵

Menderes, Hükümet'in amacının, hürriyet nizamının türlü saldırılardan korunması, maddi, ve manevi asayişin ile iç ve dış emniyeti mükemmel bir şekilde sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda *“şuursuz, yıpratıcı ve haysiyetsiz kavgalara”* müsaade etmeyeceğini belirterek muhalefete de gözdağı vermiştir. 2 Mayıs 1954 seçimlerinin Türkiye'nin kaderi için son derece önemli olduğunu da hatırlatan Menderes, 1950-1954 arası dönem ile bu dönemin kesin suretle birbirinden ayrılacağına değinerek 2 Mayıs Genel Seçiminin manasının bu olduğunu savunmuştur.

²⁰⁶

Konuşmasının büyük bir kısmını bu konulara ayıran Menderes, ayrıca zirai işlerde ve hayvancılıkta önemli işlerin yapıldığını ve aynı hızla yapılmaya devam edileceğini belirtmiştir. Adalet işlerinde ise yapılan uygulamalarla vatandaşların huzur ve emniyet içinde yaşamaya devam ettiğini ve bundan sonra da böyle olacağını vurgulamıştır. Menderes, sağlık işleri için de 1950 yılında 60 milyon lira tahsis edildiğini, 1954 yılında ise 128 milyon lira ayrıldığını söyleyip, bundan sonra da artarak devam edeceğini söylemiştir. Dış politikada ise uzun açıklamalara gerek olmadığını belirtmiştir. Milli savunmada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dört yıl içinde daha da kuvvetlenmiş ve milli gelirin artmasıyla bu daha da aratacaktı. Ayrıca

²⁰⁴ TBMMZC, D.10, C.1 (24.05.1954), s. 21,22.

²⁰⁵ TBMMZC, D.10, C.1 (24.05.1954), s. 24.

²⁰⁶ TBMMZC, D.10, C.1 (24.05.1954), s. 23.

Amerika'nın maddi yardım ve teknik desteğinden daha geniş bir ölçüde istifade edilecekti.²⁰⁷

Bu seçimle birlikte Demokrat Parti'nin milletvekili gücüne dayanarak başta bürokrasi ve siyaset olmak üzere birçok alanda baskısını tamamen hissettireceği bir süreç başlamıştır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre D.P, söz bizim, devlet bizim anlayışına kapılmıştır.²⁰⁸ Öyle ki bu dönemde Celal Bayar'a atfedilen. *Artık bundan sonra, ince demokrasiye paydos.*” Şeklindeki sözlere karşı, İnönü, Menderes'in de bu şekilde düşündüğünü ancak ikisini de iyi bir son beklemediği yönünde bir açıklama ile cevaplandırmıştır.²⁰⁹

1.2.1.2. Demokrat Partinin 1954 Seçim Galibiyetinin Ardından Yapılan İlk Seçimler: 1954-1955 Yerel Seçimleri

1.2.1.2.1. Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

Demokrat Parti'nin 1950-1954 arası kırsal kesimdeki insanların sorunlarını çözmeye yönelik ekonomik gayretleri 1954 genel seçimleri ve sonrasında yapılan yerel seçimlerde de karşılığını vermiştir.

7 Kasım 1954'te yapılan seçimlere köylerde katılımın şehirlere oranla çok fazla olmuştur. Kentlerde seçime gidenlerin oranı %34.68 iken köylerde bu oran %67.15'tir. Türkiye genelinde toplam 72.959 Muhtar ve İhtiyar Meclisi üyeliği için yapılan seçimde 11.325.064 seçmenden 6.424.466'sı oy kullanmıştır. Alınan sonuçlar tabloda gösterilmiştir.

²⁰⁷ TBMMZC, D.10, C.1 (24.05.1954), s. 30-32.

²⁰⁸ Aydemir, *İkinci Adam*, C3, s. 246.

²⁰⁹ Metin Toker, *D.P Yokuş Aşağı 1954-1957*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 26-27

Tablo XIV: 1954-1955 Yerel Seçimleri Sonucunda Partilerin Meclis üye Sayısı²¹⁰	
Parti	Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi Üye Sayısı
Demokrat Parti	53.968
Cumhuriyet Halk Partisi	11.438
Cumhuriyetçi Millet Partisi	223
Köylü Partisi	63
Bağımsız ve Karışık Listeler	3772

Ancak muhalefet seçim sonuçlarını iktidarın baskısına bağlamıştır. Bunun üzerine D.P. Bursa milletvekili Hulusi Köymen 11 Kasım 1954 günü meclise bir önerge vererek Halkçı Gazetesi'nde yayımlanan baskı iddialarının, Adalet ve İçişleri Bakanları tarafından cevaplamasını istemiştir. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, ufak tefek olayların yaşandığının kabulü dışında baskı iddialarını yalanlamıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik ise seçim zamanı bazı tahriklerin yapıldığını ancak önemli hadiselerinin yaşanmadığını söylemiştir.²¹¹

Ancak, İsmet İnönü 15 Kasım 1954'te mecliste yaptığı konuşmada, seçimden önce yaşanan olayların seçim güvenliğini olumsuz yönde etkilediğini söylemiştir. Kırşehir'in DP'ye oy vermediği için ilçe olduğunu da hatırlatan İnönü, bundan dolayı Kırşehir'deki muhtarlıkların hepsini Demokrat Parti'nin kazandığını ve buradaki vatandaşların korku ve endişe hali ile oy verdiklerini söylemiştir.²¹² Adnan Menderes, cevaben yaptığı açıklamada İnönü'yü “*Bir caninin soğuk kanlılığı*” ile konuştuğunu

²¹⁰ <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/demokrat-parti-doneminde-genel-ve-yerel-secimler/>

Tarihi: 22.11.2018

²¹¹ TBMMZC, D.10, C.2 (15.11.1954), s. 69,70.

²¹² TBMMZC, D.10, C.2. (15.11.1954) s. 72,73.

söylemiş ve yine 1946 seçimlerinden örnekler vermiştir.²¹³ Kırşehir meselesinin ise Türk seçmeni üzerinde bir tesir etmediğini savunmuştur.²¹⁴

1.2.1.2.2. İl Genel Seçimleri ve Belediye Seçimleri (13 Kasım 1955)

Demokrat Parti'nin özellikle 1954 genel seçimlerinden sonraki basında ve muhalif ilçelerdeki tutum ve davranışlarını eleştiren CHP ve CMP İl Genel Seçimlerine ve Belediye Seçimlerine girmeme kararı almışlardır.

İl genel meclisi üyeleri bu dönem belediye seçimlerinden önce yapılmıştır. 25 Eylül 1955 yapılan İl Genel Meclisi seçimlerine CHP ve CMP'nin katılmaması dolayısıyla seçime halk nezdinde de gereken itibar gösterilmemiştir. Nitekim kayıtlı 10.687.031 seçmenden 4.146.873'ü oy kullanmış ve bunlardan 3.389.167'si Demokrat Parti'ye oy vermiştir.²¹⁵

İktidarın muhalefete olan baskıları ve basın ile olan ilişkilerin yanı sıra Demokrat Parti'deki istifalar sebebiyle yerel seçimlere bulanık bir ortamda girilmiştir. Bu durumu Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin seçime katılmama kararı arttırmıştır.²¹⁶ Bununla birlikte Demokrat Parti'ye karşı bağımsız listelerle seçime girmiş olan CHP'liler de yer almaktaydı.²¹⁷

7 Kasım 1955'te Çorum'da bir konuşma yapan Menderes, CHP'nin seçimlere girmeme kararını eleştirmiştir. Menderes, iddia edildiği gibi hürriyetsiz bir ortamın olmadığını söylemiş ve asıl sebebin kaybedeceklerini bildiklerinden kaynaklandığını savunmuştur.²¹⁸

Seçimlerde Demokrat Parti'de oy kaybı yaşanmıştır.²¹⁹ Diyarbakır, Muğla, Kırşehir, Burdur, Sivas, Muş, Siirt ve Çorum'da bağımsız adaylar kazanırken, Edirne

²¹³ TBMMZC, D.10, C.2. (15.11.1954) s. 77,82.

²¹⁴ TBMMZC, D.10, C.2. (15.11.1954) s. 85.

²¹⁵ Feroz Ahmad , Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Basımevi, Ankara, s. 141.

²¹⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 129.

²¹⁷ Çolak, **a.g.t.**, s. 293.

²¹⁸ Haluk Kılçık **Adnan Menderes'İN Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, Demokrat Kulübü Yayınları, İstanbul 1991, C.3, s. 55.

²¹⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 129.

ve Maraş'ta Köylü Partisi kazanmıştır. 20 ilde bağımsız adaylarla DP'nin adayları meclis üyeliklerini paylaşmışlardır.²²⁰

1.2.2. Dördüncü Menderes Hükümeti (09 Aralık 1955-25 Kasım 1957)

Demokrat Parti, 1954 ve sonrası seçimlerde galibiyetle ayrılmasına rağmen kendi içerisindeki muhalefeti dindirememiştir. 18 Ocak 1955'te dört DP'li vekil hazırladıkları raporda hükümetin ekonomi politikasını eleştirmişlerdir. 8 Şubat'ta Gümrük ve Tekel Bakanı çok şiddetli saldırılara hedef olmuştur. 15 Nisan 1955'te D.P. kurucularından Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmıştır. 6-7 Eylül olayları nedeniyle DP'nin önde gelen isimlerinden Fuat Köprülü, Feridun Ergin, Mükerrer Sarol, Fethi Çelikbaş, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Menderes'i açıktan eleştirmeye başlamıştır. Öte yandan basına ispat hakkı verilmesi için yine parti içinde başlayan mücadeleler de şiddetini arttırmıştır. Sonuç olarak ispat hakkını savunan 19 Milletvekili 12 Ekim 1955'de divana sevk edilmiştir. Bunlardan 9 tanesi ise partiden ihraç edilmiştir.²²¹

Hükümet hakkında ortaya atılan yolsuzluk iddiaları 29 Kasım 1955'te Demokrat Parti Meclis Grubunda ele alınmıştır. Özellikle Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hakkındaki iddialar, bu bakanların açıklamalarına rağmen dinmemiştir. Bunun üzerine Bakanlar istifa etmek zorunda kalmışlardır.²²² Bu sırada toplantı salonunu terk etmiş olan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın odasına geçmiş ve istifa etmeye karar vermiştir. Demokrat Parti Meclis Grubunun önemli bir çoğunluğunun hala Menderes'in yanında olduğunu anlayan Mükerrer Sarol, Menderes'in yanına gelerek grupla konuşmasını istemiştir. Aksi takdirde bu durumun CHP'nin işine yarayacağını da vurgulayan Sarol, Menderes'i ikna etmiş ve grup önüne çıkmasını sağlamıştır.²²³ Grupta tansiyonun düşmesi için ara verildikten sonra konuşan Menderes, bakanlarla bir toplantı yaptığını hepsinin *"biz istifa edelim sen de kaderini grubun eline bırak"* dediğinden bahsetmiş

²²⁰ Bedia Faroz-Ahmad, **a.g.e**, s. 143.

²²¹ Eroğul, **a.g.e**, s. 125-126.

²²² Burçak, **a.g.e**, s. 361-362.

²²³ Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Kervan yayınları İstanbul 1983, s.567-568.

ve “*ben de kaderimi reylerinize terk ediyorum.*” demiştir. Yapılan oylama sonucunda aleyhte oy verenlerin sayısı son derece az olmuştur. Adnan Menderes, güven aldıktan sonra Meclis Grubuna kısa bir teşekkür etmiş ve ardından “*Arslanlar gibi insanlarsınız. Siz isterseniz Hilafeti bile getirebilirsiniz*” demiştir.²²⁴ Menderes’in güvenoyu almasıyla Demokrat Parti’nin Dördüncü Hükümeti 9 Aralık 1955’te kurulmuştur.

Tablo XV: Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti ²²⁵	
<i>Başvekil</i>	Adnan MENDERES (İstanbul)
<i>Devlet Vekili</i>	Mehmet Cemil BENGÜ (Ordu)
<i>Devlet Vekili</i>	Şemi ERGİN (Manisa) 09.12.1955-28.07.1957 Fatın Rüştü ZORLU (Çanakkale) 28.07.1957-25.11.1957
<i>Devlet Vekili</i>	Emin KALAFAT (Çanakkale)
<i>Devlet Vekili</i>	Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı)
<i>Adliye Vekili</i>	Hüseyin Avni GÖKTÜRK (Niğde)
<i>Milli Müdafaa Vekili</i>	Adnan MENDERES (İstanbul) Vekalet Şemi ERGİN (Manisa) 28.07.1957-25.11.1957
<i>Dahiliye Vekili</i>	İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 09.12.1955-12.10.1956 Namık GEDİK (Aydın) 12.10.1956-

²²⁴ Burçak, a.g.e, s. 364.

²²⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB22.htm> Erişim tarihi: 10.12.2018.

	25.11.1957
<i>Hariciye Vekili</i>	Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul) 09.12.1955-20.06.1956
<i>Maliye Vekili</i>	Nedim ÖKMEN (Maraş) 09.12.1955-24.08.1956 Hasan POLATKAN (Eskişehir) 03.12.1956-25.11.1957
<i>Maarif Vekili</i>	Ahmet ÖZEL (Sivas) 09.12.1955-12.04.1957 Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun) 12.04.1957-25.11.1957
<i>Nafia Vekili</i>	Mehmet Muammer ÇAVUŞOĞLU (İzmir) 9.12.1955-12.10.1956 İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 12.10.1956-25.11.1957
<i>İktisat ve Ticaret Vekili</i>	Fahrettin ULAŞ (İstanbul) 9.12.1955-13.04.1956 Zeyyat MANDALINCI (Muğla) 7.05.1956-30.11.1956 Abdullah AKER (İzmir) 30.11.1956-25.11.1957
<i>Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili</i>	Nafiz KÖREZ (Manisa)
<i>Gümrük ve İnhisarlar Vekili</i>	Hadi HÜSMAN (İstanbul)
<i>Ziraat Vekili</i>	Esat BUDAKOĞLU (Balıkesir)

<i>Münakalat Vekili</i>	Arif DEMİRER (Afyonkarahisar)
<i>Çalışma Vekili</i>	Mehmet Mümtaz TARHAN (Ankara)
<i>İşletmeler Vekili</i>	Samet AĞAOĞLU (Manisa) 09.12.1955-02.09.1957
<i>Sanayi Vekili</i>	Samet AĞAOĞLU (Manisa) 02.09.1957-25.11.1957

1.2.2.1. Dördüncü Menderes Hükümeti Programı

Menderes'in önceki üç Hükümet Programa kıyasla daha kısa olan programda, farklı konulara değinilmemiştir. Dış Politikada Kıbrıs konusuna değinerek daha önceki görüşlerini muhafaza ettiklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Asya-Amerika camiasında üzerlerine düşen vazifeleri yapacaklarını ve Arap camiası içindeki rollerine de kuvvetli bir şekilde devam edeceklerini söylemiştir.²²⁶

Muhalefette ise İsmet İnönü, yaptığı konuşmada hükümetin birdenbire bütün icra vekillerinin istifaya mecbur edilmelerinde ekonomik rollerin yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu siyasi huzursuzluğun etkili olduğunu belirtmiştir.²²⁷ Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde, meclis grubu adına söz alan Osman Bölükbaşı, hükümet değişikliğinin nedenlerinin açıklanmasının bir demokratik zorunluluk olduğunu söylemiştir. Yeni kabinede yer almayan bakanların hangi sebeplerden ötürü kabine dışı kaldığını soran Bölükbaşı, Başbakan'dan bir açıklama istemiştir. Nitekim İkinci Hasan Saka Kabinesi'nin programı üzerine devam eden müzakerelerde Demokrat Parti'nin böyle bir talepte bulunduğunu da hatırlatmıştır.²²⁸

²²⁶ TBMMZC, D.10, C.8 (14.12.1954), s. 254.

²²⁷ TBMMZC, D.10, C.8 (16.12.1955), s. 264.

²²⁸ TBMMZC, D.10, C.8 (16.12.1955), s. 273-274.

1.2.3. 1957-1960 Arası Türkiye Ekonomisi

Demokrat Parti İktidarının 1957-1960 yılları 1954 öncesi dönemle karşılaştırıldığında ekonomik açıdan parlak geçmemiştir. 1954 yılından sonra birkaç sene süren kuraklık genel bir ekonomik kriz başlatmıştır. Bunlardan başka ithal edilmiş olan traktörler bakımsızlıktan yıpranmaya başlamıştır. Nitekim ithal edilmiş olan traktörlere yedek parça ithali düşünülmemiş, tarım işleri de bunlara bağlı olarak aksamıştı. Böylece ithalat dengesi yavaşlamış ve ödeme dengesi bozulmaya başlamıştır. Döviz yokluğunun da çok geçmeden ortaya çıkmasıyla, artık Merkez Bankası talepleri karşılayamayacak duruma gelmişti.²²⁹

Fiyat artışları, dış ticaretteki açıklık, istenilen ihracat miktarının yakalanamaması ve düşünülen tedbirlerin sonuç vermemesi üzerine hükümeti zor durumda bırakmıştır. Ayrıca hükümet 1954 yılında Amerika'dan istediği 300 milyon dolarlık ek krediyi de alamamıştır.²³⁰

Ekonomideki kötüye gidiş bazı Demokrat Partili milletvekillerinin de eleştirilerine neden olmuştur. Örneğin Demokrat Partili Ahmet Tokuş, Hükümet'in yapmış olduğu fazla yatırımların ekonomik problemlerin yaşanmasında etkili olduğunu söylerken Hükümet'in bu konudaki plansızlığını da vurgulamıştır. 18 Ocak 1955'de ise yine Demokrat Partili milletvekilleri, Kenan Akmazlar, Ekrem Canani, Feridun Ergin ve Haluk Timurtaş, DP hükümetlerinin uyguladığı ekonomi politikalarını eleştiren bir rapor hazırlamışlardır. Raporda sorunları, karaborsacılık, plansızlık, ithal mallar ve pahalılık başlıklarında toplanmışlardır.²³¹

Ekonomideki kötü gidişata dur demek için bazı önemler alan Hükümet 15 Eylül 1956'da Türk parasının kıymetini korumak için bir yasa uyguladı ve dış ödemeler dengesi kontrol altına alındı. 6 Temmuz 1956'da İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi kuruldu. 1 Mart 1957'de ise İthal mallardan "Hazine Hissesi" adı atında yeni bir vergi alınmasına karar veriliği gibi Milli Korunma Kanunu da tekrar yürürlüğe girmiştir.

²²⁹ Başgil, **a.g.e**, s. 97.

²³⁰ Eroğul, **a.g.e**, s. 120-121.

²³¹ Baytal, **a.g.m**, s. 556.

Ancak bu önlemler yeterli olmamıştır. Nitekim 1954 yılında %11.1 olan enflasyon artış oranı 1957 sonunda 18.8'lik bir orana ulaştı.²³² Menderes, bu durumla başa çıkabilmek için Avrupa İktisadi ve İşbirliği Teşkilatı'ndan (OECD) yardım istedi. Teşkilatın hazırladığı raporda, Türk lirasının değerinin düşürülmesi, katlı kur sistemine geçilip ihraç mallarının türüne göre prim uygulaması, harcamaların kısıtlanması ve para arzının sıkı kontrol edilmesi yer almıştır. Hükümet'in bu raporu yürürlüğe koyması ile Türkiye'nin teşkilata olan 400 Milyon Dolar borcu ertelenmiş ve 1957 yılında 359 milyon dolar yeni kredi verilmiştir.²³³

Ekonominin olumsuz sinyaller vermesine rağmen Hükümet, Ziraat Bankası aracılığıyla verdiği tarım kredilerinde kısıtlamaya gitmediği gibi daha da arttırmıştır.

Tablo XVI: 1954-1957 Yılları Arasında Ziraat Bankası Kredileri (Milyon lira)²³⁴	
1954	1.497 Milyon Lira
1955	1.558 Milyon Lira
1956	1.888 Milyon Lira
1957	2.108 Milyon Lira

Tablo XVII: 1954-1957 Yılları Arasında Dış Borçlanma (Milyon Dolar)	
1954	109.3
1956	129.3
1957	87.4

²³² Özcan, a.g.m, s. 267.

²³³ Baytal, a.g.m, s. 558.

²³⁴ Oktar-Varlı, a.g.m s. 13.

Tablo XVIII: 1955 ve 1956 Yılları İç Borçlanma Miktarları (Milyon Lira)	
1955	60
1956	300

Konsolide devlet borcu ise 1946 yılında 348.9 Milyon lira iken 1956 yılında 791.9 Milyon liraya çıkmıştır.²³⁵

Tablo XIX: 1954-1957 Arası Dış Ticaret Oranları (Milyon Dolar)²³⁶			
Yıl	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Açığı
1954	478	315	143
1955	498	313	185
1956	407	305	102
1957	397	345	52

Tablo XX: 1954-1957 Arası Kişi Başına Düşen Milli Gelir²³⁷	
1954	686 Lira (245.0 Dolar)
1955	801 Lira (286.1 Dolar)
1956	902 Lira (322.1 Dolar)
1957	1.161ra (414.6 Dolar)

Ekonomide ki kötü gidişat seçim öncesinde İsmet İnönü'nün propagandalarında temel unsur olmuştur. 12 Ekim 1957'de Rize'de konuşan İnönü, hayat pahalılığının artmasındaki temel nedenin, iktidarın bunu kabul etmemesinden

²³⁵ Coşar, a.g.m, s. 51.

²³⁶ Baytal, a.g.m, s. 563.

²³⁷ Akat, "İktisadi Politkalar", s. 1094.

kaynaklandığını söylemiştir. Eğer hükümet değişmezse bu sıkıntının daha da artacağını belirten İnönü, vatandaşın elinde çok önemli bir fırsat olduğunu söylemiştir.²³⁸ İnönü, 14 Ekim Samsun konuşmasında ekonomideki yaşanan vaziyetin birdenbire gelmediğini, bunun yedi yılda yapılan plansızlıktan kaynaklandığını söylemiştir. İktidara gelirlerse planlı bir iktisadi yola gireceklerini ifade etmiştir. Öte yandan o günkü durumu İstiklal Harbinden sonra yaşanan gelişmelerle kıyaslayan İnönü, on altı yıl içerisinde dışarıdan yardım almadan dünyanın saygı duyduğu bir ülke haline geldiklerini de hatırlatarak planlı bir politika ile az zamanda çok iş yaptıklarını belirtmiştir.²³⁹ 17 Ekim'de Kırklareli'de yaptığı konuşmada iktidarın her mahalleden bir zengin yarattığını ancak köylünün sefalet içinde kalmaya devam ettiğini iddia etmiştir. Dış ticaretteki açığa da değinen İnönü verdiği örnekte ülkenin sattığı mala karşılık 280 kuruş aldığını ancak ithal ettiği mala 15 lira ödediğini belirtmiştir. İktidara geldiklerin de Ziraat Bankası borçların en uygun şekilde silineceğini söylemiştir.²⁴⁰ İnönü 27 Ekim seçimlerine kadar olan diğer seçim propagandalarında da aynı konuları gündeme getirmiştir.

1.3. 1957 Seçimleri ve Beşinci Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960)

1.3.1. 1957 Seçimlerinde Demokrat Parti

1954 yılından sonraki genel seçimin normal zamanı 1958 Mayıs idi. Fakat ekonomik durumun kötüye gitmesi ve bu durumun halkın oyları üzerinde olabilecek olumsuz etkisini kırmak için iktidar, ciddi bir kaygı duymuş ve seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.²⁴¹

²³⁸ Erdemir, **a.g.e**, C.2, s. 133.

²³⁹ Erdemir, **a.g.e**, s. 138,139.

²⁴⁰ Erdemir, **a.g.e**, s. 144-145.

²⁴¹ Altan Öymen, **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013. s. 408.

Seçim propagandalarının başlamasıyla yaptığı bir konuşmada Menderes, İnönü'yü iktidar hastası olmakla itham ederken, Hürriyet Partili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'na göre Demokrat Parti'nin 1946'daki hürriyetleri bile geri almıştır.²⁴²

Hükümet seçim öncesinde tarım alanında ürünlerin fiyatlarını yükseltmiş ve çiftçilerin borçlarını ödemiştir. Menderes, 7 yıllık iktidarlari döneminde on beş bin caminin yapıldığı ve Süleymaniye Camisi başta olmak üzere 86 caminin onarıldığına işaret etmiştir.²⁴³ Ayrıca, İstanbul'un ikinci bir Kabe'ye yani Müslümanlar için ikinci bir hac merkezine dönüşeceğini söyleyip din adamlarının yetişmesi için yeni okulların yapılacağı vaadinde de bulunmuştur. Menderes'in din eksenli propagandasına cevaben Cumhuriyet Halk Partili Eski Başbakan Şemsettin Günaltay, Türkiye'de ilk din okullarının CHP tarafından kurulduğunu vurgulamıştır. Diğer CHP'li yöneticiler ise partilerinin İslâm'a ve dine dost olduğunu vurgulamışlardır.²⁴⁴ İsmet Paşa ise Trabzon da yaptığı Konuşmada: *"Eğer D.P.'nin şansı varsa, benim sağlığında çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam, ben olacağım."* demiştir.²⁴⁵

Cumhuriyetçi Millet Partisi propagandalarının ana teması ise Bölükbaşı üzerine olmuştur. CMP'liler halka, verdikleri oylarının Osman Bölükbaşı'nın tahliye emri anlamına geleceğini söylemişlerdir.²⁴⁶

Seçim havasına hızla girildiği bu dönemde Demokrat Parti'nin kurucu isimlerinden Fuat Köprülü, 7 Eylül 1957 günü Demokrat Parti'den istifa etmiştir. 8 Eylül'de gazetelerde geniş yankı bulan bu haberde Köprülü'nün: *"Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü D.P. zihniyeti ile uyuşmak benim için imkansız olduğu cihetle D.P. den çekiliyorum."* demiştir. Seçimlerin öne alınmasının bu kararda en önemli etken olduğunu belirten Köprülü, demokrasiye inanan herkesin iş birliği yapmasının vatan borcu olduğunu da söylemiştir.²⁴⁷

Köprülü'nün oğlu olan Orhan Köprülü ise bu dönemde Hürriyet Partisi'ndeydi. Fuat Köprülü istifasıyla ilgili yaptığı açıklamada; tek parti, tek şef sisteminin yeniden

²⁴² "Söz Düellosu Dün Sertleşti" **Milliyet**, 13.10.1957, S.2665. s1,5

²⁴³ Bakan-Özdemir, , a.g.m s. 388.

²⁴⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103-105.

²⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 256.

²⁴⁶ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, yaz 2009, s. 129, s. 131.

²⁴⁷ "Kurucu Prof. Fuat Köprülü Dün D.P'den İstifa Etti." **Cumhuriyet**, 08.09.1957, S.11895, s.1,5

canlandırılmak istenmesine karşı bir mücadele içinde olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ 6-7 Eylül olaylarında mahkemeye verilen kişilerin serbest bırakılması, sorulu kişilerin cezalandırılmaması ve devletin teminat ödeme sözünü yerine getirmemesi Köprülü'nün eleştirdiği diğer hususlar arasındaydı. Bunların yanı sıra Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması da Köprülü'nün Menderes ile yol ayrımına düşmesinin sebeplerinden birisidir.²⁴⁹

Seçimler yaklaştıkça bazı gazetelerde sonuçlara ilişkin anket çalışmaları yayımlanmaya başlamıştır. Bunların içinde Cumhuriyet Gazetesi, seçimlerde CHP'yi önde gösterirken²⁵⁰ Milliyet ise Demokrat Parti'yi daha önde göstermiştir.²⁵¹

Resim III: Cumhuriyet Gazetesi'nin 15 Ekim 1957 Tarihli Sayısında Yayımlanan Seçim Anketi

²⁴⁸ Tunçay, a.g.m, s. 1980.

²⁴⁹ Nurullah Uzman, "İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü'nün Siyasi Mücadeleleri", **Akademik Bakış**, cilt.7, sayı 13, s. 190.

²⁵⁰ "Anket" **Cumhuriyet**, 15.10.1957, S.11932, s.3.

²⁵¹ "Anket" **Milliyet**, 13.10.1957, S.2665, s.4.

**Resim IV: Milliyet Gazetesi'nin 13 Ekim 1957 Tarihli Sayısında
Yayımlanan Seçim Anketi**

Tablo XXI: 1954 Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oy Sayıları²⁵²

Demokrat Parti	4.497.811
Cumhuriyet Halk Partisi	3.825.267
Cumhuriyetçi Millet Partisi	604.087
Hürriyet Partisi	321.087
Bağımsızlar	4994

Hürriyet Partisi'nin beklenenin aksine oy almasının nedeni Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşme girişimidir. Nitekim yeni doğan bir partinin bu girişimi tek başına iktidar olmayı hedefleyen kuruluş gerekçesiyle çelişkiliydi.²⁵³

²⁵² <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 10.12.2018. Bağımsız oyların sayısı Rıfık Salim Burçak'ın kitabından alınmıştır. Burçak, **10 Yıllık Anıları**, s. 502.

Demokrat Parti'nin aldığı oy oranı muhalefet partilerinin toplamından 380.00 oy daha eksik olmuştur. Seçimlere toplam katılım ise diğer seçimlere kıyasla düşüktür. Bunda CHP'nin kalkınma konusunda yeni bir bakış açısı getirememiş olmasının yanı sıra Millet Partisi'nin “*dar görüşlü*” olması ve sistemli bir programdan yoksun bulunması, Hürriyet Partisi'nin ise örgütlenme açısından zayıf olmasının etkisi büyüktür.²⁵⁴

Seçimlere katılım oranı %77.6 olmuş ve Demokrat Parti Adıyaman, Amasya, Ağrı, Afyon, Artvin, Antalya, Balıkesir, Aydın, Bitlis, Bilecik, Bursa, Bolu, Çorum, Çanakkale, Diyarbakır, Denizli, Erzurum, Edirne, Eskişehir, Giresun, Gaziantep, İçel, Hakkari, İzmir, İstanbul, Isparta, Kırklareli, Kayseri, Kastamonu, Konya, Kocaeli, Kütahya, Muğla, Mania, Nevşehir, Rize, Samsun, Sakarya, Sinop, Siirt, Trabzon, Tekirdağ, Yozgat, Zonguldak olmak üzere 44 ilin tamamını, 3 ili ise kısmen kazanarak birinci parti olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi ise, Ankara, Adana, Çankırı, Erzincan, Elazığ, Gümüşhane, Kars, Hatay, Maraş, Malatya, Ordu, Mardin, Tokat, Sivas, Urfa, Tunceli, Van, Uşak olmak üzere 18 ilde tamamen, 3 ilde ise kısmen kazanmıştır.

Buna göre Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortaklaşa kazandıkları üç ilden Bingöl'de D.P. 2, CHP 1 vekil, Muş'ta D.P. 3, CHP 1 vekil, Niğde'de D.P. 1, CHP 6 vekil kazanmışlardır. Sadece birer ilde seçim kazanan Hürriyet Partisi Burdur'da dört, Cumhuriyetçi Millet Partisi ise Kırşehir'de dört milletvekili çıkarmışlardır.²⁵⁵

1957 seçim sonuçlarının dağılımı ise aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo XXII: 1957 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları²⁵⁶		
Partiler	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı

²⁵³ Feridun Ergin, “Hürriyet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8 İletişim Yayınları, İstanbul 1983. s. 2088.

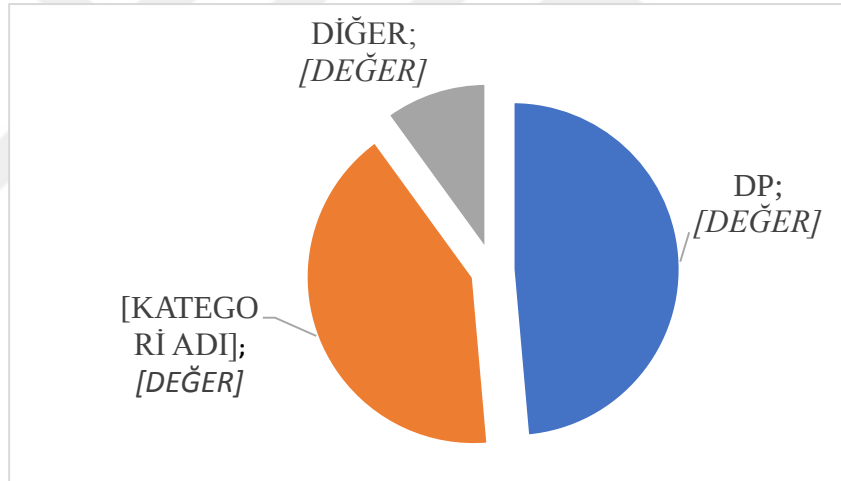
²⁵⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 119.

²⁵⁵ Burçak, **a.g.e.**, s. 502.

²⁵⁶ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 10.12.2018.

Demokrat Parti (DP)	424	48,6
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	178	41,4
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	4	6,5
Hürriyet Partisi (HP)	4	3,5
Bağımsızlar	-	0,0
TOPLAM	610	100

Şekil III: 1957 Seçimleri Sonucunda Partilerin Oy Dağılımı

Tablo XXIII: 1957 Seçimlerinde Nispi Seçim Sistemine göre Sonuçları ²⁵⁷		
Partiler	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı
Demokrat Parti (DP)	312	48.6
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	258	41.4

²⁵⁷ Özgül, a.g.t, s.116.

Millet Partisi (MP)	30	6.5
Hürriyet Partisi (HP)	10	3.5
Toplam	610	100

1957 seçimlerine muhalefet iş birliği halinde girmiş olsaydı; CHP, CMP, HP 4.750.811 oy ile 365 Milletvekili, Demokrat Parti ise 4.497.811 oy ile 245 Milletvekili çıkarmış olacaktı.²⁵⁸

Seçimlerin saat 17:00'da bitmesi kararlaştırılmıştı. Fakat radyonun öğle saatlerinden itibaren Demokrat Parti'nin kazandığı yerleri açıklaması bir yönlendirilme olduğu kanısını güçlendirmiştir.²⁵⁹ 9 ilde ise seçimlerin kesin neticeleri ertesi güne bırakılırken CHP, İstanbul için radyoda ilan edilen sonuçlara itiraz etmiş ve bu yayının kanuna aykırı olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁰ Ancak Zafer Gazetesi, seçim sonuçlarının halkın İnönü'ye bir kez daha inanmadığını gösterdiğini yazmıştır.²⁶¹ Aynı tarihli Zafer Gazetesi, İnönü'nün seçim sonuçları sonraki hali ise aşağıdaki fotoğrafla göstermek istenmiştir.

²⁵⁸ Öymen, **a.g.e.**, s. 414.

²⁵⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 266.

²⁶⁰ "CHP, İstanbul'a itiraz Etti" **Hürriyet**, 28.10.1957, S.3410. s.1,5.

²⁶¹ "Millet Onlara İnanmadığını Bu Defa Da Teyid Etmiştir" **Zafer**, 29.10.1957, S.2937. s.1.

Resim V: İsmet İnönü'Zafer Gazetesi' 29 Ekim 1957

CHP, İstanbul'daki seçimlerde, sandık başkanlarının isteklerine rağmen isim listelerini alamadıkları, Demokrat Partili teşkilat üyelerinin ellerinde kimlik seçmen kartlarının dolaştığı ve teşkilatın karakollarda muhtarlarla birlikte çalıştıklarını söylemiştir.²⁶² Öte yandan CHP seçim ile ilgili itirazlarını sürdürmeye devam etmesi DP nezdinde, halkı isyana teşvik etmek olarak görülmüştür.²⁶³ İsmet İnönü ise 27 Ekim günü henüz propaganda yasağı kalkmamışken seçmenlerin üzerinde Demokrat Parti lehine etki yaptığı gerekçesiyle radyoyu seçim suçlusu ilan etmiştir.²⁶⁴ Buna karşılık Devlet Bakanı Emin Kalafat İnönü'nün fesat yaymak istediğini 1946 seçimlerinden verdiği örnekle açıklamak istemiştir.²⁶⁵ CHP'nin itiraz ettiği illerin başında Gaziantep vardır. Burada Önce, CHP'nin 700 fark ile kazandığı ilan edimiştir. Fakat sabaha karşı durum 1000 oy fark ile Demokrat Parti lehine gelişmiştir. CHP ise itirazlarını sürdürmüş ve bir çok köyde sandıkların değiştiğini ya da tutanaklarda tahribat yapıldığını iddia etmiş ve incelenmesini istemiştir. Bunun üzerine Cumartesi

²⁶² "İnönü'nün Seçimlere Dair Demeci" **Ulus**, 29.10.1957, S.12449. s.1,5.

²⁶³ "Memleket, Hiçbir Zaman Ferdi İhtiraslara Kurban Edilemez" **Zafer**, 31.10.1957, S. 2939. S.1

²⁶⁴ "Radyo Seçim Suçlusudur." **Ulus**, 01.11.1957, S.12452. s.1.

²⁶⁵ Devlet Vekili Emin Kalafat Dünkü Basın Toplantısında Dedi Ki" **Zafer**, 01.11.1957. S.2940. s.1

günü, belgeler Antep Adliyesi'ne getirilmiş, bakılması Pazartesi gününe bırakılmıştır. Fakat Pazar günü Adliye Binası, belgelerle birlikte yanmıştır.²⁶⁶

Diyarbakır seçimlerine yönelik ise CHP'nin itirazları il seçim kurulunca geçerli görülmüş ve Demokrat Parti adaylarının mazbataları verilmemiştir.²⁶⁷ Konya seçimleri hakkında ise Konya İl Seçim Kurulu'na CHP tarafından yapılan itirazın geçerli bulunduğu, fakat seçimlerin iptaline il seçim kurulunun yetkisi bulunmadığından konunun Yüksek Seçim Kurulu'na sevk edilmesi yönünde cevap aldıklarını da belirtmiştir. CHP, ayrıca Bilecik'te yapılan seçimler hakkında da itirazlarda bulunmuş ve Bilecik İl Seçim Kurulu, seçimlerin yenilenmesi için YSK'ya müracaatta bulunmuştur.²⁶⁸ CHP'nin bu itirazlarına rağmen dünya basını DP'nin seçim galibiyetini sütunlarına taşımıştır Manchester Guardian, Türkleri tehlikelere karşı kurtaracak yegane ismin Adnan Menderes olduğunu yazmıştır. O. Tribune ise bu galibiyetin ABD ile Türkiye'nin dostluğunu kuvvetlendireceğini belirtmiştir.²⁶⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, İzmir'de ise 190.000 seçmen yerine kanun dışı olarak 253.000 seçmenin çıkarıldığını vurgulamıştır. Bunlara ek olarak fazladan on binlerce seçmen kartının da ortalarda dolaştığını ve seçmen listelerinde adı bulunmayanların bu kartlar ile oy kullandıklarını savunmuştur.²⁷⁰ İnönü ise 28 Ekim'in ilk saatlerinden itibaren Başbakan'ın emrinde bulunan Yüksek Seçim Encümeni'nin hummalı bir çalışma içine girdiğini ve pek çok ilde Demokrat Parti'nin kaybettiği görüldüğünden bizzat Başbakan ve İçişleri Bakanı'nın can havli ile bu durumu çevirmek için uğraştıklarından bahsetmiştir.²⁷¹

Kemal Karpat ise 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'deki düşüşün sebebini, Demokrat Parti programının tarım ve köylü ihtiyacına göre şekillenmiş olduğundan şehirdeki gelişmeleri kapsayacak etkinlikte olmadığına bağlamış ve geç kalındığına bağlarken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin oylarının artışı ise artan enflasyona bağlı

²⁶⁶ Toker, **Demokrasiden Darbeye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991. s. 17.

²⁶⁷ "Diyarbakır Seçimlerine CHP'Nin İtirazı İl Seçim Kurulunca 1'e, 4 Varit Görüldü" **Ulus**, 31.10.1957, S.12.451. s.1,5.

²⁶⁸ Bilecik'te İl Seçim Kurulu Seçimlerin Yenilenmesi Kararında" **Ulus**, 05.11.1957, S.12.457. s.1,3.

²⁶⁹ Dünya Basını D. Partinin Zaferini Takdirle Belirtiyor" **Zafer**, S.2904, s. 1.

²⁷⁰ "İzmir'de Seçim Faciasının İç Yüzü" **Ulus**, 11.11.1957, S.12.462. s. 1,5.

²⁷¹ "İnönü Seçim Faciasının İçyüzünü Açıkladı" **Ulus**, 05.12.1957, S.12.486. s.1,4.

olarak CHP'deki ekonomik ve sosyal konulara eğilimin halkın dikkatini çektiğini yazmıştır.²⁷²

Samet Ağaoğlu'nun ise 1957 seçimlerini hakkında söyledikleri oldukça dikkat çekicidir. Ağaoğlu, 1957 seçimlerindeki oy kaybının başta Başbakan olmak üzere tüm Demokrat Partililer için düşündürücü olduğunu söylemiştir. Sonuçların alındığı günden ise şöyle bahsetmektedir: “*Menderes'i yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik hali içinde görmemiştim.*”²⁷³ Şevket Süreyya Aydemir “İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs” adlı eserinde Adnan Menderes'in 1957 seçim sonuçları için Ağaoğlu'nun “Arkadaşım Menderes” adlı eserinden alıntı yaparak “*Allah bana bir daha, 27 Ekim gecesini göstermesin.*” şeklinde bir cümle kurduğunu yazmıştır.²⁷⁴ Fakat Samet Ağaoğlu'nun Baha Matbaası tarafından 1967 yılında basılan bahsi geçen eserinin 1. baskısında böyle bir ifade olmadığı gibi²⁷⁵ aynı eserin Alkım yayınları tarafından 2004 yılında basılan sayısında da bu veya buna benzer bir ifade yoktur.²⁷⁶ Demokrat Partide seçim sonuçlarından dolayı bir şaşkınlık yaşandığı aşikardır. Muhalefet gazetelerinin ve yazarlarının gerek köşe yazılarında gerek hatıralarındaki iddiaları ise Demokrat Parti'nin ileri gelenlerince gerektiği gibi cevaplandırılmamıştır. Dolayısıyla Demokrat Parti Muhalefetin bu iddiaları karşısında etkisiz kalmıştır. Ancak seçimlerin hemen ardından toplanan Demokrat Parti Meclis Grubunda bu durum ele alınmıştır. İçel Milletvekili Sami Gökner, seçim öncesinde muhalefet partilerinin, özellikle de CHP'nin adeta bir terör havası yarattığından bahsetmiştir. Gökner, CHP'nin seçimlerden birkaç gün evvel silahlı ve sopalı bazı kişileri Mersin'e getirdiğini ve bu kişilerin bir Demokrat Partiliyi komalık ettiğini ancak serbest bırakıldığını iddia etmiştir.²⁷⁷ Hakkari Milletvekili Übeydullah Seven ise yıllardır İsmet Paşa baskısı altında bulunan vatandaşın bu seçimde CHP'ye yönelme sebebini seçim tarihine, bölgedeki memurun aldığı vaziyete ve propagandadaki zaaflarına bağlamıştır. Seven'e göre seçim gününe kadar DP'nin hangi şartlar altında ve hangi tarihte seçime gireceğini bilmediklerinden dolayı kendilerini 1958 ya da 1959 yılında seçimlerin

²⁷² Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 172.

²⁷³ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Remzi Kitabevi – Tur Kitap Servisi, İstanbul 1967, s. 131.

²⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 258.

²⁷⁵ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 131.

²⁷⁶ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2013, s. 127-128.

²⁷⁷ **DPMGMZ**, (14.11.1957), s. 1-5.

yapılacağına hazırlanmışlardır.²⁷⁸ Dolayısıyla bu durum seçim sonuçlarında önemli bir etkindir. Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin de muhalefetin yapmış olduğu seçim itirazlarına değinerek amaçlarının, 1946'da alınlarına sürülmüş olan lekeyi temizlemek istemelerine bağlamıştır.²⁷⁹ İzmir Milletvekili İlhan Sipahioğlu yaptığı konuşmada seçimleri kaybetmeyi sadece il ya da ilçelerdeki hizipçiliğe bağlamanın doğru olmadığını kendi ilinden hareketle örneklemiştir. Buna göre İzmir'de herhangi bir hizipçiliğin olmadığını ama bir önceki seçimlere nazaran %25'in civarında oy kaybettiklerini anımsatan Sipahioğlu, bunun sebebini iktidarın yıpranmasına bağlamıştır. Sipahioğlu aynı zamanda muhalefetin neden güçlendiğini de serin kanlı bir şekilde incelemenin ve tedbirler almanın lazım olduğunu savunmuştur.²⁸⁰

Adnan Menderes'in değerlendirmesi ise seçimleri *"CHP kazanmadı, biz kaybettik"* şeklinde olmuştur. Bunun sebebini de kendi içlerindeki hizipçiliğe bağlamıştır. Menderes bu hizipçiliğin tepeden tırnağa bütün Demokrat Parti kurumlarını sardığından bahisle parti teşkilatının çalışma usulünün değiştirilmesi lüzumuna işaret etmiştir.²⁸¹ Menderes, şimdi bir seçime biraz hazırlanıp girmeleri durumunda CHP için *"onları otuz mebusla bırakmazsa ben adam değilim."* demiştir. Bundan dolayı da bu kayıpların beyhude olduğundan örnekle Elazığ'da yüz elli köye listelerinin gitmediğini de aktarmıştır. Menderes, *"sabah akşam yalan yazan medyadan ve hürriyelerin suistimalinden"* de şikayet etmiş ve *"... yalanlar bu memlekette devam ettikçe, (Muhalefetin) hesap soracağız nidaları devam ettikçe, bir iktidarın, kendilerini ipe götürecek rakiplerine iktidarı kolay kolay terk etmesi mümkün değildir."* demiştir.²⁸² Seçimde baskı yapmadıklarını da anımsatan Menderes, asıl baskının muhalefet tarafından yapıldığını ve bütün olayların onlar tarafından çıkarıldığını iddia etmiştir.²⁸³ Seçim sonuçların bir başka nedenini de partiden kopmalara bağlayan Menderes, parti içinden ayrılan kişilerin 500 bin oy götürdüğünü savunmuştur. Bu kişiler millete *"... gördüklerimize istinaden söylüyorum. Orada*

²⁷⁸ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 15.

²⁷⁹ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 23.

²⁸⁰ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 40.

²⁸¹ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 42.

²⁸² DPMGMZ, (14.11.1957), s. 44.

²⁸³ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 52.

*suiistimal var, orada kötülük var derseler elbette aleyhimizde tesir yapar.” demiştir.*²⁸⁴
Bu durum da halkta DP’ye karşı bir tepki yaratmıştır.

Basına da yüklenen Menderes, *“Bizim, yayınlarına tahammül etmediğimiz zamanlarda gazetelere gazete olarak değil, baldır bacak resmi basması için kağıt getirtmek mecburiyetinde olduğumuzu kim iddia edebilir? Yok böyle bir şey. Bunlara bir nizam vereceğiz. Şimdi baldır bacak resmi satan bir gazete 50 bin satmak suretiyle hakiki gazeteciliğini yapar. Arzu ederse risale çıkartır arzu ederse mecmua çıkartır” fakat bunların hepsini bir araya getir. 88 sınıf okuyucuya hitap et ondan sonra her ay bir milyon lirayı cebe indir. Ondan sonra gelsin iki milyon, gelsin üç milyon. Türk’ün parasını harice ver. Bunlar için de tedbir alacağız arkadaşlar.*²⁸⁵ diyerek ileride yapılacak bir kağıt kısıtlamasını işaret etmiştir. Ardından sözlerine şu şekilde devam etmiştir. *“cemiyyet hadiselerinin rüsubu olan pis mendebur, hasta insanların yaptıkları bazı çirkin hadiseler sabah akşam gazetelerin en mutena noktalarını işgal etmektedir. Bunların neşir hürriyeti ile fikir hürriyeti ile tenkit hürriyeti ile bir alakası yoktur. Bunları bir nizama koymak lazım gelir. Gazete işporta mal satmaz. Gazeteci zehirli mal satmaz. Halkı bunlardan kurtarmak lazımdır.”*²⁸⁶

Memurların seçimde aldığı tavra da değinen Menderes, Cumhurbaşkanlığı köşkünde kurulan sandıklardaki 180 oyun, Demokrat Parti’ye, 70’inin ise CHP’ye çıktığına işaret ederek CHP’nin memurlar üzerinde baskı kurduğunu da iddia etmiştir.²⁸⁷ ayrıca memurların tamamen terörize edildiğini ve buna da bir çare bulmak gerektiğini söylemiştir.²⁸⁸

21 Kasım 1957’de toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu’nda da gündem yine aynıdır. Bahadır Dülger yaptığı konuşmada bu seçimlerde gizli bir cemiyyet gibi çalışan bir muhalefetle karşı karşıya kaldıklarını söylemiştir. Cumhurbaşkanlığı köşkünde 70 memurun CHP’ye oy vermesine de değinen Dülger, oturduğu mahallede devletin ileri gelen memurlarının da bulunduğunu ve kurulan sandık sonuçlarından DP ve CHP oylarının üzerinde durulması gerektiğini vurgulamıştır. Sözlerine, *“yüksek kademe*

²⁸⁴ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 65.

²⁸⁵ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 71.

²⁸⁶ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 73.

²⁸⁷ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 75.

²⁸⁸ DPMGMZ, (14.11.1957), s. 80.

*memur arkadaşlarımız bizimle “teşrik-i mesai” halinde değillerse bunu düşünmek lazımdır”, şeklinde devam etmiştir.*²⁸⁹

Menderes’e göre CHP’nin amacı, Demokrat Parti’nin saf duygularla seçimlere girmesine rağmen türlü hileler yolu ile en “şirret” usullere başvurarak ne sebeple olursa olsun hatta gerekirse bir ihtilal yolu ile iktidara gelmektir.²⁹⁰ Nitekim, CHP’nin daha seçimler başlamadan Türk milletine ve Dünya’ya karşı Demokrat Parti’nin seçimlerde hile yapacağını, baskı uygulayacağını ve eğer seçimleri kazanırsa inanılmaması gerektiğini aşlamıştır.²⁹¹ Öte yandan Gösteri Yürüşüleri Kanununu çıkarmamış olsalardı 1957 seçimleri yerine ihtilal olurdu diyen Menderes, seçim hakkında yapılacak bir tahkikatın da önemine değinmiştir.²⁹²

Erzurum Milletvekili Abdülkadir Eryurt, Menderes’e seçimler yapıldığı sırada meydana gelen hadiseler için tedbirler almayı düşünüyormusunuz diye sormuştur. Bunun üzerine Menderes, gazeteler hakkında iktisadi tedbirler ve memurlar hakkında alınan kararların yakında icra edileceğini söyleyip “elinizde bir kılıncım kullanınız” demiştir.²⁹³ Demokrat Parti Grup Toplantısından anlaşıldığı gibi 1957 seçimleri Partide son derece gergin bir ruh hali yaratmıştır. Bu seçimlerden tek başına iktidar olarak çıkılmasına rağmen gerek devlet memurlarının sadakatinin Demokrat Parti’ye oy verme ile ölçülmesi şeklinde bir düşüncenin ortaya çıkması gerek CHP’nin toplumu terörize ettiği inancı Demokrat Parti’nin muhalefet yıllarında sıklıkla eleştirdiği bir çok uygulamayı daha sert bir şekilde uygulamaya ittiğini görmekteyiz.

Seçim sonuçlarının ardından Menderes, Bakanlar Kurulu’nu ancak 1 ay sonra ilan edebilmiştir. Bu geç kalmanın sebebi 3 Aralık 1957 tarihli Demokrat Parti meclis grubunda konuşulmuştur. Bununla ilgili söz alan Menderes, yeni bir seçimden çıktıklarını ve parti olarak hükümet olarak bir çok hadiselerle karşılaşmış olmalarına bağlamıştır. Bu hadiselerin nasıl ortaya çıktığını anlamak için uğraştıklarını ve bir neticeye vardıldıktan sonra hükümet kurma gibi bir yola tevessül ettiklerini söylemiştir.²⁹⁴

²⁸⁹ DPMGMZ, (21.11.1957), s. 14-16.

²⁹⁰ DPMGMZ, (21.11.1957), s. 38.

²⁹¹ DPMGMZ, (21.11.1957), s. 40.

²⁹² DPMGMZ, (21.11.1957), s. 62.

²⁹³ DPMGMZ, (21.11.1957), s. 65-66.

²⁹⁴ DPMGMZ, (03.12.1957), s. 132.

Tablo XXIV: Beşinci Adnan Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960)²⁹⁵	
<i>Başvekil</i>	Adnan MENDERES (İstanbul)
<i>Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı</i>	Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun) 25.11.1957-19.01.1958
<i>Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı</i>	Medeni BERK (Niğde) 11.12.1959-27.05.1960
<i>Devlet Vekili</i>	Samet AĞAOĞLU (Manisa) 08.02.1958-04.09.1958 Ahmet Haluk ŞAMAN (Bursa) 04.09.1958-12.06.1959
<i>Devlet Vekili</i>	Emin KALAFAT (Çanakkale) 25.11.1957-04.09.1958 Abdullah AKER (İzmir) 04.09.1958-14.12.1959
<i>Devlet Vekili</i>	Muzaffer KURBANOĞLU (Manisa) 25.11.1957-01.11.1959 Yusuf İzzet AKÇAL (Rize) 01.11.1959-27.05.1960
<i>Adliye Vekili</i>	Esat BUDAKOĞLU (Balıkesir) 25.11.1957-03.04.1960 Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı) 03.04.1960-27.05.1960
<i>Milli Müdafaa Vekili</i>	Şemi ERGİN (Manisa) 25.11.1957-

²⁹⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB23.html> Erişim Tarihi: 10.12.2018.

	19.01.1958 İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 19.01.1958-27.05.1960
<i>Dahiliye Vekili</i>	Namık GEDİK (Aydın)
<i>Hariciye Vekili</i>	Fatin Rüştü ZORLU (Çanakkale)
<i>Maliye Vekili</i>	Hasan POLATKAN (Eskişehir)
<i>Maarif Vekili</i>	Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı) 25.11.1957-08.06.1959 Mehmet Atıf BENDERLİOĞLU (Yozgat) 09.12.1959-27.05.1960
<i>Nafia Vekili</i>	İbrahim Etem MENDERES (Aydın) 25.11.1957-19.01.1958 Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun) 19.01.1958- 27.05.1960
<i>Ticaret Vekili</i>	Abdullah AKER (İzmir) 25.11.1957- 04.09.1958 Hayrettin ERKMEN (Giresun) 04.09.1958- 27.05.1960
<i>Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili</i>	Lütfi KIRDAR (İstanbul)
<i>Gümrük ve İnhisarlar Vekili</i>	Hadi HÜSMAN (İstanbul) Ziraat Vekili Nedim ÖKMEN (Gaziantep)
<i>Gümrük ve İnhisarlar Vekili</i>	Hadi HÜSMAN (İstanbul) Ziraat Vekili Nedim ÖKMEN (Gaziantep)

<i>Münakalat Vekili</i>	Fevzi UÇANER (İzmir) 25.11.1957-18.09.1958 Muzaffer KURBANOĞLU (Manisa) 01.11.1959-09.12.1959 Şemi ERGİN (Manisa) 09.12.1959-27.05.1960
<i>Çalışma Vekili</i>	Hayrettin ERKMEN (Giresun) 25.11.1957-04.09.1958 Ahmet Haluk ŞAMAN (Bursa) 12.06.1959-27.05.1960
<i>Sanayi Vekili</i>	Samet AĞAOĞLU (Manisa) 25.11.1957-08.02.1958 İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir) 10.07.1958-01.09.1958 Ahmet Sebati ATAMAN (Zonguldak) 14.12.1959-27.05.1960
<i>Basın-Yayın ve Turizm Vekili</i>	İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir) 25.11.1957-10.07.1958 Ali Server SOMUNCUOĞLU (Sinop) 10.07.1958-17.02.1959
<i>İmar ve İskan Vekili</i>	Medeni BERK (Niğde) 25.11.1957-11.12.1959 Hayrettin ERKMEN (Giresun) 11.12.1959-27.25.1960

<i>Koordinasyon Vekili</i>	Ahmet Sebatî ATAMAN (Zonguldak) 10.07.1958-14.12.1959 Abdullah AKER (İzmir) 14.12.1959- 27.05.1960

1.3.2. Beşinci Menderes Hükümeti Programı

Demokrat Parti'nin beşinci hükümet programı diğer programlardan farklı olmamıştır. Fakat diğer programlarına nazaran muhalefete yönelik konuşmalar son derece azdır. Daha çok yedi sene içinde yapılan icraatın ve dış politikanın yer aldığı programda yine matbuatla ilgili önemli açıklamalar yer almıştır. Bu açıklamada özetle, matbuata ait olan mevzuatta hürriyet nizamını zedeleyecek bazı boşlukların olduğu ve bu boşlukların gözden geçirileceği vurgulanmıştır. Öte yandan Komünizm ile mücadelede edeceğine değinen Menderes ekonominin kalkınması için de gerekli tedbirlerin alınacağını kaydetmiştir. Amerika'dan alınan mali yardımlardan “şükran” ile bahseden Menderes, bu yardımlar ile iktisadi düzenin ve paranın değerinin korunacağına inandıklarını belirtmiştir. Ayrıca özel teşebbüs ve yabancı sermayenin artması için gereken önlemlerin de alındığını ve bunun sonucunda kamu hizmetlerinin de artacağına işaret etmiştir. Dış politikada ise huzur ve barış içinde yaşamının önemine dikkat çekerek Türkiye'nin, imkanları ölçüsünde bu gaye için çalıştığına değinmiş ve Birleşmiş Milletlerin dünyada barış ve güveni esas alan temel gayesinin Demokrat Parti tarafından benimsediğini de açıklamıştır. NATO'ya samimi bir şekilde bağlı olduklarını da hatırlatan Menderes, NATO'nun milli güvenliğe karşı olan olumlu etkilerinin bulunduğunu ancak Türkiye'nde bu kurumun takviyesi konusundaki gayretlerinin küçümsenmeyeceğinin altını çizmiştir. Ortadoğu'da emniyet ve istikrarı sağlaması açısından Bağdat Paktı'nın önemini ve Amerika'nın bu pakta son derece ehemmiyet gösterdiğini vurgulamıştır. Rusya ile ilişkilere de ise NATO ve Bağdat Paktı ile olan ilişkileri zedelemeyecek şekilde münasebetlerin sürdürülebileceği açıklanmıştır. Bunlardan başka Türk-Yunan dostluğunu korumak için Kıbrıs'ın

taksimine razı olduklarını açıklayan Menderes, adadaki Türklerin korunması için aldıkları bu kararı muhafaza edeceklerini söylemiştir.²⁹⁶

Diğer taraftan 1 Eylül 1956'da muhtar seçimlerinin iki yıl sonra yapılmasına karar verilmiştir.²⁹⁷ Ancak, 19 Kasım 1958'de ise bir sene sonra yapılması kararına varılmıştır.²⁹⁸ 6 Nisan 1959'da ise CHP muhtarlık ve ara seçimlerin yapılmasını istemiş ancak bir sonuç alamamıştır. Demokrat Parti bu şekilde yerel seçimlerin yapılmasını engellemiştir.²⁹⁹

Menderes'in 5. Hükümeti kurulduğundan itibaren ise artık daha sıkıntılı bir süreç başlamıştır. Nitekim 28 Kasım'da Meclis iç tüzüğünde bir değişiklik yapılmış ve buna göre küçük partiler yani Hürriyet Partisi'nin ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin meclis grupları ortadan kaldırılmış, milletvekillerinin meclisteki konuşma ve davranışlarına ise kısıtlamalar getirilmiştir.³⁰⁰ Bu değişiklikle aynı zamanda, Bakanlara gerekli gördükleri konularda konuşmama hakkı ve milletvekillerinin dokunulmazlığının kolayca kaldırılmasının yanı sıra meclisten çıkarılma ve maaş kesintisi gibi uygulamalar da tanınmıştır.³⁰¹

1.3.3. Beşinci Hükümet Döneminde Türkiye Ekonomisi (1957 - 1960)

1957 seçimlerinde Demokrat Parti kazanmasına rağmen muhalefetin aldığı toplam oyun Demokrat Parti'den yüksek olması yeni dönemde daha güçlü bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Demokrat Parti adına 1957 seçimlerinde hedeflenen başarıya ulaşılmamasında ise iki temel görüş ortaya atılmıştır. Buna göre bir sebep basın ve muhalefet ilişkilerinin gerginleşmesi ile oluşan ortamdır. Asıl önemli sebep ise ekonomide "altın çağ" denilen dönemin sona ermesi buna ek olarak da kuraklıkların başlaması ve

²⁹⁶ TBMMZC, D.11, C.1 (4.12.1957), s. 59-63.

²⁹⁷ Faroz Bedia-Ahmad, a.g.e, s. 153.

²⁹⁸ Faroz Bedia-Ahmad, a.g.e, s. 187.

²⁹⁹ Çolak, a.g.e, s. 310.

³⁰⁰ Mustafa Albayrak, "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk 10 Yılı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2014 /1, s. 305.

³⁰¹ Albayrak a.g.m. s. 307.

Amerikan kredilerinin de azalmasıdır.³⁰² Menderes'in benimsediği tarımı güçlendirme politikası mevcut koşullara uygun değildir. Bu dönemde bir yandan çiftçiye tatmin etme düşüncesi geliştirilirken diğer yandan sabit gelirlileri sıkıntıya sokacak bir politika izlenmesi sonucu kaçınılmaz bir enflasyon artışı ve döviz kıtlığına sebep olmuştur. 1957 sonrasında ise iç pazarı geliştirme politikası hakim olmaya başlamıştır.³⁰³ Ekonomiyi düzeltmek için kredilerin ve yatırımların azaltılması yoluna da gidilmiştir.³⁰⁴

1958 yılına gelindiğinde 1953'te sonra ihracatın durma noktasına gelmesi, yeterli para kaynağının temin edilememesi ve buna rağmen kamu yatırımlarındaki artışın devam etmesi neticesinde ekonomi istikrardan uzaklaşmıştır. Dış kredilerin alınmaması yatırımları etkilediğinden dolayı enflasyonda ciddi bir artış olmuştur. Bu şartlar altında da Hükümet İMF'den gelen baskılara dayanmamış ve moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda ise 4 Ağustos 1958 tarihli bir istikrar programını devreye sokmuştur.³⁰⁵

Bu program ile Dolar, Türk Lirası karşısında 2.2 kat değerlenmiştir. Aynı zamanda dış ticarete sınırlı bir gevşeme getirilmiş ve 600 Milyon Dolarlık borç ertelenerek 359 Milyon Dolarlık yeni bir kredi sözleşmesi yapılmıştır. Bundan başka para basmaya kısıtlama getirilirken banka kredileri de dondurulmuştur. Türk lirası %68.9 oranında devalüe edilmiştir.³⁰⁶ Bu devalüasyon sonrasında ise ekonomi giderek daralmış ve geri ödenemeyen krediler sebebiyle bir çok şirket iflas etmiştir.³⁰⁷

Bu dönemde dış ticaret açığı incelendiğinde her yıl bu açığın büyüdüğü görülmektedir.

³⁰² Emiroğlu-Koçyiğit-Kesici, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar" s. 77.

³⁰³ Çağlar Keyder "İktisadi Düzen Ve Sorunları, İktisadi Gelişmenin Evreleri" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 1070.

³⁰⁴ Emiroğlu-Koçyiğit-Kesici, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar" s. 78.

³⁰⁵ Özcan, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları" s. 267.

³⁰⁶ Osman Cenk Kanca "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo Ekonomik Politikalar" **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, Cilt 9, Sayı 19, s. 57-58.

³⁰⁷ Özcan, "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları" s. 268.

Tablo XXV: 1957-1960 Arası Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)³⁰⁸			
Yıl	İhracat	İthalat	Fark
1957	345.2	391.1	-51.9
1958	247.3	315.1	-67.8
1959	353.8	470	-116.2
1960	320.7	468.2	-147.5

Tablo XXVI: 1957-1960 Arası Ziraat Bankası Tarım Kredileri (Milyon Lira)	
1957	2.109
1958	1.161
1959	2.313
1960	2.392

1.4. Demokrat Parti'nin Dış Politikasını Belirleyen Gelişmeler

1.4.1. Truman Doktrini ve Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Komünizm tehlikesi üç ana istikamette genişleme çabasına girmiştir. Buna göre ilk olarak İran üzerinden Orta Doğu petroleri ve Hint Okyanusu'na doğru, Türkiye ve Boğazlar üzerinden Ege ve Akdeniz'e, Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'i kontrol etmek üzere kuruluydu. Dikkat edilirse bu yerler İngiltere'nin savaştan önce güçlü olduğu bölgelerdi. Ancak savaştan yorgun çıkan İngiltere Sovyetler'e karşı durabilecek tek ülkenin ABD olduğunu görmüş ve 1947'de ABD'ye verdiği 2 tane memorandumda Türkiye'nin Batı savunması için ehemmiyetinden bahsederek ekonomik ve askeri yardımlarla güçlendirilmesini söylemiştir.

³⁰⁸Erdoğan Alkın, "Dış Ticaret", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** Cilt 2, s. 449.

Bu durum ABD'yi uluslararası düzen içinde sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Bu yönelim geleneksel ABD dış politikasının değişmesine neden oldu. Bu değişimin ana esasını da Truman doktrini teşkil etmiştir.³⁰⁹ Bu doktrinle ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'ye yolladığı mesajda Yunanistan ve Türkiye'ye 400 Milyon Dolarlık askeri yardımın yapılması için yetki istedi. Mesajında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Orta Doğu için zorunlu olduğunu belirtilerek Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine bağlı olduklarını vurgulamıştır. Kongre 22 Mayıs'ta Yunanistan'a 300, Türkiye'ye ise 100 Milyon Dolarlık bir yardımın yapılmasını kabul etmiştir.³¹⁰

Ancak Rusya bu girişimi hoş karşılamamıştır. Nitekim 13 Mart 1947 tarihinde İzvestiya Gazetesi Yunanistan ve Türkiye'yi ABD güdümüne girmekle suçlamıştır. Bunun yanısıra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşan Sovyet delegesi Türkiye'nin savaşta sıkıntı çekmediği gerekçesiyle ABD yardımını haketmediğini söylemiştir.³¹¹

Truman Doktrini'nin ana hedefi Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımı öngörmesiydi. Fakat bu dönemde Avrupa'nın da ekonomik durumu iyi değildi. Sovyet Rusya'nın da Komünist faaliyetlerini hızlandırmış olması ile fakir ülkelere daha fazla etki edilmekteydi. Öyleki bu durum kendisini komünist partilerin güçlü olduğu Fransa ve İtalya'da göstermiş ve bu partilerin yaptığı grevler ekonomiyi daha da güç duruma sokmuştur. Bu durumu gören ABD, 1945 Haziran'ı ve 1946 yılının sonuna kadar Avrupa'ya 15 Milyon Dolarlık yardım yaptı. Fakat bu yardım verimli alanlarda kullanılamadı. Yeni bir yol arayan ABD, çareyi Dışişleri Bakanı Marshall ile buldu. Buna göre Avrupa ülkeleri kendi aralarında ekonomik işbirliğine gitmeli ve birbirlerinin eksiklerini tamamlamalıydılar. Bu işbirliği sonucunda ortaya çıkabilecek boşluğu ise ABD tamamlamalıydı. Bu plana Marshall Planı adı verildi. Bu planı görüşmek üzere 12 Haziran 1947'de Paris'te yapılan toplantıya Sovyet uydularının da ülkeleri plan çerçevesine alındığı için Rusya da davet edildi ancak Rusya toplantıyı sabote edemeyince 2 Temmuz'da toplantıyı terk etmiştir. 12 Temmuz'da ise Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya,

³⁰⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 441.

³¹⁰ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 442.

³¹¹ Melih Aktaş, **Türk Sovyet İlişkilerinde Amerika Faktörü**, Şema Yayınları, İstanbul 2016, s. 35-36.

Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılımıyla 16'lar Konferansı yapıldı ve 22 Eylül'de ABD'ye sunulmak üzere bir "Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı" hazırlandı. Hazırlanan bu program üzerine ABD 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu'nu çıkartarak bu 16 ülkeyle Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nı kurdular.³¹² Başkan Truman bunun üzerine Kongre'den 17 milyar dolar istedi ancak kongre bunu 13 milyar dolara düşürdü. 1948-1952'ye kadar harcanan paranın miktarı ise 12 milyar doların biraz üzerinde oldu. Bu paraların çoğunu İngiltere, Fransa ve Batı Almanya aldı.³¹³

Türkiye ise bu plan kapsamında 1945-1952 yılları arasında 351 Milyon dolar yardım almıştır. Ancak bu planla Türkiye, ağır sanayiden vazgeçilmeye zorlandığı gibi tarım ve ulaşımın geliştirilmesi için çaba sarf edilmesine yönlendirilmiştir.³¹⁴ Nitekim bu yardım ile traktör ithali sağlanmış, 1949 Mayıs'ında Dolmabahçe Sarayı önünde yapılan törenle ABD malı ilk traktörler şehir bandosu eşliğinde karşılanmıştır. 1949-1954 yılı aralığında ise traktör artışı %400'den fazla olmuştur.³¹⁵ Tarımsal üretimi arttırmak için yol ve sulama projeleri ve yol yapımında Marshall Planı'nın kapsamına girmişti. Bu yatırımların da etkisiyle Türkiye'de tarımsal alan %60 genişledi.³¹⁶

Rusya bu plana karşı Molotov Planı'nı devreye sokmuştur. Buna göre Sovyet uyduları ülkeler kendi aralarında işbirliğini sıkılaştıracak bir ticaret sistemini kurmuşlardı. Ancak bu uydulardan Çekoslovakya'nın Marshall Planı'na katılmak için gösterdiği çaba, 1948'de meydana gelen bir askeri darbe ile son bulmuştur.³¹⁷

1.4.2. NATO'nun Kurulması ve Türkiye

1948 yılı içerisinde yaşanan Berlin Buhranı, Nato'nun kurulma sürecinde en etlili olay olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal altında bulunan Berlin'de Ruslar asıl hakim olmak istemişlerdir. Çünkü ABD, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki varlığı Rusların hareketini kısıtlamakda idi. Öyle ki 1946 yılında ABD ve İngiltere'nin bölgede işgal bölgelerini birleştirip "Bizonica" adıyla yeni bölge kurması ve daha sonra

³¹² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 444-445.

³¹³ Steven W. Hook - John Spanner, **Amerikan Dış Politikası**, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2004, s. 54-55.

³¹⁴ Aktaş, **Türk Sovyet İlişkilerinde Amerika Faktörü**, s. 37.

³¹⁵ Oktar - Varlı "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde" s. 12.

³¹⁶ Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Dönemi Türk İktisadi Düşüncesi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1069.

³¹⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 444.

Fransa'nın da eklenmesiyle işgal bölgesinin "Trizona" adını alması sovyetleri tedirgin etmişti. Bunun üzerine müttefikleri Berlin'den atmak istemiş ve Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki her türlü ulaşımı kısıtlama getirmişti. 1948'de ise bu ulaşımı tümünden kesmişlerdi. Bu olay üzerine ABD hava desteği ile gerekli yaşam malzemelerini ulaştırmayı başarmıştı. Buna ek olarak müttefikler 3 Mayıs 1949'da Federal Almanya anayasasını ilan ederek Batı Almanya veya resmi adı ile Federal Alman Cumhuriyeti'ni kurdular. Rusya da buna karşılık olarak kendi işgal bölgesinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu olay ile Batılılar, Sovyetler ile aralarındaki ortaklığını bitirmiş olduğunu görmüş ve artık Sovyet yayılmasına karşı önlem aramanın yollarını aramaya başlamışlardır.³¹⁸

Marshall Planı ve Truman Doktrini, Sovyet yayılmacılığına karşı uygulanan tedbirlerdendi. Ancak Berlin Buhranı bunların yeterli olmasını göstermiştir. Nitekim 1948 Şubatındaki Çekoslovakya darbesi sonrasında 1948 Martında, İngiltere, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, arasında bir ittifak sistemi kurularak Brüksel Paketi'ni imzaladılar.³¹⁹ Ancak bu ülkelerin İngiltere haricinde hepsi II. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline uğramaları ve hala yorgun olmaları nedeniyle bu oluşuma ilk andan itibaren ABD'yi çekme gayretine girdiler. Monroe Doktrini'nden beri ABD'nin takip ettiği Avrupa ittifaklarına girmeme siyaseti Sovyet yayılmacılığı karşısında son buldu. 11 Haziran 1948'de Senatör Vandenberg'in ABD'nin güvenliği için bölgesel anlaşmalara izin verilmesi yönündeki teklifi kabul edildi. Bu değişiklikten sonra Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri ile temasa geçildi. Ve 4 Nisan 1949'da 12 Batılı ülke ile North Atlantic Treaty Organization (NATO) kuruldu.³²⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Sovyet Rusya'da, Türkiye aleyhine beslenen emeller yeniden canlanmaya başlamıştır. Öyle ki, Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Rusya Büyükelçisi Selim Sarper'e, Sovyet hükümet adına 19 Mart 1945'te verdiği yazılı metinde 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk Sovyet dostluk, tarafsızlık anlaşmasının süresinin dolduğunu ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan durumların artık bu anlaşmaya uymadığını belirtmişti.

³¹⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 446-447.

³¹⁹ Hook-Spanner, Amerikan Dış Politikası, s. 57.

³²⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 449.

Böylelikle Rusya, bu anlaşmayı feshetti. 20 Mart günü Rus basınında da Selim Sarper'e verilen yazılı metin aynen yer almıştır. Türkiye'nin ise 7 Nisan günü verdiği cevapta, sona eren anlaşmanın tarafların bugünkü durumlarına daha uygun ve ciddi iyileştirmeler içerecek şekilde yapılmasına dair Sovyetler'den gelecek olan talebin Türkiye tarafında samimi bir şekilde değerlendirileceği belirtilmiştir.³²¹ Ancak bu durum Türkiye'yi endişelendirmeye yetmiştir.

1948-52 yılları arasında Türkiye dış politikasında en mühim gündem NATO'ya üyelik konu olmuştur. 1948 Kasımında Türkiye'nin NATO'ya girme isteği, bu paktın sadece Kuzey Atlantik coğrafyası için sınırlı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, bir Akdeniz Paktı kurulmasını önermiştir. Ancak ABD bunu düşünmediğini ifade etmiştir.³²²

NATO, Soğuk Savaşın yarattığı iki kutuplu dünyanın ortaya çıkardığı askeri bir oluşum olması sebebiyle Rusya karşısında ABD'ye tutunmak çabası 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti ile de devam etmiştir. DP, aynı yıl yaptığı NATO'ya girme isteği reddedilince, Türkiye 1939 yılında imzalanmış olan Türkiye-Fransa-İngiltere ittifak anlaşmasına ABD'nin de dahil olmasını istemiştir. Fakat ABD bu teklifi reddemiştir.³²³ Türkiye'nin Nato'ya girmesine en çok muhalif olan ülke İngiltere olmuştur. İngiltere, Türkiye'yi sadece Ortadoğu özelinde bir paktta görmek istemiştir. bunun en önemli sebebi ise İngiltere'nin Süveyş'deki üslerinin durumu idi. İngiltere, bölgedeki diğer ülkelerin iç karışıklar sebebiyle Sovyet tehditi altında güçsüz olduklarını bildiğinden Türkiye'nin güçlü yapısı sebebiyle bu bölgede ihtiyaç duymuştur.³²⁴

1950 Mayıs'ında ise ABD, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları lodrada toplanmışlar ve Türkiye'nin NATO'da değil de bir Ortadoğu savunma paktında yer

³²¹ Kamuran Gürün, **Türk Sovyet İlişkileri 1920-1953**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 277-278.

³²² Seçil Özdemir, "Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2009, s. 30.

³²³ Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.104.

³²⁴ Özdemir, a.g.t, s. 32.

almasını savunmuşlar ve bu fikre Ortadoğu Komutanlığı adı vermişlerdir. Ancak Türkiye NATO'ya üye olmadan böyle bir pakta girmeyeceğini belirtmiştir.³²⁵

Fakat, Demokrat Parti NATO'ya üyelik konusunda kararlı kalmıştır. 15 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgal etmesiyle patlak veren savaş Türkiye'nin batılıların politikalarına karşı sadakatini gösterme fırsatını sunmuştur. Nitekim Türkiye bu savaşı NATO üyesi devletler gibi, Soyet Rusya'dan kaynaklandığını düşünmüştür. Birleşmiş Milletler toplantısında da Kore'ye askeri müdahale kararı alınınca da DP hükümeti, TBMM'ye bile danışmadan 18 Temmuz 1950'de Kore'ye 4.500 kişilik bir kuvvetin yollanacağını açıklamıştır. Kore'ye giden Türk askerinin buradaki başarıları Batı kamuoyunda olumlu bir hava esmesine neden olmuştur.³²⁶ Bundan sonra, Washington da artık Türkiye'yi NATO üyesi olarak görmek istemiştir. Çünkü Soyet güdümündeki Doğu Avrupa'nın hızla silahlanması Doğu kanadının güçlendirilmesini gerektirmiştir. Amerikalı hava uzmanları da Türkiye'de kurulacak olan üslerin öneminden dolayı üyeliği desteklemişlerdir. Nitekim Türkiye'ye gelen Amerikan Akdeniz Komutanı Amiral Carrey ve Hava Bakanı Finletter'in bu ziyaretten sonra ABD 15 Mayıs 1951'de NATO'nun diğer üyelerine Türkiye'nin tam üye olmasını teklif etmiştir.³²⁷

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği 18 Şubat 1952 tarihinde TBMM'de ele alınmıştır. Konu ile ilgili olarak Meclis'te, CHP adına açıklama yapan Faik Ahmet Barutçu Nato'ya katılmayı memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiş ve bunu “milli bir eser” olarak nitelemiştir.³²⁸ Adnan Menderes ise yaptığı konuşmada bu eser Türk milletininindir demiştir.³²⁹

Nato'ya giriş konusunda en büyük çabalardan birini Celal Bayar'dan sonra Fuat Köprülü göstermiştir. Nitekim Köprülü, NATO Büyükelçilerini sık sık davet edip ülkelerini Türkiye'nin üyeliği konusunda ikna etmeleri için çalışmalarını ve

³²⁵ Özdemir, a.g.t, s. 46.

³²⁶ Özdemir, a.g.t, s. 34-35.

³²⁷ Mütercimler-Öke, **a.g.e**, s. 105.

³²⁸ **TBMMZC**, D9, c13, (18.02.1952), s. 318-319.

³²⁹ **TBMMZC**, D9, c13, (18.02.1952), s. 339.

“Türkiye’nin NATO’suz, NATO’nun da Türkiye’siz olamayacağı” fikrinin kabul edilmesini istemiştir.³³⁰

Türkiye’nin bu pakta dahil oluşu dış politikada istenilen ilerlemelerin de yaşanmasını sağlamıştır. Nitekim 5 Haziran 1953’te Moskova Büyükelçisi Faik Hozar yolladığı telgrafta, kendisen sunulan deklerasyonla Soyet yönetiminin Türkiye’den istediği toprak taleplerinden vazgeçtiğini duyurmuştur.³³¹

1.4.3. Balkan Paktı

Türkiye’nin Nato’ya katılması Sovyetleri öfkelenlendirmiş ve 13 Kasım 1951’de verdikleri notada kendilerine karşı kurulmuş olan bir bloğa dahil olmasından ötürü Emperyalist Amerika’ya kendi toprakları üzerinde üs vermesinin sorumluluğunun Türkiye’ye ait olduğu belirtilmiştir. Türkiye verdiği cevapta yıllardır barışçı politikalar takip ettiğini ancak Rusya’nın bunun tam aksine davrandığını söylemiştir. Rusya ise cevabında sorumluluğun Türkiye’de olduğunu yeniden vurgulamıştır. Bu tehditten dolayı Türkiye, kendi bölgesinde savunma sistemleri kurmaya yöneldi.³³²

Menderes’e göre Türkiye konumundan dolayı otomatik olarak Güney Akdeniz’in doğal lideriydi. NATO’nun sağ kanadı Balkanların önemli bir kısmını kapsamasına rağmen Yugoslavya’nın NATO dahilinde olmaması önemli bir boşluk yaratıyordu. Balkan Paktı’nın kurulması ve Yugoslavya’nın buraya dahil edilmesiyle bu boşluğun doldurulması hedeflenmişti. Yugoslavya Başkanı Tito ise 7 Ağustos 1952’de Belgrat’ı ziyaret eden Türk heyetine yaptığı açıklamada ilişkilerin sadece siyasi ve ekonomik olmayıp askeri işbirliği için de geliştirilmesi ihtimali üzerinde durması kurulacak bir ittifakı destekleyeceğine dair bir işaretti. Çünkü Yugoslavya, Sovyetler’in baskısı altındaydı.³³³ Nitekim Yugoslavya 1948’de Sovyet bloğundan ayrılmış ve ABD’den ekonomik ve askeri yardım almaya başlamıştı. Buna karşılık Sovyet uydusu olan Macaristan, Bulgaristan ve Romanya tarafından da çevrilmiş durumdaydı.

³³⁰ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2000, s. 117.

³³¹ Burçak, **a.g.e.**, s. 170.

³³² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 523.

³³³ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s. 54.

Yunanistan ise kuzeyli komşularının desteklediği bir iç savaştan yeni çıkmıştı. Makedonya'dan karşılıklı toprak talepleri nedeniyle azınlık sorunları ve Ege Denizi meselesi yüzünden ise Bulgaristan ile ilişkileri bozuktur. Bu gerginliğe Arnavutluk da eklenmişti.³³⁴ Bunun dışında Yunanistan ile NATO sürecinde önemli bir yakınlaşma sağlanmıştı. Nitekim bu yakınlaşmalar 1952 senesinde karşılıklı olarak bir çok üst düzey ziyaretin yaşanmasına vesile olmuştu. Bu yakınlaşma içerisinde Yugoslavya da ihmal edilmemiş ve sonucunda 28 Şubat 1953'te Ankara'da Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalandı. Buna göre bu devletler kendi aralarında ekonomik, kültürel ve savunma alanlarında iş birliği yapacaklardı. Taraflar birbirleri aleyhine hiçbir ittifak sistemine de girmeyeceklerdi.³³⁵

Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda yaptığı kışkırtmalara rağmen Türkiye bu anlaşmayı gerçek bir ittifak haline getirmek için çabalarını sıklaştırdı ve nihayetinde olumlu bir sonuç olarak 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'da Balkan İttifakı imzalandı. 20 yıl sürecek olan bu ittifakta taraflar birbirlerine yöneltilecek herhangi bir saldırı karşısında bu saldırıyı kendilerine yapılmış olarak sayacak ve ortak hareket edeceklerdi. Böylece Nato'nun sağ kanadı sağlamlaştırılmış olacaktı.³³⁶

Ancak bu ittifak görüntüden ibaret kaldı. Ve etkinliğini 1955'ten itibaren yitirmeye başladı. 4-9 Mayıs 1955 tarihinde Yugoslavya'yı ziyaret eden Menderes onuruna verilen yemekte konuşan Yugoslavya Federal İcra Konseyi İkinci Başkanı Edvard Kardelej, Balkan İttifakı'nı övmüş ancak dünyadaki barış ikliminin bu paktın kurulduğu tarihten daha fazla etkin bir biçimde yaşandığını söylemişti. Bununla birlikte Balkan Paketi'nin önemini kaybetmediğini de vurgulayan Kardelej'e Menderes Dünya'daki mevcut havanın bir barış ortamına doğru gittiği şeklindeki iddiaları gerçeklerden ziyade hissi olduğunu belirtmişti. Kardelej'in bu konuşmasındaki sebep ise Mayıs ayının sonlarına doğru, Rusya Devlet Başkanı Krusçev'in, Stalin döneminde yapılan hataları düzeltmek için harekete geçerek Belgrad'ı ziyaret etmesi oldukça manidar bir gelişme olmuştur.³³⁷ Nitekim bu ziyarete Krusçevi Tito için "*sevgili yoldaş Tito*" diye hitap ederken, Yugoslavya'nın komünist "*aileden*" çıkarıldığı için

³³⁴ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 732.

³³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 523.

³³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 524.

³³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 524.

özür de diliyordu. Tito için artık bir saldırı tehlikesi ortada kalmadığından 1955 yılı sonunda yaptığı konuşmada, Balkan Paketi'nin askeri alandaki işlevini tamamladığını söylemiştir.³³⁸

Yugoslavya'nın tavır değişikliğinden sonra Yunanistan'ın da olumsuz tavırları Paketi iyice yıpratmıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki emperyalist emelleri için baskısını arttırması sonucunda 1955'ten sonra Türkiye ile ortaya çıkan çatışma ortamında artık bu pakt etkinliğini yitirmiştir³³⁹

1.4.4. Bağdat Paketi

Türkiye, 1954 yılında Balkan İttifakı'nı gerçekleştirdikten sonra bir de Ortadoğu'da savunma sistemi kurmak için harekete geçti. Bu faaliyetin ana kaynağını ise ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in tasarısı oluşturdu. Ancak, 1953 yılında bütün Ortadoğu ülkelerini ziyaret eden Foster'e göre, İngiltere ve Mısır arasındaki Süveyş anlaşmazlığı ve Arap devletleri ile İsrail arasındaki sorunlardan dolayı Ortadoğu'yu kapsayacak bir ittifak sistemi mümkün değildi.³⁴⁰ Fakat Türkiye bu fikirden kolayca vazgeçmemiştir. 1954 Ekim ayında Ankara'ya gelen Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ile yapılan görüşme sonrası yayımlanan bildiride Türkiye ve Irak'ın Ortadoğu'da bir güvenlik örgütü kurmaya karar verdikleri belirtilmiştir. Bildiride dolaylı da olsa İsrail'in bu örgüte dahil olmayacağı belirtilmişse de başta Mısır olmak üzere diğer Arap devletleri durumu tepkiyle karşıladı. Çünkü Mısır kendi liderliğinde bir Arap Birliği kurulmasını istiyordu. Bu sebeple de bu örgüte dahil olmayacağını açıkladığı gibi diğer Arap devletlerine de baskısını arttırdı.³⁴¹ Menderes bu baskıyı kırmak için 1955 Ocak ayında bölgeye ziyaretler yaptı. 12 Ocak 1955'te Irak Parlemantosunda yaptığı konuşmada, bölgede yapılacak bir paktın başarılı olması için NATO ile bağlantılı olması gerektiğini vurgulamıştı. Öte yandan Irak Başbakanı Nuri Essaid ile yaptıkları ortak açıklamada da en kısa zamanda ortak bir savunma anlaşmasının yapılmasındaki öneme vurgu yapmışlardı.³⁴² Öte yandan aynı ay içerisinde Şam ve Beyrut'a ziyaretler yapmışsa da başarılı olamadı. Bu gelişmeler

³³⁸ Bağcı, **a.g.e**, s. 59.

³³⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s. 524.

³⁴⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s. 525.

³⁴¹ Uçarol, **a.g.e**, s. 734.

³⁴² Bağcı, **a.g.e**, s. 64.

içinde 24 Şubat 1955'te Irak'ın başkenti Bağdat'ta, Türkiye ve Irak arasında güvenlik ve savunma konusunda işbirliği yapmayı ön gören bir anlaşma imzalandı. Buna göre iki devlet birbirinin iç işlerine müdahale etmeyecek, çıkabilecek anlaşmazlıkları ise barışçıl yollarla çözeceklerdi.

Balkan Paktı işlemez duruma gelince Türkiye ağırlığı NATO ve Bağdat Paktı'na verdi. Pakt karşısında Mısır ve Suriye kendi aralarında bir ittifak kurup Suudi Arabistan'ı da yanına aldı. Bu durum neticesinde de Bağdat Paktı'nın genişletilmesine karar verildi. Bunun üzerine 5 Nisan 1955'te İngiltere de Bağdat Paktı'na remen üye Oldu.³⁴³ Sovyet Rusya ise 16 Nisan 1955'te yayımladığı bildiride Ortadoğu'daki bu gruplaşmaları reddettiğini belirtirken bu duruma kayıtsız kalamayacağını da vurgulamıştır.³⁴⁴ Öte yandan Sovyet tehlikesi altında bulunan Pakistan da Bağdat Paktı'na üye olmak istedi ve 23 Eylül 1955'te bu isteği olumlu görülerek pakta üye yapıldı. Her ne kadar dış politikada tarafsızlığını ilan etse de iç ve dış olaylar sebebiyle Batı ile birlikte hareket etmek isteyen İran'ın da 3 Kasım 1955'te katılımıyla Bağdat Paktı üye devlet sayısı beşe çıktı. Amerika ise bu pakta üye olmamış ancak üye devletlere askeri ve teknik anlamda yardım yapacağını duyurmuştu. Bağdat Paktı, Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkiyi daha da gererken, Irak dışındaki diğer Arap devletleriyle de arasının açılmasına ve bu devletlerin de kendi aralarında işbirliğine gitmesine sebep oldu. Bağdat Paktı, 14 Temmuz 1958'de yaşanan darbeyle yönetimi değişen Irak'ın bir yıl sonra bu Pakt'tan çekilmesiyle yara aldı. Irak'ın çekilmesinden sonra Pakt'ın merkezi Ankara olurken adı da CENTO (Central Treaty Organization) şeklinde değiştirildi. Şekli ise aynı kaldı. CENTO ilk toplantısını 7-9 Ekim 1959'da Washington'da yaptı ve faaliyetleri daha çok ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği alanında kaldı. Örgüt, bu şekilde 20 yıl sürdü.³⁴⁵

1.4.5. Kıbrıs Meselesi ve 6-7 Eylül Olayları

Türkiye, Bağdat ve Balkan Paktlarını gerçekleştirdiği sıralarda Kıbrıs meselesi gibi zaman zaman şiddetli buhranlarla geçecek bir döneme de girmişti. Nitekim Yunanistan II. Donya Savaşı'nın sonundan itibaren Kıbrıs'ı ilhak etme (Enosis)

³⁴³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 735.

³⁴⁴ Bağcı, **a.g.e.**, s. 69.

³⁴⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 736.

faaliyetine geçmişti. Ada'da 120.000 Türk'ün yaşıyor olması da Türkiye'yi yakından ilgilendiriyordu. Ancak Türkiye, 1955 yılına kadar bu sorunla ilgilenmemiştir. Balkan Paketi'nin imzalanmasından 7 gün sonra yani 9 Ağustos 1954'te Yunanistan, Birleşmiş Milletler'e başvurmuş ve İngiltere'yi şikayet ederek Ada'nın kendi kaderini yine kendisinin tayin etmesini istemiştir. Fakat BM bu teklifi reddetmiştir. Türkiye ise devreye girerek mevcut statükonun korunmasından yana bir tutum sergilemiştir. BM Yunanistan'ın teklifini reddettiğinde Menderes, bu meselenin tamamen kapandığını ve Yunanistan ile dostluğun zedelenmemesi için çaba harcanması gerektiğini savunmuştur. Ancak Yunanistan kışkırtmalara devam etmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı 29 Ağustos 1955'te Londra Konferansı'na davet etmiş ancak taraflar neticeye varmadan 7 Eylül'de dağılmıştır.

1955 yılı Ada'da Rum baskısının devam ettiği yıl oldu. İngiltere ise çözüm olarak adanın bölünmesini savunmuştur. 1958'de Rum terörü daha da şiddetlenince bu üç devletin ilişkileri gerildi. Bu durum NATO'nun sağ kanadı için bir tehdit olduğundan ABD'nin baskılarıyla Türkiye ve Yunanistan çözüm için müzakerelere giriştiler. 5-11 şubat 1959'de iki devlet arasında Zürih'de yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Anlaşmada Ada'daki Türklerin özgürlüklerini ve yaşama haklarını garanti altına alacak bir anayasanın yapılmasına da karar verilirken 19 Şubat 1959'da bu anlaşma Türkiye-Yunanistan ve İngiltere'nin imzasıyla yürürlüğe kondu. Buna göre Enosis ve Taksim yasaklanmış, eğer bir sorun çıkarsa bu üç devletin birbirlerine danışarak karar vereceklerine hüküm getirilerek Yunanistan'ın Ada'da 950, Türkiye'nin ise 650 kişilik bir ordu bulundurulmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma, 16 Ağustos 1960'da yürürlüğe girerek Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.³⁴⁶

Ağustos 1954'te Yunanistan ile Türkiye arasındaki Kıbrıs sorunu gittikçe alevlenmeye başlamıştır. Yunanistan, Ada'ya tek başına hakim olmak için bir yandan Birleşmiş Milletler'e başvururken, diğer yandan da kamuoyu oluşturmak için sürekli mitingler tertiplemiştir. Bu tertipler 1955 yılından itibaren hızlanmaya başlamıştı. 1955 Haziran'ında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda görüşmelere

³⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e, s. 530-534.

çağırıştır. Görüşmede Türkiye Ada'nın kendisine verilmesini isterken Yunanistan ise Enosis'te diretmiştir.³⁴⁷

Bu hava içerisinde Türkiye'de de türlü kıskırtmalar tertiplenmiştir. Nitekim 6 Eylül 1955'te öğleden sonra çıkan İstanbul Ekspres Gazetesi'nde Atatürk'ün, Selanik'te doğmuş olduğu eve saldırı olduğu haberi yazılmıştı.³⁴⁸ Bu haber üzerine üniversiteli öğrenciler bir gösteri düzenlemiş ve akşama doğru ise olaylar kontrolden çıkmıştır. Beyoğlu ve Karaköy'de Rumlara ait dükkanlar, evler ve mezarlıklar tahrip edilirken, İzmir'de ise Yunan Konsolosluğu ateşe verilmiştir.³⁴⁹ İzmir'de Yunan bayrakları yakılmış ve kıyıda demirli bulunan Yunan botları da yakılmıştır. Olaylar devam ederken yüzlerce polis, zabıta ve süngülü asker, Fener Rum Patrikhanesi'ni muhafaza etmişler, Gece yarısından sonra da asker tüm şehre hakim olmuşlardır.³⁵⁰ Ertesi gün Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar vilayetdeki basın toplantısında basını suçlu göstermiş ve olayda bir komünist parmağı olduğuna dikkat çekmişlerdi.³⁵¹

Olaylar sonrası sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise sertliği ile bilinen ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden milletvekili seçilecek olan Korgeneral Nurettin Aknoz getirildi.³⁵² 10 Eylül günü Nurettin Aknoz düzenlediği basın toplantısında koyduğu yasakları açıkladı. Buna göre, halkı heyecanlandırıcı haberlerin yayınlanması yasaktı. Meclis'teki görüşmeler ise özenle yazılacaktı. Hükümet'i tenkit etmek, çalışmalarını engelleyici yayın yapmak, NATO devletleriyle ilgili yayın yapmak, kıtlık ve yokluk haberlerini yazmak ve bu olayları komünistlerden başkasının yaptığını yazmak da yasaktı.³⁵³

10 Eylül günü İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etti. 19 Eylül günü ise Örfi İdare Komutanlığı'nın emriyle Ulus Gazetesi süresiz kapatılırken Hürriyet ve Hergün Gazetesi'ne on beş günlük kapatma cezası verilmiştir.³⁵⁴

6-7 Eylül olaylarının Demokrat Parti'ye etkisi de bir o kadar sert olmuştur. 12 Eylül günü sıkıyönetimin oylanması konusundaki görüşmeler Demokrat Parti'de siyasi bir deprem yaratmıştır. Hükümet, sadece muhalefet tarafından değil meclis görüşmelerinden birkaç saat önce toplanan Demokrat Parti grubu tarafından şiddetle

³⁴⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 123-124.

³⁴⁸ Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2013. s. 199.

³⁴⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 124.

³⁵⁰ "Örfi İdare İlan Edildi" **Milliyet**, 07.09.1955, S.1903, s.1.5.

³⁵¹ Topuz, **a.g.e.**, s. 198.

³⁵² Öymen, **a.g.e.**, s. 119.

³⁵³ Topuz, **a.g.e.**, s. 198.

³⁵⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 125.

eleştirildi.³⁵⁵ Menderes, Meclis grubuna “*Milli Felaket*” diye nitelendirdiği olaylarla ilgili açıklama yapmış ve sıkıyönetimin zorunluluğuna değinmiş ve olayların önceden tertiplenmiş olan bir komünist darbesi olduğunu iddia etmiştir. Fahri Belen ise grupta yaptığı konuşmada devlet işlerinde eleştirinin önemine işaret ederek tedbirlerin zamanında alınmamasından Hükümet’in sorumlu olduğunu söylemiştir. Başbakan ise yeniden çıktığı kürsüde ayrıntılara girmek istemediğini belirtip yeniden sıkıyönetimin gerekliliğine vurgulamıştır. Bu sırada Manisa Milletvekili Adnan Karaosmanoğlu, oturduğu yerden söze karışmış ve komünistlerin avucunuzun içinde olduğunu söylüyordunuz o halde bu olaylar nasıl oldu diyerek bu kadar “*gafil avlanmanın*” nedenini sormuş ve konuşmasını yazık bu millete diyerek tamamlamıştır.³⁵⁶ Milletvekilleri, olaylar sırasında İçişleri Bakanı olan Namık Gedik’in durumunun da açığa kavuşturulmalarını istemişler fakat bu istekleri cevapsız kalmıştır.³⁵⁷ Toplantının sonunda ise sıkıyönetim kararı 90 oya karşı 220 oyla kabul edilmiştir.³⁵⁸

12 Eylül’de TBMM’de yapılan toplantıda ilk sözü alan İnönü, masum vatandaşların canlarına ve mallarına zarar geldiğinden bahsederek bu işin faillilerin son derece rahat davrandıklarını iddia etmiştir. Askerin olaylara geç müdahale etmesini de eleştiren İnönü, bu olayların bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkması gerektiğine değinmiştir.³⁵⁹ Fuat Köprülü ise meclise verdiği izahatta Hükümetin gerekli tedbirleri aldığını ancak yapılan saldırıların baskın şeklinde meydana gelmesinden ötürü bir zafiyet yaşandığını itiraf etmiştir. Ancak yapılan tahkikat neticesinde tevkif edilenlerin 3 binin üzerinde olduğunu da eklemiştir. Olayların yaşanmasında Kıbrıs meselesinden dolayı gergin olan gençlerin yanı sıra basınında etkili olduğunu savunan Köprülü, Komünistlerin de bunu fırsat bilerek türlü kışkırtmalar yaptıklarını savunmuştur.³⁶⁰ Menderes ise yaptığı açıklamada emniyet kuvvetlerinin görevlerini yaptığını savunmuştur. Olayların bir genlik grubunun yürüyüşüyle başladığını ancak daha sonra tüm İstanbul’u sardığını belirten Menderes, haberlerinin olmasına rağmen ani bir şekilde gerçekleşmesinden dolayı tahriplerin engellenemediğini söylemiştir. Hadiselerden etkilenenlerin büyük bir çoğunluğunun Rum vatandaşlar olduğunu belirtip Türkler ve Ermenilerden de etkilenen vatandaşların

³⁵⁵ Öymen, **a.g.e**, s. 118.

³⁵⁶ Burçak, **a.g.e**, s. 319.

³⁵⁷ Öymen, **a.g.e**, s. 129.

³⁵⁸ Burçak, **a.g.e**, s. 319.

³⁵⁹ **TBMMZC**, D.10, C.7 (12.09.1955) s.669.

³⁶⁰ **TBMMZC**, D.10, C.7 (12.09.1955) s.684,685.

bulunduğunu açıklamış ve en kısa zamanda maddi ve manevi tüm zararların karşılanacağını duyurmuştur.³⁶¹ İlerleyen gülerde ise 6-7 Eylül hadiselerin basına yansıyan toplam zararının ise 69.578.744 lira iken, çıkan olaylarda 4433 kişinin zarar gördüğü açıklanmıştır.³⁶²

Resim VI: Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar - 1³⁶³

³⁶¹ TBMMZC, D.10, C.7 (12.09.1955) s.688.689.

³⁶² “6 Eylül Hadiselerinde Zarar 69.578.744 lira” *Cumhuriyet*, 16.10.1955, s.1,5.

³⁶³ Fahri Çoker Arşivi, 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 19, 25, 65, 93.

Resim VII: Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar – 2

Resim VIII: Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar – 3

Resim IX: Fahri Çoker Arşivinden 6-7 Eylül Olayları ile ilgili Fotoğraflar - 4

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ BASIN VE MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1950-1957)

2.1. Demokrat Parti Basın İlişkileri

2.1.1. İlk Dönem Demokrat Parti ve Basın

Demokrat Parti, muhalefette olduğu 1946-1950 yılları arasında basının çoğunluğu tarafından desteklenmiştir. Bu dönemde D.P basının umut bağladığı bir parti konumundaydı. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'ni tutan gazete çalışanları arasında bile D.P'yi destekleyenine rastlanmıştır. Hatta tarafsız gazetelerde bile yavaş yavaş Demokrat Parti'ye doğru yönelim başlamıştır.³⁶⁴ Bunun sebebini ise tek parti döneminde basına karşı alınan tutum olarak göstermek mümkündür. Nitekim 15 Temmuz 1931 tarihli ve 1881 sayılı matbuat kanununa gazete ve dergi çıkarmak için hükümetten izin alma zorunluluğu getirilmiştir. Böylece Hükümet istemediği kişilerin gazete ve dergi çıkarmasını engellemiştir. Bu kanun üzerinde 27 Haziran 1938'de yapılan değişiklikle gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat sistemine dönmüştür.³⁶⁵ Ruhsat çıkarmak için ise bankalardan 1000-5000 liralık bir güvence mektubu da gerekmektedir.³⁶⁶

Değişiklikler sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Vatan, Milli Mücadele, Devrim ve Cumhuriyet aleyhtarlığından hüküm giyen kişiler ya da işgal yıllarında düşmana hizmet edici yayın yapanların gazete çıkaramayacağı da belirtilmiştir. Bundan başka, gazete ve dergilerin başyazarları, sahipleri, genel yayın müdürleri ve yazı işleri müdürlerine yükseköğrenim görme zorunluluğu da getirilmiştir. Bir gazete ve dergide yayımlanan haberin 24 saat geçmeden başka gazetede yayımlanamayacağı ve suça teşvik ile “açık seçik” fotoğrafların da basılamayacağı belirtilmiştir. Gazete ve

³⁶⁴ Hıfzı Topuz, **a.g.e**, s. 193.

³⁶⁵ Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s. 104.

³⁶⁶ Alpay Kabacalı, “Türkiye’de Basın Sansürü” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 964.

dergilerde çalışanlarının tümünün de adının hükümete verilmesi de istenmiştir.³⁶⁷ Böylece hükümet basın üzerindeki baskısını daha da arttırmıştır.

İnönü döneminde ise basına yönelik baskılar şiddetlenerek devam etmiştir. Bakanlar Kurulu ya da Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından gazetelere yapılan direktifler ile birçok konuda yazılan yazılar yasaklanmış buna uymayan gazeteler ise kapatılmıştır. Bu durumu eleştiren Falih Rıfkı Atay, gazetecilerin bu mesleği büyük bir aşkla yapmalarına rağmen talihlerinin gelecek bir telefon darbesine bağlı olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Bu dönemde yapılan baskılar kendisini her türlü haber üzerinde hissettirdiği gibi yazılacak yazıların puntolarına dahi müdahale edilmiştir.

“Martin 11. Günü saat 21.35’te Beyoğlu’nda Tepebaşı’nda Kain Pera Palas Otelinde vukua gelen infilak... büyük puntolu harflerle yazılmayacak ve alelade vekayi sütununda dercedilecektir. Verilen izahat haricinde tafsilat verilmemesi Müddeiumumilik makamınca tasvip edilmektedir. Hilafına hareket edenler hakkında takibat yapılacaktır. Emniyet Nöbetçi MD. Faik Bayrak 11 Mart 1941”

“Nihal Atsız ve Sebahattin Ali davası hakkında kommanter yapılmamasını, mahkeme safhalarına ait haberlere son verilmesini rica eder, müteakip maddeleri ait ayrıca iş’aratta bulunulacağını arz ederim. Basın Yayın Umum Müdürü (24 Nisan 1944)”

Bugün Macarlarla aramızda imza edilen ticaret anlaşmanın gazetelerde akis bulması arzu edilmemektedir. Eğer yabancı radyolar tarafından bu mevzuyla dair neşriyat yapılırsa mehzaz göstermek ve üzerinde katiyen kommanter yapılmamak şartıyla haber olarak iktibas etmekte bir mahzur yoktur.

Basın Yayın Umum Müdürü İzzettin. (3 Mayıs 1944)”³⁶⁹

Bu baskı altında Demokrat Parti’nin kurulmasıyla gazetecilik faaliyetleri de artmış; Tasvir, Akşam, Vatan ve Yeni Sabah gazeteleri arasında Ankara’da “Birleşik Büro” adı altında büro kurulmuştur. Kurumun başına Raif Meto geçmiştir. Meto, Bayar, Menderes ve Köprülü’nün yakın dostu olmakla birlikte bu çevrelerden aldığı haberleri bürodaki gazetecilerle paylaşmayı üstlenmiştir. Buna göre CHP eleştirildiği

³⁶⁷ İnüğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 105.

³⁶⁸ Kabacalı, a.g.m. s. 963.

³⁶⁹ Kabacalı, a.g.m. s. 964.

zaman bu eleştirilerin derecesini ayarlama ve Menderes “*kötü*” bir konuşma yaptığı zaman bunları gizleyip gazetelere ulaştırmama işini de ele almıştır.³⁷⁰

Demokrat Parti’nin muhalefetteyken vaat ettiği basın özgürlüğü, tek parti devrinde sürekli baskı altında bulunan basının desteğini almasında önemli bir etken olmuştur. İktidara geldikten sonra ise Demokrat Partili yöneticilerin elde ettikleri başarılarda basının da payının bulunduğunu söylemeleri oldukça önemlidir. D.P iktidarının ilk dönemlerinde, Hürriyet, Milliyet, Tasvir, Yeni İstanbul, Akşam, Cumhuriyet, Yeni Sabah ve Gece Postası’nın desteği 1952 yılına kadar önemli ölçüde devam etmiştir.³⁷¹

Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra Hürriyet Gazetesi’nde Sedat Simavi, 23 Mayıs 1950 tarihli yazısının “*Gideceklerle Hasbihal*” başlığı altındaki yazısında CHP iktidarının basını bir paçavra gibi addettiğini, matbuatın halkın genelini temsil ettiğini unuttuklarını ifade etmiş ve her şikayetin arkasında bir maksat aramalarını da en büyük hataları olarak vurgulamıştır.³⁷² 24 Mayıs tarihli “*Geleceklerle Hasbihal*” başlığı altında ise Demokrat Parti’nin CHP’nin yaptığı hatalara düşmemesini istemiştir.³⁷³

Demokrat Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra bazı gazeteciler Celal Bayar tarafından Çankaya Köşkü’ne davet edilmiştir. Menderes, Koraltan ve Köprülü’nün de yer aldığı bu buluşmada ilk iş olarak bir af çıkarılıp basın suçlularının affedileceği, gazeteciler üzerindeki baskıların kaldırılacağı ve gazete kapatmak yetkisinin mahkemelere verileceği belirtilmiştir.³⁷⁴

Böylece yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte bu değişim kendisini basın üzerinde de hissettirmiştir. Nitekim 15 Temmuz 1950 yılında Demokrat Parti, basın için liberal yanı ağır basan bir yasayı çıkarmıştır. Bu yasada, adı kötüye çıkan kişilerin basın dünyasına girmesini engelleyen maddeler kaldırılmış, gazete sahiplerinin ceza sorumluluğu sona ermiş, basın mahkemeleri kurulmuş, basın emekçileri sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınmış ve işverenlerin çalıştıkları gazetecilere iş

³⁷⁰ Cihad Baban, **a.g.e.** 24-26.

³⁷¹ Nuran Yıldız, “**Demokrat Parti İktidarı (1950 – 1960) ve Basın**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 51, 1996. s. 486.

³⁷² Simavi Sedat, “Gideceklerle Hasbihal”, **Hürriyet**, 23.05.1950, S.745. s.1,6.

³⁷³ Simavi Sedat, “Geleceklerle Hasbihal”, **Hürriyet**, 24.05.1950, S.746. s.1.

³⁷⁴ İnuğur, **a.g.e** , s. 266.

sözleşmesi yapma zorunluluğu ve gazetecilere sendika hakkı tanınmıştır. Gazete ve dergi çıkarmak için ise artık hükümetten izin almaya gerek kalmayacaktı.³⁷⁵ Kanunun gerekçesinde ise basının kendisinden beklenen görevi yapabilmesi için bağımsızlığının sağlanması bunun da modern demokrasilerin bir gereği olduğu vurgulanarak, basının milletin kalkınmasındaki rolüne de atıf yapılmıştır.³⁷⁶

Zafer Gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Recep Peker iktidara geldiğinde matbuatı baskı altında tutup kanunları iyice ağırlaştırdığını ancak Menderes'in ilk iş olarak basın üzerindeki bütün baskıları kaldırmak için elinden geleni yaptığını söylemiş ve bu iki parti arasında bir kıyaslama yapmıştır.³⁷⁷

Adnan Menderes ise bu yasayla ilgili olarak daha sonra 1954 seçimlerine doğru Cihat Baban ile yaptığı konuşmada: “... *zafer sarhoşluğu ile 1950 seçimlerinde Basın Kanunu’nu liberal bir hale soktuğumuz zaman kantarın topuzunu lüzumundan fazla kaçırmışız. Görmüyor musun herifler gemiyi aزیya aldılar. Ne haysiyetimiz, ne şerefimiz kaldı.*” demiştir.³⁷⁸

2.1.1.1. Basın ile İlgili Resmi İlanlar meselesi

Demokrat Parti ilk yıllarından itibaren basın ile güzel ilişkiler kurmuştur. Ancak bu iyi ilişkiler CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesine yansımamıştır. DP iktidara geldikten sonra da bu durum aynen devam etmiştir. Tirajının düşük olmasına karşın CHP zamanında dağıtılan resmi ilanlardan en fazla paya sahip olan Ulus'un bu özelliği artık değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Başta Zafer gazetesi olmak üzere iktidarı destekleyen gazeteler resmi ilanlardan daha fazla ücret almaya başlamışlardır. Ali Naci Karacan liderliğinde 3 Mayıs 1950 tarihinde ilk yayını yapan Milliyet Gazetesi DP'ye destek olacağına dair verdiği söz neticesinde birçok mali yardım elde etmiştir. Ancak Karacan'ın vefatının ardından Abdi İpekçi'nin genel yayın yönetmeni olmasıyla bu gazete ile ilişkileri bozulmaya başlamıştır.³⁷⁹ Menderes bununla ilgili

³⁷⁵ **TBMMZC**, D.9. C.1. (14.07.1950) s.229-232.

³⁷⁶ İnüç, **a.g.e.**, s. 267.

³⁷⁷ “Bırakınız Söylesinler Bırakınız Yazsınlar” Fenik Mümtaz Faik, **Zafer Gazetesi**, 15.07.1950, S. 440, s.1,4.

³⁷⁸ Baban, **a.g.e.**, s. 152.

³⁷⁹ Naim Arıkanoglu, “Demokrat Parti İktidarından Hükümet Basın İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004, s. 29.

yaptığı açıklamada her şeyin aklından geçebileceğini ama “*manen*” kendilerinin sayılan Milliyet gazetesinin, aralarının bozulabileceğinin asla düşünmezdim demiştir.³⁸⁰

Demokrat Parti bu dönemde basını kontrol edebilmek için uyguladığı yöntemler arasında resmi ilanların dağıtımını ve bundan sağlanan maddi yardımı kullanmıştır. Hükümet 1950 Haziran’ında resmi ilanlarla ilgili olarak çıkardığı kararnamede CHP hükümetleri zamanında devlet merkezinde olan Ulus Gazetesi yerine DP’nin sözcüsü olan Zafer Gazetesi’nin geçmiş olduğunu belirtmiş ancak kısa bir müddet sonra bu kararından vazgeçmiştir. Resmi ilanların dağıtılması işinin ise “*Türk Basın Birliği*” eliyle yapılmasına karar vermiştir.³⁸¹ Ancak 1951 yılında resmi ilan verme işi Hükümet’e devredilmiştir. Buna göre hangi gazeteye ne kadar ilan verileceğine Hükümet karar verecektir. Fakat bu gelişme Demokrat Parti’ye muhalif olan gazeteleri ilan gelirlerinden mahrum etmek gibi bir kaygı oluşturmuştur.³⁸² Bu kaygı altında 7 Şubat 1951 Yılında CHP’li Sırrı Atalay, Meclis’te, İstanbul ve İzmir’de çıkan gazetelerin 22 Mayıs 1950 ile 31 Aralık 1950 arasında almış oldukları resmi ilan ücretlerini sormuştur. Bunun üzerine Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu verdiği cevapta, gazetelere ilanları için verilen ücretler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre Ankara gazetelerinin 1 Ocak 1950 ile 31 Mayıs 1950 verilen resmi ilan ücretlerinin Ulus Gazetesi için 185.219 lira , Zafer Gazetesi için 33.647 lira ve Kudret Gazetesi için 19.601 lira olduğunu, 1 Haziran 1950 ve 31 Aralık 1950 yılına kadar verilen ücretlerin ise Ulus Gazetesi için 185.631 lira, Zafer Gazetesi için 264.544 lira ve Kudret Gazetesi için ise 97.601 lira olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bunun haziran ayından sonra çıkan Haber Gazetesi için 33. 192 lira olduğunu ifade etmiştir. Ağaoğlu İzmir’de çıkan gazetelerle ilgili de bazı veriler sunmuştur. Buna göre 1 Ocak 1950 ile 31 Mayıs 1950 arasında alınan verilen resmi ilan ücretlerinin Anadolu Gazetesi için 32.795 lira, Yeniasır Gazetesi için 28.845 lira, Ticaret Gazetesi için 18.854 lira, Demokrat İzmir Gazetesi için 9.406 lira olduğunu belirtmiştir. 1 Haziran 1950 ve 31 Aralık 1950 tarihlerine kadar verilen ücretlerin ise, Anadolu Gazetesi 29.795 lira, Yeni Asır Gazetesi 36.142 lira, Ticaret Gazetesi için 20.647 lira, Demokrat İzmir Gazetesi için 31.045 lira ve Halkın Sesi Gazetesi için 7.798 lira

³⁸⁰ Mükerrrem Sarol, “Bilinmeyen Menderes”, **Kervan Yayınları**, İstanbul 1983, C.1. s. 206-207.

³⁸¹ Ayşe Asker, **Askeri Darbeye Doğru**, İmge Yayınevi, Ankara, 2013, s. 29-30.

³⁸² Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 174.

şeklinde sıralandığını ifade etmiştir.³⁸³ Görüldüğü üzere Demokrat Parti iktidara geldikten sonra muhalif gazetelerin aldıkları resmi ilan paraları sürmüş olsa da 1950 yılının ikinci yarısından sonra Demokrat Parti'yi tutan Zafer ve Demokrat İzmir gazeteleri almış oldukları yardım, diğer gazeteleri geçmiştir. Muhalefet partileri de bu sebepten dolayı resmi ilanların taraflı verildiğini savunmuş ve 18 Şubat 1952 yılı bütçe görüşmelerinde Millet Partili Abdurrahman Boyacıgiller konuşmasında D.P'nin yüzde seksenine sahip olduğu Zafer Gazetesi'ne 276.901 kûsur lira verildiğini aynı zamanda satışı çok az olmasına rağmen DP savunuculuğunu yapan gazetelerden Milliyet'e 128 bin lira, Son Posta'ya 119.709 lira, DP Milletvekilleri Cihat Baban ve Bahadır Dülger'in desteklediği Son Saat Gazetesi'ne 11.975 lira, Hürses'e 92.453 lira, Ulus'a 69.374 lira, İstanbul Espres'e 52.836 lira, Akın Gazetesi'ne 51.032, bağımsız gazete olan Cumhuriyet'e 43.340 lira, en çok satış yapan Hürriyet Gazetesi'ne 41.340 lira, Yeni İstanbul Gazetesi'ne 38.920 lira, Akşam Gazetesi'ne 37.742 lira, Vatan Gazetesi'ne 37.420 lira, Haber Gazetesi'ne 20.012 lira, DP'li Mahmud Güçbilmez'in sahibi olduğu ve ancak iki yüz civarı satabilen Demokrat Ankara Gazetesi'ne 1898 lira verildiğini ifade etmiştir.³⁸⁴

Muhalefetin, iktidarı resmi ilanlar üzerinden eleştirmesine rağmen iktidarla gazeteciler arasında genelde olumlu hava sürmüştür. Nitekim 1952 yılında çıkan 5953 numaralı *“Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki kanun”* ile gazeteci ve işveren arasında yapılacak olan akdin yazılı olması mecburi tutulmuştur. Ayrıca gazeteciye bir günlük tatil yapma hakkı da mecburi olmuştur. Gazetecinin ölümü halinde varsa ailesine aylık ücretinin üç misli miktarında bir tazminat verilmesi ve gazetecilerin maaşlarının indirilmesi de yasaklanmıştır. 10 yıldan 20 yıla kadar çalışan gazeteci beş hafta, 20 yıldan fazla çalışan ise 6 hafta yıllık ücretli izin yapabilecektir. Silah altına alınan gazeteci iş karşılığı olmaksızın ücret hakkını korurken, subay veya yedek subaylık halinde aldığı aylık ücretinden az ise aradaki farkı işveren tarafından karşılanacaktı.³⁸⁵ Demokrat Parti'nin bu ilk yılları Basın adına son derece huzurlu bir dönem olmuştur. Basının öne

³⁸³ TBMMZC, D9, C5. (07,11,1951), s. 59-60

³⁸⁴ TBMMZC, D9, C13. (26,02,1952), s.18.

³⁸⁵ Resmi Gazete, 20.06.1952

gelen isimlerinden olan Ahmet Emin Yalman bu dönemi “*basının altın devri*” olarak nitelemiştir.³⁸⁶

1953 yılında ise resmi ilanlar kararnamesinde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre resmi ilan alacak gazetenin toplum çıkarlarını gözetmesi, en az 6 aylık bir geçmişinin olması, cumhuriyet ve medeni nizamı sarsıcı ya da vatandaşlar arasında kin ve nefret duyguları saçan yayınlar yapan gazeteler resmi ilandan yararlanamayacaktı. Bunları tespit etmek için de Başbakanlık bünyesinde bir komisyon oluşturulmuştur.³⁸⁷ Görüldüğü gibi bu yıldan sonra Hükümet, resmi ilan gelirlerinden yararlanmayı biraz daha daraltmıştır. Bu kararname ile kapatılan Ulus gazetesi yerine açılan Halkçı gazetesi 6 ayı doldurmadığı için resmi ilan alamamıştır.³⁸⁸ Falih Rıfkı Atay resmi ilanlara harcanan yaklaşık iki milyon liranın dörtte üçünün Demokrat Parti’yi öven gazetelere verilmesine rağmen iktidarın eleştiriden yine kurtulamadığını söylemiştir. Hükümet bu şekilde bir ödül ceza uygulaması yapmış ve eşitliğe aykırı davranarak gazetelerin kendisine hizmet etmesini amaçlamıştır.³⁸⁹

2.1.1.2. Basın İle Sorunların Başlaması

Hüseyin Cahit Yalçın, 9 Eylül 1951 yılında Ulus Gazetesinde yazmış olduğu “Gözün Kapalı Oy verme” yazısı iktidarın tepkisine neden olmuştur. Yazıda “*Vatandaş ne Halk Partisine inan, ne DP listesine bağlan. Aklını kullan adaylar üzerinde düşün. ... gemiyi azıya almış gözleri gurur ve azametten bulanmış doğru yoldan ve demokrasi prensiplerinden uzaklaşmış demokratlara bir ihtarda bulunmak icap ettiğini düşün ve oyunu vicdanından alacağın emre göre kullan. Her iki tarafı da dinle bildiğine ve inandığına oy ver. Millet meclisine milletvekili lazımdır, aldatıcı demokrat kölesi, yahut sana şahsen emniyet telakki etmeyen Halk Partili aday lazım değildir.*”³⁹⁰ sözleri üzerine Savcılık bu yazının Demokrat Parti’yi ve meclisi “*tezyif ve tahkir*” ettiği gerekçesiyle Yalçın’ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması

³⁸⁶ Topuz, **a.g.e**, s. 199.

³⁸⁷ Asker, **a.g.e**, s. 67.

³⁸⁸ Arıkanoglu, a.g.t, s. 82.

³⁸⁹ Aynur Bakoğlu, “Türk Basınında 1950-1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000, s. 74.

³⁹⁰ “Gözün Kapalı Oy Verme” **Ulus**, 09.09.1951 S.10822. s.1,4.

için Meclis'e başvurmuştur.³⁹¹ Meclis'te 18 Nisan 1952'de yapılan oylamada da 9 Eylül 1951 tarihli nüshasında "gözü kapalı oy verme" başlığı altında neşrettiği yazı ile B. M. Meclisini tahkir ve tezyif etmekten suçlu sanılan Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiştir.³⁹²

Bu gelişmeler yaşanırken Menderes, 30 Mart 1952'de bir basın toplantısı yapmıştır. Toplantıda Menderes, basının demokratik hürriyetlerin nimetlerinden gereği gibi faydalandığını savunmuştur. Demokrat bütün hürriyetlerin en kuvvetli teminatının basın hürriyeti olduğunda dair şüphelerinin bulunmadığını da belirten Menderes "biz basın hürriyetine böyle bir değer vermekteyiz" demiştir. Gazetecilerin yapmış olduğu resmi ilanların dağıtımını noktasındaki eleştirilere de cevap veren Menderes, bunun matbuat hürriyeti ile alakalı olmadığını söylemiş ve hiçbir memlekette maddi imkansızlıklar nedeniyle basın hürriyetinin ortadan kalkmadığını bunun ancak totaliter yönetimlerin etkisiyle yaşandığını ilave etmiştir. Bu sözlerine tek parti devrinden de örnekler veren Menderes, tek parti devrinde matbuat hürriyetinin olmamasının teknik ve maddi eksiklikten kaynaklanmadığını da savunmuştur. Basın hürriyetini tanımayan bir memlekette demokrasinin olmayacağını da belirten Menderes, basın hürriyeti ile demokrasinin birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.³⁹³

Fakat Menderes'in bahsettiği bu durum ve basınla kurduğu iyi ilişkiler 1953 yılında gitgide değişmeye başladı. Bu döneme kadar bakanlara yapılan hakaretin takip edilmesi şikayete bağlıydı. Bu durum, 1953 yılı itibarıyla savcının, bakandan izin alarak re'sen takibine bırakıldı.³⁹⁴ "Basın Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun" da işlenen suçlardaki mesuliyetin yazıyı yazan ya da resmi basan kimse ile birlikte doğrudan doğruya idarede vazifeli kişiye ait olacaktı.³⁹⁵ Muhalefet bu düzenlemeyi D.P.'nin, iktidarı kaybetmek endişesi olarak değerlendirmiştir. D.P. yanlısı basın ise anarşik görünüme bir son vermek amacı taşıdığını iddia etmiştir.³⁹⁶ Nadir Nadi, DP'nin iktidara geldiğinde basın sayesinde güçlendiğini açıkça itiraf eden iktidarın ilk iş "Basın Kanunu'nun zincirlerini kopardığını" ancak genel seçimlere

³⁹¹ Asker, a.g.e, s. 35.

³⁹² TBMMZC, D.9, C.14, (18.04.1952), s. 447.

³⁹³ Haluk Kılçık, **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1991, Cilt 3, s. 76-78.

³⁹⁴ Barış Bulunmaz, "Türk Basın Tarihi İçerisinde, Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları", Öneri, Cilt 10, Sayı 37, Ocak 2012, s. 208.

³⁹⁵ **Resmî Gazete**, 31.01.1953, S.8323, s.5437.

³⁹⁶ Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950 – 1960) ve Basın", s. 492.

birkaç ay kala yaptığı bu düzenleme ile düşüncesini değiştirdiğinden bahsetmiş ve bu “akla sığar bir şey değildir.” diyerek iktidarın basından beklediği faydayı yok ettiğini söylemiştir.³⁹⁷

1954 yılına gelindiğinde ise Demokrat Parti basına karşı daha da sert bir tutum göstermeye başlamıştır. Haber verme ve eleştiri haklarını kısıtlayan “*Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun*” ile eleştiri almıştır.³⁹⁸ Bu kanunda “*namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, itibar kırarak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi*” hallerinde 6 aydan üç seneye kadar hapis ve 1000 ila 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülmüştür. Ayrıca devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya kamuoyunu telaş ve heyecana düşürecek şekilde yalan haber neşredenler 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve 2500 liradan aşağı olmayacak şekilde ağır para cezalarına çarptırılacaktı.³⁹⁹ Böylelikle Demokrat Parti, 1954 genel seçimleri öncesinde kendisine yönelik eleştirileri önlemek için elinde bir “*kanuni sopa*” bulundurmaya amaçlamıştır.⁴⁰⁰

Fakat, Menderes daha 17 Eylül 1946 yılında Meclis’te “*Matbuat kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı*”nın görüşüldüğü sırada yaptığı konuşmada iktidarı, matbuat hürriyetini kaldırıp bu hürriyeti yok etmeye çalışmakla suçlamış ve bu durumun matbuata zararlar doğuracağını söylemiştir. Buna mukabil işini doğru dürüst yapan hükümetlerin matbuat hürriyetinden korkacakları bir şey olmadığına da değinmiştir.⁴⁰¹

2.1.1.3. Radyo Kullanımı

1946 yılında çok partili hayata geçilmesi radyoyu bir çekişme sahası haline getirmişti. Devlet radyosundan kimin ne şekilde yararlanacağı sorusunun cevabı için “*basın ve yayın örgütü ile görevlerine ilişkin yasa*” ile değişikliğe gidilmiştir. Buna

³⁹⁷ Arıkanoglu, a.g.t, s. 56.

³⁹⁸ Ali Gevgilili, “Basın – Türkiye Basını”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1983, s. 221.

³⁹⁹ **Resmî Gazete**, 17.03.1954, S.8660. s. 8663.

⁴⁰⁰ Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 95.

⁴⁰¹ **TBMMZC**, D.8, C.1 (17.09.1946), s. 393 – 394.

göre seçim dönemleri geldiğinde muhalefetin de radyodan yararlanmasına imkan tanınmıştır.⁴⁰²

Demokrat Parti iktidarında ise, CHP radyo ile muhalefete hücum yapıldığını iddia etmiştir. CHP’li Kasım Gülek kendilerini radyoda savunmak istediklerini belirterek 14 Ağustos 1950’de yaptığı konuşmada muhalefet Partilerinin haftada 15 dakika Radyo’da konuşma hakkının olmasını istemiştir. Kendilerinin iktidardayken muhalefete bu hakkı tanıyıp tanımadıkları sorusuna ise Gülek’in verdiği yanıt ilginç olmuştur. Nitekim Gülek, kendileri iktidardayken D.P’nin böyle bir talebi olmadığını söylemiştir. 21 Ağustos’ta yaptığı konuşmada ise CHP’nin iktidardayken bazı hatalara şimdi DP’nin ortak olmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰³ Ancak, Menderes, 14 Nisan 1952’de yaptığı konuşmada radyonun bir devlet vasıtası olduğundan bundan yalnızca hükümetin mesul olabileceğini söyleyip hükümet beyanatlarını ve mesul adamların beyanatlarını vermenin radyonun vazifesi olduğuna dikkat çekmiştir. “*radyo orta malı değildir. Radyoyu onlarla paylaşacak değiliz.*” diyen Menderes, radyodan particiliğin kaldırılıp tarafsız hale geleceğini de ilave etmiştir.⁴⁰⁴

1954 seçimlerinden sonra ise radyonun daha da partizanca kullanıldığı yıllara girilmiştir. Nitekim 30 Haziran 1954’te seçim kanunun değiştirilmesiyle birlikte muhalefetin seçim zamanlarında konuşma hakkı engellenmiştir.⁴⁰⁵

2.1.2. İkinci Dönem Demokrat Parti Basın İlişkileri Ve İspat Kanunu

2.1.2.1. İkinci Dönem Demokrat Parti ve Basın İlişkileri

Demokrat Parti’nin ikinci döneminde muhalefete yönelik girişimlerinin ardından artan oyuna paralel olarak basın üzerindeki baskısı da sertleşmeye başlamıştır. Ulus Gazetesi baş yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Ulus Gazetesinde ki “*Bir Başbakan Konuştu*”, *Demokratların Harici Bir Muvavaffakiyeti*”, “*İki Kardeş*

⁴⁰² Uygur Kacabaşoğlu, “Radyo”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 2734.

⁴⁰³ Bakoğlu, a.g.t, s 72-73.

⁴⁰⁴ Kılçık, a.g.e, Cilt 3, s. 84.

⁴⁰⁵ **TBMMZC**, D.10, C.1, (30.06.1954), s. 123

Kanı”, “*Kabahat Sebepleri olanlarıdır*” başlıklı yazılarından dolayı Menderes ve Fuat Köprülü’ye hakaret ettiği gerekçesiyle 24 Eylül 1954’te 79 yaşındayken tutuklanmış ve 26 ay hapse mahkum olmuş, 4.000 lira para cezasına ve 24 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Öte yandan bu gazetenin sahibi olan Nihat Erim’e de 35.222 lira para cezası verilmiştir.⁴⁰⁶ Yalçın, her ne kadar üç ay sonra serbest kalmış olsa da artık hükümetin neler yapabileceği ortaya konulmuştur.⁴⁰⁷

1954 yılından sonra yükselen fiyatlar ve enflasyon karşısında karaborsacılık yaygın bir hale gelmeye başlamıştı. Hükümet, önlem olarak döviz kontrolü uygulamasına geçerken dış ticarette de liberal uygulamaların tersine bir anlayışa yöneldi. Fakat bu önlemler krizi engelleyemediği gibi parti içinde de birtakım eleştirilerin doğmasına yol açtı.⁴⁰⁸ 1954 yılı ekonomik sıkıntılarından da tetiklenmesiyle Demokrat Parti ve Basın arasında ilişkilerin daha da şiddetlendiği ve birçok gazetecinin tutuklandığı bir yıl oldu.

CHP’nin mallarına el konulmasının ardından CHP yayın organı olan Halkçı Gazetesi’ne basın mahkemesi tarafından çok ağır bir ceza verildi. Gazeteci Cemal Sağlam 65 ay 10 gün hapis ve 10.886 lira ceza, İbrahim Cüceoğlu 16 ay hapis ve 2.666 lira para cezası, Nihat Erim 35. 553 lira para cezası almıştır.⁴⁰⁹ Bunlardan başka Halkçı yazarı Şinasi Nahit, Adnan Menderes’in muhalifler için kullandığı “*siyasi sapık*” lafını konu eden bir yazı yazdığı için yine Menderes tarafından dava edilmiş ve 8 ay hapse mahkum olmuştur.⁴¹⁰ Öte yandan İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker, sahibi olduğu Akis Dergisi’nde Devlet Bakanı Mükerrer Sarol’a yönelik yazılarından dolayı 7 ay 23 gün hapis cezasına çarptırıldı. Bu gelişmeler dışında resmi ilanlar tartışması bu yılda da devam etmiştir. CHP Milletvekili Sırrı Atalay, 2 Mayıs 1954 ile 12 Aralık 1955 tarihleri arasında İstanbul, Ankara ve İzmir’deki gazetelere ödenen resmi ilan ücretlerini sormuştur. Devlet Bakanı Emin Kalafat, verdiği cevapta gazetelere ödenen ilan ücretlerini açıklamıştır. Kalafat’ın sunduğu veriler aşağıda tablo ile gösterilmiştir.

⁴⁰⁶ Bakoğlu, a.g.t, s. 76.

⁴⁰⁷ Bulumaz, “**Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti**”, s. 209.

⁴⁰⁸ Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)” **Akademik Bakış**, C2, S3, 2008. s. 158.

⁴⁰⁹ Asker, **Askeri Darbeye Doğru**, s. 85.

⁴¹⁰ Emin Karakuş, **İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 269.

Tablo XXVII: Emin Kalafat’ın Gazetelere Ödenen İlan Ücretleri ile İlgili Sunduğu Rapor⁴¹¹		
Basım Yeri	Gazete Adı	Ücreti
Ankara	Zafer, Akşam Postası ve Sabah Gazeteleri	1.048.310 lira 75 krş
Ankara	Halkçı (Şubat 1955 - Temmuz 1955)	103. 927 lira 20 krş
Ankara	Hürses	343. 529 lira 40 krş
Ankara	A.Telgraf	261. 413 lira 20 krş
Ankara	Medeniyet	218. 721 lira 95 krş
Ankara	Son Havadis	143. 309 Lira 75 krş
Ankara	H. Ekspres	91. 423. 95 krş
Ankara	News Digest (Nisan 1955’te ilan almaya başladı)	20. 949. 00 krş
Toplam		2. 419. 331 lira 73 krş
İstanbul	Cumhuriyet	475. 793 lira 50 krş
İstanbul	Hürriyet	303. 156 lira 50 krş
İstanbul	Milliyet	369.654 lira 52 krş
İstanbul	S. Posta	368.855 lira 75 krş
İstanbul	Vatan	368.749 lira 50 krş
İstanbul	Yeni İstanbul	366.353 lira 00 krş
İstanbul	Yeni Sabah	197. 094 lira 60 krş
İstanbul	Türk Sesi	364.645 lira 50 krş

⁴¹¹ **TBMMZC**, D.10 C.2, (16.01.1956), s. 117-119

İstanbul	Dünya	375.530 lira 14 krş
İstanbul	Tercüman (Haziran 1955'te ilan almaya başladı)	96.591.00 lira
İstanbul	Ekspres	241.848 lira 00 krş
İstanbul	S. Saat	239. 115 lira 56 krş
İstanbul	Tan	101. 729 lira 50 krş
İstanbul	Vakit	144.200 lira 50 krş
İstanbul	G. Postası	142. 665 lira 70 krş
İstanbul	Zaman (Haziran 1955'te ilan almaya başladı)	2. 99 lira 00 krş
İstanbul	İstanbul Haber	97. 970 lira 51 krş
İstanbul	Y. Memleket	67. 551 lira 00 krş
İstanbul	Yirmi Dört Saat (Haziran 1955'te ilan almaya başladı)	11. 445 lira 00 krş
İstanbul	Birlik	23. 779 lira 50 krş
İstanbul	Ekonomi	24. 070 lira 00 krş
İstanbul	İstanbul Postası	24. 136 lira 00 krş
İstanbul	Münakaşa	23. 769 lira 05 krş
İstanbul	Türk Postası (Ağustos 1955'te ilan almaya başladı)	3. 498 lira 00 krş
İstanbul	Jurnal Doryan	51. 192 lira 50 krş
İstanbul	Jamanak	18. 595 lira 00 krş
İstanbul	Fr. İstanbul	18.519 lira 00 krş
İstanbul	Apoyevmatini	20. 375 lira 00 krş

İstanbul	Embros	16.842 lira 50 krş
İstanbul	Tahitromos	7.395 lira 50 krş
İstanbul	Marmara	8. 318 lira 50 krş
Toplam		5.166.363.98 lira
İzmir	Yeniasır	346.557 lira 21 krş
İzmir	Demokrat İzmir	229.384 lira 15 krş
İzmir	Ege Ekspres	210.776 lira 10 krs
İzmir	Ticaret	90.438 lira 36 krş
İzmir	Sabah Postası	62.901 lira 95 krş
İzmir	Halkın Sesi	50.503 lira 30 krş
İzmir	Gece Postası (Aralık 1955'te ilan almaya başladı)	21.298 lira 50 krş
İzmir	Anadolu (Temmuz 1954'te ilanı kesildi)	4.392 lira 40 krş
İzmir	Demokrat Ege (Haziran 1954'te ilan almaya başladı. Temmuz 1954'te kesildi)	2.717 lira 90 krş
Toplam		1. 018.969.87 lira

Muhalefet resmi ilanların dağıtımında adaletli davranılmadığı düşüncesinden dolayı tepkiliydi. Bu tepkiyi Sırrı Atalay, bir zamanlar Ulus Gazetesi çok ilan alırken artık Zafer Gazetesi'nin ilan aldığını belirtip değişen nedir şeklinde soru sormuştur. Atalay, bu dağıtımların yapılmasındaki genel ölçünün iktidarı eleştirmemek olduğunu da vurgulamıştır. Örnek olarak da İzmir'de iktidarı destekleyen Yeni Asır Gazetesi'nin aldığı ücretin muhalefeti destekleyen Sabah Postası gazetesi'nden yaklaşık beş kat daha fazla olması olarak göstermiştir. Bunun yanı sıra Ulus ve Zafer Gazetesi'ni de

karşılaştıran Atalay, Ulus'un hiçbir ücret almadığını lakin Zafer'in aldığı resmi ilan ücretinin bir milyon liranın üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Bundan hareketle bu uygulamanın basın özgürlüğünü sekteye uğrattığını iddia etmiştir.⁴¹² Sırrı Atalay'ın konuşmalarına cevap veren Devlet Bakanı Emin Kalafat, Halk Partisi zamanında Zafer Gazetesi'nin ilk defa 1949 yılında 44 bin lira ilan parası aldığını buna mukabil Ulus Gazetesi'nin ise 534.204 lira para aldığını belirtmiştir. Ulus'un aldığı para bu yılda tek başına %29.33 iken Zafer, Sabah ve Akşam gazetelerine 1955 yılında toplamda dağıtılan paranın bunun %12.05'i olduğunu savunmuştur.⁴¹³

1955 yılında muhalefet ile hemen hemen her konuda süren anlaşmazlıklara ekonomik sorunların da eklenmesi üzerine Demokrat Parti sert önlemler aldı. Bu önlemler kendisini özellikle basın alanında hissettirmeye başlamıştır.⁴¹⁴ Bu baskılar yurt dışında da haber olmuştur. Newyork Times Gazetesi, Türkiye'de basına yapılan baskıları eleştirmiştir. Associated Press Ajansı'nın Celal Bayar'a yazdığı telgrafta tutuklu gazetecilerin serbest bırakılmalarını istemesi ise içişlere müdahale olarak yorumlanmıştır.⁴¹⁵

2.1.2.2. İspat Hakkı

Bireyin herhangi bir iddiası karşısında kendisini savunma hakkı olan ispat hakkı, eski Yunan ve Roma'ya kadar uzanan ve İslam hukukunda da önemli bir yer tutan hukuki bir haktır. Zamanla kısıtlamalara uğrayan bu hak, Ortaçağ'da kilise hukukunun tesiriyle önemli bir zarar görmüş ve diktatör yönetimleri tarafından da benimsenmemiştir. Napolyon Diktatörlüğü zamanında Fransa'da, 1930 Ceza kanunu ile İtalya'da ve Naziler döneminde Almanya'da savunulması imkan olmayan bir hale girmiştir.⁴¹⁶

⁴¹² TBMMZC, D.10, C.2 (16.01.1956), s. 119.

⁴¹³ TBMMZC, D.10, C.2 (16.01.1956), s. 122.

⁴¹⁴ Gökhan Eşel, "Demokrat Parti Döneminde Türk Amerikan ilişkileri, Basın Sansürü ve Pulliam Davası", **TÜBAR**, 2011 Bahar, s. 151.

⁴¹⁵ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO İle İlişkiler" Türk Dış Politikası, Edit: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 561.

⁴¹⁶ Remzi Balkanlı, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Pota Matbaası LTD Şirketi, Ankara 1961, s. 769.

Türkiye’de ise ispat hakkı eksikliği sebebiyle, bir bakan hakkında eldeki belgelere dayanılarak yolsuzluk ithamı yapıldığında savcılar haberi yapanlara dava açıyorlardı. Gazetecinin elindeki söylediklerini ispat edecek kanıtlar da işe yaramıyordu. Çünkü bu hak yasalarla engellenmişti. Bakan ise Meclis kararıyla Yüce Divan’a gönderilmedikçe hakkında herhangi bir soruşturma yapılamıyordu.⁴¹⁷

Bu yasağa ilk olarak 1949 yılında Kenan Öner’in Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel’in komünist olduğunu iddia etmesi ve bunu da ispat ederek mahkemeden beraat etmesiyle rastlanmıştır. Nitekim, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı bu hakkı tehlike olarak görmüş ve bu yasağı çıkarmaya karar vermişti.⁴¹⁸ Resmi gazetede “*Hususi ve İstisnai tahkik ve muhakeme merciine tabi olanlar tarafından kendilerine vaki isnat sebebiyle açılmış hakaret davalarında sanık olanların, isnat eyledikleri hakareti muntazammın fiil ve hareketleri ispat iddiasının aynı mahkemede kabul ve tahkikatına imkan olamayacağı*” şeklinde özeti ile yürürlüğe konmuştur.⁴¹⁹ İspat Hakkının yasak olmasının Demokrat Parti’ye de önemli etkileri olmuştur. 6-7 Eylül 1955 olaylarını izleyen günlerde ise bizzat Demokrat Partili bir grup milletvekili tarafından gündeme getirilen “*İspat Hakkı*” yasası tartışmaları son derece önemli bir yer tutmaktadır. Meclis grubunda yoğun eleştirilere muhatap olan Hükümet “İspat Hakkı” sarsıntısını da kolay atlatamamıştır. Öyle ki bu sarsıntı, Demokrat Parti’yi bir bölünmeye kadar götürmüş ve Hürriyet Partisi’nin doğmasına neden olacak gelişmeleri başlatmıştır.

⁴¹⁷ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 166-167.

⁴¹⁸ Toker, **D.P Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 104- 105.

⁴¹⁹ Resmi Gazete, 26.05.1949

Resim X: Demokrat Parti'nin İspat Hakkını Savunan Milletvekilleri⁴²⁰

Demokrat Partideki bu tartışmalar esnasında ispat hakkını savunanları haklı çıkartabilecek gelişmeler de yaşanmıştır. Basın işlerine bakan Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'un yaşadıkları bunun önemli örneklerinden biriydi. Hükümet'in resmi ilan ve reklamlarının ne kadarının hangi gazeteye verileceği hakkında Mükerrerem Sarol görevliydi. Bununla birlikte kağıt fabrikasında imal edilen gazete kağıtlarının miktarı da sınırlıydı. Bunların da kime ne kadar verileceğine dair hükümet koordinesinde yine Sarol'un elindeydi. Dışarıdan alınacak gazete kağıdının miktarı da kontrol altındaydı. Bundan dolayı gazetenin acil kağıt ihtiyacı doğarsa bunu karaborsadan temin etmek zorunda kalıyordu. Akis Dergisi ise hem bakan hem de Türk Sesi Gazetesi'nin sahibi olan Mükerrerem Sarol'un bu şekilde görevine devam

⁴²⁰ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 166.

etmesini eleştirmiştir. Nitekim tirajı son derece düşük olan Türk Sesi Gazetesi'ne diğer yüksek tirajlı gazetelere nazaran daha fazla resmi ilan verildiğine dair belgeler Akis Dergisi'nde yer alınca Sarol, Akis ve sahibi Metin Toker hakkında dava açmıştır. Sarol, savunma olarak gazetesini daha önceden başkasına devrettiğini iddia etmiştir. Fakat Toker, mahkemede iddialarının doğru olduğunu belirten belgeleri sunmuş ve Sarol'un bahsettiği devir işleminin bir muvazaadan ibaret olduğunu da kanıtlamıştır. Mahkeme bunun üzerine Toker hakkında beraat kararı vermiştir. Ancak Yargıtay, bakanlarla ilgili iddialarının Yüce Divan'dan başka mahkemelerde ispatının mümkün olmadığı gerekçesiyle kararı bozmuş ve Toker, 7 aylık bir hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴²¹ Sarol ve Akis dergisi arasındaki bu çatışma DP'deki İspatçıları harekete geçiren önemli olaylardan birisi olmuştur. Nitekim İspat hakkını savunanlardan Demokrat Partili Kasım Kührevi de Rıfkı Salim Burçak'a ispat teklifini Mükerrer Sarol'un görevi kötüye kullanmasından dolayı verdiklerini söylemiştir.⁴²²

Mükerrer Sarol'a göre ispat hakkı meselesinin problem olmasında Akis Dergisi ve onunla birlikte hareket eden diğer muhalif yayınların iş birliği etkili olmuştur. Ayrıca, Sarol'un, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün bütçesi komisyonunda ispat hakkını desteklediğini söylemesi üzerine Menderes tarafından konuyu tekrar açması nedeniyle azarlanmıştı.⁴²³

2.1.2.3. 15 Ekim 1955 Demokrat Parti 4. Büyük Kongresi ve İspat Hakkını Savunan Milletvekillerinin Tasviyesi

Demokrat Parti İspat Hakkı tartışmalarıyla çalkalandığı dönemde 4. Büyük Kongresi yaklaşmış ve bu kongre öncesi ve sonrası ile parti önemli kırılmalara sebep olmuştur. Kongre öncesinde Parti'de bu ayrılığının çözümü için bazı formüller ortaya atılmıştır. Nitekim Tekel Bakanı Emin Kalafat, Fuat Köprülü'nün de beğendiği önerisinde, önergeye imza atan milletvekillerinden imalarının geri alınmasını istemiştir. Fakat bu öneri ispat hakkını savunanlar tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes ise yaptığı konuşmada bu oluşumu hizipçilik

⁴²¹ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 169-170.

⁴²² Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 329.

⁴²³ Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950 – 1960) ve Basın", s. 493.

yapmakla suçlamıştır. Buna kanıt olarak da Başbakan, Parti Genel Kurul Üyesi Fethi Çelikbaş'ın ispat konusunu hiç Genel Kurul'a sormaması, diğer imzacı ve Grup İdare Heyeti Üyesi olan Kasım Kührevi'nin de yine haber vermeden adeta baskın yapmalarını göstermiştir.⁴²⁴

Bu arada ispat hakkını savunanlardan Seyfi Kurtbek'in imzasını geri çekmesiyle imzacıların sayısı ona düşmüştür.⁴²⁵ Ancak büyük kongre yaklaşırken bu sayı 19 olmuş daha sonra 21'e yükselmiştir. Katılımcılar içinde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi Demokrat Parti'nin önemli isimlerin de olması oldukça dikkat çekicidir. 4. Kongreye saatler kala bu hakkı savunanların dokuzu Demokrat Parti'den ihraç edilmişlerdir. Kalanları hakkında ise soruşturmanın genişletilmesinden sonra karar verileceği belirtilmiştir.⁴²⁶ Fakat ihraç haberinden sonra kalan milletvekilleri de istifa etmişlerdir.⁴²⁷ İstifalar ve ihraçlar ile Hürriyet Partisi'nin doğuş süreci böylece başlamıştır.

İstifa ettikten sonra düzenlediği basın toplantısında henüz yeni bir parti kurmak gibi bir niyetlerinin olmadığını söyleyen Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, basın mensuplarının sorduğu CHP ile bir birleşme olur mu sorusuna ise Demokrat Parti'den ne kadar uzaklarsa CHP'den de *"zuhal yıldızı kadar uzak"* olduklarını söylemiştir.⁴²⁸

15 Ekim 1955 tarihli Kongre'de Adnan Menderes, sıklıkla Cumhuriyet Halk Partisi ve onun geçmişteki uygulamalarına değinerek başladığı konuşmasında.⁴²⁹ konuyu ispat hakkını savunanlara da getirmiş ve bu fikri savunanları ihanet etmekle suçlayarak ve bu kişilere karşı kısa zamanda tedbir alınacağını duyurmuştur.⁴³⁰

Demokrat Parti kongre yaptıktan sonraki günlerde ispat hakkını savunanlarla ilgili bir yumuşama belirtileri göstermeye başlamıştır. Nitekim Menderes, 4 Kasım'da ise bu milletvekillerini Demokrat Parti'ye yeniden davet etmiştir. Fakat bu davet fire verebilecekleri endişesinden dolayı parti kurma süreçlerini daha da hızlandırmıştır.⁴³¹

⁴²⁴ Burçak, **a.g.e**, s. 128-129.

⁴²⁵ Öymen, **a.g.e**, s. 172.

⁴²⁶ Öymen, **a.g.e**, s. 181.

⁴²⁷ "DP'deki Hadiselerin Dün Gece Vardığı Netice" **Cumhuriyet**, 16.10.1955 S.11.212. s.1,5.

⁴²⁸ "On İspatçı Mebus Dün D.P'den İstifa Etti." **Milliyet**, 16.10.1955 S.1944. s1,3.

⁴²⁹ "Demokrat Parti Kongresi Adnan Menderes'İN Nutku İle Açıldı" **Milliyet**, 16.10.1955, S.1944. s.1.4.

⁴³⁰ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 284.

⁴³¹ Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Parti Örneği", s. 163.

Cihat Baban'ın aktardığına göre Menderes'in ispat hakkıyla ilgili olarak söylediklerine bakılırsa ciddi bir çelişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Baban, Menderes'in konuyla ilgili olarak kendisinin bu hakka karşı olmadığını ve hırsızlığı, suiistimali kesinlikle savunamayacağını söylediğini aktarmıştır. Buna göre Menderes, kendisine hata yaptırıldığını ve hem partinin lekелendiğı hem de partinin kaynağı olan insanların uzaklaştırıldığını belirtmiştir. Eğer tamir olunmazsa bu hatanın iyi sonuçlar doğurmayacağını da eklemiştir. Ancak daha sonra Menderes ispat hakkına yeniden karşı çıkmış ve bundan maksadın fitne çıkarmak olduğunu ifade etmiştir.⁴³² Rıfkı Salim Burçak'a göre Celal Bayar da bu kanun teklifine taraftar iken Menderes, bunu Anayasa'ya aykırı görmüştür.⁴³³

Demokrat Parti'de parti içi kaynama, istifa ve ihraçlardan sonra da devam etmiştir. Hedefte ise yine D.P'li Devlet Bakanı Mükerrer Sarol vardır. Nitekim, Sarol hakkında bizzat Demokrat Partili Pertev Arat bir tahkikat önergesi vermişti. 8 Şubat 1956 tarihinde ele alınan önergede Sarol, ortağı olduğu Etiler Kooperatif evleri ve sahibi olduğu Türk Sesi Gazetesi için bankalardan fazla ve usulsüz kredi almak, Başkent'teki bazı ilkokullar ve devlet dairelerini Türk Sesi Gazetesi'ne abone ettirmek, bu gazeteye kararname hilafına kağıt ve bazı malzemeler ile resmi ilan tahsis etmek ya da ettirmek, Türk sesi Gazetesi için İstanbul Belediye'si bütçesinden 10.000 lira almak ve bu gazetenin İstanbul'daki binasını Belediye'nin yapı ve yollar kanununa aykırı yapmakla suçlandı. Mükerrer Sarol ise açıklamasında kooperatif evleri kredisi almasının gerçeklere aykırı olduğunu savunurken gazetesi için aldığı kredinin ise şartlara uygun olduğunu ve bankanın bir "ekspertiz"den sonra 75bin lira kredi verdiğini söylemiştir. Ankara'da bazı devlet dairelerinin abone olmasına ise tesir etmediğini ve ilkokullara yapılan abone kaydından haberi olmadığını iddia etmiştir. Resmi ilan konusunda ise tüm şartları tamamladıklarından dolayı ilan aldıklarını eklemiş ve fazla kağıt aldıkları iddiasını da yalanlamıştır. Gazete binasını ise yapı ve yollar kanununa aykırı olmadığını anımsatan Sarol, yapılan bütün değişikliklerin projelendirildiğini açıklamıştır.⁴³⁴

⁴³² Baban, **Politika Galerisi**, s. 204.

⁴³³ Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 325.

⁴³⁴ **TBMMZC**, D.10, C.10, (08.02.1956), s. 100-110.

Sarol hakkında oluşturulan bu tahkikat komisyonun raporu, 18 Haziran 1956 tarihinde Meclis'te ele alınmıştır. Ancak Sarol hakkında herhangi bir suç unsuruna rastlanılmamıştır.⁴³⁵

İspat kanunu 6 Temmuz 1956 Fethi Çelikbaş tarafından yeniden meclise geldiğinde tasarı lehine konuşma yapan Demokrat Partili Burhanettin Onat, tasarıdan çekinmenin doğru olmayacağını söyleyip, matbuatın bir kusurlarını görürse bunu açıklamasından neden çekinmeleri gerektiğini de sorgulamıştır. Ancak önerge yine reddedilmiştir.⁴³⁶ Onat'tan başka ispat hakkının tanınması gerektiğini savunan Demokrat Partili milletvekilleri, İlhan Sipahioğlu, Rüştü Özal, Müfit Erkuyumcu, Şefik Bekay, Haşim Tatlığlu, Nuri Özsan ve Yavuz Paşa Mehmetoğlu olmuştur. Bağımsız milletvekillerinden Sebahattin Sönmez, Nadir Nadi ve Hikmet Bayur da teklifin lehine olmuşlardır. Muhalefet ise toplantıya katılmamıştır.⁴³⁷

İspat Hakkı tartışmaları sürerken mecliste 8 Haziran 1956'da basın ile ilgili iki yasal değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle basına yönelik kısıtlamalar daha da artmıştır. Buna göre ilki 1954 yılında yürürlüğe giren “*Neşir veya radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki*” kanuna bazı maddeler eklenmesi ile olmuştur. Bu maddeler 6732 sayılı kanun ile ilan edilmiştir. Buna göre, namus, şeref ve itibara “*tecavüz edilmesi*” ya da hakarete bulunulması, meslek veya şöhrete zarar verecek bir konunun işlenmesi, ailevi hayatın teşhir edilmesi durumunda bunları yapan kişiye bir yıldan üç yıla kadar hapis ya da 2 bin liradan 10 bin liraya kadar ağır para cezası; devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak haber yapanların ise yine bir seneden üç seneye kadar hapis alacağı ancak para cezasının 10 bin liradan az olmayacak şekilde uygulanacağı bildirilmişti. Halkın ihtiyacı olan malların fiyatlarını etkileyecek şekilde yazı yazılması ve resmi sıfatı olan kişiler hakkında “*yalan haber ve havadis*” yazılmasına da değinilmiş ve bunu yapanların üç aydan bir yıla kadar hapsine veya 2 bin liradan 10. Bin liraya kadar ağır para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Bundan başka aynı gün ilan edilen 6733 sayılı yasa ile Basın Kanuna da ek yapılmıştır. Böylece, basılan her eserde basılan yerin açık adresi ve bu yayını yapan kişinin adının yazılması zorunlu olmuştur. Öte yandan süreli yayın yapan her kurumun başında bir mesul müdürün bulunması ve bu müdürün ağır hapis ve teksirli suçlar

⁴³⁵ TBMMZC, D.10, C.12, (18.06.1956), s. 390.

⁴³⁶ TBMMZC, D10. C.13, (06.07.1956), s.101,102.

⁴³⁷ “Basına İspat Hakkı Dün Mecliste Reddedildi.” **Ulus**, 07.07.1956, S.11.984. s.1.4.

hariç olmak üzere altı aydan fazla hapis cezası almamış olması şartı konmuştur. Cevap ve düzeltme hakkı başlığında da bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan veyahut hakikate aykırı hakaretler düşünceler ve sözler yazan kişiye iddiada bulunduğu şahsın yollayacağı cevap ve düzeltmenin mesul müdür tarafından aynen yazılması, bu düzeltmenin ilk çıkacak sayıda aynı yerde ve aynı puntolarla belirtilmesi, memleket ahlakını, aile nizamını bozacak ya da suç işlemeye tahrik edecek yayında bulunanların bin liradan 10 bin liraya kadar para cezası ile çarptırılmasına karar verilmiştir.⁴³⁸

İnönü bu yasaların meclise geldiği gün yaptığı konuşmada bu düzenlemelerin kapalı ve karanlık bir rejime gitmenin “*kat’i bir delili*” olduğunu söylemiştir. Bu kanunla, milletin derdini anlatmasının ve iktidarın yanlışlarını belirtmesinin imkansızlaşacağına değinen İnönü, iktidarın ekonomik sıkıntıların artmasına çare bulamadığını bu yüzden de basının yazılarından “*dehşet*” duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca DP’nin basını susturarak daha sert ve kapalı bir rejim uygulamak istediğine de değinerek hükümetin kurmak istediği “*irtica rejimi*”nin başarılı olmayacağını ve bu rejimin sonunda basından çok ağır bir ceza alacağını da sözlerine eklemiştir. İnönü’ye göre “*baskı altında bulunan ruhlar*” kurtuldukları gün coşkunluklarını yine basın ile gösterecekleri gibi hakimlerde basın ile ilgili olarak önlerine gelen davalarda şereflerini tercih edeceklerdir.⁴³⁹

Ulus gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, yasanın meclise geldiği gün kaleme aldığı yazıda hürriyetin iyice tükendiğini ifade etmiştir. Demokrat Parti’nin, Türk tarihine “*kara bir leke*” olarak geçeceğini de söyleyen Yalçın, bu kanuna imza atmamak için DP’li milletvekillerinin birçoğunun Ankara dışına çıktığını iddia etmiştir. Ancak bunun bir korkaklık alameti olduğunu belirten Yalçın, böyle bir zamanda mecliste hürriyet için mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Zafer gazetesi ise duruma farklı bir gözle bakmaktadır. Basın hürriyetlerinin bazı suiistimalleri doğurduğunu belirten gazete isim vermeden bazı gazetelere yüklenmiş ve eğer yalan haber dışında yazamayacakları bir şey yoktur demiştir.⁴⁴⁰

⁴³⁸ **Resmi Gazete**, 08.06.1956, s. 9327. s. 14505, 14507.

⁴³⁹ **TBMMZC**, D.10, C.12 (06.06.1956), s. 100-102.

⁴⁴⁰ Arıkanoglu, a.g.t, s. 74-75.

2.2. Demokrat Parti ve Muhalefet İlişkileri

2.2.1. Halkevlerine El Konulması

Demokrat Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra Halkevleri meselesini gündeme getirmiştir. 19 Şubat 1932 yılında yetişkinlerin eğitimi ve gelişimi amacıyla kurulan Halkevleri, tüzel kişiliğe sahip değildi. Yönetim ve denetim görevleri CHP'nin illerdeki yönetimlerinin elinde idi. Böylece CHP, Halkevlerine hakimdi. Fakat Halkevlerinin bütçeleri özel idareler, köyler ve belediyeler gibi devlet kaynaklarından gelmekteydi. 1950 yılında ise 63 ilde 477 Halkevi ve 4 bin 332 tane Halkodası vardı. Demokrat Parti'ye göre çok partili yaşam vücuda geldikten sonra milletin parasıyla kurulan Halkevleri artık CHP idaresinde kalamazdı. Gerçi CHP'nin 1947 kongresinde alınan kararla bu kurumlar “*hükmi şahsiyetler*” olarak partiden ayrılmış ve bağımsız birer müessese olmalarına kararlaştırılmıştı. Ama bunlar yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin “*tapulu malıydı ve keseleri aynıydı.*” Nitekim 1950 Eylül başında Maliye Bakanı Halil Ayan, 1935-1950 arasında Hazine'den Halkevlerine 26 Milyon lira aktarıldığını açıklamıştır.⁴⁴¹ Nitekim her sene devlet ya da belediye hesaplarından bu milyonların CHP'ye aktarılmasının beraberinde getirdiği imkanlar aynı zamanda parti propagandası için de kullanılmıştır.⁴⁴² Adnan Menderes de Halkevleri ile ilgili olarak yaptığı açıklamada bu kurumların içlerinin boşaltılarak işlevlerinden yoksun bırakıldıklarını belirterek vadelerinin dolduğunu vurgulamıştır.⁴⁴³

Demokrat Parti, Halkevlerinin, CHP ile arasındaki geçmiş dönemlere ait maddi bağlantıyı incelemek istemesi üzerine CHP'nin bu kurumlardan elde ettiği gelirlerin ya da gayrimenkullerin listeleri hazırlanmıştır. Demokrat Parti Grubu 25 Temmuz 1951 yılında bir araya gelmiş ve CHP'nin elindeki bu gayrimenkullerin Hazine'ye devrine karar vermiştir.⁴⁴⁴

8 Ağustos 1951 günü Demokrat Parti tarafından “*Resmî Daire Ve Müesseselerin Siyasi Partilere Bedelsiz Mal Devredemeyeceklerine ve Bu Daire ve Müesseselerle Münfesi Derneklere Ait Olup Siyasi Partilere Terkedilmiş Olan*

⁴⁴¹ Toker, *Demokrat Partinin Altın Yılları*, s. 138-140.

⁴⁴² Başgil, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁴³ Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt 3, s. 67.

⁴⁴⁴ Eroğul, *a.g.e.*, s. 74.

Gayrimenkul Mallarla Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yaptırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye İadesine” dair kanunu meclis gündemine gelmiştir. Konu ile ilgili söz alan Demokrat Partili Fethi Çelikbaş, milletin, kendilerine tek parti devrinden kalan kurumların ıslah edilmesi için de yetki verdiğini vurgulamıştır. Tek parti dönemindeki kanunların Meclis’te onaylanması suretiyle uygulamaya konduğunu hatırlatan Çelikbaş, Meclis’in murakabeden yoksun olmasından dolayı keyfi bir yönetimin ortaya çıktığını da belirtmiştir.⁴⁴⁵ CHP’ye devlet bütçesinden büyük paralar aktarıldığını da ifade eden Çelikbaş, çok partili hayatın başlamasıyla birlikte bu geleneğin artık kaldırılması lazım geldiğini, çünkü Anayasa’nın ruhu ve anlamının bunu gerektirdiğini söylemiştir.⁴⁴⁶ Çelikbaş, 1950 seçim kanunun mecliste ortaklaşa hazırlanmasına atıfta bulunarak bu kanunun da CHP ile anlaşarak onaylanmasının millet yararına olduğuna değinmiştir.⁴⁴⁷

İsmet İnönü ise bu kanunun Anayasa’ya aykırı olduğunu savunmuştur. İktidarda iken muhalefet partileri için de Halkevlerinden yararlanmalarının yolunu aradıklarını ve bu yolda partilerin düşüncelerini öğrenmeye çalıştıklarını söyleyen İnönü, bu teşebbüsün o zaman muhalefette olan Demokrat Parti’nin görüşlerini yansıtmadığını ifade etmiştir. Halkevlerinin kapanması sonucunda büyük bir kültür kurumunun ortadan kalkacağını savunan İnönü, Halkevlerinin bütün siyasi partiler tarafından eşit olarak kullanılmasının mümkün olduğunu vurgulayarak bu kurumların *kıyımının* yersiz olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸

Adnan Menderes ise yaptığı açıklamada bu kanun tasarısının Halkevlerini ilga etmediğini bunun hukukun bir meselesi olduğunu vurgulamıştır. Ancak bir siyasi partinin siyasi amaçları dışında farklı işlerle meşgul olarak, Halkevleri, Halkodaları kurup gençlik teşkilatını ele almanın “faşistvari” bir uygulama olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu kurumların boş, geri ve topluma yabancı olduğunu da iddia etmiştir. CHP’nin bu kurumlara ayrılan parayı kendi zimmetine aldığını da eklemiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ TBMMZC, D.9, C.9, (06.08.1951), s. 575, 576.

⁴⁴⁶ TBMMZC, D.9, C.9, (06.08.1951), s. 578.

⁴⁴⁷ TBMMZC, D.9, C.9, (06.08.1951), s. 581.

⁴⁴⁸ TBMMZC, D.9, C.9, (06.08.1951), s. 582-584.

⁴⁴⁹ TBMMZC, D.9, C.9, (07.08.1951), s. 660-665.

İktidarın bu bakış açısıyla kanun 11 Ağustos 1951 yılında yürürlüğe girmiş ve Halkevlerinin hazineye devri sağlanmıştır.⁴⁵⁰

CHP'nin mallarının geri kalanlarına ise Demokrat Partili, Fahir Ağaoğlu ve yüz arkadaşının Demokrat Parti Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına sundukları *“Siyasi Partilerin iktidar mevkiinde Devlet ve Millet malları üzerindeki suiistimallerinin men'ine dair kanun teklifi”* çerçevesinde el konulması için harekete geçildi. Kanun teklifinin açıklamasında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mali vaziyeti üzerinden durmanın gerektiği, aksi takdirde demokrasinin tehlikeden kurtulamayacağı yazılmıştır. Ayrıca bu kanun konmazsa Demokrat Parti'de aynı hataya düşebileceği ve totaliter bir anlayışa sahip olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁴⁵¹

Kanun teklifini hazırlamak için Demokrat Parti'den Halil Özyörük, Samet Ağaoğlu, Muammer Alakant, Hamit Şevket İnce, ve Arif Sarıoğlu'ndan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Hazırlanmış olan metin, Akif Sarıoğlu ve 91 Arkadaşının imzasıyla Meclis'e sunulmuştur.⁴⁵² 14 Aralık 1953 günü Meclis Genel Kurulu'nda görüşülen kanun teklifinde ise özetle, devlete ait olan yerlerde sembolik sayılacak kadar az bir miktarla ödeme yapılarak devralınması, Halkevlerine verilmek için Devlet İl Bütçeleri yanı sıra, belediye köy ve vilayetlere ait olan bütçelerden de para aktarılmasının yanı sıra Türk Ocakları, Muallimler Birliği gibi oluşumlar ve mallarının CHP'ye devredilmesi konuları üzerinde durulmuştur.⁴⁵³

İsmet Paşa, Meclis'te bu konu görüşüldüğü zaman bu tasarının da anayasaya aykırı olduğunu vurgulamıştır. Hukuk dışı bir rejimin kurulmak istenmesiyle karşı karşıya bulunduklarını da belirten İnönü, *“Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz.”* demiştir.⁴⁵⁴ Adnan Menderes ise yaptığı açıklamada, CHP'nin bu mallara sahip olduklarını iddia edemediklerini nitekim bu malların CHP'ye ait olmadığını halkın da bildiğini söylemiştir. Aynı zamanda CHP'nin mallarının “%96”sının “gaspa dayandığını” iddia etmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ **Resmi Gazete**, 11.08.1951, S.7882. s.1781,1782.

⁴⁵¹ **BCA**, 1953, Fon: 030 – 01, Yer: 44 – 265 – 5.

⁴⁵² **TBMMZC**, D.9, C.26 (11.12.1953), s. 131.

⁴⁵³ **TBMMZC**, D.9, C.26, (14.12.1953), s.167.

⁴⁵⁴ **TBMMZC**, D.9, C.26, (14.12.1953), s. 169,170.

⁴⁵⁵ **TBMMZC**, D.9, C.26, (14.12.1953), s. 172,173.

16 Aralık 1953 yılında yasalaşan bu kanun ile maliyece el konacak olan gayrimenkul ya da tapular, hiçbir talep ve müracaata gerek kalmaksızın Hazine'ye devrolunmuştur. CHP elinde bulundurduğu malların kıymetinin tespiti konusunda istenecek evrakı on beş gün içinde vermeye mecbur bırakılmıştır.⁴⁵⁶

İsmet İnönü, Halkevleri ve CHP'nin el konulan mallarıyla ilgili olarak Cumhuriyet Halk partisine yapılan “*suikast ve bütün fena tedbirlerin*” Celal Bayar'dan kaynaklandığını öne sürerek Bayar'ı suçlamıştır.⁴⁵⁷ Ancak, Celal Bayar, 15 yıllık çalışma devresi içinde Adnan Menderes ile Cumhuriyet Halk Partisi mallarının Hazine'ye devri ile ilgili konusunda aynı görüşte olmadıklarını söylemiştir. Buna göre Bayar, bu karara engel olmak istemiştir. Nitekim bu karar ile CHP ve DP'nin arasının daha da açılmasına neden olacağını düşündüğünü belirtmiştir.⁴⁵⁸

2.2.2. Demokrat Parti'nin Uygulamaları Karşısında İnönü'nün Yurtiçi Gezisi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konduktan sonra İnönü, geniş bir yurtiçi seyahatine çıkma kararı almıştır. Seyahatine Ege'den başlayan İnönü, rejimin geleceği ve CHP'nin, DP karşısındaki güvenliği ağırlıklı konuşmalar yapmıştır. Demokrat Parti'nin muhalefetin gezilerine yönelik ilk kısıtlamaları ise bu gezide ortaya çıkmaya başlamıştır.

5 Ekim'de İzmir'de konuşan İnönü, hükümetin partizan bir idare tarzına sahip olduğunu savunmuş ve DP'nin sıradaki genel seçimleri kaybedeceğini söylemiştir. İktidarda huzur içinde çalışmanın bir tek şartı olduğunu öne süren İnönü bunu bir sonraki seçimleri kaybetme ihtimalini düşünmek olarak açıklamıştır. İnönü'ye göre bir parti bu ihtimali göz önünde bulundurursa “*işlenecek hataların yüzde sekseninden*” kurtulmuş olacaktır. Aksi takdirde bir “*bocalamadan*” kurtulamayacağını söylemiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Resmi Gazete, 16.12.1953

⁴⁵⁷ Ahmet Demirel, İsmet İnönü, Defterler 1919-1973, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 424.

⁴⁵⁸ Bozdağ, a.g.e, s. 144.

⁴⁵⁹ Erdemir, a.g.e, 1950-1956, s. 144.

7 Ekim 1952 Balıkesir gezisinde ise bazı gerginlikler meydana gelmiştir. Bazı çirkin olayların tertip edilebileceğinden dolayı Balıkesir Valisi, İnönü'yü şehre girmeden uyarmış ve Balıkesir'e girmeme ricasında bulunmuştur. Bunun üzerine İnönü şehre girmemiştir.⁴⁶⁰ Ancak, bu olaydan dolayı yayımladığı tebliğde uğradıkları baskının Balıkesir'de iyice arttığını, toplanma ve konuşma hakkının fiilen imkansız hale gelmiş olduğunu ve hakları olan kanuni himayeyi göremediklerini de değinerek seyahatini yarıda kestiğini belirtmiştir.⁴⁶¹

İnönü, aynı gün Manisa'ya geçtiğinde kendisinin CHP'nin başından ayrılması için birtakım baskıların olduğunu iddia etmiştir. Fakat itimat edilip seçildiği sürece bu baskıların kendisini yıldıramayacağına değinenerek Demokrat Parti'yi, CHP'yi kapatmak istemekle suçlamıştır.⁴⁶²

CHP, 28 Kasım'da Balıkesir'de İnönü'nün engellenme iddialarını Meclis'e taşımış ve iktidar cephesinden bir engellemenin olup olmadığına cevap aramıştır. Devlet Bakanı Muammer Aladağ Hükümet adına söz alarak iddiaları reddetmiştir. Aladağ, İnönü'nün İzmir nutkunda Demokrat Parti'yi zulüm yapmakla suçlamasına değinerek İnönü'nün, *“Türk milleti zulüm yapanlara sonuna kadar tahammül edemez. Yani dört senelik seçim devresinin sonuna kadar bekleyemez, beklememelidir.”* dediğini aktarmış ve bu durumun milleti, meşru iktidara karşı kışkırtmak gayesi güttüğünü söylemiştir. Bu tartışmalar aynı gün Adnan Menderes ile İnönü arasında çok sert bir diyalogun yaşanmasına da yol açmıştır. Nitekim Menderes konuşmasında *“ak saçlı bir General”* ve *“dünkü diktatör”* diye tanımladığı İnönü'ye 1946 seçimleri üzerinden yüklenerek seçim hileleri ile 4 yıl gayrimeşru olarak Cumhurbaşkanlığı yaptığını savunmuştur. İnönü dönemine kıyasla 1950 yılında sonra yapılan uygulamalar ile vatandaş, hak ve hürriyetinin tehlikede olduğunu söylemenin de anlamsız olduğunu vurgulamıştır.

İsmet İnönü ise konuşmasında Büyük Millet Meclisi karşısında nasıl konuşması gerektiğini bildiğini ve hiçbir zaman Meclis'e başbakan gibi hitap etme seviyesine düşmeyeceğini söylemiş, hakkındaki iddialara verdiği yanıtta Adnan Menderes'in söylediklerinin tamamen yalan olduğunu belirtmiştir. İnönü, Menderes'e

⁴⁶⁰ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 118.

⁴⁶¹ Erdemir, **a.g.e.**, s. 151.

⁴⁶² Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 119.

hitaben: “zulüm yapan adam dalkavukluğa itibar eder. Başbakan, benim deham benim irşadıyla, memleketi ihya ediyor, diye yazılı yazılarla B.M.M kürsüsünden bana hitap eder ve yazardı. Ben, bunların hiçbirisine asla iltifat etmezdim.” şeklinde açıklama yapmış ve bir zamanlar Menderes’in kendisine dalkavukluk yaptığını iddia etmiştir.⁴⁶³ Şüphesiz ki bu seviyedeki bir konuşma kalan yıllarda iktidar ve muhalefet partisi arasındaki diyalogun genel itibarıyla nasıl seyredeceğini de gözler önüne sermiştir

2.2.3. Millet Partisi’nin Kapatılması (27 Ocak 1954)

1951 yılına kadar sınırlı bir öneme sahip olan Millet Partisi bu tarihten sonra özellikle muhafazakar kesimlerde gelişmeye başlamıştır.⁴⁶⁴ Fakat Millet Partisi içinde Atatürkçüler ve muhafazakarlar olmak üzere iki temel grup vardı. Bu gruplar arasında ilk ayrışma 15 Mart 1952 tarihli kongrede açığa çıkmıştır. Bu kongrede Atatürk’ün heykeline çelenk koyma teklifi çoğunluğun oyuyla reddedilmiştir. Çünkü parti içinden bazıları bunu şeriat hükümlerine aykırı görmüş, bazıları ise 27 yıllık idarenin dinsizliğinden bahsetmiştir.⁴⁶⁵ 1953 yılında partide iyice açığa çıkan bölünme, Parti’nin sonunu hızlandırdı. Haziran 1953’de Yusuf Hikmet Bayur ve 40 kadar arkadaşı, Parti’nin Atatürk’e ve inkılaplarına aleyhtar olduğu iddiasıyla Parti’den ayrılmaları önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁶⁶

Nitekim Bayur’un 24 Haziran 1953’te yapılan kongrede yaptığı konuşmada, devrimcilik ve muhafazakarlık arasından birinin tercih edilmesi gerektiği üzerinde durmuş ve sonuç alamamıştı. Parti’den ayrılanlardan Saffet Olgaç’ın ise Millet Partisi’nin dinci, mecelleci, şeriatçı ve hilafetçi birtakım cereyanlar içinde bulunduğunu söylemesi ve bu meselenin adliyeye intikal etmesiyle mahkeme Millet Partisi’ni 9 Temmuz günü geçici olarak, 27 Ocak 1954 günü ise mahkeme kararıyla tamamen kapattı.⁴⁶⁷ Kapatma gerekçesi ise Parti’nin dini esaslara dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet oluşu olarak gösterilmişti.⁴⁶⁸

⁴⁶³ TBMMZC, D.9, C.17, (28.11.1952), s. 366-380.

⁴⁶⁴ Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, s. 95-96.

⁴⁶⁵ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 116.

⁴⁶⁶ Eroğul, **Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi**, s. 88.

⁴⁶⁷ Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 136.

⁴⁶⁸ Eraslan, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası” s. 552.

Millet Partisi'nin kapatılması CHP'yi de rahatsız etti. Çünkü 1936 tarihli Cemiyetler Kanunu artık herhangi bir siyasi partinin hayatını emniyete almaya yetmiyordu. Bunun üzerine İnönü, “*siyasi partiler kanun tasarısı*“ hazırladı. Fakat tasarı Demokrat Partililerce reddedildi.⁴⁶⁹ Menderes ise CHP'yi gerici bir partiye sahip çıkmakla suçlamıştı.⁴⁷⁰ Kapatılan M.P'nin yerine ise eski genel kurul üyeleri tarafından 10 Şubat 1954 yılında başına Ahmet Tahtakılıç bulunduğu Cumhuriyetçi Millet Partisi ismiyle yeni bir parti kuruldu.⁴⁷¹

Cumhuriyetçi Millet Partisi Programı'nın birinci maddesinde CMP'nin Türkiye'de insan haklarını hakim kılıp bunu teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak gayesinde olduğu vurgulanmıştır. Bu gayeye ulaşmak için ise takip edilecek yolun hürriyet, emniyet, müsavat, ve adalet mefkurelerine, milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, Garp örneği demokrasi hukukuna ve milliyetçilik akidesine samimi bir şekilde bağlı kalmak olduğu belirtilmiştir.

Anayasa konusunda ise isteklerini; Anayasaya aykırı kanunlarının çıkmaması, hakimlerin her türlü baskıdan uzak kalmalarının anayasa teminatı altına alınması, laiklik, din ve vicdan hürriyeti gibi modern devlet esaslarının anayasa ile tarif ve tespit olunması, siyasi partilerin anayasaca tanınması ve teminata bağlanmaları istenmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi, programında ikinci bir meclisin kurulması gerektiğini de belirtmiştir. Buna göre her iki meclisin seçimi, teşekkülü ve vazifeleri anayasada gösterilmeliydi. Tüm bunlar için ise bir anayasa mahkemesi kurulmalıydı. Bu mahkeme kanunlarının anayasaya aykırılığına bakmalı, seçim mazbataları hakkındaki ihtilafları çözmeli, Yüksek Seçim Kurulu vazifesini görmeli ve siyasi partiler hakkında fesih kararı vermeliydi.

Cumhurbaşkanlığı seçimi ise iki meclisli parlamento tarafından yapılacaktı. Cumhurbaşkanı gizli oy ile seçilmeli ve 7 sene görev yapmalıydı. Görevi bittikten sonra ise en az bir dönem geçtikten sonra yeniden aday olabilirdi. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı; vatana ihanet, Anayasa ve milli hakimiyet rejimine aykırı suçlar

⁴⁶⁹ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 117.

⁴⁷⁰ Özer – Bakcan, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1950)”, s. 8.

⁴⁷¹ Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 137.

dışında yargılanamayacak olup parti ve politika cereyanlarının dışında kalması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴⁷²

2.2.4. 1954 seçimleri sonrası Muhalefetle ilişkiler

2.2.4.1. 1954 Seçimleri Sonrası Seçim Kanununda Değişiklikler ve Adıyaman'ın il, Kırşehir'in İlçe Olması

1954 seçimlerini büyük bir milletvekili farkıyla kazanan Demokrat Parti, kısa süre içinde birçok ilçenin mevcut statüsünde değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikler muhalefet tarafından bazı noktalarda olumlu karşılanırken Kırşehir ilinin ilçe statüsüne düşürülmesi Demokrat Parti'ye muhalif olan Kırşehir'i cezalandırma olarak algılanmıştır.

Malatya'ya bağlı olan Adıyaman'ın il olması için yapılan meclis görüşmesi 14 Haziran 1954 yılında gündeme gelmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik, yaptığı konuşmada coğrafi konum, iktisadi münasebetin yanı sıra genel durumlar göz önüne alınarak “*rasyonel*” yeni mülki taksimlerin lüzumuna dikkat çekmiştir. Aksinin ise faydadan çok zarar getireceğini vurgulamıştır.⁴⁷³ Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan Nüvit Yetkin İçişleri Bakanı'nın yaptığı açıklamaya katılmış ve bu kararı olumlu karşılamıştır. Yetkin, devamında basında yer alan, Adıyaman bölgesinde 1954 seçimleriyle Demokrat Parti'ye karşı bir yönelimden dolayı ödüllendirildiği haberlerine ise inanmak istemediğini belirtmiştir. Adıyaman'ın il olmasının yıllardan beri istenildiğini bu sebeple CHP ve DP'nin halka bu yönde vaatte bulunduklarını ve bunun artık gerçekleştiğini söylemiştir.⁴⁷⁴ Öte yandan yine CHP'nin Malatya milletvekili Hilmi Özbay da kendi adına yaptığı konuşmada Adıyaman'ın il olmasından büyük memnuniyet duyduğunu ve hükümeti takdir ettiğini söylemiştir.⁴⁷⁵ Adıyaman'ın il yapılmasının yanı sıra aynı gün mecliste Kocaeli'ne bağlı

⁴⁷² **Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Programı**, Türkiye Gazetecilik ve Matbaacılık A.O, Yeni Matbaa, Ankara, 1954.

⁴⁷³ **TBMMZC**, D.10, C.1 (14.06.1954), s. 164.165.

⁴⁷⁴ **TBMMZC**, D.10, C.1 (14.06.1954), s. 167.

⁴⁷⁵ **TBMMZC**, D.10, C.1 (14.06.1954), s. 168.

Adapazarı'nın Sakarya adı ile il olması da kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁶ Bu kararlar 14 Haziran 1954 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁷⁷

Malatya'nın ikiye ayrılmasından sonra Hükümet, 28 Haziran'da Milletvekili Seçim Kanunu ve Kırşehir'in ikiye bölünmesi hakkındaki kanunları meclis gündemine taşımıştır.⁴⁷⁸ 30 Haziran tarihinde de mecliste görüşülen bu kanun tartışmaları çok şiddetli geçmiştir. İktidar 30 Haziran 1954 yılında kabul ettiği kanun ile meclis seçim kanununda değişiklik yapmış ve seçimlerde aday olacak memurlar için altı ay önceden istifa etme zorunluluğu getirmiştir. Ayrıca partiler arası saf değişikliğini de önlemek için bir partinin reddettiği adayın bir sonraki seçimde başka partiden aday olabilmesinin önünü kesmişti. Bundan başka il, ilçe seçim kurulunda ve yüksek seçim kurulunda vazife kabul eden temyiz mahkemesi ve devlet şurası üyelerinin bütün seçim çevrelerinde karı veya kocadan biri ile ikinci dereceye kadar akrabalarından birinin bir partiden aday olmaları durumunda bu hakimlerin seçim kurulundaki vazifelerinden istifa etmeleri de gerekecekti.⁴⁷⁹

Bu hükümler özellikle memurlar üzerinde etkisini hissettirdi. Çünkü iktidardan yana aday olmak isteyen memurlar, aday olamaları bile yeniden memuriyete rahatlıkla dönebileceklerini düşünürken, muhalif partilere aday olan memurlarda ise ciddi bir çekinceye düşmüşlerdi.⁴⁸⁰ Aynı gün kabul edilen yasa ile Kırşehir ilçe statüsüne düşürülüp Nevşehir adıyla yeni bir vilayet kurulması hakkındaki kanun mecliste görüşülmüştür.⁴⁸¹ Kırşehir'in ilçe olması hakkındaki ilk haberler yaklaşık 2 ay önceden Akis Dergisi'nde verilmiştir. Dergiye göre 1954 seçimlerinin hemen ardından muhalifleri cezalandırmanın sesleri yükselmeye başlamıştır. Ayrıca, Dergi'de Demokrat Partili, Osman Şevki Çiçekdağ'ın Kırşehir halkına *“sizlerden hayır kalmadı. Hakkınızda bir şeyler düşünülmeli”* dediği ve Kırşehir vilayetinin kazalar statüsüne dönmesinden başka bir yol olmadığını söylediği de vurgulanmıştır.⁴⁸² Nitekim, Kırşehir, 1954 seçimlerinde muhalif kalan dört ilden biriydi. Osman

⁴⁷⁶ TBMMZC, D.10, C.1 (14.06.1954), s. 179.

⁴⁷⁷ Resmi Gazete, 22.06.1954, S.8335. s.9681.

⁴⁷⁸ TBMMZC, D.10, C.1 (28.06.1954), s. 274.

⁴⁷⁹ TBMMZC, D.10, C.1 (30.06.1954), s. 327-328.

⁴⁸⁰ Eroğul, a.g.e, s. 115.

⁴⁸¹ TBMMZC, D.10, C.1 (30.06.1954), s. 343.

⁴⁸² “Yurtta Olup Bitenler” Akis, 15.05.1954, sayı yok. s. 8.

Bölükbaşı'nın seçim bölgesi olması ve nihayetinde akıbetinin ilçe statüsüne indirilmiş olmasıyla da Hükümet, diğer küçük illere gözdağı vermiştir.⁴⁸³

Konu ile ilgili olarak CHP grubu adına söz alan Sırrı Atalay, DP'nin kendisine oy vermeyen Kırşehir'i cezalandırdığını iddia etmiştir. CMP'li, Osman Alişiroğlu'na göre “*kin ve intikamın bir ifadesi*” olan bu kanunun ile Kırşehir bir kinin kurbanı olmuştur.⁴⁸⁴ CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı yaptığı açıklamada Hükümet'in Kırşehir'i kaybetmiş olmasından kaynaklanan hissi sebeplerden dolayı bu ilin ortadan kaldırıldığını belirtmiştir.⁴⁸⁵

Adnan Menderes verdiği cevapta, Kırşehir'i ilçe yapmanın bir felaketmiş gibi algılanmasına karşı çıkmıştır. Menderes bu konuyu şiddetle eleştirenlerin Kırşehir'deki emlaklarının değersizleşmesi endişesi içinde bulunduklarından böyle düşündükleri ihtimali üzerinde durmuştur. Kısa bir süre önce il olan Adapazarı'nın yıllardır 55-60 bin nüfusu olduğunu belirten Menderes, Kırşehir'in ise 14 bin nüfusu olduğunu vurgulayarak ilçe haline getirilmesindeki haklılığa dikkat çekmiştir. Menderes, Bölükbaşı'nın zalimlik yapıldığı eleştirilerine ise, eğer muhalefet seçimleri kazansaydı asıl zalimliği o zaman göreceklerini savunmuştur. Hatta Menderes eğer iktidar değişseydi kendilerinin zindanlara atılıp sokak sokak süründürüleceklerini de iddia etmiştir. Konuşmasında siyasi hırs meselesine de değinen Menderes, Kırşehir'in, Türkiye'nin her yanında %3ten fazla oy alamayan bir partiye olan yüksek teveccühünün “*anormallik*” olduğunu değinerek “*evet, evet, evet biz açık konuşuruz*” diyerek bu antidemokratik uygulamanın arkasında olduğunu bu son derece ilginç cümlelerle açıklamıştır.⁴⁸⁶

Menderes ise ilçe olmanın felaket olmadığını ve hali hazırda 500 kadar ilçenin olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁷ Rıfıkı salim Burçak, Kırşehir ilçe haline getirilmesi fikrinin ilk defa Celal Bayar'ın ortaya attığını söylemiş ve Bayar'ın “*gerici Millet Partisinin*”, Kırşehir'i nasıl kazandığına anlam vermediğini de yazmıştır.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Toker, D.P Yokuş Aşağı 1954-1957 , s. 39.

⁴⁸⁴ TBMMZC, D.10, C.1 (30.06.1954), s. 343,344.

⁴⁸⁵ TBMMZC, D.10, C.1 (30.06.1954), s. 347.

⁴⁸⁶ TBMMZC, D.10, C.1 (30.06.1954), s. 351,352.

⁴⁸⁷ Eroğul, a.g.e, s. 114.

⁴⁸⁸ Burçak, a.g.e, s. 224.

Hükümet aynı zamanda bürokrasi üzerinde de baskıları arttırma yoluna gitmiştir. 5 Temmuz'da 1954'de, görevinde 25 yılını doldurmuş olan profesörleri ve yargıçları geçici olarak görevden alma ve bir sonraki dönem emekli olmalarına olanak tanımıştır.⁴⁸⁹

2.2.4.2. İktidar Muhalefet Arası Yaşanan Gerginliklerin Ardından Gelen Kısa Bir Yumuşama Dönemi

İktidar ile muhalefet arasında bu tür sorunlar yaşandığı sırada bir yumuşama da yaşanmıştır. 16 Nisan 1955'de, Irak Parlamento Heyeti için Ankara Bulvarı Palas'daki davete Meclis Başkanı Refik Koraltan, İsmet İnönü'yü de davet etmiştir.⁴⁹⁰ Davette Menderes, İnönü ile fazlasıyla ilgilenmiş ve daha çok dış politika üzerine yoğunlaşan konuşmalar yapmışlardır. Menderes, gündemde olan Bağdat Paketi ile ilgili olarak bazı izahlarda bulunmuş, İsmet Paşa'da konuya dair kendi görüşlerini anlatmıştır. Davetten sonra Menderes, kendisini eve bırakmayı teklif etmiş ve İnönü'yü eve kadar bırakmıştır.⁴⁹¹ İsmet İnönü'nün evinde olan Metin Toker, İsmet Paşa ve Menderes'i yan yana görünce son derece şaşırmıştır. Nitekim Başbakan, kapıda Toker'e "*Nasılsın Metin*" diye hal hatır sormuştur. Bu sırada İnönü, Menderes'i içeri davet etmiş fakat Menderes başka bir zaman davet edilirse memnuniyetle geleceğini bildirmiştir.⁴⁹²

İsmet Paşa ise o günü, yazdığı günlüklerde Adnan Menderes'in kendisini getirdikten sonra Celal Bayar'ın yanına gideceği için içeri girmediğini fakat başka bir zaman için davete icap edeceğini söyleyip ve bunun için söz aldığını yazmıştır. Ertesi gün Ankara Palas'da verilen davette Menderes ve İnönü tekrar buluşmuşlar ve Menderes geleceğini yine ifade etmiştir.⁴⁹³ Fakat Menderes'ten beklenen haber bir türlü gelmeyince buluşma gerçekleşmemiştir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası" s. 561.

⁴⁹⁰ Toker, **D.P Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 64.

⁴⁹¹ Öymen, **a.g.e**, s. 76-77.

⁴⁹² Toker, **a.g.e**, s. 64.

⁴⁹³ Demirel, **a.g.e**, s. 450.

⁴⁹⁴ Toker, **a.g.e**, s. 65. Metin Toker'e göre bu engel Celal Bayar'dan dolayı olmuştur bkz: Toker a.g.e, s. 65. Aydın Menderes ise 1956 yılında bizzat Nihat Erim'in ön ayak olduğu buna benzer bir yaklaşımdan bahsetmiştir. Buna göre 1963 yılında Nihat Erim, Yüksel Menderes'e böyle girişimden bahsetmiş, fakat bu yaklaşımın Metin Toker ve Turhan Feyzioğlu tarafından engellendiğini aktarmıştır. Erim'in anlattığına göre, Engelleme gerekçelerinde, halkın zaten Menderes'i tuttuğu ve

2.2.5. Hürriyet Partisi'nin Kurulması (20 Kasım 1955)

Demokrat Parti ile yollarını ayıran 21 vekil 19 Kasım'da parti kuracaklarını açıklamış ve 20 Aralık 1955'te 32 kurucu ile Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardı.⁴⁹⁵ Toplamda ise 32 kurucudan 28'i milletvekiliydi.⁴⁹⁶ Hürriyet Partililer kuruluş kutlamalarını 1955 yılının sonlarına doğru verdiler. Kokteyle davetli Bayar ve Menderes, katılmazken, İsmet İnönü gelmiştir.⁴⁹⁷

Hürriyet Partisi, 17 bölümden oluşan programında kanunların anayasaya uygunluğunu incelemesi için Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, üniversitelerin ilmi, idari ve mali muhtariyetlerinin anayasada yer alması, Yüksek Seçim Kurulu'nun kurulması, seçim yaşının 18 olması ve nispi seçim sisteminin kabul edilmesini savunmuştur. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı'nın partiler üstü olup en fazla iki sefer seçime girebilmesi ve birinci meclisin yanında bir de ikinci meclis de kurulması, basının her türlü etki ve baskının dışında bulunması, basın suçlarında jüri sisteminin kabulü gibi dönemin en tartışmalı konuları da yer alıyordu. Bunlardan başka laikliğin manasını, din ve devlet işlerinin kesin surette birbirinden ayrılmalari şeklinde anladıklarını belirtirken iktisadi konularda özel teşebbüsün esas tutulacağı da vurgulanmıştı.⁴⁹⁸ Hürriyet Partisi'nin benimsediği ilkeler, 1961 Anayasası'nın temelini oluşturmuştur.⁴⁹⁹ Hürriyet Partisi'nin genel başkanlığına ise Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu seçildi.

Hürriyet Partisinin kurulması Demokrat Parti'nin tepkisine neden olmuştur. Refik Koraltan, Hürriyet Partisi'nin kurucuları hakkında, Demokrat Parti'nin içindeyken CHP'ye karşı en ağır kelimelerle hitap eden Fevzi Lütfü ve Fethi Çelikbaş'ın bu andan sonra İnönü'nün elini öpüp eski arkadaşlarını tecavüzden geri durmadıklarını belirtmiştir.⁵⁰⁰

Hürriyet Partisi kuruluşunu tamamladıktan sonra kısa süre içinde bir yandan teşkilatlanmalarını tamamlamaya çalışmış bir yandan da Demokrat Parti ile siyasi

İnönü'nün de yumuşaması durumunda CHP'nin güç durumda kalacağı düşüncesi yatıyordu. Bknz: Toker, a.g.e, s. 82-83.

⁴⁹⁵ Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 337.

⁴⁹⁶ Gül Tuba Taşpınar-Dağcı, "Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisinin Yeri". **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, 2005, s. 21.

⁴⁹⁷ Toker, **D.P Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 183.

⁴⁹⁸ **Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı**, Örnek Matbaası, 1956.

⁴⁹⁹ Taşpınar-Dağcı, "Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisinin Yeri", s. 22.

⁵⁰⁰ Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar**, s. 191.

mücadelelere girişmiştir. Menderes ise partisi içinde Hürriyet Partisi'ne doğru olabilecek yönelimleri engellemek için parti müfettişlerini daha sık görevlendirmiştir.⁵⁰¹

2.2.6. Siyasi Partilere Getirilen Yasaklar ve 1956 Ara Seçimlerinin İptali

1956 yılı sadece basına değil aynı zamanda muhalefet partileri adına da zor bir yıl olmuştur. Hükümet, 27 Haziran 1956'da yayımlanan "*Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkın Kanun*" ile siyasi partilerin seçim propaganda zamanı dışında açık hava toplantılarını yasaklamıştır. Kapalı toplantılar ise o mahallin en büyük idare amirinin iznine bağlanmıştır.⁵⁰² 13. maddede ise suç sayılan toplantıların dağıtılması için havaya üç el silah atılması, dağılmayanlara ise güvenlik kuvvetlerine hedef gösterilmeksizin ateş etme yetkisi de tanınıyordu.⁵⁰³

İsmet İnönü, Mecliste yaptığı konuşmada toplanma hürriyetinin anayasada bulunan tabii bir hak olduğunu ve bu hakkında hukukçular tarafından "*Türlü konular üzerinde tartışmak ve görüşmek üzere bütün vatandaşların katılabileceği açık toplantılar yapma hakkı*" olarak tanımlandığını söylemiştir. Bu hakkın kaldırılmasıyla Anayasa'nın ihlal edileceğini hatırlatan İnönü, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının siyasi faaliyetlerin en etkili vasıtası olduğunu değinmiştir. Sözünün devamında "*hususiyile bizim gibi uzun mutlakıyet rejimleri içinde yaşamış*" cümlesi DP sıralarından gülüşmeler ile kesilince İnönü: "*Aramızdaki farkı bilelim, biz mutlakıyetten geldik, siz ise mutlakıyete gidiyorsunuz.*" Demiştir. Ardından, radyo iktidarın tekelinde iken muhalefet için toplantı yapıp fikirlerini yaymaktan başka çare kalmadığına da dikkat çekmiştir. Kanunun gerekçeleri olarak huzursuzluğun gösterilmesine de değinen İnönü temel huzursuzluğun isabetsiz politikalar yüzünden ortaya çıkan iktisadi buhrana bağlamıştır. İktidarın bu soruna çare bulmak yerine halkı, toplanmasından ve konuşmasından mahrum etmek istediğini ifade etmiş ve sözlerini milletin bu Anayasa dışı idareye razı olmayacağını söyleyerek

⁵⁰¹ Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Parti Örneği" s. 174.

⁵⁰² "Miting Tasarısı Bugün Görüşülüyor" **Milliyet** 27.06.1956, S.2197. s.1.5.

⁵⁰³ "Toplantılara Dair Kanun Tasarısı Mecliste" **Ulus**, 23.06.1956 S.11.971. s.1.5.; Aydemir, **İhtilalin Mantiğı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 253

noktalamıştır.⁵⁰⁴ Fevzi Lutfü Karaosmanoğlu ise iktidarın taahhüt ettiği demokrasiyi parçaladığını söylemiştir. DP'lilerin müdahale etmesi sebebiyle Karaosmanoğlu'nun verdiği yanıt meclise hakaret olarak değerlendirilince meclis başkanı tarafından sözünü geri alması istenmiş almayınca da meclisten dışarı çıkarılmıştır.⁵⁰⁵ Osman Bölükbaşı sık sık kesilen konuşmasında bu kanunu DP iktidarının zorla işbaşında kalmak gayreti olarak yorumlamıştır.⁵⁰⁶

Adnan Menderes ise yaptığı açıklamada huzur içinde olduklarını belirterek hürriyetlerin suiistimalinin engellenmek istendiğini savunmuştur. Dünya'nın hiçbir yerinde her hafta toplantılar yapılmayacağına da değinen Menderes, bu serbestliğin memleketin menfaatleriyle çeliştiğini iddia etmiştir.⁵⁰⁷ Kanun, aynı gün Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁰⁸

Bu gelişmeler yaşanırken iktidar ve muhalefet 1956'da yapılması gereken ara seçimlerin ertelenmesi sebebiyle bir kez daha seçim tartışmalarına girmiştir. 11 Temmuz 1956'de meclise getirilen önergede konuşan İçişleri Bakanı Namık Gedik, meclisin ara seçimleri erteleyebilme yetkisini hatırlatmış ve parti olarak ara seçimin yapılmasına gerek duymadıklarını, 1954 seçim sonuçları ortadayken “*memleketin dört tarafından 16 tane mebus gelecek diye*” yeni bir seçim havası yaratılmasının ve vatandaşın meşgul edilmesinin ayrıca masraflar açılmasının gereksizliğine değinmiştir.⁵⁰⁹ Konuşmanın aleyhinde söz alan İsmet İnönü, ara seçimlerin ertelenmesinin anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir. Buna delil olarak Anayasa'nın 29. maddesinde yer alan *milletvekilliği sıfatı zail ya da sakıt olan veya vefat eden bir milletvekilinin yerine bir bakası seçilir* hükmünü dayanak göstermiştir. Buna göre Demokrat Parti teklif ile eksilen milletvekillerinin yerine seçim yapılmasına engel olduğundan bu hükmü ihlal etmiştir. Bundan başka her yıl 23 Temmuz'da yapılması gereken ara seçimlerin ancak TBMM aksi yönde karar alırsa başka bir tarihte başlayabileceğini belirtmiştir. Ancak bu hükmün yıl ertelemesi olarak kullanılamayacağına işaret etmiştir. İnönü'ye göre Anayasa'nın 103. maddesinde yer alan “*Teşkilatı esasiye kanunun hiçbir maddesinin hiçbir sebep ve bahane ile ihmal*

⁵⁰⁴ TBMMZC, D.10, C.12. (27.06.1956) s. 525,526.

⁵⁰⁵ TBMMZC, D.10, C.12. (27.06.1956) s. 528.

⁵⁰⁶ TBMMZC, D.10, C.12. (27.06.1956) s. 529.

⁵⁰⁷ TBMMZC, D.10, C.12. (27.06.1956), s. 550,551.

⁵⁰⁸ Resmi Gazete 27.06.1956, S.9343. s.14.468.

⁵⁰⁹ TBMMZC, D.10, C.1 (11.07.1956), s. 201-202.

veya tatil olunamaz, Hiçbir kanun Teşkilatı esasiye Kanununa münafi olamaz” maddesinden hareketle bu teklifte ısrar etmek anayasa dışı bir idare içinde olduğunun açık ve kesin delilidir.⁵¹⁰ Hürriyet Partisi adına söz alan Fethi Çelikbaş ise ara seçimlere gitmenin zorunluğu üzerinde durmuş ve bu teklifi reddedeceklerini açıklamıştır. Öte yandan Cumhuriyetçi Millet Partisi adına konuşan Ahmet Bilgin de bu teklifin Anayasa’ya aykırı olduğunu belirtip reddini istemiştir.⁵¹¹ Ancak muhalefetin itirazlarına rağmen bu teklif onaylanmıştır.⁵¹²

Aynı yıl muhalefete yönelik baskılar da devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Sekreteri Kasım Gülek’in Rize’de vatandaşlarla konuşması suç sayılmış ve 6 aya mahkum olmuştu. 7 Ağustos’ta ise Hürriyet Partisi il başkanlarının Anıtkabir’e çelenk koymaları engellenmiş, 16 Eylül’de Kırşehir’i ziyaret eden Osman Bölükbaşı’nı karşılayan kalabalık coplarla dağıtılmıştır.⁵¹³

Bütün bunlar yaşanırken Hürriyet Partisi’nin il başkanları ile Ankara’da yapacakları toplantı, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun”a dayanılarak yasaklandığı gibi partililerin Anıtkabir’e çelenk koymaları da engellendi. Parti liderinin evinde vermek istediği yemek de yasaklandı.⁵¹⁴

2.2.6.1. Genel Seçimler Öncesi Muhalefetin Birleşme Çabalarına Engel

Hürriyet Partisi, kendisine katılan milletvekilleri ile kısa süre içinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin milletvekili sayısını geçti. Böylece Hürriyet Partisi, Ana Muhalefet Partisi konumuna erişti. Fakat bu yüzeysel bir görüntüyü. Çünkü Hürriyet Partisi, seçimde başarıyı elde edebilecek örgütlenme ve taraftardan yoksundu.⁵¹⁵

Mart ayının başında ise İsmet İnönü, Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’na, iş birliğini nasıl düşündüğünü sormuştur. Bunun üzerine Karaosmanoğlu, muhalefet partilerini iş birliğine çağırmıştır. Ortaya attığı fikir ise, bir

⁵¹⁰ TBMMZC, D.10, C.1 (11.07.1956), s. 202,203.

⁵¹¹ TBMMZC, D.10, C.1 (11.07.1956), s. 204.

⁵¹² TBMMZC, D.10, C.1 (11.07.1956), s. 223.

⁵¹³ Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, s. 253.

⁵¹⁴ Taşpınar-Dağcı, a.g.m. s. 23.

⁵¹⁵ Taşpınar-Dağcı, a.g.m. s. 25.

“*Kurucu Meclis*” oluşturulmasıydı. Nitekim bu meclis kuralları belirleyecek ve ardından herkes serbest olacaktı. İsmet Paşa da bu fikre yatkındı. Bu sıralarda ortaya çıkan erken seçim söylentilerinde ise İnönü: “*Kendilerinden seçimi öne alamazlar. Zorlamak lazım...*” demiştir.⁵¹⁶ CHP ve HP’nin ortak tavır göstermelerinin ardından gözler CMP’ye çevrildi.⁵¹⁷ Karaosmanoğlu ise “*Kurucu Meclis*”in 18 ay görevde kalmasını, Cumhurbaşkanlığı için ise partiler üstü bir adayda birleşmesi gerektiği taraftarıydı. Bu görüşün aynı zamanda CHP tarafından da açıklanmasını istiyordu.⁵¹⁸

Muhalefet Partileri ise 8 Temmuz’da birlikte hareket edeceklerini bildirdikleri ortak bir tebliğ yayınladılar.⁵¹⁹ Tebliğde, Demokrat Parti’nin Meclis’te çıkardığı son kanunlardan sonra siyasi durumun gözden geçirilmesinde fayda olduğu ayrıca toplantı ve cemiyet kurma hakkının tehdit edilmesine rağmen muhalefet partilerinin azimle çalışacağı belirtilmiştir.⁵²⁰

Temmuz 1957’de ise iş birliği görüşmeleri resmen başlamıştır.⁵²¹ Fakat Demokrat Parti’nin 11 Eylül 1957’de seçim kanununa bir madde eklenerek, siyasi partilerin seçimde ortak girmelerinin önü kapatıldı. Buna göre bir siyasi partiden aday olan milletvekilinin başka bir partiye geçmesi durumunda milletvekilliğini düşmesi, seçim çevrelerinde çıkarılması gereken milletvekili sayısından daha az adayla seçime girilmesi ve bir partinin başka bir partiden aday gösterilmesi de yasaklanmıştır. Öte yandan partisinden istifa eden bir kişinin başka bir partiden aday olması için istifa tarihinden itibaren en az altı ay geçmesi şartı konmuştur.⁵²² Altı ay şartının partisinden 6 Eylül 1957’de istifa eden Fuat Köprülünün adaylığını engellemek için yapılmıştır.⁵²³ Nitekim seçimler 27 Ekim 1957’de yapılacaktır. Bu seçim kanunuyla birlikte bu yıllarda Türkiye’de hal alan siyasal yaşam ileri değil daha geri bir hal almaya başlamıştır.

CMP ve HP iş birliğinin bu şartlar altında olmayacağını anlayınca CHP’nin kontenjanına kendilerinin belirleyeceği bazı isimlerin dahil edilmesi fikrini öne

⁵¹⁶ Toker, **a.g.e.**, s. 195.

⁵¹⁷ Toker, **a.g.e.**, s. 199.

⁵¹⁸ Toker, **a.g.e.**, s. 209.

⁵¹⁹ “Muhalefetin Müşterek Tebliği Dün Yayınlandı” **Cumhuriyet**, 09.07.1956, S.11.477. s.1,5.

⁵²⁰ “Müşterek Tebliğ Neşredildi.” **Milliyet**, 09.07.1956, S.2209. s.1,5.

⁵²¹ Çakmak, **a.g.m.** s. 179.

⁵²² **TBMMZC**, D.10. C.20. (11.09.1957) s.704-717.

⁵²³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 142.

sürmüşlerdir. Ancak yasa buna da engeldir. Tek çare hiçbir partiye bulaşmamış olan aday tespit etmeye kalmıştı. Bu adaylar ise CMP ve HP'lilerin eşlerinden olması gibi bir plan düşünülmüştü. Fakat İsmet İnönü bu fikre sıcak bakmamıştı.⁵²⁴ Cumhuriyet Halk Partisi'nin, seçimlere sadece kendisinin girmesi, diğerlerinin ise onu desteklemesi fikrine de CMP ve HP sıcak bakmamıştır.⁵²⁵ İsmet İnönü, bunun üzerine düşünülen işbirliği fikirlerinin hiçbirinin uygulanmasına imkan olmadığını söylemiştir.⁵²⁶ Fakat partiler yine ortak bir bildiri yayımlamış ve burada hangi parti iktidar olursa olsun ilk 6 ay içinde Meclis'in kurucu meclis gibi çalışıp, demokratik yasalar hazırlayıp yeniden seçime gitmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵²⁷

2.2.6.2. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Hapsi

1954 seçimleri sonrasında ilçe haline getirilen Kırşehir, 1957 seçimleri arifesinde yeniden il haline dönüştürülmesi için 10 Haziran 1957 günü Meclis gündemine alındı. Konu ile ilgili ilk olarak söz alan Hürriyet Partili Yusuf Azizoğlu, büyük bir yanıltan dönüldüğünü söyleyerek grubu adına duyduğu memnuniyetten bahsetmiştir. Ancak bundan dolayı Hükümet'i tebrik etmeyeceklerini de ifade etmiştir. Aynı zamanda *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*'nun yetkilerini kullanarak muhalifleri kurşuna dizdirmediği için de teşekkür etmeyeceklerini söylemiştir.⁵²⁸ İsmet İnönü de yaptığı açıklamada karardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Kırşehir'in statüsünün yine Demokrat Parti tarafından düzeltilmesindeki öneme dikkat çeken İnönü, bunun gelecek için son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak İnönü, Hürriyet Partili Azizoğlu'nun aksine bu durumun Hükümet'i tebrik için bir vesile olduğunu da söylemiştir.⁵²⁹ Millet Partisi Genel Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı da karardan memnun olduğunu ancak "*bir çiçekle baharın gelmeyeceğini*" ifade etmiştir.⁵³⁰

⁵²⁴ Toker, **D.P Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 252-253.

⁵²⁵ Toker, **D.P Yokuş Aşağı 1954-1957**, s. 254.

⁵²⁶ Aydemir, **İhtilalin Mantiğı**, s. 256.

⁵²⁷ Çakmak, a.g.m, s. 179.

⁵²⁸ **TBMMZC**, D.10, C.20 (10.06.1957), s. 121,122.

⁵²⁹ **TBMMZC**, D.10, C.20 (10.06.1957), s. 124.

⁵³⁰ **TBMMZC**, D.10, C.20 (10.06.1957), s. 127.

Kırşehir'in yeniden il olmasıyla ilgili kanun, 12 Haziran 1957 günü Meclis'te görüşülmeye devam etmiş ve aynı gün Meclis'te onaylanmıştır.⁵³¹ 19 Haziran tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵³² Fakat, eski hudutlarını aynen korumakta yine mahrum bırakılmış, Kozaklı ve Hacıbektaş ilçeleri Nevşehir sınırları içinde kalmıştır.

Tasarı mecliste konuşulurken söz hakkı alan Osman Bölükbaşı, 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinden sonra Kırşehir'de sonuçların ardından Hükümet'in, kendisini ve Kırşehir'i cezalandırmak için harekete geçtiğini iddia etmiştir. Hatta bu seçimlerden sonra bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın o zaman DP saflarında bulunan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'na Kırşehir'in ilçe olması için bir kanun teklifi hazırlamasını istediğini de söylemiştir. Bu tertibi yapanlardan hesap soracaklarını da kaydeden Bölükbaşı, Celal Bayar bile olsa bu işte olanların maskesini düşüreceklerini belirtmiştir.⁵³³ Konuşmalarının devamında Kırşehir'i ilçe yapan kanunu çıkaranlar için *"haysiyetsiz insanlar"* diye söz eden Bölükbaşı, Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle üç toplantı meclisten çıkarılma cezasına çarptırılmıştır.⁵³⁴ Bölükbaşı'nın, 24 Haziran'da da milletvekilliği düşürülmüştür.⁵³⁵ Ardından 2 Temmuz'da tutuklanarak Ankara Cezaevi'ne konmuştur.⁵³⁶

⁵³¹ TBMMZC, D.10, C.20 (12.06.1957), s. 159.

⁵³² Resmi Gazete, 19.06.1957, S.9637. s.17.333,17.334.

⁵³³ TBMMZC, D.10, C.20 (12.06.1957), s. 163.

⁵³⁴ TBMMZC, D.10, C.20 (12.06.1957), s. 164.

⁵³⁵ Burçak, *10 Yıllık Anıları*, s. 504.

⁵³⁶ Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960)", s. 129.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ ORDU-MUHALEFET-BASIN İLİŞKİLERİ (1957-1960)

3.1. Demokrat Parti ve Ordu

3.1.1. Demokrat Partinin Doğuş Yıllarında Ordu içerisinde Bazı Kıpırdanmalar ve Fevzi Çakmak

Demokrat Parti'nin Ordu ile münasebetlerini değerlendirirken 1946-1950 arasındaki döneme ve bu yıllarda DP'nin kurulmasının ordu mensupları üzerindeki etkisinden başlayarak açıklama yapmak yararlı olacaktır.

Ordu, çok partili yaşama geçiş yılları olan 1946-1950 arası dönemde son derece sessiz görünmekteydi. Fakat bazı subaylar, özellikle Celal Bayar'ın yaşatacağı bir parti için evvela ciddi bir münevver desteği daha sonra Cumhuriyet'in inkılaplarının bekçisi bir gençlik, son olarak da ordunun desteğini zaruri görüyorlardı. Nitekim bazı ordu mensupları 1946 seçimlerinde uygulanan metotlardan en az Demokrat Partililer kadar endişelenmiş ve daha sonra DP'nin lider kadrosu ile iletişime geçmeye çalışmışlardı. Bu teması ise subaylar adına Cemal Yıldırım yapmıştır.⁵³⁷ Celal Bayar da muhalefet yıllarında iken, Cemal Yıldırım adında bir subayın kendilerine ihtilal teklifi yaptığını doğrulamıştır.⁵³⁸

Bir başka subay Bekir Tünay ise bulunduğu mevki gereği birçok komutanı tanıdığından bahsetmiş ve ordu mensuplarının hemen her yerde Demokrat Parti'yi desteklediğini belirtmiştir. Eğer normal seçimler olmazsa İnönü aleyhinde bile bir girişimin söz konusu olabileceğini vurgulamıştı. Hatta bazı subayların “*İnönü kazanırsa silahı kapıp dağa çıkmaktan başka çıkar yol yoktur*” şeklinde yeminler ettiğini de ifade etmiştir. Bu subayların arasında ise daha sonra Menderes'in birinci hükümetinde Milli Savunma bakanlığı yapmış olan Seyfi Kurtbek de vardır. Subayların İnönü yönetimine olan eleştirileri, Türk Ordusu'nun İkinci Dünya Savaşı

⁵³⁷ Sıtkı Ulay, **27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına**, Ar Matbaası, İstanbul, 1968, s. 13.

⁵³⁸ İsmet Bozdağ, **Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor**, Truva Yayınları, İstanbul, 2006, s. 54.

döneminde son derece yıprandığı ve İnönü'nün de orduyu ihmal ettiği konuları üzerinde toplanmıştır. Bir başka sebep ise Ordu'da çok sevilen Mareşal Fevzi Çakmak'ın uzaklaştırılmasının olumsuz etkileridir. Çakmak'ın Demokrat Parti saflarına katılmış olması da Ordu'da İnönü aleyhinde ancak Demokrat Parti'nin lehine bazı düşüncelerin gelişmesine ortam sağlamıştır. Bu havaya bir de 1946 seçimlerinin dürüst yapılmadığı düşüncesi eklenince ortam iyice gerilmiştir.⁵³⁹ 1946 seçimlerinden sonra Demokrat Parti, Meclis'e girmiş ancak gerilimli hava devam etmiştir. Bu durum Ordu'daki genç subayları da etkilemiş ve bu subaylar arasında Demokrat Parti'ye haksızlık yapıldığı yönündeki kanı güçlenmeye başlamıştır. Bunun neticesinde de bazı subaylar, Demokrat Parti ileri gelenleri ile temasa geçip desteklerini iletmışlerdir. Bu kanaat neticesinde de *"ihtilal konuşmaları"* başlamıştır.⁵⁴⁰

Bundan başka Bekir Tünay'ın içinde olduğu bir olay oldukça dikkat çekicidir. Tam tarihi belli olmamakla birlikte 1949'un son aylarında Konya İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Muzaffer Tuğsavul'u bazı kurmaylardan oluşan bir heyet ziyaret etmiştir. Bu heyet *"İnönü 1950 seçimlerinde, doğru dürüst davranmazsa, seçimlerde hileye başvurursa bir darbe yapmak"* için bir teşkilat kurma yönünde konularını iletmışlerdir. Tuğsavul, bunun kendisi için bulunmaz bir fırsat olduğunu böyle bir hareketin başına geçip devletin önderliği için de yaşının çok uygun olduğunu belirtmiştir. Devamında Ordu'da darbe yapmak isteyenlerin sadece kendileri değil, başkalarının bulanabileceklerini söylemiştir. Bu durumun Türkiye'yi bir ihtilal ülkesi haline sokabileceğini ifade ederek böyle bir hareketin inkılapları zedeleyip, ülkeyi daha da geriye götüreceğinden bu teklifi duymamış olmayı yeğlediğini ifade etmiştir.⁵⁴¹

Fakat ordudaki genç subaylarda 1950 seçimlerinin de hile yolu ile yapılması endişesi yine de hakimdir. Bu sebeple bazı subaylar Bayar ve Menderes ile görüşerek

⁵³⁹Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları Gördüklerim, Duyduklarım, Bildiklerim**, Nilüfer Matbaacılık Tesisleri, İstanbul (yayın yılı yok), s. 90. (Seyfi Kurtbek, I. Menderes hükümetinde Milli Savunma Bakanlığı yapmıştır.)

⁵⁴⁰ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.60.

⁵⁴¹ Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları** s. 91-92.

onlarla birlikte olduklarını ve eğer İnönü seçim ile gitmezse müdahale edeceklerini taahhüt etmişlerdir.⁵⁴²

Samet Ağaoğlu'na göre ise 1946 -1950 arasında genç subaylar kendi aralarında bazı birlikler teşkil etmişler ve zaman zaman dağıttıkları beyannameler ile bekledikleri yeniliklerin Cumhuriyet Halk Partisi tarafından karşılanmayacağına inandıklarını belirtip yeni bir iktidar arzulamışlardır. Bu sebeple, Demokrat Parti'nin, iktidarı 1950 yılında devralmasını sevinçle karşılamışlardır.⁵⁴³

Alpaslan Türkeş de 1946 – 1950 yıllarında ordu içinde CHP iktidarını devirmek için bazı teşekküllerin hazır olduğunu söylemiştir. Hatta bu fikri 1941 yılına kadar geri götürmüştür. Buna göre 1942 – 1943 yıllarında Çorlu'da bir grup subay bir araya gelip İnönü idaresini devirmek için yemin etmişlerdi. Türkeş, yaptıkları planı *“devrin diktatörü ile dalkavukları 5 saat içinde toplanacaktı”* şeklindeki açıklamış ancak böyle bir müdahalenin ülke için intihar olacağından biraz daha beklenilmesini faydalı gördüklerini söylemiştir. O dönemde genç bir teğmen olan Türkeş, adının General M.T diye kodlandığı subayı ziyaret eden ihtilal grubu ile temasının olduğunu belirtmiştir. Bu temasta bahsi geçen Generalin yapılan ihtilal teklifini reddetmiştir. Ancak Türkeş, General ile aynı fikirde olmadığını ve memleketin her geçen dakika *“intihara gittiğini”* söyleyip bir darbe için vaktin tamam olduğunu savunmuştur. Türkeş, İnönü'nün orduyu ihmal ettiğini, İnönü ve efradının *“sırtı pek karnı tok iken”*, subayların ve milletin aç bırakıldığını savunmuştur. Ülkenin bir tek parti diktası altında olmasının ve yalnızca dalkavukların sözünün geçmesinin de İnönü ile Ordu arasındaki temel problemlerden biri olduğunu söylemiştir. Türkeş'e göre bu teşebbüslerden başka bir ihtilal teşebbüsü daha vardı. Ancak bu plan için tarihini tam olarak belirtmediği üç ayrı zaman üzerinde anlaşmanın yapılmış olduğunu fakat sonra son anda vazgeçildiğini ifade etmiştir. Planın iptal olmasında ise İkinci Dünya Savaşı etkili olmuştur. Diğer yandan bazı subayların İnönü'yü hiç sevmediğini, gördükleri

⁵⁴² Orhan Erkanlı, **Anılar-Sorunlar-Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 5. Orhan Erkanlı, 1957-1958 yıllarında gündemi epey meşgul eden 9 Subay hadisesinde Demokrat Parti'ye karşı bir darbe hazırlığı içinde yer aldığı iddiasıyla tutuklanan subaylar arasında bulunmaktadır.

⁵⁴³ Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru**, s. 189.

yerde selam vermekten bile kaçındıklarını ve İnönü'ye karşı kurulan Demokrat Parti'ye subayların da yardımcı olduklarını ifade etmiştir.⁵⁴⁴

Bu darbe planları ve teklifleri içinde şüphesiz en ilginç olanı Mareşal Fevzi Çakmak ile ilgili olanıdır. Burada Refik Koraltan'ın iddialarına bakmakta yarar olacaktır. Nitekim Koraltan, Celal Bayar ile birlikte tarihini belirtmediği bir gün Fevzi Çakmak'ın evine gittiklerini ve Çakmak'ın İnönü'ye karşı bir darbe teklifinde bulunduğunu iddia etmiştir. İnönü'nün koltuğunu bırakmamakta ısrar edeceğini söyleyen Çakmak, *"Takip edilen metot kısa zamanda gayeye ulaşmak için کافی değil. İnönü'yü yakından bilir ve tanırız. İktidarı meşru mücadele yoluyla teslim etmeyecektir. Ben şöyle düşünüyorum. Ya Diyarbakır'a ya da Edirne'ye gider, bir fırka askerin başına geçer, Çankaya'ya yürür bu belayı Milletin başından defederim"* demiştir. Koraltan, bu teklifin ardından nefes bile alamadıklarını belirttikten sonra Bayar'ın bu teklife karşı çıktığını ve *"... Biz bu Memlekette demokratik rejimi tesis etmek için çalışırken ve bu yolda sarsılan umumi nizamı tekrar tesise uğraşırken memleketi yeniden anarşiye mi sürükleyeceğiz? Tekrar Yeniçeri Ocağı'nın isyanlarını ihya mı edeceğiz?"* dediğini aktarmıştır. Fakat bu tartışma o gün orada son bulmamıştır. Celal Bayar ile Adnan Menderes'in, Mareşal'i Göztepe'deki evindeki ziyarette aynı konu açılmıştır. Bu kez Menderes ile Mareşal arasında şiddetli bir tartışmanın ortaya çıktığını vurgulamıştır.⁵⁴⁵

Çakmak, bu tekliflerini sadece Demokrat Parti kurucuları içinde yapmadığı gibi Menderes ile birlikte Cihad Baban'ı kabul ettiği bir gün, sözün Halk Partisi ile kavgasına geldiği zaman, Çakmak, *"Artık genç değilim ki! Genç olsaydım doğuya gider, sırtımı Kafkasya'ya varır, bir kolorduya sahip çıkardım. O zaman Ankara'dakilere bir tek emir yeterdi! Defolun! Kim dayanabilirdi? Seçimlerde oy çalmanın cezasını öylesine çekerlerdi."*⁵⁴⁶ demiştir. Fevzi Çakmak'ın İnönü'ye bu denli tepkili olmasını ise Zekeriya Sertel, İnönü tarafından emekliye ayrılmasının ardından Çakmak'ın İnönü'yü affetmediğini şeklinde açıklamıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Alparslan Türkeş, **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul 1977, s. 14, 15, 19-20.

⁵⁴⁵ Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar**, s.148-149.

⁵⁴⁶ Baban, **Politika Galerisi**, s. 148.

⁵⁴⁷ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Yaylacık Matbaası, İstanbul , 1968. s. 276.

Görülüyor ki gerek Demokrat Parti kurucularının yazdıkları gerekse Ordu mensuplarının anlattığına göre Parti'ye doğrudan ya da dolaylı olarak DP'ye birçok teklif yapılmıştır. Ancak bu planlar ya muhataplarında karşılığını bulmamış ya da ortam gereği harekete geçirilememiştir. Kesin olan bir konu ise Ordu içinde her an bir müdahaleye hazır bekleyen birçok grubun var olduğudur.

3.1.2. Demokrat Parti İktidarının İlk Yıllarında Ordu İle İlişkiler

Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra ortaya atılan bir iddia, siyasi gündemi son derece meşgul etmiştir. Bu iddiaya göre seçimlerin sonuçlarının belli olmasının ardından bir grup üst düzey subay, İsmet İnönü'nün yanına gelerek eğer istiyorsa seçimlerin iptal edilebileceğini söylemişlerdir. Metin Toker'ın aktardığına ve tarihi belli olmayan bir konuşmaya göre, İsmet İnönü bu iddiayı reddetmiş ve *“ne onlar böyle bir iş için bana gelebilirlerdi, ne de ben onlardan istekte bulunabilirdim”*⁵⁴⁸ şeklinde cevap vermiştir. İnönü, başka konuşmalarında da bu iddiayı reddetmiştir. Ancak devamında söyledikleri oldukça ilgi çekicidir: *“Bir Milli Orduyu harekete ne getirir, onu bilmek ve ordunun harekete geçilmesi istenmiyorsa onu yapmamak lazımdır.”* Metin Toker, daha sonra önceki bölümde bahsetmiş olduğumuz Cemal Yıldırım ile olan görüşmesinden aktardığına göre, eğer İsmet Paşa 1950 yılında iktidarı devretmeseydi o ve ona uyan subaylar karşı çıkacaktık dediğini yazmıştır.⁵⁴⁹ Fakat o dönemde subay olan Orhan Erkanlı ise bazı askerlerin İnönü'ye gelip DP aleyhinde bazı konuşmaların yapıldığını doğrulamıştır.⁵⁵⁰ General Sıtkı Ulay da Celal Bayar'ın yanından gelen bir arkadaşından aldığı bilgiye dayandırarak yaptığı yorumda, bazı komutanların İnönü'ye gittiğini ve seçimi iptal ettirmek için bazı konuşmaların yapıldığını belirtmiştir.⁵⁵¹

Şevket Süreyya Aydemir de iktidarın değişmesinden sonra Ordu'nun eski mensuplarının ya da İnönü'nün eski arkadaşlarından birkaç Generalin ziyaret yapmış

⁵⁴⁸ Toker, **Demokrat Partinin Altın Yılları**, s. 24.

⁵⁴⁹ Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s. 46.

⁵⁵⁰ Erkanlı, **Anılar-Sorunlar-Sorumlular**, s. 5.

⁵⁵¹ Ulay, **Harbiye Silah Başına**, s. 15.

olduklarını doğrulamıştır. Fakat bu ziyaretin nezaket ziyareti olduğunu gibi burada “Emrinizdeyiz Paşam” şeklinde bir konuşmanın olup olmadığı hakkında net bilgiler bulunmadığını söylemiştir. Eğer böyle bir girişim olmuşsa da İnönü’nün bunu kesin reddedip ve bu teşebbüsü sadece nezaket ziyareti olarak hatırladığını ihtimali üzerinde durmuştur.⁵⁵² Fakat Aydemir’in belirttiği bu olayda da tarih net değildir.

Bu haberlerin etkisiyle 6 Haziran 1950’de DP hükümeti Orduda geniş bir tasfiyeye girişmiştir. Başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere 15 General ve 150 Albay’ın emekliye sevk edilmiştir.⁵⁵³ İsmet Paşa bu gelişmeye “hiç kimse kendisine göre bir ordu yapamaz” şeklinde tepki göstermiştir.⁵⁵⁴

Resim XI : 7 Haziran 1950 Tarihli Ulus Gazetesi

Adnan Menderes ise konuyla ilgili olarak 13 Haziran tarihinde, henüz iktidarda bir ayı bile doldurmamışken CHP’nin Ordu’yu tahrik ettiğini ve bundan dolayı bazı zorunlu değişikliklerin olduğunu ifade etmiştir. Menderes’e göre Demokrat Parti’nin demokrasiyi sağlamlaştırma gibi bir düşüncesi olmasına rağmen CHP’nin başındaki “*iktidar hastaları*” şimdiden saldırıya başlamışlardı.⁵⁵⁵

⁵⁵² Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 46.

⁵⁵³ Talip Kabadayı-D. İnce Erdoğan –Hüseyin Üreten- Gülay Gündeay, **Türk Tarihinde Menderes**, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, s. 241.

⁵⁵⁴ Toker, **Demokrat Partinin Altın Yılları**, s. 43.

⁵⁵⁵ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 194.

3.1.3. Demokrat Parti'nin İktidar Yıllarında Ordu İçinde Hoşnutsuzluğun Ortaya Çıkışı ve Oluşmaya Başlayan İhtilal Grupları

3.1.3.1. Hoşnutsuzluğun Sebepleri

Demokrat Parti iktidarı her ne kadar başlangıçta küçük rütbeli subaylar tarafından desteklenmişse de bu durum bir müddet sonra değişmeye başlamıştır. Subaylar arasında ilk hayal kırıklığı, Adnan Menderes'in bakanlar kurulunu açıklamasıyla yaşanmıştır. Milli Savunma Bakanlığı'na Emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'in getirilmesi Generallerin tepkilerine neden olmuştur. Nitekim bir Albayın önünde selam durmak onlara “ağır” gelmiştir.⁵⁵⁶ Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman'ın, Milli Savunma Bakanlığı için bir sivilin getirilmesi fikri kabul edilmediği gibi, Seyfi Kurtbek'in Enver Paşa'nın çalışma masasını odasına getirmesi de tepkiyle karşılanmıştır.⁵⁵⁷ Bunlara ek olarak 1950 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın, Milli Savunma Bakanlığı emrine verilmesi de geniş yankılar uyandırmıştır. Bakan karşısında esas duruşa geçip yine Bakan kapısında bekletilip arkasında yürüyen Genelkurmay başkanları “üzülerek seyredilmiş” ve bu durum hazmedilmemiştir.⁵⁵⁸

Ordu'nun Demokrat Parti ile arasının açılmasının sebepleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Subaylar arasındaki geçim darlığı, bazı Demokrat Partili milletvekillerinin yerinde olmayan konuşmaları ve ordunun ihmal edildiği kanısı subaylar ile Demokrat Parti ilişkilerini zedelemeye başlamıştır.⁵⁵⁹ Demokrat Partili Ahmet Kocabaş'ın mecliste yaptığı konuşması ise önemli bir örnektir. Kocabaş, subayların yanına verilen hizmet erleri ile ilgili olarak söylediği “*hizmet erlerini subay hanımlarının koynundan çıkaracağız*” sözleri aile namusuna yönelik olarak algılanmış ve hafızalardan silinmeyerek Demokrat Parti aleyhinde biz iz olarak kalmıştır.⁵⁶⁰ Ancak Demokrat Parti bu konuşmasından dolayı Çorum Milletvekili olan Ahmet Kocabaş'ı tenkit edip Parti'den çıkarmış, bunun üzerine de Kocabaş, CHP'ye

⁵⁵⁶ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 66.

⁵⁵⁷ Ercüment Yavuzalp, *Menderes ile Anılar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 81.

⁵⁵⁸ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 69.

⁵⁵⁹ Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 189-190.

⁵⁶⁰ Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, s. 68.

geçmiştir.⁵⁶¹ Ancak bu durum subaylar nezdinde CHP aleyhinde bir durum oluşturmamıştır.

Bunlardan başka Menderes’e atfedilen ve tarihi belli olmayan bir konuşmada TSK için “*Battalgazi ordusu*” “*Ben orduyu yedek subaylarla bile yönetirim*” sözleri de subayların tepkisini çekmiş ve bu sözler Ordu’da kulaktan kulağa dolaşmıştır.⁵⁶²

Bunun yanı sıra Kore’ye gönderilecek birliğin büyüklüğünün saptanmasında dönemin Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut’un devre dışı bırakılması da tepki çeken başka uygulamalar arasındadır.⁵⁶³

Öte yandan Genç Subay Pilotlar Birliği’nin 1 Ocak 1951 tarihli beyannamesi de Ordu’da bazı tepkilerin olduğunu açıkça gözler önüne sermesi bakımından çok önemlidir. Nitekim 1 nolu beyannamede Hava Kuvvetleri’nin bir “*koma*” halinde olduğu ve bu kurumun amacına uygun bir hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Seslerini teknik bilgisi olmayan komuta kademesine duyuramadıklarını ifade eden bildiride, subaylar kısa bir süre sonra vazife alacakları uçakların düşman ile mukayese bile edilemeyecek kadar teknik açıdan noksan olduğu da belirtilmiştir. Birliğin siyasi bir amacının olmadığına da aktarıldığı beyannamede komuta kadrosu da fazlasıyla eleştirilmiştir. Çözüm olarak ise geniş bir tasfiye hareketi ve geçim şartlarında iyileştirme, teknik yenilikler ve İngiliz ya da İsveç sosyalizmine benzer bir rejim önerilmiştir. Aksi takdirde kendilerini “*Babaialı Baskını*” yapan subaylardan bile daha güçlü olduklarını ifade eden tehdit iması da vermişlerdir.⁵⁶⁴ Ordudaki subayların DP’ye tepkili olmalarında 1957 seçimlerinden devletin iktisadi ve ahlaki çöküntüde olduğu düşüncesi de etkilidir. Bu durumlar subay arasında endişeye neden olmuş ve bazı gruplar bir araya gelerek, ne oluyoruz? ve neler oluyor? gibi sorular sormaya başlamışlardır. Bu grupların yoğunluk merkezleri ise Ankara, İstanbul ve Erzurum’dur. İstanbul’daki ilk yayılma 3. Kolordu Zırhlı Tugay ve Harp Akademisi Kumandanı Tümgeneral Kani Akman’ın göreve gelmesiyle başlamış ve yapılan toplantılarda Hükümet’in ikaz yolları da aranmıştır.⁵⁶⁵

⁵⁶¹ Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 189.

⁵⁶² Sami Küçük, *Rumeli’de 27 Mayıs’a*, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65.

⁵⁶³ Yavuzalp, *Menderes ile Anılar*, s. 83.

⁵⁶⁴ Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 191-194.

⁵⁶⁵ Ulay, a.g.e, s. 54.

Ordu içerisinde Demokrat Parti aleyhinde düşünceler 1960 yılına kadar artarak devam etmesindeki bir başka etken de yüksek komuta atamalarında iç ve dış siyasi etkenlerin hakim olduğu düşüncesiydi. Rüşti Erdelhun'un Amerika'nın isteği ile Genel Kurmay Başkanı olduğu, Orgeneral Tekin Arıburun'un da Hava Kuvvetleri Komutanı olmasında Demokrat Parti'den Milletvekili olan eşi Perihan Arıburun'un etkili olduğu söylentileri subaylar arasında tepkilere neden olmuştur.⁵⁶⁶

3.1.3.2. Hazırlanmaya Başlanan İhtilal Birlikleri

Demokrat Parti'ye ilk ihtilal fikrinin belirişinin 1954 yılında olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda farklı birlikler ortaya çıkmış ve 1957 itibariyle de bu örgütler, tek bir amaç etrafında birleşmeye başlamışlardır.

3.1.3.3. Talat Aydemir'in Girişimleri Ve Faruk Güventürk'ün Komitesi

Demokrat Parti iktidarına karşı TSK içinde ön de gelen subaylardan olan Talat Aydemir, 1954 yılında memleketin gidişatının iyi olmadığını düşünen subayşar arasındadır. Aydemir, sebeple bazı subay arkadaşlar ile iş birliği yapıp iktidarı devirmek için zemin aramış fakat kendisi gibi düşünen kimseyi bulamamıştır.⁵⁶⁷

Kasım 1954'te ise Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dünder Seyhan Tuzla Uçaksavar Okulu'nda bir örgüt kurma kararı almışlardır. Kısa sürede Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Turan Orhan ve Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşçuoğlu'nun girdiği örgütün ilk toplantısında Dünder Seyhan Genel Sekreter olmuştur. Ardından Necati Ünsalan, Galip Yiğitgüden ve Suat Çöle gibi yüzbaşı rütbesindeki isimlerin de katılımıyla bu genç subaylar oluşmaya başlamıştır.⁵⁶⁸

Bir başka örgütlenme ise 1955 yılındadır. Harp Akademisi'nde Binbaşı Faruk Güventürk ile görüşen Orhan Kabibay, ülkede ihtilal örgütü kurulması

⁵⁶⁶ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet yayınları, İstanbul, 1985, s.70.

⁵⁶⁷ Talat Aydemir, **Talat Aydemir'in Anıları**, Tan Matbaası, İstanbul, 1968, s. 23.

⁵⁶⁸ Dünder Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s.42-46.

zorunluluğundan bahsetmiş ve birlikte bir örgüt kurmayı teklif etmiştir. Güventürk'ün kabul etmesiyle bu kez Harp Akademisi'nde örgütlenme çalışmaları başlamıştır.⁵⁶⁹ Örgütün lideri Faruk Güventürk'tür. Komitede Orhan Kabibay, Dünder Seyhan, Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak, Nuri Hazer, Şükrü İlkin ve Ahmet Yıldız gibi subaylar üye olmuşlardır. Yaptıkları bir toplantıda da komitenin amacını net bir şekilde ortaya koyan Güventürk, *"Bu komite bir ihtilal komitesidir. Bunun sonunda, baş verip, baş almak vardır."* demiştir.⁵⁷⁰

Bu sıralarda Talat Aydemir başkanlığında da ayrı bir komite. 1956 yılında oluşturulmuştur. Bu komitenin 1956 Eylül ayındaki toplantısında Ordu'da yapılması gereken yenilikler düşünülmüş ve bunun için hep beraber çalışma kararı alınmıştır. Aynı zamanda daha fazla üyeye ulaşmanın gereği üzerinde de durulmuştur. Mart 1957'de yapılan toplantı ise ihtilale karar verilmesi açısından çok önemlidir. Bu toplantıda bulunan isimler; Talat Aydemir, Refet Aksoyoğlu, Halil Kayalı, Fahamettin Ermutlu, Rauf Gökçe, Orhan Kabibay, Ahmet Yıldız ve Dünder Seyhan'dır.⁵⁷¹ Ahmet Yıldız ve Dünder Seyhan kendi komitelerinin de izniyle bu komitenin toplantılarına katılan isimler arasındadırlar.⁵⁷²

Memleketin gidişatının kurtarılması için yapılacak olan ihtilal planları ise; komiteyi genişletmek, komiteye alınacak kişilerin vasıflarını ve usullerini belirlemek, bu kişilerin kilit noktalara yerleştirilmesi ve bu noktaların tespiti, haberleşme ağının kurulması, komitedeki arkadaşların *"felakete uğraması karşısında"* yapılacak maddi yardımların tespiti, ihanet edenlere verilecek ceza, uyulması gereken genel kurallar ve ordunun kalkınması için ihtiyaç duyulacak hususların tespiti üzerinde durulmuştur.⁵⁷³

Sonrasında ise Aydemir ve Güventürk'ün komiteleri birleşme kararı almıştır. Yapılan ilk toplantıda da kendine oy veren Talat Aydemir dışında tüm üyelerin oyunu alan Güventürk komite başkanı seçilmiş, Dünder Seyhan da Genel Sekreter olmuştur. Bu sırada Ankara'da Sadi Kocaş'ın teşkil ettiği farklı bir komitenin varlığı anlaşılmış ve birleşme çabasına geçilmiştir. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Faruk

⁵⁶⁹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul 2004, s. 76.

⁵⁷⁰ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 317.

⁵⁷¹ Aydemir, **Talat Aydemir'in Anıları**, s. 31.

⁵⁷² Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 318.

⁵⁷³ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 31.

Güventürk'ün de bir ihbar ile 9 Subay Olayı kapsamında 26 Aralık 1957'de tevkif edilmesi ile komitenin faaliyetleri durmuştur.⁵⁷⁴

3.1.3.4. Sadi Koçaş ve Osman Köksal'ın Komiteleri

1955 yazında dikkat çeken bir isim de daha sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilecek olan ve Cemal Gürsel'in ihtilalcilerin koruyucusu olmasında etkili olan Sadi Koçaş'tır.⁵⁷⁵ Koçaş'ın kurduğu örgütün ilkeleri ise; örgütte bulunan kimse, arkadaşının ismini başkasına açıklamayacak, evrak bulundurulmayacak, siyasi parti ve politikacılarla temas edilmeyecek ve örgüt lideri yüksek rütbeli olacaktır. Örgütün amacında ise kan dökmemenin yanı sıra idareye el koymamak olduğu vurgulanmıştır. Mevcut iktidarı devirmeyi hedefleyen bir ihtilal grubu oluşturup idareye el koymama kuralının yarattığı çelişki ise bir örgüt doğasına aykırıydı. Bu karmaşa içerisinde de Koçaş'ın örgütü etkinlik göstermeden dağıldı. Ancak, Koçaş, 9 Subay Olayı'ndan sonraki yeni gruplar arasında yerini almıştır.⁵⁷⁶

Bu örgütlerden başka bir de Osman Köksal'ın bir ihtilal grubu vardır. Son derece etkin olan bu grup, 1957 yılında Talat Aydemir, Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu ile birleşerek önemli bir güç elde etmiştir. Ancak bu gruplarda 9 Subay Olayı'nın patlak vermesiyle bazı endişeler ortaya çıkmıştır. Bu endişelerin en büyüğü ise bir baş bulma sorunudur. Bu baş kişi kilit bir mevkide olmalı ve istenilen tayinleri yapmalıydı. İşte bu sırada fırsat 1959 yılında Sadi Koçaş'ın Cemal Gürsel'le birlikte Almanya gezisine çıkmasıyla belirivermiştir. Nitekim burada Koçaş, Gürsel'e açılmak imkanını bulmuştur. Böylece Gürsel'in direktif veren bir lider olmaktan ziyade istenilen tayinleri yapan bir koruyucu olması sağlanmıştır. Bu vesileyle Gürsel'in ihtilalci grupların oluşmasında fiili bir katkısı olmasa da sonradan yardımcı oluşu önemli bir aşama olmuştur.⁵⁷⁷

Ordu'daki küçük büyük tüm gruplar artık darbe yapmak için gün saymaya başlamışlardı. Talat Aydemir de yaptıkları bir toplantıda 29 Ekim 1957 tarihinde darbe

⁵⁷⁴ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 318.

⁵⁷⁵ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 319.

⁵⁷⁶ Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri**, s. 78-79.

⁵⁷⁷ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 320.

yapma fikri üzerinde durmuştur. Onlara göre 1957 seçimlerinde Demokrat Parti kesinlikle seçimi kaybedecek ama iktidarda kalmak konusunda diretecekti. Bu durumda kendilerine de darbe yapmak için uygun zemin ortaya çıkacak ve 29 Ekim günü zırhlı birlikler şeref tribünü önünden geçerken bu töreni izleyen devlet erkânı tutuklanacaktı. Ancak 29 Ekim tarihinden iki gün evvel yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'nin kazanması bu planları bozmuştur.⁵⁷⁸

3.1.4. İsmet İnönü'ye Götürülen Darbe Teklifi

1957 seçimlerinden kısa bir süre önce darbe yapmayı düşünen ancak kendilerinde memleket, idare edecek tecrübe bulunmadığını bilen komiteci subaylar bu eksikliği CHP ile ortaklaşa hareket ederek gidermeyi düşünmüşlerdir. Bu harekette İsmet İnönü kilit rolü üstleneceğinden Albay Faruk Ateşdağlı'nın, İnönü ile teması geçmesine karar verilmiştir. Ancak İnönü ile yüz yüze temasa geçemeyen Ateşdağlı, örgütlenmeyi ve amaçlarını İnönü'nün yakın arkadaşı CHP'li Faik Ahmet Barutçu'ya açıp gelecek yanıtı beklemeye başlamıştır. Ancak İsmet İnönü gönderdiği cevapta CHP'nin 1957 seçimlerini kazanacağına kesin gözü ile baktığından askerlerin bu işe karışmasını istemeyip teklifi reddetmiştir.⁵⁷⁹ Ayrıca *“bu örgütten benim haberim olmasın”* demiştir.⁵⁸⁰ İnönü bu şekilde davranarak teklifi kabul etmese de kimseyi ihbar etmemiştir. Burada bu teklifi yapanların ciddiye alınmadığı mı yoksa bir ağız yoklaması şeklinde değerlendirildiğinden dolayı mı harekete geçilmemiştir, bu konu hakkında bir bilgi yoktur. Daha önce belirtildiği üzere Demokrat Parti'nin muhalefette olduğu dönemde Celal Bayar'a yapılan darbe teklifinde de herhangi bir ihbar yapılmamıştır.

⁵⁷⁸ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s. 124.

⁵⁷⁹ Seyhan, **a.g.e.**, 63,64.

⁵⁸⁰ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.82.

3.1.5. 1957 Seçimlerinden Hemen Sonrasında Orduda Patlak Veren İlk Darbe Teşebbüsünün Ortaya Çıkışı: 9 Subay Olayı

29 Ekim’de darbe yapmak için kurulan plan gerçekleşmeyince, planı yapan subaylar kendilerine bir lider aramaya başladılar. İnönü ile kurmak istedikleri temas reddedilince Faruk Güventürk tarafından Demokrat Partili Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’in olası bir darbeye başa geçmesi için teklif yapılmıştır. Ergin, Güventürk’e haklı olduklarını ancak kendisinin bu işi başaracak kapasitede olmadığını söylemiş ve isterseniz siz yapın demiştir.⁵⁸¹ Demokrat Partili bir bakana götürülen bu teklifin ihbar edilmemesi son derece şaşırtıcı olduğu gibi DP içerisinde açıkça bir ihanet olduğunu gözlemlemek yerinde olacaktır.

Görüşmenin ardından Ergin, İstanbul’a Menderes’in yanına gittiği sırada Samet Kuşçu adından bir subayın ihbarıyla 9 Subay Olayı patlak vermiştir.⁵⁸² Böylece seçimlerin sonuçlanmasından kısa bir süre sonra siyasi kulislere ordu içinde bir grup subayın darbe planları yaptıkları gerekçesiyle tevkif edildikleri haberleri dolaşmaya başlamıştır. Yabancı basında da konu ilgi görünce Hükümet, 16 Ocak 1958’de resmi bir açıklama yapma gereği duymuş ve haberi doğrulayarak 9 subayın tutuklandığını bildirmişti.⁵⁸³ İktidar ise konu ile ilgili olarak yayın yasağı koydurmuştur. Böylece bir aya yakın bir zaman böyle bir olayın olduğunu pek kimse öğrenememiştir. Yapılan Yargılama sonunda ise dokuz subaydan sekiz tanesi beraat ettiği gibi darbe ihbarını yapan 9. subay olan Samet Kuşçu iftira suçundan tutuklanmıştır.⁵⁸⁴

Burada, Samet Kuşçu’nun kimliğine ve ihbarı sonrasında yaşanan gelişmelere göz atmak yararlı olacaktır. Samet Kuşçu o dönemde Kurmay Binbaşı idi.⁵⁸⁵ Refik Koraltan’a göre, Koraltan’ın oğlu, Suriye’nin ilk Cumhurbaşkanı olan Suphi Bereket’in kızı ile evliydi. Kuşçu ise Bereket ailesinin yakın dostuydu. Kuşçu, bu yakınlıktan dolayı ordudaki hareketlenmeyi Suphi Bereket’in eşi olan Halide Hanım’a anlatmıştır. Halide Hanım da derhal bu gelişmeleri Koraltan’a bildirmiştir. Böylece

⁵⁸¹ Birand-Dündar-Çaplı, **a.g.e**, s. 126

⁵⁸² Birand-Dündar-Çaplı, **a.g.e**, s. 126.

⁵⁸³ Eroğul, **a.g.e**, s. 157.

⁵⁸⁴ Toker, **a.g.e**, s. 45.

⁵⁸⁵ Toker, **Demokrasiden Darbeye 1967-1960**, s. 47.

Koraltan'ın haberi Celal Bayar ve Menderes'e vermesiyle ortaya çıkmıştır. Fakat Menderes'in bu iddiaları asılsız bulması yüzünden üzerine gidilmeden kapanmıştır.⁵⁸⁶

Diğer taraftan, olayın farklı anlatımları da vardır. Buna göre Samet Kuşçu, ilk olarak İstanbul eski Merkez Komutanı olan Kazım Demirkan Paşa'nın yanına gitmiş ve 1957 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olan Cemal Yıldırım'ın Ordu içerisinde CHP lehine bir darbe hazırlığı içinde olduğundan bahsetmiştir. Kuşçu, Yıldırım'ın akademide hocası olduğundan dolayı kendisine güvenerek bu bahsi açtığını söylemiştir. Bunun üzerine Kazım Paşa, Kuşçu'nun anlattıklarını bir kağıda dökmesini istemiştir. Kuşçu, 20 aralık 1957'de Demokrat Parti milletvekili Mithat Perin'in yanına giderek gelişmeleri ona da aktarmış ve elindeki subayların listesini kendisine vermiştir. Fakat Mithat Perin, Adnan Menderes'e ulaşamamıştır. Bir gün sonra ise Kuşçu'ya telefonla ulaşılmış ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'in kendisi ile görüşeceğini bildirmiştir. Ardından Namık Gedik, Samet Kuşçu ve Kazım Demirkan toplantı yapmışlar ve Kuşçu'ya, evinde bir dinleme makinası ile hazırlanmasını ve ihpar ettiği subaylar içinden İlhami Barut'u evine çağırıp gizlice ses kaydı yapmasını önermişlerdir. Kuşçu, bunu kabul etmiş İlhami Barut'u evine davet etmiştir. Teklifi kabul eden İlhami Barut, Kuşçu'nun evine gidip yarım saat kaldıktan sonra çıkmıştır. Bu sırada eve giren polisler ses kayıt cihazını almışlar İçişleri Bakanı Namık Gedik'e teslim etmişlerdir. Odada bulunan Namık Gedik, Şemi Ergin, Samet Kuşçu, Emniyet Müdürü Hayrettin Nakipoğlu ve birkaç polis kayıtları dinlemeye çalıştıklarında kayıtlar bozuk çıkmıştır. Ayrıca kayıtlarda çoğunlukla Samet Kuşçu'nun sesi vardır. İlhami Barut'un sesi ise son derece boğuktur. Fakat kaydın bir yerinde Barut'un "*Ya hu burası Suriye mi?*" demesi Samet Kuşçu'nun ihbarı ile tamamen ters düşen bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan odadaki polis memuru ise ses kayıt cihazını odaya koyduğunda mükemmel çalıştığını söylemiştir.⁵⁸⁷

Demokrat Parti Milletvekili Rıfkı Salim Burçak da 9 Subay Olayı'nı DP için o ana kadar hiç kimsenin düşünemeyeceği hayati derecede önemli bir olay olarak nitelemiştir. 10 Ocak 1958 Cuma günü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda bu darbe girişimi ele alınmıştır. Menderes, üniversiteler kanunu ile ilgili yapılacak kanun değişikliğinden bahsettiği sırada

⁵⁸⁶ Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar**, s. 39.

⁵⁸⁷ Toker, **Demokrasiden Darbeye 1967-1960**, s. 47-50.

Bayar'ın araya girmiş ve *"Bu meselelere girmeden önce İstanbul'da cereyan eden soruşturma hakkında bilgi verilirse, meseleyi henüz işitmemiş olan arkadaşlarımız da öğrenmiş olurlar"* dediğini aktarmıştır. Rıfki Salim Burçak, böylesine önemli bir konu ortada varken Başbakan'ın bundan bahsetmemesini hiç anlam verememiştir. Yeniden sözü alan Bayar, *"Ben, seçimlerden önce ve seçimlerden sonra defalarca, memleketin durumunun normal olmadığını arkadaşlarıma söylemiştim. Gerek partimiz ve gerek milletimiz bakımından memleket bugün artık normal tedbirlerle idare edilemez. Normal tedbirlerle idare edilirse memlekete zarar gelir demiştim. Gene diyorum; enerjik hareket etmek lazımdır."* İfadelerini kullanmıştır. Menderes, olayı Namık Gedik'in anlatmasını istemiştir. Gedik konuya seçimlerden önce gelen imzasız bir mektupta hükümet darbesi ihbarından söz ederek başlamıştır. 9 Subay Olayı ile ilgili olarak da Samet Kuşçu'dan bahsetmiş ve Kuşçu'nun Milli Savuma Bakanı Şemi Ergin'in mutlak itibarına sahip olduğunu vurgulamıştır. Ardından, Samet Kuşçu, Şemi Ergin ve Kazım Paşa ile yaptığı toplantıdan da bahsetmiştir. Kuşçu'nun anlattığı darbe planına göre Cumhurbaşkanı'nı Şale Köşkü'nde basılacak ardından Başbakan da tutuklanacak, şayet itiraz ederse de öldürülecekti. Devamında da Radyo Evi, Elektrik Dağıtım Fabrikası ele geçirilecek, Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanının ağzı ile toplantıya çağrılacak ve Yeşilköy'e iner inmez tutuklanacaklardı. Bu planı anlattıktan sonra Kuşçu hakkındaki görüşünü de söyleyen Gedik, Kuşçu'nun suikastçilerin başında olduğunu fakat komploya dahil bulunan arkadaşı Yüzbaşı Kazım'ın Ankara'ya geldiğinde onu ihbar etmesinden şüphelendiği için ilk adımı kendisi atmış ve bu sayede işten sıyrılmak istemiştir.⁵⁸⁸ Ancak, daha önce darbe liderliği teklifi yapılan Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ise bu toplantıda, orduda bir darbe hazırlığının olmadığını savunmuştur.⁵⁸⁹

Samet Ağaoğlu'na göre Menderes ve Namık Gedik 9 Subay Olayı'nın, Ordu ile asla alakası bulunmayan münferit bir teşebbüs olarak görmüşlerdir. Ayrıca yapılan araştırmanın da fazla bir şey göstermediğinden bu olayı büyütmenin ordunun iktidara karşı olduğu kanaati doğurmasından çekinmişlerdir. Bu görüşe Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in de katılmış ancak, Bayar'ın meseleyi iyice araştırmak lazım geldiğini ve tecrübeleri neticesinde bu hareketin üç beş subay ile sınırlı olamayacağını

⁵⁸⁸ Burçak, **10 Yıllık Anıları**, s. 526- 528.

⁵⁸⁹ Birand-Dündar-Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, s. 126.

savunmuştur.⁵⁹⁰ Celal Bayar bir başka toplantıda da bu meselenin çok ciddi olduğunu ve sadece dokuz subay ile sınırlı olduğunu düşünmenin yanlışlığını yine vurgulamıştır. konuşmasında İstanbul’da cuntacıların kök saldıgını da vurgulayan Bayar, bunların tüm yurdu sarabileceğinden bahisle Menderes ve Bakanlara uyarılarda bulunup gereken kanuni müdahalelerin yapılmasını istemiştir. Ancak zaman geçtikçe bu olay sıcaklığını kaybetmiştir.⁵⁹¹

Bu sırada General Arif Onat tarafından yapılan soruşturma neticesinde tutuklama kararı çıkmıştır. Haberi alan Kuşçu kaçmış ve Amerikan Konsolosluğu’na iltica talebinde bulunmuştur fakat Amerikalıların Hükümete bildirmeleri üzerine tutuklanmıştır. Tutuklanan diğer subaylar ise, Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Stajyer Yarbay Faruk Güventürk, Kurmay Albay Raci Aşkın, Kurmay Stajyer Binbaşı Ata Tan, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Yüzbaşı Kazım Özfirat’tan oluşuyorlardı.⁵⁹²

Tutuklamaların ardından Orgeneral Cemal Tural riyasetinde bir mahkeme kurulmuştur.⁵⁹³ Yapılan incelemeler sonucunda Samet Kuşçu iki yıl hapse mahkum olmuş diğer sekiz subay ise serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda askeri mahkeme Samet Kuşçu’nun Ordu’dan atılmasına da karar vermiştir.⁵⁹⁴ Kuşçu’nun tutuklanma gerekçeleri arasında ise dikkate alınan hususlar; suçun devlet ve hükümet büyüklerine yönelik olması, kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri’nin itibarını sarsıcı niteliği, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi’ni istihdaf edici bulunması, silahlı kuvvetler mensuplarının morali üzerinde olumsuz etkisi, Dünya’nın ve Ortadoğu’nun buhranlarla ve askeri hükümet darbesiyle sarsıldığı bir zaman içine rastlaması şeklinde sıralanmıştır.⁵⁹⁵

Başbakan, 18 Ocak 1959 günü Demokrat Parti Genel Kurul’unda yaptığı konuşmada Cemal Yıldırım’ın suçlu olduğuna kendi adı kadar emin olduğunu fakat askeri mahkemenin bu işi, duyulmasının zararlı olacağı gerekçesiyle kapattığını

⁵⁹⁰ Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, s. 142.

⁵⁹¹ Birand-Dündar-Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, s. 129.

⁵⁹² Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 529.

⁵⁹³ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 426.

⁵⁹⁴ “Subaylar Serbest” **Cumhuriyet**, 26.11.1958, S. 12.334. s.1,4.

⁵⁹⁵ “Dokuz Subayın Sekizi Beraat Etti.” **Milliyet**, 26.11.1958, S.3069. s.1,4.

söylemiştir. Emin Kalafat'ın bu şekilde daha hayırlı olduğunu söylemesi üzerine Menderes, “*hayır daha hayırlı olmamıştır*” yanıtını vermiştir.⁵⁹⁶

Celal Bayar, Adnan Menderes'in siyasi hayatında iki yerde gevşeklik etmesiydi 27 Mayıs'ı yaşamayacaklarını söylemiş ve birincisinin 9 Subay Olayı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim, Menderes, Bayar ile konuşmak üzere Çankaya Köşkü'ne geldiğinde Bayar, 9 Subay Olayının daha da derinleşmesini istemiş ve bu şekilde ordunun ne istediğini anlamaya çalışacaklarını belirtmiştir. Fakat Bayar'a göre, Menderes hem bu konunun örtbas edildiğini biliyor hem de bu davranışı adeta arkalıyordur. Çünkü Menderes'in korktuğu şey, Ordu'nun Demokrat Parti'ye karşı olduğu algısının meydana çıkmasıdır. Bu yüzden tahkikatın daha da derinleşmesi bir yana “*küllenmesinden*” bile memnundur.⁵⁹⁷ Çünkü Menderes, politikaya karışmayacağı inancı sebebiyle temel bazı araştırmalara girmemiştir.⁵⁹⁸ Bayar, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ile yaptığı görüşmede mahkemen çıkaran kararın tatmin edici olmadığını vurgulamış fakat Erdelhun'un *yapacak bir şey yok* demiştir. Celal Bayar, Menderes'in “*gevşeklik gösterdiği*” ikinci hususun ise Şemi Ergin'in istifa etmesi üzerine Milli Savunma Bakanlığı'na getirilen Ethem Menderes ile alakalı olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁹

Öte yandan 9 Subay'ın önemli isimlerinden olan Orhan Erkanlı, Samet Kuşçu'nun ihbarını ihanet olarak nitelemiştir. Nitekim bu ihbar ile kurdukları örgütün önemli halkalarından birisi kopmuş ve bir çok arkadaşı tuklanmıştır. Erkanlı, sorgulanmasında ise kendisi gibi diğer arkadaşlarının da hiçbir şekilde baskıya boyun eğmediklerini ve ağızlarından bir şey kaçırmadıklarını söylemiştir. Bu olayın açığa çıkması örgüt içindeki subayları paniğe uğratmış ve her an tutuklanmak korkusu ile yaşamışlardır. Nitekim bundan dolayı örgüt üyeleri, faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmışlardır.⁶⁰⁰

9 Subay ise sadece 9 kişiden ibaret değildir. Nitekim ihtilalden sonra başa geçecek olan Milli Birlik Komitesi üyelerinin bir çoğu bu subaylarla beraberdirler.

⁵⁹⁶ Burçak, **10 Yılım Anıları**, s. 531.

⁵⁹⁷ İsmet Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s. 133-134.

⁵⁹⁸ Bozdağ, **Başvekilim Menderes**, s. 120.

⁵⁹⁹ Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk**, s. 133-134.

⁶⁰⁰ Erkanlı, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, s. 12-13.

Demokrat Parti'ye karşı bir darbe fikrinde birleşen sayıları hızla artan bu subaylar arasında iktidara olan nefret ise inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Öyleki tümenlerinin senelik atışlı tatbikatında pilotlardan bazıları kendi aralarında konuşarak bu bombayı nereye atalım? Menderes'e mi atalım şeklinde konuşmalar bile yapılmıştır. Öte yandan Kurulan teşkilatlarda bazı üyeler, hükümet başlarının Park Otel'de basılarak taşlı çuvalar içinde denize atılmaları gerektiğini savunanlar bile vardır.⁶⁰¹

Demokrat Parti'ye muhalif olan basının 9 Subay Olayı'na yaklaşımı subaylara iftira edildiği şeklindedir. Kim Dergisi, 9 Subay Olayının ortaya çıkmasından yaklaşık bir yıl sonra 5 Aralık 1958 tarihli sayısında subayların beraat etmelerini adaletin yerini bulduğu şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca, derginin kapak fotoğrafı "*Sönen Balon*" alt başlığı adı altında beraat eden askerlerden seçmiştir.⁶⁰²

Resim XII: Kim Gazetesi'nin 5 Aralık 1958 Tarihli Sayısında 9 Subay Davası

⁶⁰¹ Ulay, *Harbiye Silah Başına*, s. 56.

⁶⁰² "Sönen Balon" *Kim*, 05.12. 1958, S.28. s.17.

1958 yılında CHP’li bazı milletvekillerinin çıkardığı Kim dergisi, 9 Subay Olayına fazlasıyla eğilmiş ve davanın düşmesinden solayı memnuniyetini bu şekilde ifade etmiştir.

Ancak ülke, adım adım ihtilale doğru giderken duymak isteyenler için 9 Subay Olayı önemli bir işaret olmuştur.⁶⁰³ Ancak bu olay hak ettiği titizlik ile araştırılmamıştır.

3.2. Tahkikat Komisyonuna Kadar Muhalefet ve Basın İlişkileri

3.2.1. Irak’ta Yaşanan Darbe ile Lübnan-Ürdün Olayları ve Türkiye Üzerinde Etkisi

14 Temmuz 1958 günü Türkiye’de İran, Irak ve Pakistan Devlet Başkanları’nın katılacağı Bağdat Paktı toplantısı yapılacaktı. Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa, toplantı için yola çıkacakları sırada patlak veren ihtilal ile isyancılar tarafından öldürüldüler.⁶⁰⁴ Bu durum muhalefetin ihtilal metodlarıyla hareket ettiğini düşünen Demokrat Parti’yi, Türkiye’ye örnek teşkil edeceği endişesiyle derinden etkilemiştir. Parti yöneticilerine göre Irak’ta gerçekleşen darbe dış destekli yıkıcı bir faaliyetti. Ancak, muhalefete göre istibdat ve baskı yönetimine karşı yapılan bir ayaklanmaydı.⁶⁰⁵ Muhalefetin, Menderes’i çoğu zaman siyasi baskılar uyguladığı gerekçesiyle eleştirmesi ve Irak yönetimi ile Türkiye arasında bu yönde bazı paralellikler kurmaları Irak Darbesi’nin, Menderes üzerinde bir ihtilal fobisine sahip olmasına neden olmuştur.⁶⁰⁶ Fakat bu olaydan sonra Menderes, muhalefet üzerindeki baskılarını daha da arttırma yoluna gitmiştir.⁶⁰⁷

Irak darbesinden bu yönden etkilenen ülke ise yalnızca Türkiye değildir. Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun’u da kendi ülkesine örnek olabileceği düşüncesiyle endişelendirmiştir. Bunun üzerine Chamoun yerini sağlamlaştırmak için

⁶⁰³ Ömer Lütfü Erol, **Asker-Devrim-Darbe**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 134.

⁶⁰⁴ Eroğul, **a.g.e**, s. 159.

⁶⁰⁵ Muzaffer Taşyürek, **Adnan Menderes**, Anonim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 98.

⁶⁰⁶ Aydemir, **İhtilalin Mantığı**, s. 271.

⁶⁰⁷ Saime Yüceer, “Tahkikat Komisyonu Muhalefetsiz Demokrasi” Ed.Kabadayı-Erdoğan-Üreten-Gündeay, **Türk Tarihinde Menderes**, Cilt 2, s. 741.

ABD'den yardım istemiş ve yaptığı davet üzerine 15 Temmuz sabahı Amerikan askerleri Lüban'a girmiştir. Aynı kaygıyı hisseden Ürdün Kralı Şerif Hüseyin de İngiliz kuvvetlerini davet etmiş 17 ve 18 Temmuz'da İngiliz kuvvetleri Ürdün'e girmiştir. Şerif Hüseyin Radyo'da yaptığı açıklamada ülkesinin çevreleyen düşmanlar ve Komünizm'den kurtulmak için girişilen bu hareketin Birleşmiş Milletler yasalarına uygunluğa dikkat çekmiş, Türkiye, ABD ve İngiltere'nin bu kararlarını desteklemiştir. Öte yandan ABD'nin Lübnan'a yardım için İncirlik Hava Üssünü Kullanması muhalefet ile hükümet arasında bazı tartışmalara neden olmuştur.⁶⁰⁸

Bu gelişmeler üzerine 26 Temmuz'da toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, Ortadoğu'da yaşanan olaylarla ilgili Meclis'in olağanüstü bir şekilde toplanmasını istemiştir.⁶⁰⁹ Ancak bu istek bir karşılık bulamamıştır. 2 Ağustos 1958'de Akis Dergisi'nde yayımlanan yazısında bu durumu eleştiren İnönü, dış politikada önemli olayların yaşandığı bir sırada TBMM'de toplanılamamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. İktidar ile memleket idaresinde farklı anlayışlara sahip olduklarının bir kez daha ortaya çıktığını anımsatan İnönü, Demokrat Parti için *“ortadoğu memleketlerinin iç idaresi uygun bir idaredir”* diyerek DP'nin bu tarz bir idareyi Türkiye'de uygulamak istediğini de iddia etmiştir. Dış politikadaki tehlikelere karşı iç politikada milli birliğin sağlanması gerektiğini de ifade eden İnönü, iktidarı bir kez daha Meclis'e görüşmelere davet etmiş ve eleştirilerini çoğunlukla iktidarın maceracı bir dış politika gütmesi, bu durumun da büyük tehlikeler doğuracağı kaygısı etrafında toplamıştır. Ardından Hükümet'in Irak'a karşı planladığını ancak bu girişimin ABD'tarafından engellendiğini iddia etmiştir. Irak'taki idarenin tanınmasını doğru bulduğunu söyleyen İnönü'ye göre komşu bir memlekete karşı kötü bir niyet besleniyor algısı vardır ve bu algı dağılmalıdır. İnönü, Amerikan askeri uçaklarının ve silahlarının Adana'ya gelmesi üzerine de bilgi almak istediklerini söylemiş ve bu askerlerin gelmesinin Hükümet'in talebi mi yoksa Amerikalıların talebi mi olduğunu da sorgulamıştır. Hükümet'in, her istediğini, muhalefetin kabul etmesi için baskı yaptığını ancak buna razı olmayacaklarını ve Hükümet'in takip ettiği uygulamalardan

⁶⁰⁸ Serkan Gaytancıoğlu, “Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı 2011, s. 83-85.

⁶⁰⁹ Erdemir, **a.g.e.**, C.2, s. 223.

büyük endişe duyduklarını bir kez daha ifade etmiştir. Ayrıca, memleketin maceraya gitmememesi için bütün gayretleriyle çalışacaklarını belirtmiştir.⁶¹⁰

İç politikada bu gelişmeler yaşanırken Ortadoğu’da çıkan olayları değerlendirmek üzeri Bağdat Paktı üyeleri 28-29 Temmuz 1958 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı’nın da katılımıyla Londra’da toplanmışlardır. Toplantı sonunda yayımlanan deklarasyonun 1. maddesinde pakta üye olan devletlerin ihtiyaçlarının daha da arttığı vurgulanırken bu ülkeler, “*direkt ve endirekt*” saldırılara karşı ortak güvenliklerini korumaya kararlı olduklarını bildirmişlerdir. Ancak, Irak İhtilalinin ardından yaşanan Lübnan ve Ürdün olayları sonrası gelişmeler ışığında alınan bu karar peşinde bir çok soruyu doğurmuştur. Nitekim, direkt saldırı, bir devletin başka bir devlet ordusunun fiili saldırısı anlamına gelirken, Endirekt saldırının tanımı açıklaması zor bir deyim olmuştur. Nitekim direkt saldırı dışındaki her saldırının bu kapsamda değerlendirilebileceği çok açıktır. Öte Yandan ABD ve İngiltere’nin Türkiye’de yaşanan her hangi bir olayı endirekt saldırı olarak yorumlamaları halinde tıpkı Lübnan ve Ürdün meşru hükümetlerinin yardım talebi örneklerinde olduğu gibi ülkeye girme ihtimalleri ortaya çıkmıştır. Ancak Irak İhtilali’nin ani olması Irak meşru hükümetinin bir yardım çağrısında bulunmasına fırsat vermemiştir. Lübnan ve Ürdün’de ise ihtilal önlenmiştir. Dolayısıyla 1. maddedeki bu karar endirekt saldırı adı altında daha sıkı güvenlik ve müdahale tedbirleri alınacağı kabul edilerek açıklanmıştır. İkinci maddede ortak güvenlik tedbirlerinin alındığını ve ortak askeri planların geliştirildiği açıklanmıştır. Üçüncü maddede pakt içinde her hangi bir değişikliğin olup olmaması hakkında hükümetler tarafından incelendiği belirtilmiştir. Sonuncu maddede ise Amerika’nın kongreden aldığı yetki uyarınca paktın üye ülkeleriyle işbirliği yapmayı taahhüt ettiği vurgulanmıştır. Bu deklarasyona uygun olarak da ABD ile Türkiye Arasında 5 Mart 1959’da “*İş Birliği Anlaşması*” imzalanmıştır.⁶¹¹ Ancak bu anlaşma 9 Mayıs 1960 tarihinde kabul edilerek 16 Mayıs’ta Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.⁶¹²

İnönü, 6 Ağustos’taki düzenlediği basın toplantısında yeniden meclis oturumuna değinmiştir. Demokrat Parti’nin, bekledikleri meclis görüşmelerinin

⁶¹⁰ Erdemir, **a.g.e**, C.2, s. 226-228.

⁶¹¹ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İç Yüzü**, Tekin yayınevi, Ankara 1975, s.154, 157.

⁶¹² Resmi Gazete, 16.05.1960, S.10506, s. 1371. Anlaşmanın içeriği tezin ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

yakında yapılacağını, ancak bu toplantının ekonomik ve mali konular ile son günlerde alınan kararlardan ibaret olacağını zannettiğini söylemiştir. Anayasa gereği istedikleri toplantının en geç 27 Ağustos'ta yapılması gerektiğini de anımsatan İnönü, istedikleri müzakere konularını sıralamıştır. Buna göre dış meselelerde Ortadoğu ve Irak'la olan ilişkiler, Amerikan kuvvetlerinin Türkiye'ye gelme sebebi, savunmanın temelini teşkil eden NATO içindeki vaziyeti zayıflatmayacak bir siyasetin takibi; ekonomik konularda ise artan hayat pahalılığına karşı Hükümet'in ne düşündüğü; iç politikada, demokratik bir rejim kurulmak isteniyorsa Meclis'te murakabenin sağlanarak gensoru ve tahkikat sisteminin işletilmesi, adanet istiklanının temini, vatandaşın eşit muamele görmesi, basın hürriyetinin korunması, toplantı hürriyetinin korunması ve seçim emniyetinin sağlanması gerektiğini söylemiştir.⁶¹³

9 Ağustos 1958'de toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu, CHP'nin son zamanlardaki faaliyetleri hakkında uyarıcı bir takrir oluşturulmasına karar vermiştir. Oluşturulan takrir, 11 Ağustos'ta yeniden toplanan DP Meclis Grubu'nda ele alınmıştır. Şüphesiz 9 Subay Olayı ve Irak darbesinin etkisiyle hazırlanan bu bildiri tahkikat komisyonuna giden yolda da önemli mihenk taşlarından biri olmuştur. 11 Ağustos 1958'de Demokrat Parti, meclis grubunun yayımladığı tebliğde Irak hadiselerine müteakip, CHP'nin tahrik edici faaliyette bulunduğu ve müessir tedbirlere başvurulacağı ilan edilmiştir.⁶¹⁴ Grup, 1950 yılından beri CHP'nin meşruiyet hudutlarından sürekli kaymalar yaptığından Meclis'i ve iktidarı tanımadığı vurgulanmıştır. Irak Darbesi ile bu durumun da tahrik edici bir manzara ile ortaya çıktığı belirtilmiş ve böyle bir muhalefetle demokratik bir idarenin sağlıklı bir şekilde işlemeyeceği belirtilmiştir.⁶¹⁵

Ancak Demokrat Parti Grubu içerisinde yayımlanan tebliğle aynı görüşte olmayan milletvekilleri de vardır. Nitekim 11 Ağustos günü yapılan toplantıda tebliğ okunduktan sonra söz alan Rasih Gürkan, memlekette bir ihtilal havası olduğu şeklindeki inancın bir evhamdan kaynaklandığını söylemiştir.⁶¹⁶ Gürkan'ın ardından

⁶¹³ Erdemir, a.g.e, s. 229.

⁶¹⁴ "DP, CHP'ye Son İhtarını Verdi" **Milliyet**, 12.08.1958, S.2963. s. 1,5.

⁶¹⁵ "Milletin Huzurunda CHP'ye İhtar" **Zafer**, 12.08.1958, S.3221. s. 1,4. Bu Tebliğ Demokrat Parti Meclis Grubu Zabıtlarında Yoktur. Sadece Zabıtın başında tebliğin okunduğu bilgi vardır. Yapılan tartışmalar ise tebliğin okunduğu bilgisinden sonra başlamıştır. Toplantı sonunda tebliğ basına dağıtılmış ve ertesi gün gazetelerde neşredilmiştir.

⁶¹⁶ **DPMGMZ**, 11.08.1958, s. 9.

söz alan Adnan Menderes, ihtilal havasının evhamdan kaynaklandığı sözlerini eleştirmiştir. Menderes, CHP'nin 1950 yılından beri bir haftada 5 kongre yapıp kendilerini teşhir ettiğini hafata üç, dört basın toplantısı ile de bu durumu sürdürdüğünü aktarmıştır. CHP'nin, memleketin iflase ve istibdata gittiği yönündeki iddiaları yanıtlamak lazım geldiğini de söylemiştir. Ardından bu tebliğin bir tedbir olduğunu bundan geri atmanın ise memleketi uçurumun kenarında terk edip gitmek demek olduğunu vurgulamıştır. Tebliğin son derece vakur ve vatanperverane bir şekilde ele alındığını belirten Menderes, CHP'nin istiklal mahkemesi kuracağız dediğini iddia edip Rasihi Güngör'ün ihtilalin olmayacağı hakkında sözlerine karşılık *"katibi adilden senet mi veriyorsun"* diye sormuştur.⁶¹⁷

Bunun üzerine Rasihi Gürkan, ihtilal olacağına dair siz senet mi veriyorsunuz? Diye sormuştur. Menderes ise, *"İhtilalini 1789'da yapmış olan Fransa bile bugün ihtilalin içindedir. Eğer orada kan dökülmemiş ise, bu bir tesadüüfn eseridir. Siz neye istinat ederek ihtilal olmaz diyorsunuz?"* şeklinde yanıt vermiştir. Tabancaların patlaması gerektiğini mi bekliyorsunuz diye de soran Menderes, Dünya'nın demokratik hiçbir memleketinde gazeteler demokrasi diye diye demokrasi ile hiç alakası olmayan yayınlayıp demokrasiyi tahrip etmediklerini söylemiştir. Menderes, *"adamlar bize vatan haini diyor. Nereye kaçıyorsunuz? Diyor, Demokrat Parti kaçtı diyor. Bunlar namuslu olsalardı kaçmazlardır diyorlar. ... varsınlar söylesinler öyle mi?"* diyerek bu söylemlere tepki verilmesini istemiştir. Öte yandan inönü'nün, *"suçluların bilmem nesi içindesiniz, yapamayacağım şey yoktur, müstakil mahkemeler kuracağım, sevilmeyen idare şöyle olur böyle yıkılır"* şeklinde açıklamalar yaptığına değinenerek ihtilal için komünistlerin beklenildiğini iddia etmiştir. Türkiye'nin Irak olmadığını da söyleyen Menderes, Irak'taki hareketin 10-15 kişi tarafından yapıldığını ve bunun Dünya'nın her tarafında da böyle olduğunu söyleyip *"biz de olmayacağını nasıl kestiriyorsunuz? Maverayı perdede neler cereyan ettiğini ne biliyorsunuz?"* demiştir. ayrıca memlekette yapılan teşvik edici neşriyatın Türk Ordusu'na da bir hakaret olduğu, Ordu'nun tahrik edilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Dünya'nın hiçbir yerinde ihtilalin konuşturulmayacağını da aktaran Menderes, komünist partilerin bile bu kadar çalışmadığını vurgulamıştır. *"bir sabık diktatörün eline fırsat geçtiği taktirde neler yapmaya muktedir olduğunu öğrenmek istiyorsanız tarihin sayfalarını"*

⁶¹⁷ DPMGMZ, 11.08.1958, s. 12-15.

kariştirin” diyen Menderes, bu durumun şakaya gelmeyeceğini ve eğer vaktinde tedbir alsalardı işin bu noktaya gelmeyeceğini de söylemiştir.⁶¹⁸

Milletvekilllerinden Sabri Dilek yaptığı açıklamada tebliğdeki bazı kelimelerin yumuşatılması gerektiğini önermiştir. Tebliğde bulunan *“böyle bir muhalefetle çalışmaya imkan görülememiştir”* cümlesini de eleştiren Dilek, imkan yoksa ne olacaktır? diye sormuş ve bu cümlenin yerine bu muhalefetle çalışmanın müşkülâtını halkımız takdir edecektir mealinde düzeltilmesi lazım geldiğini savunmuştur. Ayrıca *en şedid tedbirler* yerine *en müessir tedbirler* yazması gerektiğini de belirtmiştir.⁶¹⁹

Ancak, Dilek’in sözlerini eleştiren Menderes, *“anamıza babamıza sövenlerle, buradaki münakaşalardan sonra kol kola gezmeyi aristokratik ve demokratik bir tecelli sayarsak, bu felah olmaz bizim için”* demiştir. Ardından CHP, yerimize, iktidarımıza ve canımıza kastediyor diyen Menderes, *“siz hala en demokratik anlayışla onlarla münasebette bulunun arkadaşlar”* diyerek grubunu eleştirmiştir.⁶²⁰

Bu tebliğden on gün sonra CHP’nin beklediği Meclis toplantısı 21 Ağustos 1958 tarihinde yapılmıştır. Dış politika ile ilgili açıklamaları Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yapmıştır. Zorlu, Türkiye’nin yüz kilometre ötesindeki devletlerde olan yıkıcı ve anarşik faaliyetlere lakayit kalamayacağını söylemiştir. Mayıs ayından beri İngiltere ve ABD ile bölgedeki ülkeleri bu faaliyetlere karşı uyardıklarını da belirtmiştir.⁶²¹ Muhalefetin macera eleştirilerine de değinen Zorlu, olası saldırılar karşısında meşru hükümetin daveti üzerine yapılacak olan bu yardımları desteklemenin bir macera olmayacağını söylemiştir.⁶²²

Zorlu’nun ardından söz alan İsmet İnönü, bir aydan beri dış politika hakkında müzakere açılmasını istediklerini söylemiştir. Dış politikada asıl konusunun Lübnan ve Irak ihtilali olduğunu ancak Lübnan meselesinin ABD ve İngiltere’nin dahil olmasıyla Birleşmiş Milletler’e yeni bir safhada intikal ettiğini ifade etmiştir. Bu sebeple Irak ihtilali üzerine konuşacağını belirten İnönü, Türkiye’nin buraya askeri müdahale haberleri üzerinde durmuştur. ABD’nin Türkiye’yi böyle bir harekettten vazgeçirdiğinin ABD medyasına yansıdığını da söyleyen İnönü, yine bu medyaya göre

⁶¹⁸ DPMGMZ, 11.08.1958, s. 19-32.

⁶¹⁹ DPMGMZ, 11.08.1958, s. 101.

⁶²⁰ DPMGMZ, 11.08.1958, s. 132.

⁶²¹ TBMMZC, D11. C4. (21.08.1958) s. 833.

⁶²² TBMMZC, D11. C4. (21.08.1958) s. 835.

BM’de de bu meselenin konusulup yalnız başına böyle bir askeri harekate girmesinin doğru olmadığına büyük devletler tarafından doğru Türkiye’ye aktarıldığını da söylemiştir. Dışişleri Bakanı’nın yaptığı açıklamada buna değinmediğini de hatırlatan İnönü, Hükümet’in Irak’a bir askeri operasyon icap ettiğini söylemesi ile Türkiye’nin başına “*bin bir*” belayı davet edebileceğini hatırlatmıştır.⁶²³ Öte yandan Ortadoğu’daki komşulara barış istemekten başka bir amaçlarının olmadığını, sabırlı ve isabetli bir siyasetle anlatmalarının lazım geldiğini de dikkat çekmiş ve Ortadoğu olaylarla “*bir kıymetli dersinizi daha iyi öğrenmiş olacağınızı*” ümit ediyorum diyerek önemli bir ikazda bulunmuştur. Bölgede insan haklarına verilen önemin her bakımdan kuvvet ve itibar kaynağı olduğunun bir kez daha anlaşıldığını ve bu bakımdan da Türkiye’nin iyi bir örnek olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca NATO vecibelerine riayet edilmesini ve buhranlı zamanlarda gösteriş ve tahrik hevesinden vazgeçilmesini önermiştir.⁶²⁴

Cevaben söz alan Fatin Rüştü Zorlu, Irak’a askeri bir müdahale hakkında bir karar alınıp alınmadığı konusunda net bir açıklama yapmamıştır. Fakat Irak’a asker göndermediklerini belirtmiş bu haberlerin İngiliz ya da Amerika basınından takiple gündeme gelmesini eleştirmiştir. Ancak muhalefetin Amerikan gazetelerine “*meraklı*” oldukları halde ABD Başkanı Eisenhower’ın bu olaylar karşısında Türkiye’nin serinkanlı kalmasından dolayı Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a ettiği teşekkürden neden bahsedilmediğini de sorgulamıştır. Öte yandan İnönü’nün daha önce yaptığı bir röportajda Adana Üssü’nün neden verildiğini soruduğunu ancak bugün bu konuyu açmadığını söyleyen Zorlu, Adana Üssü’nü müttefiklerin tebdir almaları için verdiklerini söylemiş, İnönü’nün ise şimdi bu karara katıldığından dolayı ses etmediğini belirtmiştir. Ayrıca Irak’ta ihtilalin yaşandığı ertesi gün ihtilal hükümeti ile temasa geçildiğini ve sizi bir hükümet olarak tanımıyoruz dendiği ancak orada bulunan Türk şehitliğinin tahrip edildiği haberini aldıklarını ve bu konu ile ilgili tedbir almalarını istediklerini de belirten Zorlu, gelen cevabın dostane olduğu, özür dilendiğini ve şehitliğin de tamirine başlandığını söylemiştir.⁶²⁵

Irak İhtilalinin etkileri tüm şiddetiyle diğer aylarda da kendini hissettirmeye devam etmiş ve Menderes ile İnönü arasında günlerce sürecektir bir söz düellosunun yaşanmasına sebep olmuştur. 6 Eylül 1958’de Menderes, Balıkesir’de yaptığı

⁶²³ TBMMZC, D11. C4. (21.08.1958) s. 843-844.

⁶²⁴ TBMMZC, D11. C4. (21.08.1958) s. 846.

⁶²⁵ TBMMZC, D11. C4. (21.08.1958) s. 848-849.

konuşmada Cumhuriyet Halk Partisi'ni ihtilal havası yaratmakla suçlamıştır. Menderes: *"Milleti tahrik ederek bunları da öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı?"* diyorlar demiştir. Devamında ise muhalefetin maksatlarını sezdiklerini ve en küçük bir işaretle yaptıklarının bedelini ödeceklerini de eklemiştir.⁶²⁶ Menderes, Atatürk'e İzmir'de yapılan suikast girişiminden de örnek vermiş ve bu suikaste teşebbüs edenlerin idamlarından ders alınması gerektiğini söyleyerek ihtarın dozunu daha da arttırmıştır.⁶²⁷ İsmet İnönü ise 7 Eylül'de Başbakan'a verdiği cevapta 1958 Türkiye'sinde iftira ve tehdit ile yıkılacak siyaset adamı olmadığını söylemiştir. İnönü'ye göre ihtilaller iki sebeple yapılmaktadır. Birincisi; doğru yoldan sapan serseriler tarafından hükümete karşı yapılır diğeri ise insan hakları dışına çıkan hükümetler tarafından zorla meydana getirilirdi. Ancak nasıl gelirse gelsin ihtilalin bir felakete neden olacağına değinen İnönü siyasi hayatın henüz tamir edilemeyecek bir aşamada olmadığını ve düzeltilmesi için de iktidarın, elini taşın altına koyması gerektiğini söylemiştir.⁶²⁸ Adnan Menderes 8 Eylül'de verdiği yanıtta İnönü'nün açıklamalarına atfen, bu beyanatı yapan zat, elbette layık olduğu mukabeleyi görecektir ve icap eden bütün cevapları alacaktır demiş ve İnönü'nün ağzından ihtilal kelimesini düşürmediğine dikkat çekmiştir. Menderes, ihtilal tahrikçiliğinin bugünkü politikanın bir dayanağı yapıldığını söylemiş ve bu mühim noktayı şimdilik toplum önünde kaydetmekle *"iktifa ediyorum"* demiştir.⁶²⁹

İsmet İnönü, İzmir'in kurtuluşu dolayısıyla 9 Eylül'de konuşma yapmıştır. 9 Eylül'de İzmir'e girdiklerinde halifenin idam fermanını boyunlarında taşıdıklarını hatırlatan İnönü'ye göre siyasi hayatın hangi safhasında olursa olsun yapılan tehditler kendilerine *oyuncak* gibi gelmektedir. Menderes'in milletin yarısından fazlasının oyunu alan muhalefete sürekli hücum yaptığına değinen İnönü, bunun radyolarda da sürdüğünü belirterek iftira ve tehdit yoluna sapmanın yanlış olacağını ifade etmiştir.⁶³⁰

20 Eylül'de İzmir'de konuşan Menderes, Hürriyet Partisi ve Millet Partililere çağrıda bulunarak kollarının onlara açık olduğunu ve yaptığı eleştirilerin asıl sahibinin

⁶²⁶ "Başvekil Sert Konuştu" **Milliyet**, 07.09.1958, S.2289. s.1,4.

⁶²⁷ "Menderes'in Muhalefete Dünkü Sert İhtarı" **Cumhuriyet**, 07.09.1958 S12.254

⁶²⁸ "İç Politikada Hava Gerginleşti." **Milliyet**, 08.09.1958, S.2990. s.1,4.

⁶²⁹ Haluk Kılçık **Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, C.8, İstanbul, 1991, s. 347.

⁶³⁰ Erdemir, a.g.e, s. 245.

kin ve husumet içinde bulunup ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek isteyenlere yönelik olduğunu söylemiştir.⁶³¹

Adnan Menderes, 21 Eylül 1958 günü İzmir’de yaptığı konuşmada ise siyasi mücadeleyi içinden çıkılmaz bir boyuta taşıyan muhalefetin bu tarzına son vermek zamanı geldiğini belirtmiştir.⁶³² Menderes aynı zamanda muhalefetin, valilere ve savcılara dil uzatması durumunda “*demokrasiye paydos*” dedirteceklerini söyleyip, siyaset sahtekarlığı ve şantaj yapanların milli sınırlar dışına gönderileceğini belirtmiştir. Başbakan, aynı zamanda İnönü’nün de artık siyaset sahnesinden çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Ardından, Irak’taki darbenin Türkiye’nin yararına mı yoksa zararına mı olduğu düşünülmeden buna inkılap demenin doğru olmayacağını söylemiş ve *bu memleketimizin aleyhinedir* demiştir. Buna mukabil muhalefetin ise ihtilalcilerin dostlarıymış gibi daravndıklarını ve onlara cesaret verip ihtilal propagandası yaptıklarını vurgulamıştır. Menderes, aynı akıbetin kendisinin de başına geleceğinin kastedilmek istendiğinden de şikayetçi olmuştur.⁶³³

Menderes, 22 Eylül günü yaptığı bir başka konuşmada sıraladığı maddelerde, İnönü’nün, Meclis’in otoritesini yıkmak istediğini, Meclis kürsüsünde “*Beni kızdırırsanız yapamıyacağım şey yoktur*” dediğini söylemiş, ve İnönü’yü, ihtilalin ne zaman caiz ve hatta farz olacağını tayin etmeye çalıştığını iddia etmiştir.⁶³⁴

İsmet İnönü, aynı gün yaptığı konuşmada Menderes’i, Nuri Sait Paşa üzerinden eleştirmiştir. Nuri Sait idaresinin “*yeryüzündeki tek hayıflanıcısının Menderes olduğunu*” vurgulamış ve yaklaşık sekiz bin siyasi tutuklunun bulunduğu, Irak’taki Nuri Sait idaresinin Türkiye’ye hiçbir yararının bulunmayacağını belirtmiştir. Ayrıca, “*demokrasiye paydos*” demeye Adnan Menderes’in gücünün yetmeyeceğine de değinmiştir. Siyaset sahnesinden çekilmesi yönündeki eleştirilere ise demokratik hayatın bütün bir şekilde memlekette yerleşeceği güne kadar *yirmi yaşında bir gençmiş gibi* görevinin başında kalıp, ön sıralarda çarpışacağını söyleyerek cevap vermiştir.⁶³⁵

⁶³¹ Kılçık, a.g.e, s. 351-352.

⁶³² “Başvekilimiz İzmir’de Dün 200.000 Egeliye Hitap Etti” **Zafer**, 21.09.1958, S.3261. s. 1.

⁶³³ “Demokrasiye Paydos Dedirtirler” **Milliyet**, 22.09.1958 S.3004. s.1,4.

⁶³⁴ “Meş’um ve Melun Zorbalıklarla Kıyasıya Mücadele Azmindeyiz” **Zafer**, 22.09.1958, S.3262. s. 1, 4.

⁶³⁵ “İnönü, Menderes’e Dün Cevap Verdi” **Milliyet**, 23.09.1958, S.3005. s.1,4.

3.2.2. Muhalefetin Birleşmesine Söylentilerine Karşı İktidarın Tepkisi: Vatan Cephesi

Muhalefetin işbirliği yapma söylentilerinin kuvvetli bir şekilde doğması üzerine Menderes, bir çok gezi tertip etmiş ve halkla bir araya gelmiştir.⁶³⁶ 12 Ekim 1958de Manisa İl Kongresi'nde vatandaşların, “*kin ve husumet cephesine karşı*” gelerek bir “*Vatan Cephesi*” kurmalarını istemiştir.⁶³⁷ Menderes'in bu hamlesi muhalefet tarafında tepkiyle karşılanmıştır. Bölükbaşı bu cephenin karşısında olacaklarını belirtmiştir. İnönü ise Menderes'in yanlış yolda olduğunu söylemiştir.⁶³⁸

Bu aşamada Vatan Cephesi için yazılan şiirler de yazılı basında çıkmaya başlamıştır.

Türk'e zafer kaynağı kutlu Vatan Cephesi

Türk genci bu cephe'de verecek son nefesi⁶³⁹

25 Kasım 1958 tarihinde Demokrat Parti İl Başkanlıkları'na yollanan 3335 sayı tamimde, diğer partilerinden istifa ederek gelenlerden hiçbir şart aranmaması ve gereken muamelenin derhal yapılması da istenmişti.⁶⁴⁰

31 Aralık 1958'de yapılan yasa değişikliği ile iktisadi devlet kuruluşlarından çalışanların da Vatan Cephesi'ne girmelerinin önü açılmıştır.⁶⁴¹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin kabul etmiş olduğu *İlk Hedefler Beyannamesi*'nden beş gün sonra ilk Vatan Cephesi Ocağı İstanbul'da kuruldu. Bu ocaklar büyük bir hızla yayılmaya başlayınca, ülkede Güç Birliği taraftarları ve Vatan Cephesi Ocakları olmak üzere iki karşıt grup meydana gelmiş oldu.⁶⁴² Demokrat Parti, bu hareketle hem tabanını genişletme hem de geniş halk kitlelerini seferber etme amacı gütmüştür. Böylece Vatan Cephesi'ne Demokrat Parti'nin il, ilçe, bucak örgütleri de katılmaya başlamıştır.⁶⁴³ Ocakların

⁶³⁶ Ayşe Elif Emre Kaya-Zakir Avşar, “Demokrat Partinin Sivil Toplum Üzerinden”, s. 402.

⁶³⁷ “Nifak Cephelerine Karşı Vatan Cephelerinin Teşkili Zaruridir.” **Zafer**, 13.10.1958, S. 3283. s. 1.

⁶³⁸ Çiğdem Aydoğmuş, “İstanbul Basınına Göre Demokrat Parti Dönemi İktidar Muhalefet İlişkisi 1950-1960” **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011, s. 111.

⁶³⁹ “Vatan Cephesi Marşı” **Kim**, 31.10.1958, s. 23 s. 5.

⁶⁴⁰ Burçak, **10 Yılın Anıları**, s. 599.

⁶⁴¹ Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş., İstanbul 2012, s. 27.

⁶⁴² Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s. 164.

⁶⁴³ Kaya-Avşar, a.g.m, s. 403.

önüne asılan levhalarda her ne kadar Vatan Cephesi amblemi de yer alsada Demokrat Parti amblemi çok daha belirgin bir biçimdeydi. Ocakların açılışında ise büyük gösteriler tertip ediliyordu.⁶⁴⁴ Ekonomik kalkınmanın sağlanması için Demokrat Parti'ye destek olmayı hedefleyen bir hareket olarak tanımlanan Vatan Cephesi, aynı zamanda Menderes'in bütün muhalefet yandaşlarının katılmasını istediği bir oluşum olmuştur.⁶⁴⁵

Vatan Cephesi'ne katılımlar radyo üzerinden ilan edilmiştir. Buna göre katılımların bildirildiği telgraflar ve mektuplar Demokrat Parti'nin genel merkezinde bir araya getirilip radyoya yollanıyor, oradan da tüm Türkiye'ye bildiriliyordu.⁶⁴⁶ Ancak radyoda okunan isimler arasında çocuklar ve bebeklerden başka ölen kişilerin de adları olmuştur.⁶⁴⁷ Katılımın sürekli olması için katılacak kişilerde hiçbir şart aranmadığı gibi dört yaşındaki çocuklar bile kaydedilmiştir.⁶⁴⁸

Vatan Cephesi'ne katılmak ya da katılmamak kısa süre içinde insanların gündelik yaşamlarını kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir unsur halinde de görülmeye başlanmıştır. Öyle ki 7 Şubat 1959 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Sivas'ın köylerini ziyaret eden bir ekip, köylülere Vatan Cephelelerine girmeleri durumunda köylerine su, elektrik ve yol geleceği yönünde propagandalar da yapmıştır. Öte yandan Cumhuriyet Halk Partisine karşı bir yönelim olursa elektiriğin ve suyun kesileceği tehdidi de yapılmıştır.⁶⁴⁹ Bunların dışında Ankara'da bazı belediye işçilerine Vatan Cephesine geçmezlerse işten atılacakları söylenmiştir.⁶⁵⁰ Durum böyle olunca Vatan Cephesi'ne girenlerin samimiyeti sorgulanmıştır. Geleceğinden emin olamayan tüccar, ceza makbuzlarından bıkan esnaf, yükselmeyi bekleyen memur ya dükkana Vatan Cephesi tabelası asmış ya da direkt kaydolmuştur.⁶⁵¹

Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürü olan Ercüment Yavuzalp ise ismini vermediği bir banka müdürünün Vatan Cephesi'ne üye olmaması üzerine Menderes'in öfklendiği ve ilgili müdür için "*tarafını belli etsin*" dediğini

⁶⁴⁴ Öymen, **Ve İhtilal**, s. 464.

⁶⁴⁵ Karpaz, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 123.

⁶⁴⁶ Öymen, **Ve ihtilal**, s. 465.

⁶⁴⁷ Kaya-Avşar, a.g.m., s. 405.

⁶⁴⁸ "D.P-V.C" **Kim**, 08.08.1959, s. 64, s. 9.

⁶⁴⁹ "Vatan Cephesi" **Cumhuriyet** 12.02.1959, S.12.412. s. 4.

⁶⁵⁰ "İşçiler Vatan Cephesine Girmeye mi Zorlanıyor" **Ulus**, 20.01.1959. S.12.847. s. 1.

⁶⁵¹ **Kim**, 05.06.1960, s. 54, s. 13,14.

aktarmıştır.⁶⁵² Fakat Samet Ağaoğlu bir banka müdürünün kendisine gelip, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Vatan Cephesi'ne katılmasını önerdiğini ve eğer katılmazsa bir sorun olup olmayacağını sorduğunda “*Bir problem olmaz*” yanıtını vermiştir. Ancak bu kişi Yassıada Mahkemesi'nde *baskıya maruz kaldığını* söylemiştir. Yavuzalp ve Ağaoğlu'nun anlattığı kişilerin aynı kişi olup olmadığı ise bilinmemektedir.

Vatan Cephesi'nin genel olarak yapısına bakıldığında Demokrat Parti'nin kuruluşu bir örgüt olarak tanımlanabilir. Farkı ise DP'ye üye olmayanların da bu kuruluşa üye olmalarıdır. Muhalefet partilerini tutan vatandaşların yanı sıra tarafsız olanların Vatan Cephesine katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁵³ Öte yandan 30 Ocak 1959 tarihli Kim dergisi Vatan Cephesi ile ilgili ilginç bilgiler vermiştir. Buna göre Vatan Cephesi fikri sadece Türkiye uygulanan bir model değildir. Fransa'da De Gaulle, Fransa'nın içine düştüğü durumdan kurtulması için halkı ve partilileri, kurduğu *Vatan Cephesine* davet etmiştir. Ayrıca Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee de güçlü bir Kore inşa edebilmek için bir *Vatan Cephesi* teşkilatı kurmuştur. Menderes'in durumu da buna benzemektedir. Özellikle 1957 seçimlerinden sonra iç huzur bir türlü temin edilememiştir. Huzura kavuşmayı bekleyen vatandaşın kurtuluş yolu ise Menderes'in kurduğu Vatan Cephesi'nden geçmektedir. Dergi, Menderes'in Vatan Cephesi'ni tek adam rejimi kurmak için vasıta olarak düşündüğünü ve bu yüzden bu cepheye “*asker*” toplamak için her yolun “*mübah*” gördüğünü vurgulamıştır.⁶⁵⁴ Muhalefetin Vatan Cephesi'ne bakış açısı ise bu kuruluşun vatandaşları böldüğü yönündedir. Ayrıca katılımcıların sayısı abartılmış katılanlara ise baskı yapılmıştır.⁶⁵⁵

Öte yandan Vatan Cephesi'ne üye olanların sayısı 1959 yılı sonuna kadar 973.000 rakamına ulaşmıştır. Vatan Cephesi Ocakları'nın ülke genelindeki sayısı ise 134'tür. Bu ocaklara katılım daha çok köylerden olmuştur.⁶⁵⁶

⁶⁵² Kaya-Avşar, a.g.m, s. 406.

⁶⁵³ Uyar, a.g.e, s. 46.

⁶⁵⁴ “Vatan Cephesi” *Kim*, 30.01.1959, s. 36, s. 6, 7.

⁶⁵⁵ Uyar, a.g.e, s. 56.

⁶⁵⁶ Uyar, a.g.e, s. 45.

1960 yılına kadar olan süre içinde Vatan Cephesi aracılığıyla Demokrat Parti'ye katılanların sayısı bir milyonu bulmuştur. Katılımların yaşandığı iller aşağıdaki gibidir.⁶⁵⁷

Tablo XXVIII: Vatan Cephesi Aracılığıyla Demokrat Parti'ye Katılanların İller Bazında Dağılımı

Adana	18.000	İzmir	38.667
Adıyaman	9.000	Kars	29.803
Afyon	12.373	Kastamonu	3.500
Ağrı	2.918	Kayseri	13.751
Amasya	4.600	Kırklareli	1.240
Ankara	22.946	Kırşehir	13.254
Antalya	8.039	Kocaeli	6.847
Artvin	8.525	Konya	60.975
Aydın	15.985	Kütahya	9.325
Balıkesir	17.583	Malatya	27.288
Bilecik	4.030	Manisa	20.480
Bingöl	2.586	Maraş	10.722
Bitlis	4.050	Mardin	8.906
Bolu	13.262	Muğla	12.885
Burdur	12.121	Muş	3.500
Bursa	17.814	Nevşehir	6.636
Çanakkale	4.325	Niğde	27.297
Çankırı	6.443	Ordu	6.500
Çorum	14.198	Rize	4.486
Diyarbakır	19.203	Sakarya	15.780
Denizli	14.175	Samsun	7.782
Edirne	9.297	Siirt	6.468

⁶⁵⁷ Burçak, **10 Yılım Anıları**, s. 610.

Elazığ	15.888
Erzincan	7.787
Erzurum	10.052
Eskişehir	11.547
Gaziantep	17.355
Giresun	11.300
Gümüşhane	18.174
Hakkari	2.000
Hatay	8.666
Isparta	5.000
İçel	12.356
İstanbul	82.182

Sinop	8.737
Sivas	53.000
Tekirdağ	15.968
Tokat	18.447
Trabzon	11.184
Tunceli	27.823
Urfa	18.275
Uşak	10.786
Van	14.981
Yozgat	6.697
Zonguldak	7.300
Toplam:	973.170

Adnan Menderes, Yassıada duruşmalarında Vatan Cephesi'nin, Muhalefet Partilerinin bir araya gelerek çalışma yapmaları karşısında, iktidar partisi üyelerinin bir arada kalmaları için meydana gelen teşekkül olduğunu belirtmiştir. Fakat mahkeme, Anayasa'yı ihlal gerekçesiyle Menderes'e Vatan Cephesi Davası'ndan idam cezası vermiştir.⁶⁵⁸

3.2.3. Vatan Cephesinin Kurulmasından Sonra CHP'nin Faaliyetleri ve İsmet Paşa'nın Yurt İçi Gezileri

1958 yılı Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında kesin bir çatışmanın da başladığı bir yıl olmuştur. İsmet İnönü, 1958 yılının son üç ayında gezi programını bir hayli arttırarak Sivas, Tokat, Amasya, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Antep, Maraş, Urfa, Antalya, konya, Yozgat, Burdur, Afyon, Merzifon, Adana, Isparta ve İstanbul'a seyahat yapmıştır. İnönü, burada toplamda 21 konuşma yapmış çeşitli Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri'ne de 16 mesaj göndermiş, 17 kez de basın toplantısı düzenlemiştir.⁶⁵⁹ Ancak İsmet Paşa'nın bu ziyaretleri de olaylı geçmiştir. Hürriyet Gazetesi'nde yer alan habere göre; Tokat ve Zile'de İnönü'yü karşılamaya

⁶⁵⁸ Hulusi Turgut, **Yaptırılmayan Savunmalar**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 98.

⁶⁵⁹ "1959 Kurultayı" **Akis**, 10.01.1959, S.236. s. 5-7.

gelenler polislerin coplu ve gözyaşı bombalı müdahalesine maruz kalmışlar, dağılmamakta ısrar edenlere ise itfaiye aracından sular sıkılmıştır.⁶⁶⁰ Fakat daha sonra tekzip mekanizması devreye girmiş ve bir sonraki gün Hürriyet Gazetesi'nde olayların CHP'liler tarafından çıkarıldığı haberi yayımlanmıştır.⁶⁶¹

Bir hafta sonra Çankırı'da da aynı durum yaşanmış polis, İnönü'nün şehre girmesi sırasında onu karşılamak isteyenleri yine zorla dağıtmıştır.⁶⁶² İnönü aynı zamanda 5-9 Aralık 1958 tarihleri arasında da bir Güneydoğu gezisine çıkmış ve Adana, Hatay, Antep, Maraş, Urfa ve Mersin'i ziyaret etmiştir. 6 Aralık'ta Hatay'da yaptığı konuşmada, Menderes'in meydanlarda kendilerini tehdit edip, sövdüğüne ve buna cevap verilmesi gerektiğine değinmiştir. 1954-1957 arası yaşanan gelişmeleri de hatırlatan İnönü, iktidarın vatandaş hak ve hürriyetlerini daralttığını ve Kırşehir'den bahisle, kendisine oy vermeyen bölge halkını cezalandırdığını da ifade etmiştir. Buna bağlı olarak 1958 yılının da önemli hadiselerle dolu olduğunu vurgulamış ve Cumhurbaşkanı'nın Meclis'te yaptığı konuşmada muhaliflere yönelik şiddet tedbirlerini ilham ve tavsiye etmekle suçlamıştır. Bu suretle politikada büyük bir şiddet projesinin hiçbir huzur ve emniyet bırakmayacak şekilde uygulanmak istediğini söylemiştir. Eğer bu proje uygulanırsa Ortadoğu'da bilinen en kötü idareyi yaşanacağını savunmuştur. Sözü Irak'ta darbe ile devrilen Nuri Sait'e de getiren İnönü, Sait idaresinin bile muhalifleri *"karınca gibi ezilecek mahluk"* olarak görmediğini söylemiştir.⁶⁶³ Türk Milletinin vatandaş muamelesinden başka bir muameleye tahammül edebileceğini *"aklını kaybetmiş olanların dahi"* düşünemeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁶⁴

7 Aralık'ta Adana'da konuşan İnönü, Hürriyet Partisi ile yaşanan birleşmeden bahsetmiş ve bu iltihakla CHP'nin hazinelerini arttırdığını ancak asıl kazananın millet

⁶⁶⁰ "İnönü'nün Zile'ye Gelişi Hadiseli Oldu." **Hürriyet**, 18.10.1958, S.3760. s.1,6.

⁶⁶¹ "Zile Hadiselerin Tertip ve Tahrikçileri Kanuna Açıkça Karşı Koyan CHP'Lilerdir. **Hürriyet**, 19.10.1958, S. 3761. s.1,5.

⁶⁶² Öymen, **a.g.e**, s. 484.

⁶⁶³ İnönü bu sözü Celal Bayar'a atfen söylemiştir. Nitekim Bayar'ın 28 Kasım 1958 Çorum konuşmasında muhalifler için "onları karınca gibi eziniz" dediği iddia edilmiştir. Ancak, Bayar konuşmasında Atatürk'ün milletin ve memleketin yükselmesi aleyhinde olanların ayaklar altında ezileceğine inandırğını söylemiştir. Ardından Memleketin iyiye gittiğini rakamlar ışığında ispat olunduğunu söylemiş ve "milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için ne mani vardır? Ne mani olabilir. Eğer bir mani çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi o maniyi bir karınca gibi ayağının altında etmeye muktedirdir." Demiştir. (Bedia-Faroz Ahmad, **a.g.e**, s. 187,188)

⁶⁶⁴ Erdemir, **a.g.e**, s. 327.

olduğuna işaret etmiştir. Aynı gün Gaziantep İl Kongresi’nde konuşan İnönü, iktisadi hayatın ktleştiğine değinmiş ve hakikatleri millettten gizlemenin hiçbir faydasının olmayacağını anlatmıştır. Ardından basının eziyet çektiğini ve şiddet yıluna girenlerin ya bu yoldan çekileceklerini ya da İnönü’nün “*canını alacaklarını*” ifade ederek, ya normal bir idareye gireceklerini ya da şiddet yoluna girenlerin bu yolda boyun eğdiremeyeceklerini göreceklerini söylemiştir. Yine aynı gün Maraş’ta da konuşan İnönü, yine ekonomik duruma değinmiş ve geçim derdinin bunaltıcı bir hal aldığını ve İç politikada huzura muhtaç olduklarını da kaydeden İnönü, Demokrat Parti’nin kendisine mensup olmayan vatandaşlara kanun önünde eşit davranmadığını iddia etmiştir. Ayrıca devlet radyosunda bütün gün vatandaşa sövmenin alışkanlık haline geldiğini vurgulamış ve bu durumun sadece partizan idarelerde görüldüğünü söylemiştir. Ardından Urfa’ya geçen İnönü, aynı şikayetlere devam etmiştir.⁶⁶⁵

İnönü’nün bu gezileri Demokrat Parti’de tepkiyle karşılanmış ve Demokrat Parti Meclis Grubu 8-9 Aralık 1958’de olağanüstü toplanmıştır. Menderes yaptığı konuşmada, seçimlerden sonra CHP’nin şiddet politikasına girdiğini ve bu politikayı gitgide arttırdığından hareketle söylem ve tedbir almanın zamanının geldiğine işaret etmiştir. Bunun acil bir şekilde yapılmasını isteyen Menderes, bu sebeple olağanüstü toplanıldığını belirtmiştir.⁶⁶⁶ Ardından konuşan İçişleri Bakanı Namık Gedik, İnönü’nün temsil ettiği zihniyetin memleket hayatında son derece tahripkar tesirler yaptığının daha önceki toplantılarda da mütalaa edildiğini söylemiş ve şimdi yapılması gerekenin ifrat ve tefrite varmadan meseleleri tetkik etmek olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁷ Devamında, İnönü’nün iktidarı işlemez bir hale getirmek için uğraştığını ve mücadelesini küçük ya da büyük demeden bütün topluluklara sirayet ettirmek istediğini söylemiştir. İnönü’nün toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nu zorladığını belirten Gedik, bu kanunun İnönü aleyhinde tatbik edilmesiyle ortaya çıkacak durumdan İnönü’nün sorumlu olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶⁸

Gedik’ten sonra söz alan milletvekilleri de hemen hemen aynı konuları dile getirmişler ancak, Edirne Milletvekili Ruknettin Nasihioğlu ise farklı dşnmştir. Nasihioğlu, iç politikada bir sıkıntı olduğuna değinerek hem İnönü diğer hem de hükümetin tavırlarını eleştirmiştir. Bir yanda muhalefetin güç birliği diğer tarafta ise

⁶⁶⁵ Erdemir, a.g.e, s. 328-332.

⁶⁶⁶ DPMGMZ. 08.12.1958 s. 3-6

⁶⁶⁷ DPMGMZ. 08.12.1958 s. 12.

⁶⁶⁸ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 22.

Vatan Cephesi'nin olduğunu belirterek bu işin nereye gittiğini sorgulamış ve bir orta yolun bulunması gerektiğini önermiştir. Kendisinden önce konuşanların muhalefeti sürekli iktidarı devralmak istemesiyle suçlamaları da hatırlatan Nasuhioğlu, “*benim bildiğime göre her memlekette muhalefet iktidarı almak için çalışır.*” demiştir. Bunun meşru ve gayri meşru yolları olabileceğini de söyleyen Nasuhioğlu, eğer gayri meşru bir yol takip ediliyorsa, bunlar hakkında mevzuat kanunların rahatlıkla tatbik edilebileceğini, şayet etmiyorlarsa bunun sistemin bir icabı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda bir tedbir alınacaksa bunun sadece karşı tarafa değil kendilerine de alınması gerektiğini kaydetmiştir. Öte yandan muhalefet partilerini kuvvetlendiren sebepler varsa o sebepleri ortadan kaldırmanın lazım geldiğine dikkat çekmiştir. Demokrat Parti grubunun tek vücut halinde karşısındaki cepheye karşı birleşmesini ancak bunu yaparken ızdırapları durdurmak gerektiğine de değinerek kanunların ise şiddetlendirilmesi değil kuvvetlendirilmesini savunmuştur.⁶⁶⁹

Nasuhioğlu'nun ardından konuşan Menderes, muhalefetin tatbik ettiği politikanın dünyada eşi benzerinin bulunmadığını kaydetmiştir. Menderes'e göre bir muhalefet başkanının bütün yıl, il il gezip kongreler yaptığı, her hafta beyannameler neşrettiği iki de bir basın toplantısı yaptığı bir ülkenin dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur. Ayrıca milletvekillerine İnönü döneminden hatırlatmalar yaparak bir gazete çıkarmanın zorluğunu, parti kurmanın dünyanın en büyük cinayeti olarak görüldüğünü, sabahdan akşama kadar tehditler yapıldığını hatırlatmış ve bugün hürriyetsizlikten bahsedenlerin o zaman hürriyetlere nasıl karşı olduğunu izah etmeye çalışmıştır. İnönü'nün Adana'da kendilerini tehdit ettiğini de söyleyen Menderes, tehdit ve korku ile demokrasi olmaz demiştir.⁶⁷⁰ Reşit Tarakçıoğlu, muhalefeti kastederek dün üç beş kişi ile gezenlerin bugün yirmi kişi ile, elli kişi ile gezdiklerini belirtip bu sayının yarın 150-200 olacağını hatırlatmış ve oturduğumuz sıralara saldırdıkları zaman ne diyeceksiniz diye sormuşmuştur. Şiddet politikasını takip etmeyelim mi diye de çıkışışan Tarakçıoğlu, sonrasında şiddet politikasını takip edilmemesi ancak haklarının müdafaa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Tarakçıoğlu, devlet adamının konuşmadan önce düşünmesi ardından tedbirleri alıp karar vermesi gerektiğini kaydetmiş ve öyle bir hükümetten de mahrum olmadıklarını belirtmiştir.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 80-92.

⁶⁷⁰ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 100.110.

⁶⁷¹ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 120.

Aynı gün yapılan ikinci oturumda söz alan Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, basın ve muhalefetin tavrılarından dolayı Dünya’da bu gruba karşı en fazla tedbir alan ülkelerden biri olduklarını iddia etmiştir. Muhalefet kanun çizgisinde kalsa bu önlemlere gerek kalmayacağına da değinen Özçoban, her hareketi de sinirle değerlendirmenin ve kanunla susturmanın doğru olmayacağına izah etmiştir.⁶⁷² Ardından Demokrat Parti muhalefetteyken, CHP’den kaldırılmasını istediği kanunları CHP’nin kaldırmadığı için pişmanlık duyduğunu hatırlatmış ve birgün kendilerinin de iktidardan düşerlerse pişman olmamaları için antidemokratik kanunların kaldırılmasını istemiştir. 1946-1950 arası kendilerini destekleyen gazetelerin bugün karşılarında olduğunu da hatırlatan Özçoban, bunun iki sebebi olduğuna değinmiştir. Buna göre birincisi satış yapabilmek için kullanılan muhalif süs diğeri içinde “*maalesef takındığımız tutum*” demiştir. Bu tutumun takdire layık olmayıp, tenkide değer bulunduğunu da ifade etmiştir.⁶⁷³ Uyguladıkları politikaya ise baskı politikası değil de tazyik politikası denebileceğini savunmuştur.⁶⁷⁴ Emirdağı Kazası’nda Parti binasında otururken yaşadığı bir hadiseye de değinen Özçoban, burada konuşmak için Osman Bölükbaşı’nı dinlemeye gelen halkın toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasına dayanarak jandarma tarafından kovalandığını hatırlatmış, medeni ve hakiki demokrasilerin hiç birinde böyle bir kanun olmayacağına değinmiştir.⁶⁷⁵ Öte yandan Zile’de İnönü karşılanırken olaylar oluyor ancak Antalya’da karşılanırken neden olmuyor diye sorgulamış ve bunu illerdeki merkez komutanının tutumuna bağlayarak hangisi doğru yapıyor diye sormuştur. Ayrıca yaşanan olaylarla ilgili olarak da İçişleri Bakanı Namık Gedik’i suçlamış ve bunlardan kendisinin sorumlu olduğunu savunmuştur. Özçoban, Basın hakkında bir af kanununun çıkmasını ve böylece hükümet ve basın arasında barışmanın sağlanması gerektiğini söylemiştir. Son olarak sözlerini iki maddede toplayan Özçoban, ilk olarak Basın kanunundaki ağır hükümlerin kaldırılmasını sonrasında da muhalefetin hareketlerini üzücü bulmakla beraber muhalefeti susturucu yollara gitmemeyi önermiştir. Mevcut kanunlarla

⁶⁷² DPMGMZ. 08.12.1958, s. 8.

⁶⁷³ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 10.

⁶⁷⁴ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 14.

⁶⁷⁵ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 16.

yetinilmesi gerektiğini de savunan Özçoban çıkacak her kanunun Demokrat Parti'nin aleyhinde olacağına dikkat çekmiştir.⁶⁷⁶

Ardından söz alan Menderes, Özçoban'ın Demokrat Parti'nin tazyik politikası takip ettiği yönündeki sözlerine değinmiştir. Menderes, İnönü ve CHP ileri gelenlerinin bu kışta kıyamette hiçbir sebep yokken memleketi baştanbaşa dolanıp tahrikçilik yaptıkları iddiasını tekrarlamıştır. DP olarak bunca işin arasında muhalefeti hatırlayacak kadar vakit olmadığını ve Demokrat Parti'nin katıyen şiddet politikası takip etmeyeceğini de söyleyen Menderes, meselenin Demokrat Parti'nin kazanıp kazanmaması değil üzerlerine almış oldukları vatanın emniyet ve selameti olduğunu söylemiştir. Muhalefetin yaptığı tahriklere memleketin daha fazla tahammül etmesinin mümkün olmadığından dolayı harekete geçtiklerini hatırlatmıştır.⁶⁷⁷ Matbuat hürriyeti ya da diğer hürriyetlerin bütün memleketlerde kayıt altına alındığına değinen Menderes, fakat bu şartlarda siyasi mücadelenin yapıldığı ülkeleri hiçbir arkadaşının gösteremeyeceğini savunmuştur. Gazetecilerin zihniyetinin iktidarı eleştirirsek iyi satarız düşüncesine bağlı olduğunu ve bundan hareketle basının asıl düşmanının kendileri değil iktidar olduğunu vurgulamıştır. Buna göre basın, iktidardan gittiklerinde yerlerine kim gelirse gelsin ona da düşman olacaktır.⁶⁷⁸ Basını tazyik altında tutmak gibi bir isteklerinin olmadığını da savunan Menderes, bu şekilde düşünmek *“bir işi tersine alıp baş aşağı etmektir.”* Demiştir.⁶⁷⁹ Ayrıca asıl tazyikin kendilerine yapıldığını ve her gün *“hakkımızda ne söyleyecekler diye uyanacağız”* ... *“acaba bugün nasıl bir azaba maruz kalacağız”* diye merak ettiklerini söylemiştir.⁶⁸⁰

10 Aralık'ta yeniden Toplanan Demokrat Parti Grubunda Kastamonu Milletvekili Münif İslamoğlu tarafından memlekette bir ihtilal havası olduğu ileri sürülmüş ve bu havayı kaldırmak için bir tebirler komisyonu kurulması teklif edilmiştir. Ardından söz alan Bolu Milletvekili Zuhuri Danışman da muhalefetin sürekli meşgul olduğu vazifelerin araştırılması için dokuz kişilik bir heyetin seçilmesini önermiştir. Öte yandan Aydın Milletvekili Necati Çelim de Muhalefetin,

⁶⁷⁶ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 18-22.

⁶⁷⁷ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 27.

⁶⁷⁸ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 33.

⁶⁷⁹ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 64.

⁶⁸⁰ DPMGMZ. 08.12.1958, s. 70.

basının ve devlet memurlarının programlarına göre çalışmalarının sağlanması için on beş kişilik bir komiyon kurulmasını istemiştir. Antalya Milletvekili Kemal Akmanlar da 11 Ağustos 1958 tarihli grup tebliğinin ışığında 10 kişilik bir komisyonun kurulmasını teklif etmiştir. tekliflerin bir birine yakın olması üzerine genel bir oylama yapılmış ve 15 kişilik bir idare heyeti kurulması onaylanmıştır. Grubun çalışma esaslarının belirlenmesi için süre tanınmıştır.⁶⁸¹ Bu olay basında da geniş yer bulmuş ve tek parti döneminin basınla ilgili meşhur 50. maddesinin canlandırılmak istenmesi şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁸²

Komisyonun ana hatları 11 Aralık'tan itibaren basında yer almaya başlamıştır. Buna göre Parti kongreleri dört yılda bir yapılacaktır. Aynı zamanda hükümet ve devlet başkanı dışında hiç kimseye siyasi tezahürat yapılmayağı, yapanlar hakkında da bir yıldan üç yıla kadar pis ya da bin liradan üç bin liraya kadar para cezası verileceği basında yer bulmuştur. Basınla ilgili olarak da gazetecilere hapis cezasının kaldırılması bunun yerine gazete sahiplerine 100 bin liraya kadar para cezalarının verilmesi gündemdedir.⁶⁸³

3.2.4.Muhalefet Partilerinin Birleşmesi CHP-HP ve CMP-KP

İktidarın kanun yolu ile seçimlerde güç birliğini önlemiş olması ile muhalif partilere fiili anlamda bir araya gelmekten başka bir çare kalmamıştı.⁶⁸⁴ Muhalif partilerin birleşmesi yönündeki ilk çaba Hürriyet Partisi'nden geldi. Buna bağlı olarak CHP ve HP arasında güç birliği görüşmeleri başlatıldı.⁶⁸⁵ Ayrıca Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Köylü Partisi de birleşme kararı almış ve bu iki parti 16 Ekim 1958 birleşmişlerdir. Ardından da 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortaklıkları gerçekleşti.⁶⁸⁶ Hürriyet Partisi'nin fesih raporunda birleşmenin

⁶⁸¹ DPMGMZ. 09.12.1958, s. 95, 96.

⁶⁸² "Basına Karşı Yeni Tedbirler Alınıyor" **Milliyet**, 09.12.1958, S. 3082. s. 1.

⁶⁸³ "Tedbirlerin Esası Belli Oldu" **Milliyet**, 12.12.1958. S. 3085. s. 1, 5

⁶⁸⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 163.

⁶⁸⁵ Ayşe Elif Emre Kaya-Zakir Avşar, "Demokrat Partinin Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği", **JASSS, The Journal of Academic Social Science Studies**, Vol. 6, 2, Şubat, 2013. s. 402.

⁶⁸⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 163. Köylü Partisi DP'den istifa eden Remzi Oğuz Arık ve Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker tarafından 1952'de kurulmuştur. Bknz: Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**. s.744. Ancak bu parti yaklaşık altı yıllık siyasi hayatında önemli bir muhalefet örneği gösterememiştir.

gerekçesi olarak Cumhuriyet Halk Partisi ile güç birliğinin zorunlu bir hale gelmiş olduğu vurgulanmıştır.⁶⁸⁷ Parti'nin İzmir Delegeesi olan Şerif Balkanlı yaptığı konuşmada partilerini üç gerekçe ile kapattıklarını söylemiş ve bunları paranın olmaması, liderin bulunmayışı ve halkın kendilerini yeterince tanımamasına bağlamıştır. Balkanlı, Türkiye’de Menderes ve İnönü olmak üzere iki tane liderin bulunduğunu ve kendilerinin İnönü ile birleşerek Menderes’i yıkacaklarını söylemiştir.⁶⁸⁸ 12-15 Ocak tarihinde toplanan CHP on dördüncü kurultayında da Hürriyet Parti Genel Başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Genel Sekreterler Turan Güneş ve Enver Güreli, Feridun Ergin, Cihad Baban, Muammer Aksoy, CHP’nin önde gelen bir çok isminden daha fazla oy alarak CHP Parti Meclisi’ne seçilmişlerdir.⁶⁸⁹

3.2.5. Güç Birliğinden Sonra Hazırlanan CHP’nin İlk Hedefler Beyannamesi

12-15 Ocak 1959’da yapılan CHP Kurultayı’nda kabul edilen “İlk Hedefler Beyannamesi” ile İsmet Paşa, o an için farkında olmasa da yaklaşık 1 yıl sonra gerçekleştirilecek olan darbenin hedeflediği gayeleri hazırlamış oldu.⁶⁹⁰ CHP’li Şemsettin Günaltay, Kurultay’ın henüz devam ettiği günlerde Akis Dergisi’ne yazmış olduğu yazıya göre Demokrat Partililerin 1946-1950 yılları arasında vaadettikleri hedeflerinden saptıklarını ve iktidara geldikten sonra *ne oldum delisi* olmuşlardır. Yazısında ekonomik olarak 1950 koşullarının özlendiğini de aktaran Günaltay, radyoda iktidar lehine söylemlerin ise “*satılık kalemlerin işi*” ve birer “*masal*” olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca 1959 yılında vatandaşta yeniden bir uyanış ve anlayışın geliştiğini, buna mukabil ümitlerinin de CHP’ye çevrildiğini ve CHP’nin partilerinin *umut güneşi* olduğunu ifade etmiştir. Kurultay’ın amacı vatandaşa ümit aşılayan bir meşale olmaktır sözleriyle açıklayan Günaltay, çıkmaza saplanan iktisadi durumu kurtarmak, insan hak ve hürriyetleri anayasasını, kendi anayasamıza temel

⁶⁸⁷ Ferda Güley, **Kendini Yaşamak**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 256.

⁶⁸⁸ Çakmak, a.g.m, s. 183.

⁶⁸⁹ Güley, **a.g.e**, s. 256.

⁶⁹⁰ Toker, **a.g.e**, s. 206.

yapmak suretiyle hukuk devleti ve anayasa mahkemesinin önünü açmanın Kurultay'ın başlıca hedefleridir demiştir.⁶⁹¹

İnönü, Kurultay'da yaptığı konuşmada 1957 seçimlerinden beri geçen zamana vurgu yapmış ve bu süre içinde milletin ekonomik ve idari anlamda sıkıntı çektiğini vurgulamıştı. Muhalefet oylarının iktidar oylarından fazla olduğunu da ifade eden İnönü, buna rağmen iktidarın basını ve muhalefeti daha da yıpratmaya çalıştığını belirtmişti. İnönü'ye göre iktidarın önünde iki yol vardır. Birincisi, kanunlara uyarak vatandaşları eşit tutmak ve yapılacak dürüst seçimlerin sonuçlarını kabul etmek, diğeri her türlü şiddet tedbirlerini almaktan geri durmamaktır. İnönü konuşmasında basın ile ilgili konulara da değinmiş ve basın suçlarının ilim ve insaf ölçülerinin dışında seyrettiğini vurgulamıştır. Ayrıca *“bu devrin mümtaz basını demokrasi tarihimizin şeref sayfasını işgal edecektir”* diyerek basının önemine dikkat çekmiştir.⁶⁹² Kongre sonunda yayımlanan ilk hedefler beyannamesinde Anayasanın modern bir toplum anlayına göre şekillenmesi, devlet mekanizması içinde tarfsızlığın sağlanması, ikinci bir meclisin kurulması, her türlü etkiden uzak bağımsız mahkemelerin kurulması, seçimlerin adil ve serbest yapılması, siyasi partilerin haklarının korunması, milletvekillerinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığının sağlanması ile ispat hakkı gibi temel konularda bir çok vaat vardı.⁶⁹³

3.2.6. Adnan Menderes'in Yaşadığı Uçak Kazası ve Muhalefet İle Kısa Bir Yumuşama Dönemi

Üçlü Kıbrıs Konferansı adı verilen imza töreni için Londra'ya gitmek üzere yola çıkan Menderes, 17 Şubat 1959'da Türkiye'den ayrılmıştır.⁶⁹⁴ Bu seyahat için Başbakan'a Türk Hava Yolları'nın Viscount tipi bir yolcu uçağı hazırlanmıştır. Seyahat esnasında uçak, inmesi gereken Heathrow Havalimanı'na aşırı sisten dolayı inememiş ve Gatwick Havaalanı'na yönlendirilmiştir. Fakat uçak, bir aksaklık yüzünden 24 yolcu ve 5 mürettebatı ile havalimanının yakınlarındaki bir ormanlık

⁶⁹¹ “1959 Kurultayı” **Akis**, 10.01.1959, S.236. s.5-7

⁶⁹² “CHP Kurultay Kulisleri” **Kim**, 16.01.1959, s. 34, s. 4,5.

⁶⁹³ “İlk Hedefler Beyannamesi” **Kim**, 23.01.1959 S.35. s.8.9.

⁶⁹⁴ Taşyürek, **a.g.e**, s. 102.

alana düşmüştür.⁶⁹⁵ Basın Yayın ve Turizm Bakanı Servet Somuncuoğlu, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muzeffer Ersü, Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoglu, Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şerif Arzik, Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire Genel Müdürü İhsan Savut ve sayıları 16'yı bulan memur ve görevliler bu kazada vefat etmişlerdir.⁶⁹⁶ Menderes ise uçakta ciddi sarsıntı geçirmiş ve ters dönen uçağın içinde bacağından asılı haldeyken Rifat Kadızade tarafından kurtarılmıştır.⁶⁹⁷ O sırada olay yeri yakınlarında evleri bulunan bir çift, sesleri duymuş ve bir araç ile kazanın olduğu yere gelerek kurtulanları evlerine götürmüşlerdir.⁶⁹⁸ Ardından, Menderes ambulansın gelmesi ile London Clinic adlı bir hastaneye kaldırılmışlardır.⁶⁹⁹

Türkiye’de ise ilk anda Menderes’in de vefat ettiği haberi duyurulmuştur. Fakat sağ olduğu öğrenilince büyük bir coşku olmuştur.⁷⁰⁰ Hastanedeki tedavisinin ardından Türkiye’ye yolladığı ve sonradan plaklara alınan ses kaydında Menderes, kaza ile ilgili ise şunları söylemektedir:

“Uğradığımız çok feci teyyare kazasında değerli ve sevgili arkadaşlarımı kaybetmiş olmanın kederi içindeyim. Cenab-ı Hakk kendilerini rahmetine dert eylesin. Şu anda hatıralarını yaşlı gözlerle anarak taziz etmekteyim. Bu elim kayıplar karşısında her zaman olduğu gibi Cenab-ı Hakk’ın milletimizi ve devletimizi ebediyen payidar etmesi duasını yine tekrarlarım. Bana gelince, kazanın dehşeti karşısında benim geçirdiğim hiç kalır. Buraya arkadaşlarımla beraber, aziz vatanımıza muhterem ve sevgili vatandaşlarımıza pek kısa bir zamanda sağlık ve selametle kavuşmak inşallah nasip olacaktır.”

İsmet İnönü ise Menderes’e şahsi bir telgraf yollayarak geçmiş olsun mesajlarını iletmiş, Menderes de karşılık olarak aynı incelikte bir teşekkür mektubu göndermiştir. Kaza haberi üzerine muhalefet partileri de birbiri ardına geçmiş olsun mesajları göndermiş, CHP’li Nüvit Yetkin ise Meclis’e bir takrir vererek kazada hayatını kaybedenler adına saygı duruşunda bulunulması talebinde bulunmuştur.⁷⁰¹

⁶⁹⁵ Öymen, **a.g.e**, s. 475.

⁶⁹⁶ “Sev Uçağı Londra’da Düşüp Parçalandı” **Hürriyet**, 18.02.1959. S.3883. s.1,5.

⁶⁹⁷ Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 857.

⁶⁹⁸ Karkuş, **a.g.e**, s. 411.

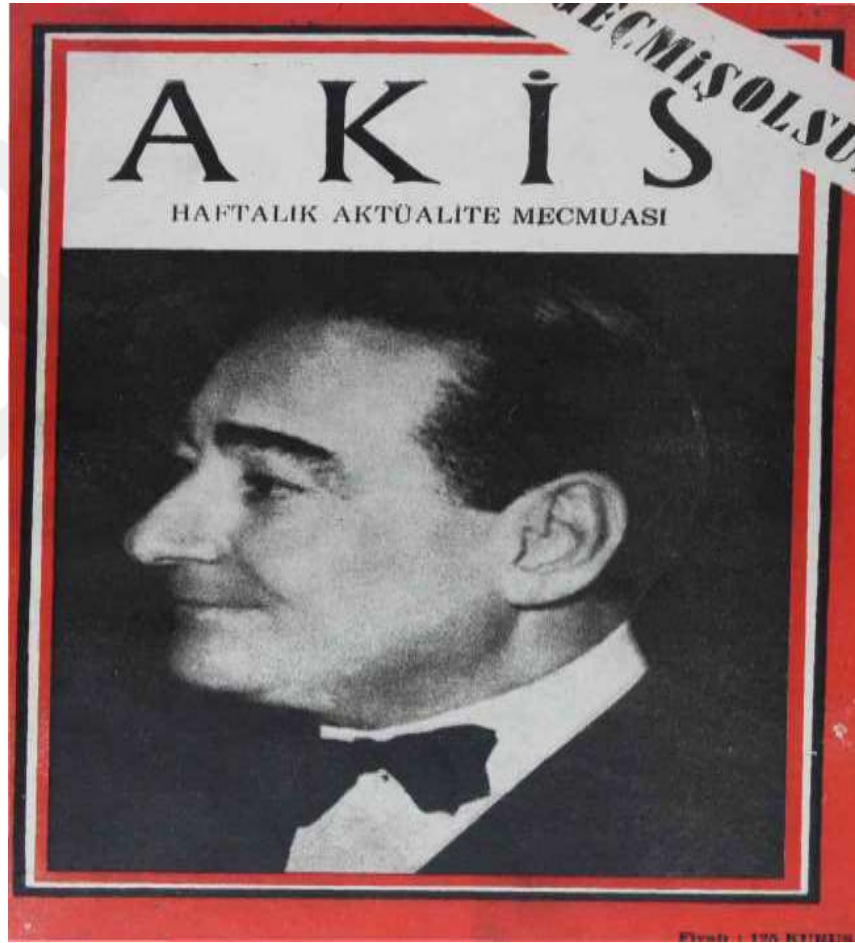
⁶⁹⁹ **Hayat**, 27.02.1959

⁷⁰⁰ Tayürek, **a.g.e**, s. 105.

⁷⁰¹ Sarol, **a.g.e**, s. 857-858.

Demokrat Parti'nin basındaki en büyük muhaliflerinden olan Akis Dergisi'nde de kaza haberi geniş yankı bulmuş ve olay “*kara haber*” olarak nitelendirilmişti.⁷⁰²

Resim XIII: Akis Dergisi'nin 21 Şubat 1959 Tarihli Sayısında Yayımlanan Menderes'in Uçak Kazası Sonrası Geçmiş Olsun Mesajı

Vefat edenlerin cenazeleri için önce Londra'da tören yapılmış ardından naaşlar 22 Şubat'ta Türkiye'ye getirilmiştir.⁷⁰³

⁷⁰² “Kendi Aramızda” **Akis**, 21.02.1959, S.242. s.3.

⁷⁰³ “Şehitlerin Cenazeleri Ankara’da” **Hürriyet**, 23.02.1959, S.3888. s.1.5.

Resim XIV: Hayat Dergisi 27 Şubat 1959 tarihinde yayımlanan sayısında Menderes'in hayatını kurtaran Bailey Çifti'ni Menderes'i yatırdıkları koltukla fotoğraflamıştır.⁷⁰⁴

Adnan Menderes'in Türkiye'ye dönüşünde çok büyük karşılamalar olmuştur. İstanbul'da 150.000 kişi Başvekil'i karşılamıştır.⁷⁰⁵ Demokrat Parti'nin Konya Milletvekili Himmet Ölçmen ise Adnan Menderes'in sağ kurtulmasını *Allah'ın tayin ettiği bir lider* olmasına bağlamıştır.⁷⁰⁶ Menderes, 28 Şubat 1959'da Ankara'ya geldiğinde de aynı karşılamalar olmuştur. Buradaki karşılamaya İsmet İnönü de katılmış ve Başbakan ile el sıkışarak geçmiş olsun dileklerini iletmiştir.⁷⁰⁷ Bu, onların son tokalaşmaları olmuştur.⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ **Hayat**, 27.02.1959

⁷⁰⁵ Taşyürek, **a.g.e.**, s. 106. Başbakan indikten sonra Eyüp Sultan Camii'ne gitmiş ve orada kurbanlar kesilmiştir. Menderes, kazandan kurtuluşunu yolculuğa çıkmadan önce gittiği Eyüp Sultan ziyaretine bağlamıştır.

⁷⁰⁶ Güley, **a.g.e.**, s. 238.

⁷⁰⁷ "Başvekilimiz Ankara'da" **Zafer**, 01.03.1959, S.3422. s. 1,8.

⁷⁰⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 165.

Resim XV: Zafer Gazetesi'nin 1 Mart 1959 Tarihli Sayısında Yayımlanan İnönü ve Menderes'in Buluşmasına Dair Fotoğraf

Zafer 01.03.1959, s. 3422. s.8.

Kısa bir süre sonra siyasi kulislerde, Menderes'in İsmet Paşa'nın bu jestine karşı bir iade-i ziyarette bulunmasının ortamı yumuşatma açısından çok önemli olacağı düşüncesi hakim olmuştur. Fakat Mükerrer Sarol'a göre bu ziyaret, Celal Bayar tarafından engellenmiştir. Çünkü, Celal Bayar'da İsmet Paşa ve arkadaşlarının daha düne kadar Menderes'in yok olmasını istediklerinden dolayı, istasyona karşılamaya gelmelerindeki samimiyete inanmanın *saflık* olacağı düşüncesi hakimdir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ Sarol, **a.g.e.** s. 872-873.

3.2.7. İnönü'nün Ege Gezileri ve İstanbul, Çanakkale-Geyikli, Kayseri Olayları

3.2.7.1.Ege Gezisi: Uşak, Manisa ve İzmir Olayları

Adnan Menderes'in geçirdiği uçak kazasından sonraki gelişmeler iktidar ve muhalefet arasında bir yumuşama başlatmıştı. Fakat, İsmet İnönü'nün Ege bölgesine bir seyahat planı yapmasıyla bozulmuştur. Nitekim seyahate çıkmadan evvel bizzat İçişleri Bakanı Namık Gedik, İsmet Paşa'ya uyarıda bulunarak, geçeceği yerde halkın fazlasıyla heyecan içinde bulunduğu ve bundan dolayı istenmeyen olayların olabileceği ihtimali sebebiyle geziden vazgeçilmesini istemiştir. Fakat İnönü buna uymamış ve seyahate çıkma kararından vazgeçmemiştir.⁷¹⁰ İnönü Ankara'dan ayrılacağı sırada Polis, Ankara Garı'nda İnönü'yü yolculamaya gelenleri engellemek için yolları saatler öncesinden tutmuş ve toplu bir şekilde gara gidilmesine mani olmuştur. Polisin İnönü'yü yolculamak isteyenleri dağıtmak istemesi üzerine gezi daha başlamadan gerginlikler başlamıştır.⁷¹¹

İsmet İnönü'nün bu gezi kapsamında ilk durağı Uşak olmuştur. Uşak, İnönü'nün Kurtuluş Savaşı'nda Yunan Komutan Trikopis'i esir aldığı yerd. Burada bir kongre yapılması ve gece de kalınması planlanmıştı. Ardından, Manisa'ya geçilip daha sonra Atatürk'ün İzmir'e girerken bir süre beklediği Belkahve'de bir müddet durup, İzmir'e girilmesi yönünde planlar yapılmıştı. Basın ise bu geziye “*Büyük Ege Saldırısı*” adını vermişti.⁷¹² Fakat Demokrat Parti'de bu gezinin hiç de sırası olmadığı kanısı hakimdi. Nitekim Mükerrer Sarol, bu gezi ile insanların kışkırtılmak istenmesinin yanı sıra bilerek çıkartılacak suni olaylarla hükümeti çalışamaz hale getirip huzur kaçırmak niyetinde olduğunu söylemiştir.⁷¹³

İsmet Paşa'nın Uşak seyahati beklendiği gibi büyük olaylara neden oldu. Belediye hoparlöründen İnönü gelmeden bir gün önce anonslar yapılarak herhangi bir karşılamamanın olmaması gerektiği belirtilmiş, aksi halde toplantı ve gösteri yürüyüşleri

⁷¹⁰ Toker, **a.g.e**, s. 231.

⁷¹¹ “İnönü'nün Gezisi Hadiseli Başladı” **Milliyet**, 30.04.1959. S.3222. s. 1, 5.

⁷¹² Güley, **a.g.e**, s. 238- 239.

⁷¹³ Sarol, **a.g.e**, s. 907.

kanununun uygulanacağı duyurmuştur.⁷¹⁴ Fakat baskılara rağmen İnönü, büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Kalabalık, Demokrat Parti İl Başkanlığı binasının önünden geçerken İl Başkanı Eşref Öğün'ün elindeki bardağı İnönü'nün bulunduğu kafiye fırlatması üzerine ortalık iyice gerilmiş ve CHP'lilerin binaya saldırmasına neden olmuştur.⁷¹⁵ Polis, gösteride bulunanlara göz yaşartıcı bomba ile cevap vermiştir. İnönü'nün kaldığı evde ise kısa süreli de olsa çıkan yangın gerginliğin daha da artmasına sebep olmuştur.⁷¹⁶ Yangının sebebi hakkında resmi bir açıklama olmazken gazeteci Emin Karakuş, dışarıdan evin bodrum katında Demokrat Partililer tarafından yağlı bezler atılması suretiyle çıktığını ve yayılan kokudan dolayı sürede fark edildiğini iddia etmiştir.⁷¹⁷

İnönü'nün Uşak'tan ayrılışı ise yine büyük olaylara sebep olmuştur. Bir grup Demokrat Partili tarafından yolu kesilen İnönü, arabayı bu kalabalığın ortasında durdurarak kalabalığın üzerlerine yürümüş ve yolu bizzat kendisi açmak istemiştir.⁷¹⁸ İnönü, kalabalığa doğru yürüdüğü sırada karşısına eli sopalı bir genç dikildiğinde ona: “ *Ben bu topraklar üzerinde savaşıırken sen belki daha dünyada yoktun. Beni bu şekilde karşılamaya utanmıyor musun?*” demiştir. Kalabalıktan yaşlı birini de fark eden İnönü, bu kez adama dönerek “*Ya sen, eğer yanılmıyorsam, düşmana karşı yine bu topraklar üzerinde beraber savaştık. Bu gün elinde sopayla beni karşılıyorsun*” demiş ve trene doğru yürümeye başlamıştır.⁷¹⁹ Jandarma ve mülki amirleri emir almadıklarını gerekçe göstererek kalabalığın toplanmasına müdahale etmemişlerdir.⁷²⁰ İnönü, trene doğru yürürken on beş yaşlarında bir çocuk İsmet Paşa'nın kafasına taş atmıştır. Çıkan olaylarda dört CHP'li vekil de dövülmüştür.⁷²¹ Trene Binildikten sonra içeride bulunan bir gencin kalabalığın üzerine doğru bir el işareti yapması sonucunda tren taş yağmuruna tutulmuştur.⁷²²

İçişleri Bakanı Namık Gedik yaptığı açıklamada CHP'nin “*Ege Taarruzu*” adı altında yapmış olduğu bu harekete ile Milli mücadele tarihinin suistimal edildiğini

⁷¹⁴ Erdoğan, Kabadayı, Üreten, Gündeay, **Türk Tarihinde Menderes**, s. 742.

⁷¹⁵ Eroğul, **a.g.e**, s. 166.

⁷¹⁶ “İnönü Uşak'ta Hadiseli Karşılandı” **Milliyet**, 01.05.1959, S.3223. s.1,5.

⁷¹⁷ Karakuş, **a.g.e**, s. 400.

⁷¹⁸ Toker, **a.g.e**, s. 231.

⁷¹⁹ Karakuş, **a.g.e**, s. 401.

⁷²⁰ “İnönü Dün Uşak'ta Tecavüze Uğradı” **Cumhuriyet**, 02.05.1959, S.12.489. s. 1.

⁷²¹ “İnönü İstasyondan Atılan Bir Taşla Başından Yaralandı” **Milliyet**, 02.05.1959 S.3224. s.1,4.

⁷²² Karakuş, **a.g.e**, s. 402.

söylemiştir. hükümetin ve idarenin düşman olarak ilan edildiğini de vurgulayan Gedik bu durumu büyük bir tahrik hareketi olarak yorumlamıştır.⁷²³

İsmet İnönü 3 Mayıs'ta yaptığı açıklamada Valinin tebliğini kanunun dışı saydıklarını söylemiştir. Gittikleri her yerde büyük bir coşku ile karşılandıklarını söyleyen İnönü bunun CHP sevgisinden ziyade milletin “ızdırıp” içinde olmasına bağlamıştır. Nitekim İnönü'ye göre vatandaş muhalefeti bir kurtuluş yolu olarak görmektedir. Öte yandan muhabirin, Demokrat Parti'nin her ne pahasına olursa olsun iktidarı elinde bulundurmamak mı istiyor sorusuna yönelik İnönü, buna inanmadığını çünkü DP'nin buna gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. İktidarın, CHP'yi ihtilal metodları ile hareket etmekle suçladığını da hatırlatan muhabir CHP'nin kapatılma ihtimalini sorduğunda İnönü, “yapamaz” şeklinde cevap vermiştir.⁷²⁴

Uşak olayları, özellikle muhalif basının gündeminde oldukça geniş bir yer bulmuştur. Çetin Altan, Akşam Gazetesi'ndeki yazısında Uşak'ta İsmet Paşa'ya atılan taş Trikopis'in çocukları duysa: “*Bizim pederin yapamadığını yaptınız, tebrik ederiz*” diyeceklerini iddia etmiştir. Bedii Faik ise, İnönü'nün Trikopis'in kılıcını aldığı sırada Trikopis'in İnönü'ye “*kurtardığın bu yurtta gün gelip seni rahat dolaştırmayacaklar*” deseydi “*İnönü'nü o kılıç ile Trikopis'in gırtlığını keserdi*” demiştir. Yusuf Ziya Ortaç da, İnönü'ye atılan taşın, iktidarın *mezar taşı* olabileceğini belirtmiştir.⁷²⁵ Akis Dergisi'nde ise bu olayların İnönü korkusundan dolayı yaşandığı ifade edilmiştir. Bu korku ile kanun yollarının çiğnendiği, keyfi yasakların konduğu ve İnönü'nün geçeceği yollarda “*Partona Halil'in iki asır geç doğmuş müsveddelerinin*” Paşa'nın karşısına çıkartıldığı yazılmıştır.⁷²⁶

⁷²³ “Müessif Hadiseler” **Milliyet**, 02.05.1959, S.3224. s. 1.

⁷²⁴ “İnönü Dün İzmir'de Bir Konuşma Yaptı” **Cumhuriyet**, 04.05.1959, S.12.491. s. 1, 4.

⁷²⁵ **İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri**, C.H.P Yayınları, Rüzgarlı Matbaa, Ankara 1959, s. 20-30.

⁷²⁶ “Yurtta Olup Bitenler” **Akis**, 07.05.1959, s.253. s. 6.

**Resim XVI: Cumhuriyet Halk Partisi’nin yayınladığı İnönü’ye Taş Atılması
Olayı İle İlgili Broşürdeki Karikatür⁷²⁷**

Celal Bayar ise bu gezilerin CHP’liler tarafından Ege Taaruuzu şeklinde adlandırılmasına karşı çıkmıştır. Tarruzun ancak düşmana yapılabileceğinden bahisle, Ege bölgesinde girdiği bütün seçimleri kazanan Demokrat Parti’nin düşman olarak ilan edildiğini ve bu gezilerin ülkede siyasi karmaşıklıktan başka ekonomik kargaşa yaratıp bu yollarla adım adım uçuruma gidildiği şeklinde değerlendirmiştir.⁷²⁸

CHP ise çıkan olaylarda gerekli önlemleri almadığı Uşak Valisi eleştirirlerken Vali hakkında “*İktidarın Uşak Valisi*” gibi imalı yakıştırmalarda bulunmuştur. Ancak iktidar, Vali’nin, İsmet İnönü’yü defalarca uyarmış olmasına ve vilayet konağının emrinde olduğunu bildirmesine rağmen İnönü’nün, “*Ben her tahriki yaparım, senin görevin asayiş, huzuru korumaktır*” şeklinde cevap verdiğini ve karşılıklıktan İnönü’nün sorumlu olduğu kanatindedir.⁷²⁹

⁷²⁷ İnönü’ye Atılan Taş ve Akisleri, s. 39.

⁷²⁸ İsmet Bozdağ, *Bir Darbenin Anatomisi*, Celal Bayar Anlatıyor, Emre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 77.

⁷²⁹ Sarol, a.g.e, s. 907-908.

Uşak olayları, Demokrat Parti'ye muhalif basın ile Demokrat Parti yanlısı basında farklı aksettirilmiştir. Nitekim Zafer Gazetesi, olayların Cumhuriyet Halk Partililerin kışkırtması sonucu çıktığı vurgusunu sıkça yapmıştır. Buna göre CHP'li milletvekillerinin ve eşlerinin önderliğinde Demokrat Partililere ait olan evler ve Vilayet Merkezi taşlanmıştır. İnönü'nün kanun hükümlerini hiçe sayarak geldiği Uşak'ta hoparlörler ile yaptığı konuşmalarda CHP'liler taşkınca hareketler yapmışlardı.⁷³⁰

CHP'li Milletvekillerinden İsmail Aksal, Nüvit Yetkin ve Orhan Öztrak, Uşak hadiselerine neden oldukları ileri sürülen kişiler hakkında İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir telgraf çekmişlerdir. Gedik, verdiği yanıtta olaylara sebebiyet verenlerin bu seyahate çıkanlar olduğunu söylemiştir.⁷³¹ Namık Gedik, Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte, başta İnönü olmak üzere CHP'lilerin Ege Taaruuzu adı altında Milli Mücadeleyi istismar ettiklerini söyleyip vatandaş ile devleti karşı karşıya bırakmak istediklerini belirtmiştir.⁷³²

Uşak'ta yaşanan olaylar siyasi ortamı daha da sertleşmesine neden olmuştur. Uşak'tan sonra Manisa'ya uğrayan İnönü, 2 Mayıs'ta, Uşak'taki olaylarla ilgili yaptığı konuşmada Hükümet'i suçlamış ve Hükümet'in halk ile temaslarına mani olmak istediğini bu suretle de telaş içinde olduğunu vurgulamıştır.⁷³³ Aynı gün İzmir'e giden İnönü, büyük ilgiyle karşılanmıştır. Bu ilgi üzerine Vali, İçişleri Bakanlığı'nın talimatına uyarak İzmir ili dahilinde siyasi toplantıları yasaklamıştır. Olayların basına yansımaları ve muhaliflerin demeçlerinin yazılması da yasaklandığından 3 Mayıs 1959 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi, neşir yasağı aldığını belirterek konu ile ilgili haberlerin bulunduğu sütunu beyaz yayınlamıştır.⁷³⁴ İnönü, yaptığı konuşmada, Uşak olaylarının tertip olduğu, canlarına kastedilmek istendiği ve Hükümet'in, muhalefeti "*karınca gibi ezmek*" istediğini ileri sürmüştür.⁷³⁵ Çıkan olaylar Ege seyahati ile son bulmadığı gibi İsmet İnönü'nün İstanbul'a hareketi de olaylı olmuştur.

⁷³⁰ "Uşak'ta Halk Partililer Kanunu, Asayışı Bozdu" **Zafer**, 01.05.1959, S. 3481. s. 1, 4.

⁷³¹ "Uşaklıların Aleyhte Tezahüratı Sırasında İnönü Güç Halle Trene Bindirildi" **Zafer**, 02.05.1959, S.3482. s. 1,4

⁷³² "İçişleri Bakanı Açıklama Yaptı" **Zafer**, 03.05.1959, S.3483. s. 1.

⁷³³ Sabahat Erdemir, **Muhalefette İnönü 1956-1959**, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959, s. 378-379.

⁷³⁴ "İzmir Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi" **Cumhuriyet**, 03.05.1959, S. 12.490. s. 1,5.

⁷³⁵ Erdemir, **Muhalefette İnönü 1956-1959**, s. 378-379.

3 Mayıs günü ise Hükümet, CHP'ye karşı açık bir ihtarda bulunmuştur. Uşak'tan İzmir'e yaşanan olaylarda tek sorumlunun CHP olduğunu da belirtilen ihtarda kardeşi kardeşe kırdıracak vakaların yaratacağı ağır mesuliyetlerden dolayı CHP suçlanmıştır. İstanbul'a dönecek olan İnönü'nün karşılanması için yapılan hazırlıklarda vilayete henüz bir başvurunun yapılmadığı da hatırlatılmıştır. Buna rağmen CHP'lilerin ev ev dolaşp milleti sokağa davet ettiği de vurgulanarak *“Türk Milleti ile onun meşru iktidarını evvela sokaklarda, sonrada kendi hareminde tethişi hedef tutan tertipli hareketleri kökünden sökmek hükümetin acil vazifesidir”* denmiştir.⁷³⁶

3.2.7.2.Topkapı Olayları

İsmet İnönü İzmir'den sonra 4 Mayıs 1959da İstanbul'a dönmüştür. Yeşilköy'de uçaktan indikten sonra araba ile Topkapı'dan, Beyazıt'ta bulunan CHP İl Merkezi'ne gittiği sırada yine bir kalabalık tarafından önu kesilmiştir.⁷³⁷

CHP bu olayın Demokrat Parti'nin tertibi olduğunu savunarak Celal Bayar ve Menderes'in Uşak'ta yarım kalan işi, İstanbul'da tamamlamak istediklerini iddia etmiştir. Buna göre Beykoz, Paşabahçe Cam ve İspirto Fabrikalarındaki işçilere para verilmek suretiyle Topkapı Surları civarına yerleştirilip İnönü'ye saldırtmak istenmiştir.⁷³⁸

Sur dibindeki grup, İnönü'nün aracının etrafını çevirerek kapılarını açmaya çalışmışlar fakat bir Binbaşı buna engel olarak grubu dağıtmış ve İnönü'nün herhangi bir zarar görmeden kurtulmasını sağlamıştır. Ancak Bu olayın da basına yansması yasaklamıştır.⁷³⁹

Topkapı olayları ile ilgili olarak CHP'li Milletvekilleri, Suphi Baykam ve Bülent Ecevit'in, Menderes'e telgraf yollamışlardır. Telgrafın İçişleri Bakanlığı'na havale edilmesi sebebiyle cevap veren Namık Gedik, huzur içinde olan memleketin havasını bozmak isteyenlerin yıkıcı maksatlarla günlerden beri çalıştığı cevabını vermiştir. Bu hadiselerin karşısında bulunanların kısa bir süre sonra gelişen ağır bir tahrik ile karşı

⁷³⁶ “Hükümetin CHP'ye Kat'i İhtarı” **Zafer**, 04.05.1959, S.3484. s. 1.

⁷³⁷ Öymen, **a.g.e**, s.484 ; Eroğul, **a.g.e**, s. 167.

⁷³⁸ Güley, **a.g.e**, s. 240.

⁷³⁹ Öymen, **a.g.e**, s. 485, Güley, **Kendini Yaşamak**, s. 240.

karşı kalabileceklerini de söylemiştir.⁷⁴⁰ Bu gelişmelerden sonra CHP, Meclis başkanlığına Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Gedik hakkında bir meclis tahkikatı açılması için önerge vermiştir. Ancak önergenin gündeme alınmaması üzerine CHP'liler TBMM'yi terk etmişlerdir.⁷⁴¹

5 Mayıs'ta İnönü, İstanbul'daki evinde bir basın toplantısı düzenlemiştir. Burada yaptığı açıklama da devletin kendilerine eşit davranmasını istemiştir. Toplantıda yeni bir seyahate çıkıp çıkmayacağı sorusuna *“ömrümüzün seyahatlerle geçeceğine şüphe etmeyiniz”* diyerek yeni gezilerin de işaretini vermiştir.⁷⁴²

Öte yandan İnönü'nün 6 Mayıs'ta Ankara'ya gitmesi de olaylı olmuştur. Tren ile geçeceği istasyonlar Jandarma ve Polis tarafından çevrilmiştir. Buna rağmen İnönü'yü karşılamak isteyenler olmuş fakat polis tarafından darp edilmişlerdir.⁷⁴³

İnönü, Topkapı Olayları'ndan sonra Ankara'ya döndüğünde kendisine, gençlik temsilcileri ve üniversiteler adına yapılan ziyaretler dışında bizzat üniformalı askerler de geçmiş olsun dileklerini iletmışlerdir. Bu ziyaretler ile ilgili olarak Metin Toker'e konuşan İnönü'nün *“geliyorlar, olanlar da üzüntülerini söylüyorlar. Gözlerinin yaşlandığını, hırs içinde olduklarını fark ediyorum. Biraz cesaret versem, beraber ihtilal yapmayı teklif edecekler. Lafı değiştiriyorum, işi şakaya vuruyorum. Ödüm patlıyor bana bir sır söyleyecekler diye. Zira, söyleyecekleri sırrın ne olduğunu biliyorum...”* diyerek ziyaretçilerin düşüncelerine işaret etmiştir.⁷⁴⁴

İnönü'nün Ege gezisinden sonra Demokrat Parti Meclis Grubu olağan üstü toplantı kararı almıştır. tedbirler komisyonu raporu üzerine müzakere açılmıştır. İlk konuşmayı yapan Münif İslamoğlu, CHP'nin seçimle iktidara gelemeyeceğini bildiği için gayri meşru şartlarla iktidara geçmenin yolunu aradığını belirtmiş ve bunun da bizzan İnönü'nün beyanatları ve hareketleri ile yapıldığını söylemiştir. İnönü'nün amacının memlekete ihtilale götürmek olduğu savunulan konuşmada her şeyden evvel bir İnönü meselesinin ortaya çıktığı vurgulanmış ve İnönü için *“bu menfur adamın politikanın dışına atmak lazım”* denmiştir ve memleketin bu şekilde huzura kavuşacağı işaret edilmiştir.⁷⁴⁵ Ardından söz alan Necmettin Önder ise CHP'ye bir

⁷⁴⁰ “Hileli Yollardan Siyasi Gayelerine Yürüyenler” **Zafer**, 05.05.1959, S.3485. s. 1,4.

⁷⁴¹ Aydoğmuş a.g.t, s. 120.

⁷⁴² “İnönü'nün Basın Toplantısı” **Hürriyet**, 06.05.1959, S.3958. s. 5.

⁷⁴³ Aydoğmuş, **a.g.t**, s. 119.

⁷⁴⁴ Toker, **a.g.e** s. 234.

⁷⁴⁵ **DPMGMZ**, 06.05.1959. s. 6-8.

şans daha verilmesi istemiştir. Eğer bu şans iyi değerlendirilemezse o zaman CHP'nin kapatılmasını önermiştir. CHP'nin, *Ege Taarruzu* denilen gezisinin ardından yeniden gezilere çıkacağını işitildiğini de söyleyen Önder, kanunların hakim kılınarak devlet otoritesinin bu partiye tanıştırılmasına dikkat çekmiştir.⁷⁴⁶ İçişleri bakanı Namık Gedik, olayların CHP'lilerin tahrikiyle yaşandığını belirtip İnönü'nün bu gezilerini "*tahrik gezileri*" olarak yorumlamış ve bu gezilerin İstanbul da olaylı bir şekilde bittiğini söylemiştir.⁷⁴⁷

Adnan Menderes yaptığı konuşmada olayların temelini tek parti devrinde aramanın önemine değinmiştir. Menderes'e göre CHP bütün iktidarı zamanında memleketi diktatörlük ile idare etmeyi tabiat edinmiştir. Buna göre İnönü iktidardayken nasıl diktatörse muhalefete düştükten sonra da aynı şekilde hareket etmektedir. Ayrıca, İnönü iktidardan düşmesini bir türlü hazmedememiştir.⁷⁴⁸ Öte yandan son hadiselerle birlikte işlerin artık çığrından çıktığını da dikkat çeken Menderes, meknuz kuvvetleri harekete geçirmez de bürokratik düşüncelere bağlı kalırlarsa memleketin asayışı ve huzurunu koruyamayacaklarını söylemiştir. Mesuliyetleri sadece kitapta olduğu gibi değil vicdanlarının derinliklerinde hissettikleri gibi tatbiki koyacaklarını ifade eden Menderes, karışımızdakiler hiçbir kayıt tanımazken "*ben beyaz eldivenle demokrasi yapacağım. Böyle demokrasi olmaz*" olmaz demiştir. Ardından İnönü'ye hitaben "*bir tarafta o Başkumandanlık kılıcını takacak, sırtına milli kahramanlık hilatını giyecek, ondan sonra bütün mazinin zırhlarına bürünecek ve kalkacağız bunlarla demokrasi yapacağız.*" Diyerek İnönü'nün "*Bu kılıç benim istersem bir günde bunları yok ederim. Siz iktidarsınız ama hakim benim*" mesajı verdiğini iddia etmiş ve sokaklarda mücadeleye girenlerin bedelini ödeyeceğini de söylemiştir.⁷⁴⁹ Menderes' göre Topkapı olaylarına da değinen Menderes, İnönü, İstanbula geldiği zaman yaptığı tahrikleri beğenmeyen bu hareketleri uğursuzluk sayan vatandaşlar "*biz seni tasvip etmiyoruz*" demek ihtiyacını duymuşlardır. Öte yandan İstanbul'da İnönüyü karşılmaya gelen küçük bir grup üzerinden İstanbul'da coşkulu bir karşılama olduğu izleniminin yaratılmak istendiğini de savunan Menderes, buna karşılık "*demokrat isyan ediyor*" söylediklerinin yalan

⁷⁴⁶ DPMGMZ, 06.05.1959, s. 28-30.

⁷⁴⁷ DPMGMZ, 06.05.1959, s. 68,69.

⁷⁴⁸ DPMGMZ, 06.05.1959, s. 86,87.

⁷⁴⁹ DPMGMZ, 06.05.1959, s. 121.122.

olduğunu, yaratılmak istenen havanın memleket için zararlı olduğunu biliyor ve bu sepele Topkapı önünde dur diyor. Şeşkilindeki sözleriyle Topkapıda yaşananları açıklamaya çalışmıştır. Olaylar öncesinde CHP'lilerin kafileler halinde sabahlara kadar ellerinde ilanlarla gezdiklerine değinen Menderes, demokrat Partilileri kastederek *“bizim arkadaşların harekete geçme kararı ve tatbikata başlayışı da gecenin 8’inden ibaret”* *“Onlar harekete geçerse biz de geçeriz”* *“biz de diyeceğiz ki sen iyi yapmıyorsun.”* *“nitekim öyle de oldu. Biraz yaralı bereli oldu. Bana şikayet ettiler. Bir musaraaya gideceksiniz. Hiç kimseye dokunulmadan bu işten çıkacaksınız. Böyle bir şey olmaz. Bu yolda başa gelenler olabilir”* şeklinde konuştuğunu anlatmıştır. Menderes, artık kanunun nasıl tatbik edildiğini bildiklerini belirtip, bundan sonra kanunun tatbikatında müşkülât çekecek misiniz? diye sormuş ve devamında onlar geziye çıkmakla müşkülât çekecekler. *“Çünkü şimdiye kadar karşılarına hal çıkmamamıştı.”* demiştir. Bu şekilde halkın İnönü ile beraber olmadığının da ispat edileceğini savunmuştur.⁷⁵⁰ Toplantı sonunda basına CHP’nin hal ve hareketleri kapsamında hükümetin aldığı tedbirlerin onaylandığı belirtilmiş, ve tedbirler komiyonun yetkilerinin görüşüleceği aktarılmıştır.⁷⁵¹ Toplantı hakkında ertesi gün basına verilen tebliğde grubun Hükümetin uygulamalarının tasvip edildiği vurgulanmıştır. Tebliğde ayrıca CHP’nin yıkıcı faaliyetlerinin artmış olduğundan bahisle daha etkili tedbirlerin alınması için D.P grubunun 14 Mayıs 1959’da yeniden toplanması kararı alınmıştır.⁷⁵²

3.2.7.3. Çanakkale Geyikli Olayları

11 Eylül 1959’da CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in gittiği Geyikli’de yine olaylar çıkmıştır. Ardından bu olayları incelemek üzere yol çıkan CHP’liler Geyikli’ye sokulmamıştır. Vapurla geri dönen heyeti karşılayan ve olayları protesto eden heyetten de 11 kişi tutuklanmıştır.⁷⁵³

Toker ise bu durumu alaycı bir şekilde ele alarak o günlerde Kasım Gülek’in CHP içinde zor günler geçirdiğini ve saygınlığının neredeyse kaybolduğunu

⁷⁵⁰ DPMGMZ, 06.05.1959, s. 130-136

⁷⁵¹ “CHP’ye Karşı Sert Tedbirler Alınıyor” *Milliyet*, 07.05.1959, S.3229. s. 1, 5.

⁷⁵² “D. Parti Meclis Grubu Tedbirler Mevzuunu Dün Müzakere Etti. *Zafer*, 07.05.1959, S.3487. s. 1.

⁷⁵³ Öymen, *a.g.e.*, s. 485.

söylemiştir. Toker, Gülek'in, bu tür olaylar ve gürültülerle CHP Genel Sekreterliğini muhafaza edebileceğini düşündüğünü vurgulayarak "*İsmet Paşa'ya Uşak'ta saldırı olur da Gülek'e olmaz mı?*" diyerek kinayeli mesajlar vermiştir.⁷⁵⁴

Ancak, CHP, olaylarla ilgili Menderes ve Gedik hakkında meclis soruşturması açılmasını istemiş fakat önerge gündeme alınmayınca meclisi terk etmiştir.⁷⁵⁵

Adnan Menderes'e göre olayların başlıca sebebi muhlafetin ülke içindeki zamansız gezileridir. Nitekim Menderes, seçimlere daha zaman varken memlekette her an seçim yapılacaktı gibi hava estirilmesini yararlı bulmamış ve kendisinin bile böyle geziler tertip edip her yerde nutuklar atmadığını belirtmiştir. Menderes'e göre muhalefet, iş görülecek zamanda susmayı bilmemiştir. Bir kısım basın ise görevini yapmayarak dürüst davranmamış, tarafsız kalmamış ve olayları çarpıtıp, her ne olursa olsun Demokrat Parti gitsin anlayışıyla yayın yapmıştır. Milletın kale gibi iktidarın arkasında olduğunu da savunan Menderes, bu milletin, "*çişini tutamayan İsmet Paşa ile kaldığı otellerden zarf kağıt yürüten Kasım Gülek Efendi'yi hiçbir zaman iktidara getirmeyeceğini bilmezler mi*" demiştir.⁷⁵⁶

CHP'nin olaylı seyahatlerinin ardından 14 Mayıs 1959 tarihli Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı sonunda bir tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğde, CHP'nin millî birliği ve beraberliği tahrip edici şekilde hareket ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Meclis çalışmalarının aksatılmasından başka Meclis kürsüsünden ağza alınmayacak laflar ile söylenen "*iftira ve yalanlar*" sebebiyle CHP millete şikayet edilmiştir.⁷⁵⁷

Ülke genelindeki bu anlaşmazlıklar kendisini TBMM'de de hissettirmiştir. CHP milletvekili Edip Ener'in mecliste CHP'nin açılmasını istediği meclis tahkikatı hakkında bildiri dağıtması üzerine DP'li vekillerle CHP'liler arasında bir yumruk yumruğa bir kavga da çıkmıştır.⁷⁵⁸

20 Mayıs'ta toplanan CHP grubu yayımladığı bildiri de CHP'nin halktan saklanan ne varsa bunları bütün gücünü kullanarak halka bildireceği duyurulmuştur.

⁷⁵⁴ Toker, a.g.e, s. 245.

⁷⁵⁵ Saime Yüceer, "Tahkikat Komisyonu: Muhalefetsiz Demokrasi" **Türk Tarihinde Menderes**, Haz: D. Erdoğan, T. Kabadayı, H. Üreten, G. Gündeay, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2012, s. 743.

⁷⁵⁶ Orhan Karaveli, **Görgü Tanığı**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010, s. 172-173.

⁷⁵⁷ "Demokrat Parti Meclis Grubu Durumu Milletın Itılana Arz Ediyor" **Zafer**, 15.05.1959, S.3495 s. 1.

⁷⁵⁸ "Meclis Koridorunda Büyük Kavga Oldu" **Milliyet**, 16.05.1959, S.3232. s. 1, 5.

Ayrıca CHP'nin iktidarın sarsıntısız bir biçimde değişmesi için eşit, serbest ve güvenli bir seçime ile insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterecek demokratik rejimin kurulması için çalıştığı hatırlatılmıştır. Bu rejimin Türk milletini, bazı devletlerde yaşanan acı sonlardan “*masun kalmasını mümkün kılacak*” bir rejim olduğu da vurgulanmıştır.⁷⁵⁹

Aralık ayının sonunda CHP içerisinde ilginç bir gelişme olmuştur. 25 Aralık 1959'da CHP Ordu Milletvekili Atıf Topaloğlu Genel Merkeze yolladığı telgrafta partisinin tutum ve davranışlarının ülkeye layık olmadığı gerekçesiyle istifa ettiğini duyurmuştur. Ertesi gün düzenlediği basın toplantısında İnönü'nün gözlerini iktidar hırsı bürüdüğünü söyleyen Topaloğlu, İnönü'yü ortada hiçbir sebep yokken meşru bir idareyi devirmeye çalışmakla suçlamıştır. CHP liderinin uzun zamandır yanında bulunması sebebiyle bir çok konuyu bildiğini ancak daha fazla konuşamayacağını da açıklayan Topaloğlu, istifa ettiğini duyurmuştur.⁷⁶⁰ Ancak bu haber basında Atıf Topaloğlu'nun DP yüksek kademesi ile irtibatla bulunup parti içinde hizip yarattığı gerekçesiyle ihraç edileceğini anlayınca istifa ettiği şekilde yansımıştır.⁷⁶¹

3.2.7.4. Kayseri ve Yeşilhisar Olayları

24 Mart 1960'ta Kayseri'ye bağlı olan Yeşilhisar'da Tarım Kredi Kooperatifi'nin seçimlerini Cumhuriyet Halk Partililer karşısında kaybeden Demokratlar, galip tarafa saldırmışlardır.⁷⁶² Şikayetler üzerine de jandarma hem CHP'lileri hem de DP'lileri göz altına almıştır. Fakat kısa süre içinde DP'liler serbest kalırken bir CHP'linin gözaltı durumu devam etmiştir. Çıkan gerginlikler üzerine halka karşı silah sıkılması üzerine ortalık daha da gerilmiş ve polisin de müdahale etmesiyle iki kişi yaralanmıştır.⁷⁶³ Valilik ise olayları CHP'lilerin başlattığını söylerken CHP, olayın araştırılması için bir heyeti yola çıkarmıştır.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ “CHP Grubunun Tebliği” **Milliyet**, 21.05.1959, S.3243. s. 5.

⁷⁶⁰ Tekin Erer, **10 Yıllık Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, Basım Yılı Yok, s.371.

⁷⁶¹ “Bir Ordu Mebusu CHP'de İhraç Edildi”, **Milliyet**, 26.12.1959, S.3459. s.1,5.

⁷⁶² Yüceer, “Tahkikat Komisyonu: Muhalefetsiz Demokrasi” **Türk Tarihinde Menderes**, Haz: D. Erdoğan, T. Kabadayı, H. Üreten, G. Gündeay, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2012, s. 744.

⁷⁶³ Toker, **a.g.e**, s. 305.

⁷⁶⁴ “Yeşilhisar'da On Kişi Nezaret Altında” **Milliyet**, 26.03.1960, S.3550. s.1,5.

Yeşilhisar'da yaşanan olaylar ile İsmet İnönü'nün önceden kararlaştırılmış Kayseri gezisi daha da önemli olmaya başlamıştır.⁷⁶⁵ Vali Ahmet Kınık, İnönü'ye çektiği telgrafta olaylar yüzünden CHP Kongresi'nin iptal edildiğini ve gelmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Ancak, İnönü konunun meclise taşınmasından dolayı olayı yerinde görmek üzere yola çıktığını bildirmiştir.⁷⁶⁶ Böylece İnönü, yatışmasını beklemeden olayların üzerine gitmeye karar vermiştir.⁷⁶⁷ Yola çıktığında ise Başbakanlık'ta Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik, "*İnönü fobisinden kaynaklanan hiddet içinde*" Kayseri Valisi'ne emirler yağdırmışlardır.⁷⁶⁸ Bu emirlerden dolayı Vali Ahmet Kınık, şehre girilmesine mani olmuştur.⁷⁶⁹

Tren, Kayseri yakınlarındaki Himmetdede İstasyonu'nda durdurulmuştur. Vali Yardımcısı'nın bizzat İnönü'ye verdiği geri dönülmesi yönündeki telgrafi İnönü okumadan yırtıp atmıştır.⁷⁷⁰ Ardından Vali Yardımcı'sına dönen İnönü, bu emrin kanun olduğunu söylemiş ve Uşak Valisi'nin de bazı memurlara kendisini öldürmeleri için emir verdiğini fakat şerefli ve vatansever subayların bunu dinlemediğini iddia etmiştir.⁷⁷¹ Ardından gerekirse yaya olarak gidip halkın içine gireceğini de eklemiştir.⁷⁷² Trenin beklediği sırada askeri birliğin başında bulunan Binbaşı Selahattin Çetiner, İnönü tarafından çağırılmıştır. İsmet İnönü, Binbaşı'ya karanlık tedbirler alındığından şüphelerinin olduğunu söyleyip bu durumun amirlerine bildirilmesini iletmiştir.⁷⁷³ 2 saat 55 dakikalık duraklamanın ardından tren yeniden Kayseri'ye doğru hareket ettiğinde İnönü'yü karşılamak için toplanan grup, büyük gösterilerde bulunmuştur.

İnönü Kayseri'de karşılandıktan sonra dönüşte de bazı sorunlar yaşanmıştır. Nitekim İnönü, Ankara'ya kara yolundan dönmek isteyince Yeşilhisar'a da uğramak istemiş fakat yol askerler tarafından kesilmiştir.⁷⁷⁴ İncesu denilen bu mevkiide yolu kapatan askeri birliklerin başında yine Binbaşı Çetiner bulunmaktadır. Yolun

⁷⁶⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 305.

⁷⁶⁶ Öymen, **a.g.e.**, s. 488.

⁷⁶⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 645.

⁷⁶⁸ Yavuzalp, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁷⁶⁹ "İnönü, Yeşilhisar'a Sokulmadı" **Milliyet**, 04.04.1960. S. 3557. S.1,5.

⁷⁷⁰ Öymen, **a.g.e.**, s. 489.

⁷⁷¹ Güley, **a.g.e.**, s. 271.

⁷⁷² "İnönü Kayseri'ye Girdi." **Ulus**, 03.04.1960, S.131.172. s. 1,5.

⁷⁷³ Toker, **a.g.e.**, s. 313.

⁷⁷⁴ Öymen, **a.g.e.**, s. 490.

açılmaması üzerine İnömü, o halde *inip yürüyelim* diyerek araçtan çıkmıştır. Birliğe doğru yürüyen İnönü, Çetiner'e ateş emri verip vermeyeceğini sormuştur. Çetiner, “*size ateş edeceğime kendimi vururum*” diye cevap vermiştir. Bir müddet İncesu'da bekledikten sonra Ankara yolunun açık olduğu haberini alan CHP heyeti, Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.⁷⁷⁵ Yeşilhisar olayları karşısında, Demokrat Parti hükümeti, İnönü'yü komitacılık yapmakla ve halkı kışkırtmakla suçlamıştır. İnönü ise en geç normal seçim tarihi olan 27 Ekim 1961 seçimler yapılmamış olursa “*hükümetin gayri meşru olacağını bizzat kendisinin halka ilan edeceğini*” söylemiştir.⁷⁷⁶

Bu olaylar yaşandıktan sonra Binbaşı Selahattin Çetiner'in istifası oldukça dikkat çekicidir. Çetiner, istifa dilekçesinde İnönü ve arkadaşlarının Kayseri'ye girişlerinde yaşanan olaylardan dolayı komuta ettiği birliklerle gayri hukuki yollara zorlandığını belirtmiştir.⁷⁷⁷ Fakat istifa etmesinde bir başka önemli etken kendisine bizzat CHP'liler tarafından yapılan tazyiklerdi. Nitekim bizzat CHP'li milletvekili Ferda Güley, Çetiner'e bir ziyaret yapmıştır. Burada, Demokrat Parti serbest seçim yolunu açmazsa bunu milletin bizzat yapacağını söylemiş ve bunun sonucunda da eğer İnönü'nün yolunu kesen subay olarak anılmak istemiyorsa istifa etmesini önermiştir.⁷⁷⁸ Bu istifaya yine Kayseri'de görev yapan Binbaşı Osman Özkoçak ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Hareket Dairesi Başkanlığı Neşriyat Şube Müdürü Kurmay Albay Kamil Savaş da katılmışlardır.⁷⁷⁹ Fakat Hükümet'in tavrı istifalara karşı sert olmuştur. Çetiner ve Özkoçak 10 Nisan 1960'da Kayseri'de tutuklanırken, Kamil Savaş ise 11 Nisan 1960 günü Ankara'da tutuklanmışlardır.⁷⁸⁰ Bu üç subayın, 27 Mayıs'tan sonra orduya geri dönmek istediklerini bildiren dilekçeleri sonucunda ise istifaları iptal edilmiştir.⁷⁸¹

⁷⁷⁵ Toker, **a.g.e.** s. 318-321.

⁷⁷⁶ Bulut, **a.g.e.** s. 137.

⁷⁷⁷ Toker, **a.g.e.** s. 323.

⁷⁷⁸ Güley, **a.g.e.** s. 275.

⁷⁷⁹ Karakuş, **a.g.e.** s. 409.

⁷⁸⁰ Güley, **a.g.e.** s. 279.

⁷⁸¹ Toker, **a.g.e.** s. 223-224.

3.3. Demokrat Parti 3. Dönemi Basın İlişkileri: Pulliam Olayı ve Tahkikat Komisyonu

1957 yılının başlarında basın mensuplarına karşı bazı kovuşturmalar olmuştur. Polis, muhalefet liderlerinin gezilerini izleyen muhabirleri sert bir şekilde dağıtmış ve gerek gördüğünde fotoğraf makinalarına el koymuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası da bu olayları protesto edip bir bildiri yayımlayınca hükümetin hoşuna gitmemiş ve sendika bir gece polis tarafından kapatılmıştır.⁷⁸²

Hükümet ve basın arasında gerginlikler artmaya devam edince DP kağıt dağıtım kozunu oynamıştır. 11 Ocak 1957'de yayımlanan bir kararname ile de gazete ve dergilere verilecek olan kağıtların dağıtımında Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın kontrolünde Devlet Bakanlığı yetkili kılınmıştır. 1957 seçimlerinden sonra ise çıkarılan kararnamede kağıt dağıtı mülkiye amirlerine verilmiştir.⁷⁸³ 26 Kasım 1957'de alınan başka bir kararla gazete ve dergi kağıtlarının dağıtımında tek elden ithal zorunluluğu getirilmiş böylece basın büyük bir ekonomik baskı altına alınmıştır.⁷⁸⁴ Kağıt tahsisi, Demokrat Parti yanlısı gazetelerin tirajlarına göre çok daha fazla verilirken muhalif gazete ya da dergiler kağıt tahsis etme noktasında ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Nitekim Kim Dergisi, 1958 Temmuzunda ciddi bir kağıt sıkıntısına uğramış ve nihayetinde kağıtları kesilmiştir. Diğer muhalif gazeteler de tirajlarını kısararak sorunu aşmaya çalışmışlardır.⁷⁸⁵ 27 Aralık 1957'de ise meclis görüşmelerinin basın organlarında yer alması hakkında bir sınırlama yapılmıştır. Buna göre meclisteki konuşmalar zabıt ceridesine geçtikten sonra gazetelerde yazılabilecektir.⁷⁸⁶

1958'in Ocak ayında yayımlanan yeni bir kararnameye göre de Devlet Bakanlığı her gazete için ayrı bir ilan kontenjanı ayarlayacağı gibi tahsis edilen kağıt miktarını da belirleyecekti. Bu durum sonucunda bazı gazetelerin günlük satış oranları düşmüştür. Gazeteler çözüm olarak okuyuculardan aldıkları gazeteleri başkalarıyla paylaşmalarını istemişlerdir. 1 Nisan'da yayımlanan bir başka kararnamede ise Resmi Gazete dışında yayımlanan günlük ya da haftalık gazetelerin sayfa sayılarında

⁷⁸² Topuz, **a.g.e**, s. 204.

⁷⁸³ Asker, **a.g.e**, s. 149.

⁷⁸⁴ Bulunmaz, **a.g.m** s. 210.

⁷⁸⁵ Topuz, **a.g.e**, s. 203.

⁷⁸⁶ Asker, **a.g.e**, s. 150.

sınırlamaya gidilmiş ve promosyon vermeleri yasaklanmıştır. Sayfa sayılarındaki bu düzenleme de Demokrat Parti içinden bazı eleştirilerin doğmasına neden olmuş ve Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı, bu sebeple istifa etmiştir. Bu istifaları daha sonra 2 Eylül'de Devlet Bakanları Emin Kalafat ve Samet Ağaoğlu'nun istifaları izlemiştir. Bu olaylar kamuoyunda kağıt sorunu ile ilişkilendirilmiştir.⁷⁸⁷

3 Eylül 1958'de ise Hükümet, resmi ve özel ilan tarifelerini düzenlemek ve gazetelere dağıtımını ayarlamak için hazırlıklara girişildiğini bildirmiştir. Gazete sahiplerinin ise ilan, reklam, satış üçlüsünden başka gelirleri yoktur.⁷⁸⁸ Ticari gazetelere verilen reklam ücretlerinin de indirilmesi için bazı tetkiklerin yapıldığına dair haberler gazeteleri oldukça endişelendirmiştir.⁷⁸⁹

Bu dönemde Zafer ve Son Havadis gibi Demokrat Parti yanlısı gazetelerin tirajları 70.000 iken, Cumhuriyet Halk Partisi'ni savunan gazete ve dergilerin tirajları ise 1.500.000 civarındaydı.⁷⁹⁰

Öte yandan gazetelerin kağıt sıkıntısı muhalefetin de gündeminden düşmemiştir. CHP Milletvekili Bülent Ecevit, 24 Şubat 1958' Meclis'e toplu bir önerge sunmuştur. Birinci önergesinde Ankara, İstanbul ve İzmir'de gündelik gazete ve dergilere verilen kağıt tahsisinin nelere göre yapıldığını sorgulamıştır. Devlet Bakanı Emin Kalafat verdiği yanıtta tiraj miktarı ve Türkiye Gazete ve Sahipleri Sendikası'nın mütaalasının belirlediğini söylemiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'deki gazetelerin 1957 yılındaki ortalama satış miktarını da Başbakan'dan öğrenmek isteyen Ecevit'e verilen cevapta Ticaret Kanunu'na göre bu müesseselerden izin alınmadıkça cevap verilemeyeceği söylenmiştir. Ecevit aynı zamanda yine üç büyük ildeki gazeteler ve dergilere yapılmış bulunan resmi ve ticari ilan tahsislerini sormuştur. Bakan cevabında 1958 yılı ocak ve şubat aylarına ait tahsisatı bu şekilde vermiştir;

⁷⁸⁷ Asker, **a.g.e**, s. 169.

⁷⁸⁸ Bulunmaz, **a.g.m** s. 211.

⁷⁸⁹ Asker, **a.g.e**, s. 170.

⁷⁹⁰ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 381.

Tablo XXIX: 1958 Yılı Ocak ve Şubat Aylarında Gazetelere Ödenen Resmi ve Ticari İlan Tahsisatı		
Basım Yeri	Gazete Adı	Ödenen Miktar (Lira)
Ankara	Zafer ve Akşam Postası	70.000
Ankara	Medeniyet	15.600
Ankara	Hakimiyet	15.700
Ankara	Ankara Telgraf	11.700
Ankara	Son Havadis	11.500
Ankara	Hergün Ekspres	11.050
Ankara	D. Türkiye	2.700
Ankara	İnkılap	11.500
Ankara	Ulus	9.000
Ankara	Yenigün	4.000
Ankara	Ticaret	2.700
İstanbul	Cumhuriyet	25.000
İstanbul	Hürriyet	15.000
İstanbul	Milliyet	20.000
İstanbul	Yeni Sabah	25.000
İstanbul	Son Posta	22.000
İstanbul	Yeni İstanbul	19.000
İstanbul	Vatan	15.000
İstanbul	Dünya	17.000
İstanbul	Tercüman	20.000

İstanbul	Havadis	33.000
İstanbul	İstanbul Ekspres	13.000
İstanbul	Akşam	12.000
İstanbul	Hergün	13.000
İstanbul	Gece Postası	8.830
İstanbul	Yeni Gazete	11.500
İstanbul	Şehir	1.000
İstanbul	Vakit	8.900
İstanbul	Gündüz	12.000
İstanbul	Son Telgraf	13.000
İstanbul	Zaman	4.300
İstanbul	Haber	4.350
İstanbul	Yeni Memleket	3.900
İstanbul	Spor	3.000
İstanbul	Ekonomi	100
İstanbul	Birlik	1.500
İstanbul	Ticaret Yolu	1.500
İstanbul	Münakaşa	1.500
İstanbul	Fransızca İstanbul	1.125
İstanbul	Apoyevmatini	1.250
İstanbul	Embrors	1.200
İstanbul	Tahidronos	1.000
İstanbul	Marmara	1.200

İstanbul	Jowenald'Oyend	1.700
İstanbul	Jamanak	2.250
İzmir	Yeni Adam	30.000
İzmir	Ege Ekspres	9.500
İzmir	Demokrat İzmir	2.000
İzmir	Ticaret	4.000
İzmir	Sabah Postası	3.000
İzmir	Halkın Sesi	4.500
İzmir	Demokrat Menderes	2.000
İzmir	Her Gün	6.700

Yine Ecevit'in sorusu üzerine İstanbul,İzmir ve Ankara gazetelerinin 1957 yılında aldıkları reklam ve ilanların yıllık tutarları hakkında meclise rapor sunulmuştur. Buna göre;

Tablo XXX: 1957 Yılında Gazetelere Ödenen Reklam ve İlanların Yıllık Tutarları		
Basım Yeri	Gazete Adı	Ödenen Miktar (Lira)
Ankara	Zafer	819.599 lira 05 krş
Ankara	Medeniyet	181.457 lira 55 krş
Ankara	Hakimiyet	180.279 lira 50 krş
Ankara	Ankara Telgraf	137.082 lira 50 krş
Ankara	Son Havadis	135.668 lira
Ankara	Hergün Ekspres	138.428 lira 30 krş

Ankara	D. Türkiye	68.822 lira 65 krş
Ankara	İnkılap	88.668 lira 75 krş
Ankara	The New Digest	3.537 lira
Toplam		1.752.328.20 lira
İstanbul	Cumhuriyet	25.000
İstanbul	Hürriyet	15.000
İstanbul	Milliyet	20.000
İstanbul	Son Pata	274.295 lira 50 krş
İstanbul	Yeni İstanbul	203.573 lira 75 krş
İstanbul	Vatan	172. 053 krş
İstanbul	Yeni Sabah	309.732 lira
İstanbul	Dünya	165.916 lira
İstanbul	Tercüman	206.966 lira 75 krş
İstanbul	Havadis	237.463 lira
İstanbul	İstanbul Ekspres	154.595 lira
İstanbul	Gündüz	152. 888 lira
İstanbul	Akşam	157.045 lira 50 krş
İstanbul	Hergün	153.095 lira 50 krş
İstanbul	Son Telgraf	152.545 lira 50 krş
İstanbul	Tan	131.253 lira 50 krş
İstanbul	Şehir	158.862 lira 50 krş
İstanbul	Vakit	102.814 lira 50 krş
İstanbul	Gece Postası	100.919 lira

İstanbul	İstanbul Haber	52.927 lira
İstanbul	Yeni Memleket	48.354 lira 50 krş
İstanbul	24 Saat	52.614 lira 50 krş
İstanbul	Spor	40.975 lira 50 krş
İstanbul	Ekonomi	39.154 lira
İstanbul	Birlik	21.588 lira
İstanbul	İstanbul Postası	19.638 lira
İstanbul	Münakaşa	18.258 lira
İstanbul	Ticaret Postası	17.817 lira
İstanbul	Ticaret Yolu	20.422 lira 50 krş
İstanbul	İş Dünyası	10.401 lira
İstanbul	Jurnal Doryan	21.481 lira
İstanbul	Jamanak	27.811 lira
İstanbul	Fransızca İstanbul	13.885 lira 50 krş
İstanbul	Apoyevmatini	14.805 lira
İstanbul	Embrors	13.837 lira 50 krş
İstanbul	Tahitromos	13.291 lira
İstanbul	Marmara	15.208 lira 50 krş
Toplam		4.140.541 lira
İzmir	Yeni Asır	296. 535 lira 50 krş
İzmir	Ege Ekspres	142.320 lira 05 krş
İzmir	Demokrat İzmir	45.573 lira 05 krş
İzmir	Ticaret	56.772 lira 65 krş

İzmir	Sabah Postası	56. 862 lira
İzmir	Halkın Sesi	57. 466 lira 19 krş
İzmir	Gece Postası	38.056 lira 60 krş
İzmir	Demokrat Menderes	38.143 lira 40 krş
İzmir	İzmir Zafer	7.466 lira 50 krş
Toplam		734.195.55 lira
Genel Toplam		6.632.064.75 lira

Ecevit, bir başka önergesinde Başbakan'dan, ticari müesselere verilen ilan miktarlarının tahminlerin altına düşmesi durumunda gazete ve dergiler için tespit edilen ilan kontenjanlarının nasıl doldurulacağını sormuştur. Aldığı cevapta ilan ve reklam hacminin bu işle alakalı meslek gruplarının gayretine bağlı olduğu belirtilip herhangi bir kontenjan doldurulmasının mevzu bahis olmadığı vurgulanmıştır.

Son önergesinde yine Ankara-İzmir-İstanbul illerinin gazetelerine 1957 yılında yapılan kağıt tahsisinin aylık ortalamaları hakkında verilen bilgiye göre;

Tablo XXXI: Ankara, İstanbul ve İzmir'de intişar eden günlük gazetelerin 1957 yılı aylık ortalama tahsislerini gösterir liste⁷⁹¹

Adı	Çıktığı Yer	1957 Selüloz ve Kağıt Fabrikası İşletmesinde Yapılan Aylık Ortalama Tahsis kg.	Türkiye Gazete Sahipleri Sendikasıca İthal Edilen Kağıtlardan 1957 Yılı İçinde Verilen
Ankara Telgraf	Ankara	3.803	50
Hakimiyet	"	1.787	22
Ulus	"	18.911	218
Yeni Gün	"	8.453	78
Zafer ve Akşam Postası	"	20.188	257
Ankara Ticaret Postası	"	2.500	

⁷⁹¹ TBMMZC, D.11, C.2 (24.02.1958), s. 570-572.

Demokrat Türkiye	"	2.500	
Hergün Ekspres	"	3.000	
İnkılap	"	6.700	
Medeniyet	"	3.000	
Polatlı Postası	"	1.000	
Pazar Postası	"	3.000	
Son Havadis	"	6.000	
Yeni Ankara Postası	"	1.350	
Akşam	İstanbul	15.561	138
Cumhuriyet	"	67.171	886
Dünya	"	34.798	
Gündüz	"	5.473	35
Gece Postası	"	9.904	174
Havadis	"	30.939	471
Hürriyet	"	76.146	1800
Hergün Akşam	"	15.345	
İstanbul Ekspres	"	18.737	
İstanbul Yeni Gazetesi	"	19.576	49
İstanbul Haber	"	1.441	23
Milliyet	"	59.103	876
Son Posta	"	15.470	184
Spor	"	8.169	150
Şehir	"	15.230	174
Tercüman	"	38.535	
Vatan	"	10.884	176
Vakit	"	1.238	120
Son Telgraf	"	426	
Yeni Sabah	"	81.800	1.022
Yeni İstanbul	"	3.178	63
Apoyevmatini	"	5.000	63
Birlik	"	1.000	
Büyük Hakikat	"	1.500	
Demokrat Yurt	"	1.000	
Embros	"	5.000	
Ekonomi	"	3.000	
Fr. İstanbul	"	3.000	
Göçmen Sesi	"	500	
İstanbul Postası	"	1.500	
İleri Ticaret	"	1.000	
İş Dünyası ve Banka Sigortası	"	3.450	
İstanbul Ticaret Postası	"	1.000	

İstanbul Ticaret	"	500	
İş Günü Banka ve Piyasa Hareketleri	"	2.000	
İstanbul Telgraf	"	2.250	
Jurnal Doryan	"	3.000	
Jumanak	"	3.000	
Marmara	"	3.000	
Münakaşa	"	1.500	
Tahitromos	"	2.000	
Ticaret Yolu	"	1.000	
Ticari Politika	"	1.600	
Türkiye Ticaret Politikası	"	2.000	
Yeni Memleket	"	4.000	
Zaman Yirmidört Saat	"	3.000	
Yeni Asır	İzmir	15.526	200
Demokrat İzmir	"	15.000	
Demokrat Menderes	"	1.000	
Hür Efe	"	270	
İzmir Ticaret	"	6.000	
Sabah Postası	"	6.000	
Yeni İzmir	"	350	
Ege Ekspres	"	3.000	
Gece Postası	"	3.000	
Halkın Sesi	"	1.000	
Yeni Adana	Adana	1.500	14

Siyasi ve Mizahi Dergiler

Adı	Çıktığı Yer	1957 Selüloz ve Kağıt Fabrikası İşletmesinde Yapılan Aylık Ortalama Tahsis kg.	Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nca İthal Edilen Kağıtlardan 1957 Yılı İçinde Verilen
Akbaba	İstanbul	3.500	
Dolmuş	"	3.600	
Büyük Mücadele	"	217	
Gül	"	1.000	
Gölge	"	325	
Haftalık Rapor	"	2.000	
Köy Postası	"	410	

Doğuş	Ankara	6.600	
Forum	“	1.870	
Koruk	“	100	
Akis	“	8	

Tablo XXXII: 1950 ve 1959 Yılları Arasında Ankara Gazetelerine Verilen Resmi İlan ve Reklam Miktarları⁷⁹²	
Son Havadis	690.418
Cumhuriyet	2.653.704
Ulus	930.953
Hürriyet	2.269.643
Ankara Telgraf	1.083.296
Vatan	1.641.145
Hürses	1.021.926
Tercüman	1.139.578
Zafer / Zafer Aksam Postası	7.114.330
Havadis	1.146.882
Yeni İstanbul	1.817.612
Apoyevmatini	91.460
Son Posta	2.145.394

⁷⁹² Yıldız, a.g.m. s. 498.

23 Mayıs 1958’de ise CHP’li Kemal Sarıbrahimoğlu, Matbuat Suçlarının Affi hakkında bir kanunu Meclis’e sunmuştur.⁷⁹³ Kanunun görüşülmesine 26 Mayıs’ta başlanmıştır. Sarıbrahimoğlu yaptığı konuşmada matbuat suçları affının zaruretine değinerek, adi suçların defalarca affedildiğini, orman suçlarını affetmek için ise hazırlık yapıldığını ve yakında affedileceklerini belirtmiştir. Hal böyleyken fikir uğrunda hapiste yatanların affedilmemesinin doğru olamayacağına işaret etmiştir.⁷⁹⁴ Ancak bu teklif 28 Mayıs’ta Meclis’te reddedilmiştir.⁷⁹⁵ Nitekim Menderes, Türkiye’yi kalkındırmak gibi bir misyonunun olduğuna inanmış ve bu misyonun karşısında en büyük engel olarak muhalif basını görmüştür.⁷⁹⁶

9 Eylül 1958’de Uluslararası Basın Enstitüsü, Başbakan Menderes’e bir mektup yollayarak basın özgürlüğünün korunmasını istemiştir. Mektupta özetle, Türkiye’deki basın ile ilgili yaşanan gelişmelerin izlendiği ve hükümetin her geçen yıl basın özgürlüğüne karşı daha fazla tavır aldığı belirtilmiş dolayısıyla da Türkiye’deki basın özgürlüğünün tehlikeye girdiği yazılmıştır.⁷⁹⁷

3.3.1. Amerikalı Gazeteci Eugene Pulliam’ın Türkiye Ziyareti Sonrası Yazıları ve Türk Gazetecilere yapılan Baskılar

1958 yılının önemli olaylarından birisi de Amerikalı Gazeteci Eugene Pulliam’ın Türkiye’ye gelmesidir. Pulliam, Lübnan’da yaşanan iç savaş ve Irak Darbesi ile Ortadoğu’da yaşananları yerinde gözlemlemek için Türkiye’den başlayarak eşi Nina Mason Pulliam ile yolculuğa çıkmıştır.⁷⁹⁸ Pulliam, yola çıkmadan önce Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman’a 1958 Eylül’ün de yolladığı mektupta Türkiye’de 4 gün kalacağını ve amacının Başbakan Menderes ile görüşmek için randevu almak olduğunu, bu isteğinin de kabul edildiğini yazmıştır.⁷⁹⁹ Yalman da cevabında, Başbakan’dan bu görüşme için bir randevu aldığını fakat gün ve saati belirtmediğini söylemiştir. İstanbul’a geldikten sonra kaldıkları otelde 3 gün boyunca

⁷⁹³ TBMMZC, D.11, C.4 (23.05.1958), s. 182.

⁷⁹⁴ TBMMZC, D.11, C.4 (23.05.1958), s. 188.

⁷⁹⁵ TBMMZC, D.11, C.4 (28.05.1958), s. 236.

⁷⁹⁶ Yavuzalp, a.g.m, s. 101.

⁷⁹⁷ Topuz, a.g.m, s. 203.

⁷⁹⁸ Gökhan Eşel, “Demokrat Parti Döneminde Türk Amerikan İlişkileri, Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, TUBAR, 2011 Bahar, s. 154.

⁷⁹⁹ Yalman, a.g.e s. 1665.

Başbakanlık Özel Kalemi'nden, randevunun yeri ve zamanı hakkında bilgi bekleyen Pulliam, bu süre sonunda Özel Kalem Müdürü olan Şefik Fenmen'i aramış ve bu yapının nezaketsizlik olduğunu zira kendisinin Amerikan'ın en önemli gazetecilerinden bir olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁰ Bu görüşmeden kısa bir süre sonra ise Basın Yayın ve Turizm Bakanı Servet Somoncuoğlu, kendisini arayarak Adnan Menderes'in ertesi gün İzmir turuna çıkacağını ve eğer dilerse orada Başbakan ile görüşebileceğini ifade etmiştir. Fakat vapurda görüşme imkanı bulamayan Pulliam, derhal ABD'nin İzmir Konsolosluğu'na başvurarak mümkünse o gün içinde ya da ertesi gün İstanbul'a bir uçak bulunmasını rica etmiştir. Pulliam, Amerika'ya dönüşünde bu olayın etkisiyle kaleme aldığı yazılarda Menderes için ağır ifadeler kullanmıştır. Nitekim "*Are We Too Late in The Middle East*" başlıklı yazısında Ortadoğu'nun demokrasiye geçmesinde Amerika'nın neden geç kaldığı hakkında sorgulamalar yapmış ve Menderes'i diktatör olmakla hitam etmiştir. Pulliam, aynı zamanda ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları, Menderes'in kendi diktatörlüğünü kurmak için kullandığı iddiasıyla kesilmesini istemiştir. Bununla da yetinmeyen Pulliam, Türkiye'de, Irak'taki gibi bir darbenin yaşanabilme ihtimalinden de söz etmiştir.⁸⁰¹

Adnan Menderes ise 26 Kasım 1958'de Kırklareli'de yaptığı konuşmada 31 Mart İsyanı'nın çıkmasında basının rolüne olduğunu iddia ettiği gibi Atatürk'ün ölmeden evvel demokrasiyi gerçekleştirememesine de basının sebep olduğunu savunmuştur. Yine Atatürk'ten örnek veren Menderes, Atatürk'ün Nutku'nu okunduğunda orada gazetecilerin memleketi nasıl birbirine kattığının görüleceğini söylemiş ve buna müsaade etmeyeceklerini belirtmiştir.⁸⁰²

Bu arada, Pulliam'ın Türkiye ve Menderes aleyhinde yazdığı yazıların Türkiye'de bazı gazeteciler tarafından yayımlanması üzerine Ulus, Kervan, Vatan, Kim, Dünya ve Altınok yayınları hakkında "*hükümeti küçük düşürücü yayın yapmak*" suçundan davalar açılmış ve bu davalar Pulliam Davaları adı ile anılmıştır. 1959 yılı boyunca devam eden duruşmalarda Akis ve Kim Dergileri ile Vatan ve Ulus Gazeteleri birer ay süre ile kapatılmışlardır.⁸⁰³ Ahmet Emin Yalman da Pulliam'ın

⁸⁰⁰ Elif Emre Kaya, B. Zakir Avşar, "Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı", **Erciyes İletişim Dergisi**, 2. Sayı, 2012, s. 26.

⁸⁰¹ Eşel, a.g.m, s. 156.

⁸⁰² Orhan Birgit, **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247.

⁸⁰³ Eşel, a.g.m. s. 157.

yazılarını yayımladığından dolayı 15 ay 16 gün hapis cesasına çarptırılmıştır.⁸⁰⁴ Bu sırada 72 yaşında olan Yalman, 7 Mart 1960'da cezaevine girmiş fakat 15 Nisan günü hastalandığından dolayı serbest bırakılmıştır.⁸⁰⁵

Abdi İpekçi ise Pulliam'a 1 Ağustos 1959'da yazdığı mektupta bir daha Türkiye ile ilgili yazılar yazmaması gerektiğini rica etmiştir. Sebebini ise Amerika'da herkesin istediğini yazabildiğini fakat Türkiye'de durumun böyle olmadığı şeklinde açıklamıştır. Nitekim iki ülke arasındaki cezalara değinerek Türkiye'de bunun 6 yıl 7 ay veya 16 günlük hapis ile 19.888 liralık ceza olduğunu bundan dolayı gazetelerin kapanmasının ise yüzlerce çalışanı işsiz bıraktığını belirtmiştir.⁸⁰⁶

İktidar ve Muhalefet arasında devam eden sorunlar basın davalarını arttırmıştır. CHP'li milletvekili İhsan Ada'nın 2 Mayıs 1960'te Meclis'te 4 Mayıs 1958 yılı ile 31 aralık 1959 tarihleri arasında basın suçlarından dolayı verilen cezaları sormuştur. Adalet Bakanı Esat Budakoğlu verdiği yanıtta; söz konusu tarihlerde 5680 sayılı kanun ve bu kanunun bazı maddelerini tadil eden 6733 sayılı kanuna göre 196 şahıs hakkında 201 dava açıldığı bu davaların 55'i hakkında takipsizlik kararı verildiği belirtilmiştir. 5680 sayılı kanuna göre işlenen suçlardan ise 53 adet dava açıldığı ve bu 53 davadan 58 kişinin beraat ettiği belirtilmiştir. 48 davadan ise 50 kişiye mahkumiyet verildiği açıklanmıştır. 6334 sayılı kanun ve bu kanunun bazı maddelerini tadil eden 6732 sayılı kanuna göre ise 546 dava açıldığı ve bu davalarda 488 kişi hakkında tahkikat yapıldığı ifade edilmiştir. Bu davaların 223'ü hakkında takipsizlik verildiği ve böylece 233 kişinin beraat edildiği. 6334 sayılı kanuna muhalefetten ise 90 tane dava açıldığı ve bu davalardan 128 kişinin beraat ettiği aktarılmıştır. Aynı kanuna göre 7 davada 9 kişi mahkum olmuştur.⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ “Ahmet Emin Yalman Hapsedildi” **Milliyet**, 08.03.1960. S.3592. s.1,5.

⁸⁰⁵ Yıldız, a.g.m. s. 504.

⁸⁰⁶ Topuz, **a.g.e.**, s. 207.

⁸⁰⁷ **TBMMZC**, D.11, C.13 (02.04.1958), s. 347-352.

Resim XVII: Vatan gazetesinin 1960 Yıllığı kitapçığında yayımlanan bir Karikatür⁸⁰⁸

3.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi Lideri İnönü ve CHP'nin Faaliyetlerine Araştırmak İçin Demokrat Parti'nin Kurduğu Tahkikat Komisyonu ve Basın ile ilişkiler

İsmet İnönü Kayseri'den döndükten sonra hastalanmış ve birkaç gün evinden çıkmamıştır. Bu sırada bazı gazetecilerin yanı sıra on dört tane emekli generalin İnönü'ye geçmiş olsun ziyaretinde bulunması Demokrat Parti tarafından hiç hoş karşılanmadığı gibi Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını da hızlandırmıştır.⁸⁰⁹ Nitekim, Demokrat Parti, CHP'nin her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek istediğine inanmakta ve buna çareler aramaktadır. Demokrat Partili Tevfik İleri'de bu görüşe sahip olanlar arasındadır. Ve O'na göre CHP'nin iktidar olması "*ölüm gibi bir felakettir.*"⁸¹⁰ 5 Nisan tarihinde ise DP İstanbul İl Başkanlığına gelen tamimde CHP'nin komünist teşkilatlarına benzer şekilde bir hücre yapılanması meydana getirdiği haberi gelmiştir. Buna göre bu hücreler halk arasında asılsız bazı haberler

⁸⁰⁸ **Vatan 1960 Yıllığı**, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, Basım Yeri Yok, 1960, s. 544.

⁸⁰⁹ Toker, **a.g.e** , s. 328. (Generallerin kimliğiyle ilgili bilgi yoktur.)

⁸¹⁰ Muammer Yaşar, **Aydın Menderes Anlatıyor Acılı Günler**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987, s. 25-26.

yayıp karışıklıklar çıkarmaya çalışıyorlardı.⁸¹¹ İşte bu gelişmeler arasında Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu kurulması fikri, 7 Nisan 1960 tarihli toplantısında somutlaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı alınacak önlemler ile ilgili görüşmeler Bolu Milletvekili Reşat Akşemsettinioğlu'nun soru önergesiyle gündeme gelmiştir.⁸¹²

Akşemsettinioğlu'nun önergesinde:

“1- Son zamanlarda içeride ve dışarıda Halk Partisi, meşru iktidara karşı fiili harekete geçmiş, halkı, askeri ve memurları Uşak'ta ve diğer yerlerde ayaklandırmıştır. Bu parti bu fiilleri ile Cemiyetler Kanununa aykırı bulunduğuna göre bu partinin feshedilip edilmeyeceği hakkında hükümetin görüşü nedir?

2- Ankara'da hususi mahkemelerin kurulması hakkında hükümet ne düşünüyor?”

Kürsüye çıktıktan sonra Takrir-i Sükun Kanunu'ndan örnekler veren Akşemsettinioğlu, bu kanunla İsmet Paşa'nın istediğini tutuklayıp istediğini idam ettiğini söylemiş ve 17 milletvekilinin de İstiklal Mahkemeleri'ne verildiğini hatırlatmıştır. Konuşmasının devamında ise İnönü'nün *melanetinin ve hırsının* sonsuz olduğunu vurgulayan Akşemsettinioğlu, iktidarın tehdit edilip meşru düzenin yıkılmaya çalışıldığını da söylemiştir. Daha sonra kürsüye çıkan Namık Gedik, bu konuşmalara tamamen katıldığını belirttikten sonra 1957 seçimlerinden itibaren Halk Partisi'nin gizli ve bir merkezden tertip edilen faaliyetlerinin olduğunu savunmuştur.⁸¹³

Ancak İzmir Milletvekili Zeki Erataman konuşmasında farklı noktalara dikkat çekmiştir. Erataman, İnönü'nün Kayseri'de neden durdurulduğunu ve yine neden Kayseri'ye bırakıldığını sormuştur. Tedbir alınacağını söylenip neden tedbir alınmadığını da sorgulayan Erataman, bunun *“kuru sıkı”* olduğunu söylemiştir. Ardından toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu da eleştirmiş ve bu kanunun

⁸¹¹ Erer, **a.g.e.**, s.393.

⁸¹² Öymen, **a.g.e.**, s. 492.

⁸¹³ Burçak, **a.g.e.**, s. 648. Akşemsettinioğlu'nun bahsettiği Takrir-i Sükun Yasası ise 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı'na önlem olarak ilan edilmişti. Üç maddelik kanun ile, irtica tehlikesi ve ayaklanmalarla memleketin sosyal yapısını, huzurunu ve sükunetinin yanı sıra asayiş ve emniyetini bozmaya yönelik bütün örgütlenmeleri, yayınları ve tahrikleri, Hükümet'in, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla doğrudan ve idari tedbirlerle önlemeye yetkili olduğu ve bu girişimleri yapanların ise İstiklal Mahkemeleri'ne verileceğini bildiren bir kanundu. Resmi Gazete, 04.03.1925, s. 6.

memleketi temelinden sarstığını ifade ederek kaldırılmasını istemiştir. Erataman bu konuşmayı yaptığı sırada Başbakan Menderes son derece sinirlenmiş ve “*ben istifa ediyorum*” diyerek toplantıyı terk etmiştir. Ardından toplantıya 10 dakika ara verilmiş ve Menderes, bakanlar tafından ikna edilerek salona geri döndürölmüştür. Menderes, yaptığı konuşmada ise Erataman’ın etki altında bulunduğunu iddia etmiş ve böyle bir zamanda grupta çatlak ses çıkmaması gerektiğini hatırlatmıştır. Sözlere grubunu eleştirerek devam eden Menderes, grubun kuvvetli tedbirler alması gerektiğini söyleyip bunun ortaya çıkmamasından yakınmıştır. CHP, Balık Krumuna 100.bin liralık borçlanması hakkında bile Meclis Tahkikatı açılmasını isterken DP grubunun memleketi alt üst eden bir olay hakkında neden bir Meclis tahkikatı istemesinin aklına gelmediğini sormuştur. Muhalefetin Amerikalılara, Türk kadınlarının peşkeş çekildiği iddialarını hatırlatarak Amerikalılara, kızlarımızı teslim ettik mi? diye soran Menderes, bu konuda bir tahkikat açıp “*bu adamları*” meclis kararı ile kapatalım demiştir. Sıkı yönetim ilan edildiği zaman sonuç alınamadığını da belirten Menderes, Yeşilhisar olaylarını mahkemeye verdiklerini ama sonuçta bir şey çıkmayacağını belirtip Kayseri’de Hükümet Konağının kurşunlandığını ancak yine de bu işe kalkışanların beraat ettiğini söylemiştir. Bu olayın DP grubunun ele alalım demediğinden sitemle bahsetmiş ve bir komisyonla bunların araştırılmasını önermiştir.

DP’li Mazlum Kayalar ise Meclis grubunda yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu’nun, Halk Partisi’nin nasıl çalıştığı, ne tür propagandalara giriştiği, adli mekanizmanın nasıl işleyip kanunları nasıl uyguladığının araştırılması yönünde kurulması gerektiğini söylemiştir. Sıra önergelere geldiği zaman, Aydın Milletvekili Necati Çelim, Halk Partisi ve basının tutumu için bir komisyonun oluşması ve bu komisyonun oluşmasına hazırlık yapacak bir grubun yönetim kurulu tarafından seçilmesi hakkındaki önergesi kabul edilmiştir.⁸¹⁴

Demokrat Parti Grubu’nda o gün konuşulan konular karşısında nasıl bir önlem alınacağına dair oluşturulan komisyonun başkanlığına Mükerrer Sarol, raportörlüğüne ise Bahadır Dölger getirilmiştir. Sarol, komisyonun diğer üyelerinin görüşlerini aktarırken bazı arkadaşlarının CHP’nin davranışlarının yanısıra Hükümeti de eleştirdiklerini belirterek CHP heyetinin Kayseri’ye giden trende durdurulmasında

⁸¹⁴ Burçak, a.g.e, s. 652-653.

idarenin basiretsiz davrandığını, Vatan Cephesi haberlerinin de radyolarda sürekli olarak yayımlanmasının yarattığı asabiyetlerin üzerinde durulduğunu aktarmıştır. Diğer milletvekilleri ise muhalefetin, dünyanın hiçbir yerinde yasaları çiğnemeye bu kadar gayret etmediğini dolayısıyla seçim sonuçlarına da razı kalarak eleştirilerini yasal sınırlar içinde tutulması gerektiğini kanaatindedirler.⁸¹⁵

8 Nisan tarihinde Meclis grubunun yayımladığı tebliğinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Anayasa'nın emrettiği hudutlar içine dönmesinin beklendiği ve Meclis önünde itaatkar olmasının kanuni bir mecburiyet olduğu vurgulanmıştır. 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğle de CHP'nin uyarıldığının hatırlatılmış tebliğde eskiye nazaran CHP'nin daha da ileri giderek memlekette silahlı ve tertipli bazı isyanlar hazırladığının tesbit edildiği ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu tavırlarını destekleyen bir kısım basının da olayları ölçsüz bir şekilde yansıttığını açıklanmıştır. Demokrat Parti, Meclis grubunun muhalefetin faaliyetlerinin ve bütün olayların ortaya çıkarılması amacıyla bir meclis tahkikatı açmasına ve her türlü kanuni tedbirlerin alınmasına karar verildiği bildirilen tebliğde Parti Grubu'nun 12 Nisan'da olağanüstü bir şekilde yeniden toplanacağı haberi verilmiştir.⁸¹⁶

Öte yandan 9 Nisan'da İnönü'yü ziyaret Eden CKMP başkanı Bölükbaşı burada yaptığı açıklamada DP'nin mağdur olanları suçlu ilan ettiğini söylemiş ve iktidarın hırçınlık içinde olduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁷

Demokrat Parti Meclis Grubu ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyetlerini görüşmek için 12 Nisan'da yaptığı toplantıda Bahadır Dülger tarafından okunan raporda muhalefetin meşru olmayan yollar içinde bulunduğu, CHP ve yöneticilerin ise çeşitli tahrikler yaparak basın ve halkı aldattığı dolayısıyla da meşruiyet sınırını aşip huzur ve asayiş tehlikeye attığı vurgulanmıştır. Demokrasinin yerleşmesi için her türlü yetkiye sahip olan TBMM'nin bu duruma derhal el atması gerektiğinin önerildiği raporda 15 kişilik bir tahkikat komisyonuna 117. madde gereğince 3 aylık yetki

⁸¹⁵ Sarol, a.g.e, s. 927.

⁸¹⁶ "Muhalefetin Gizli ve Yıkıcı Faaliyetleri Hakkında Meclis Tahkikatı Açılacak" **Zafer**, 08.04.1960 S.3791. s. 1, 4.

⁸¹⁷ "Bölükbaşı İnönü'yü Ziyaret Etti" **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1960, S.12.497. s.1.

verilmesi ve bu 3 ayda tüm siyasi faaliyetleri duruduracak yetkiye de sahip olması da vardır.⁸¹⁸

Dülger, CHP'nin ve basının faaliyetlerinin hangi noktalarda tetkik edilmesi hakkında 7 hususta tespit etmiş bulunduklarını söylemiştir. ayrıca kurulacak komisyonun bir “*anket parlamenter komisyonu*” olduğunu belirtip Anayasa'nın 177. Maddesince bir mesele hakkında malumat edinmeyi istemesi halinde kurmaya sehiyetli bir komisyon olduğunu ifade etmiştir. Ancak 177. maddeye göre kurulacak komisyona sorgu hakimi yetkisinin verilip verilmeyeceği hususunun “*cayii münakaşa*” olabileceğini belirtmiştir. Dülger bu düşünce ile takrir hazırlandıktan sonra yetki meselesinin ayrıntılı bir şekilde incelendiğini söylemiş ve bu denli mühim bir meseleyi araştırmakla vazifeli olacak bir komisyonda yetki meselesinin münakaşaya neden olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Dülger, bu takrir ortaya çıktıktan sonra muhalefetin bütün hukuki vasıtalarla başvurarak komisyonun yetki kısmını zaafa düşürmek için uğraşacağını söylemiştir. Öte yandan 169. maddenin kurulacak tahkikat komisyonlarına sair hakkı, tevkif yetkisi ile sorgu hakimi gibi hareket yetkisi verdiğini ifade etmiştir. Tahkikatın yetki kısmına bu komisyonun olağanüstü olarak Türkiye'deki bütün siyasi faaliyetleri, gerek CHP, MP ve gerekirse Demokrat Parti faaliyetlerini durdurmak yetkisini verdiklerini belirtmiştir.⁸¹⁹ Ardından söz alan Aydın Millevekili Nezati Çelim, takririn bir savunma mahiyetinde olduğunu belirtmiştir. CHP'nin 1951 seçimlerinden beri iktidara demediği laf kalmadığını belirten Çelim, asıl endişesinin İnönü'nün 1954 seçimlerinden sonra benimle iyi geçinmezseniz yapamayacağım şey yoktur demesiyle başladığını açıklamıştır. 1957 yılından sonra da CHP'nin yeraltı faaliyetlere giriştiğini söylemiştir⁸²⁰ demokrasiye olan aşkları sebebiyle sabırla beklediklerini hatırlatan Çelim, Halk Partisi muvaffak olursa demokrasinin asırlarca geri gideceğini ve bunun suçlusunun CHP değil iktidarı elinde tutan DP olacağını ifade etmiştir. Bu sebeple şiddetle değil, basiretle vatan ve millet için karar alacağız demiştir.⁸²¹ Ancak Demokrat Parti milletvekillerinden aleyhte söz alanlar da vardır. Erzurum Milletvekili Şevki Eker yaptığı açıklamada, asıl tehlikenin milletin iki cephe halinde

⁸¹⁸ Burçak, **a.g.e.**, s. 655. Burada anlatılan kısım Demokrat Partinin tutanak sayfalarında olmadığı için o gün toplantıda bulunan Rıfki Salim Burçak'ın anılarından alınmıştır.

⁸¹⁹ **DPMGMZ**, 12.04.1960, s. 3-9.

⁸²⁰ **DPMGMZ**, 12.04.1960, s. 15-18.

⁸²¹ **DPMGMZ**, 12.04.1960, s. 20.

bölünmeye doğru götürülmesi olduğuna değinmiştir. Ardından iktidar ve muhalefetin bu tehlikenin sebep ve sorumluluklarını birbirlerinde göstermekte olduğunu ve böylece karşılıklı ithamların gitgide arttığını vurgulamış ve bunun büyük bir tehlike olduğuna dikkat çekmiştir. İki tarafın da kendi kusurlarını görmesi gerektiğini söyleyen ve bu kusurlar düzelmedikçe tehlike önlenemez demiştir. Liderlerine güvendiklerini ve onun gittiği yolun peşinen doğru kabul ettiklerini belirten Eker, hükümetin ara sıra verdiği izahatı yeterli gördüklerini ve bununla yetindiklerini söylemiştir. Ancak liderlerinin kürsüye gelip faaliyetlerinin yanlış olduğunu söylemesini beklemeyeceklerini aktaran Eker, insanoğlunun doğası gereği kendisini beğenmeyenlere kızdığını ancak hata yapmanın da insan doğasında olduğunu ifade edip eleştirilerini kabul ettirmeye çalışmıştır. Nitekim O'na göre, hükümetin icraatları takip edilmez hatalı gördükleri yerleri ortaya koymamak bu hataları işlemeye teşvik etmektir. Devamında iktidar olarak bütün tedbirleri muhalefete ve muhalefeti tutun müesseselere karşı aldıklarını da anımsatmış ve bütün icraatlarını haklı gördüklerini ancak dıştan gelen eleştirilere kapalı olduklarını ifade etmiştir. İktidarın iç siyasette ana hattın muhalefet ve onu tutan müesseselerin inkarcılığı, sahte hürriyetçiliği ve anarşist metodlar takip ettiği inancına dayandığını açıklamıştır. Eker bu tepkiler neticesinde de tedbirler alıp özgürlükleri kısıttıklarına değinerek demokrasinin bu tedbirlerle korunmayacağını ifade etmiştir. Devamında kanun dışı emirlere adalet dışı muamelelere başvurmak zorunda kalan bir iktidarın bu mecburiyetin sebeplerini gidermezse hizmet ve eserleri ne kadar büyük olursa olsun vicdanını kaybetmeye mahkum olacağını kaydetmiştir. Eker, İnönü'nün Kayseri'ye girişinde verilen dur emrinin kanunsuz olduğu için düştüğünü söylemiş ve bu yüzden hükümet otoritesinin kırıldığını ifade etmiştir. Ortada bir sorumluluğun varlığına da değinen Eker bu sorumluluğun emri verende olduğunu iddia etmiştir. Gösteri ve Yürüyüşler Kanununun tek taraflı uygulandığı ve böylece devletin tarafsızlığının da zedelendiğine değinmiştir. Ayrıca İspat Hakkı tatnımadığı müddetçe kulak gazetesinin önüne geçilemeyeceği ve bunda da ısrar edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Son olarak eğer bir tahkikat komisyonu açılacaksa sadece muhalefet için değil, hükümet ve bütün müesseseleri için de açılması gerektiğini önermiştir.⁸²²

⁸²² DPMGMZ, 12.04.1960, s. 30-37.

Ardından söz alan Menderes, Eker'in sözlerini kendisine iade ettiğini söyleyip bu sözlerin kendisine ait olmadığını iddia etmiştir. Eker'in kendim yazdım cevabına “*yemin et*” diye karşılık veren Menderes, “*Şerefim üzerine yemin ediyorum yanıtı almıştır.*”⁸²³ Menderes, Eker'in on sene boyunca hiçbir şey yaşamamış gibi konuşmasına şaşıtığını söylerken, demokrasinin hakiki taraftarı olduğunu anlatmıştır.⁸²⁴ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununu eleştiren Eker'e bu kanunun 1956 yılında yapıldığını hatırlatan Menderes o zamandan beri neredesiniz diye sormuştur. Ardından “*ister tedbir alın ister almayın bana göre hava hoş*” diyen Menderes, işlerin bu raddeye geldikten sonra arkasının uçurum olduğunu ve bir adım geriye atılırsa memleketin kötüye gideceğini savunmuştur. Eker'in kendimiz için de tedbir almalıyız sözlerini de eleştirmiş ve böyle düşünmek asıl suçlunun onlar değil biz olduğu anlamını çıkaracağını söylemiştir. Türk milletinin her şeyi bildiği de kaydeden Menderes, milletin bu konuşmayı duysa Eker'e iyi not vermeyeceğini iddia etmiş ve sözlerini, “*size sövülmedi Şevki Eker. Bana; sabah akşam bana söverken, sizin partili arkadaşlarınıza söverken niçin harekete geçmediniz*” “*10 senedir Atatürk'e sövdüler niçin harekete geçmediniz? Demokrasi feci şekilde soysızlaştırıldığında niçin harekete geçmediniz*” şeklinde noktalamıştır.⁸²⁵ Bolu Milletvekili İhsan Gülez ise yaptığı konuşmada daha ileri tedbirler almaya taraftar olduğunu belirtmiştir.⁸²⁶ Ardından söz alan Menderes, muhalefetin nasıl çalıştığını, yer altı, yer üstü faaliyetlerinin neler olduğunu öğrenmek istediklerini anlatmıştır.⁸²⁷ Ankara Milletvekili Hüseyin Balık, Başbakan'ın Şevki Eker'in sözlerine karşılık üslubunu doğru bulmadığını ifade etmiştir. CHP ve DP'nin 10 yıldır birbirlerini eleştirdiğini söyleyen Balık, siyasi seviyemizin husumet halinde olduğunu ve ilerlemediğini belirtmiştir.⁸²⁸ İsmet İnönü ve Adnan Menderes arası ilişkilere değinen Balık, bu ikilin ayda bir, bir araya gelmeleri gerektiğini önermiştir.⁸²⁹ Menderes ise İnönü ile defalarca bir araya geldiğini ve İnönü'nün tarihi şahsiyeti hakkında kimsenin söylediği sözleri söylemediğini hatırlatmış ancak İnönü'nün Demokrat Parti hakkında iyi bir şey söylemediğinden şikayetçi olmuştur. Cemal Yıldırım'ın

⁸²³ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 38.

⁸²⁴ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 40.

⁸²⁵ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 46-52.

⁸²⁶ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 186.

⁸²⁷ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 198.

⁸²⁸ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 212.

⁸²⁹ DPMGMZ, 12.04.1960, s. 128.

kendileriyle temas ettikleri zaman yaptığı darbe teklifini kabul etmediklerini de söyleyen Menderes, nasıl bir muhalefet yaptıklarını söyleyip kıyas edilmesini istemiştir.⁸³⁰

Meclis grubundan Hamdi Ogun ise Halk Partisi'nin sadece kapatılmaması ve yöneticilerine de 10 yıl siyaset yasağı konması gerektiğini ifade etmiştir. Neticede 7 muhalif oya karşı kabul edilen tahrir, ertesi gün bir tebliğ ile basına bildirilmiştir.⁸³¹

Tebliğde özetle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin şiddetli bir tahrik politikası içinde olduğu bu politikanın da halkı ayaklandırma noktasına getirdiği, akla gelmeyecek usullerle devletin varlığına kastedildiğinin tespit edildiği ve bunların da ortaya çıkarılması için bir tahkikat encümeninin kurulması için hazırlıklar içinde bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca, DP grubunun 14 Nisan günü yeniden toplanacağı belirtilmiştir.⁸³²

CHP oluşturulmak istenen bu komiyonla iktidarın muhalefeti boğmak istediği inancını taşımıştır. Nitekim Bülent Ecevit'e göre eğer işlenen bir suç varsa mahkemeye başvurulmalıdır. Ancak bu komisyon mahkeme işini yaparak suçsuzları mahkum etme amacındadır. Nadir Nadi ise muhalefeti sindirmeye çalışmak yerine eşit şartlarda mücadele edilmesini önermektedir.⁸³³

Tahkikat Komisyonu kurulacağı haberinin ardından CHP Grubu Karşı bir Tahkikat Komisyonu önergesi vermek için hazırlıklara girişmiştir. Bu Önergede Hükümetin bir çok alandaki kanun dışı faaliyetlerinin ve yolsuzlukların icelenmesi amacı güdülmüştür.⁸³⁴

Demokrat Parti Grubu, Millet Meclisi'nde görüşülecek tahkikat komisyonu önergesinin hazırlanma işini ise grup yönetimine vermiştir. Grup başkanlığına ise Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar getirilmiştir. Mazlum Kayalar ve Grup Başkanvekli Baha Akşit'in hazırladıkları rapor 15 Nisan 1960 günü Meclis

⁸³⁰ **DPMGMZ**, 12.04.1960, s. 239, 241.

⁸³¹ Burçak, **a.g.e.**, s. 655-657.

⁸³² "Meclise Verilecek Tahkikat Tahriri İttifakla Tasvip ve Kabul Olundu" **Zafer**, 13.04.1969, S.3796. s. 1.

⁸³³ Önder Gün, "27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı İstanbul 2006, s.76,77

⁸³⁴ "CHP Meclis Tahkikatı Önergesi Veriyor", **Ulus**, 14.04.1960. S.13.183. s.1.

Başkanlığı'na verilmiştir. Önergede temel olarak basın ve CHP hedef alınmıştır.⁸³⁵ Zafer Gazetesi ise, seçimlerde vatandaşların oylarını özgürce vermelerine mani olmak için çeteler kurulduğunu vurgulayıp bir kısım basının gayri meşru amaçlar yolunda CHP ile işbirliği içinde olduğu, ordunun siyasete karıştırılmak istendiğini, hücre usulu ile çalışan örgütler ile mücadeleler hazırlandığı belirtmiştir.⁸³⁶ İnönü ise verdiği yanıtta yalanı gerçek yapacak bir tılsımın henüz keşvedilmediğini söylemiş ve gazetecilere yaptığı açıklamada her zamankinden daha kuvvetli olduklarını anlatıp Türkiye'de kimsenin insan haklarını engelleyemeyeceğini ifade etmiştir.⁸³⁷

18 Nisan'da Meclis gündemine gelen takrirde, vatandaşın oyunu hür iradesiyle vermesinin Demokrat Parti'nin kuruluşundan beri temel prensiplerinden olduğu anımsatılmıştır. Bu yolla kurulan meşru iktidarın Türkiye'nin kaderine hakim olmasının da savunulduğu ve 1950 yılından beri de bunun tahakkuk ettirildiği vurgulanmıştır. Devamında ise Türk milletinin yine 1950 yılından beri Demokrat Parti'yi iktidar yapmak konusunda büyük bir ısrar içinde olduğu fakat tasfiye edildiklerini bir türlü anlamayanların bu meşru iktidarı kanun dışı yollarla düşürmek fikrinde olduklarının ortaya çıktığı savunulmuştur. 1957 seçimlerinden sonra kanun dışı faaliyetlerine devam eden CHP yönetiminin Demokrat Parti meclis grubu tarafından 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğ ile uyarıldığının hatırlarıldığı takrirde buna rağmen CHP'nin gerekeni yapmadığı bildirilmiş ve bir kısım basının da bu kanun dışı amaç uğruna CHP ile işbirliği halinde oldukları belirtilmişti. Nitekim Gaziantep, Zile, Uşak, İstanbul ve Kayseri'de yaşanan devletin varlığına kasteden olayların hürriyet ve demokrasi mücadelesi olarak verilmesi, devleti korumakla görevli memurların baskı ve tehdit ile görevlerini yapamayacak duruma getirilmeleri, Ordu'nun siyasete alet edilip emir ve kanun tanımaz bir hale getirilmeye çalışıldığı da eklenmiştir. Memlekette gerçek bir hürriyetin kurulması ve huzur içinde, seçimlerin kimsenin şüphesine ve endişesine imkan bırakmayacak şekilde gerçekleşmesi ve kardeş kavgalarının önlenmesi için:

A) *Meşru iktidarımızı, alelûmum devlet vazifelerini, Türk kadınlarını, dost ve müttefiklerimizi en iğrenç isnatlarla kötöleme usulleri de dâhil olmak üzere, çeşitli*

⁸³⁵ Öymen, a.g.e, s. 516-517.

⁸³⁶ "Meclise Verilen Tahkikat Takriri" **Zafer**, 16.04.1960, S.3799. s. 1.

⁸³⁷ "Yalanı ve İftirayı Hakikat Kılacak Tılsım Henüz Keşvedilmemiştir." **Ulus**, 18.04.1960. S.13.187. s.1.

ıgayrimeşm. ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlâlâ, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, Hükümete, idari ve adlî mercilere karşı galeyana ve fiilî tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek,

B) Müsait telâkki ettikleri mahallerde kendi partilerine mensup bâzı şahısları silâhlandırmak suretiyle iktidar partisinin mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu şekilde baskı yapmaya ve suç işletmeye teşvik suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgaları na müncer olan tertiplere başvurmak,

C) Orduyu sayasete karıştırmak teşebbüsleri de dahil olmak üzere, memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olanları çeşitli propoganda, baskı ve vaadler yoluyla vazifelerini ifadan alıkoymaca cüret ve teşebbüs etmek,

Ç) Bizim radyo namındaki komünist radyosunu halk partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeye sevk etmek ve umumi efkârı bu yahîm neşriyatın zararlı tesirlerine mâruz bırakmak,

D) Bütün bu kanun dışı faaliyetlerini umumi efkâra karşı haklı gösterebilmek için T. B. M. Meclisinin, onun itimadına mazhar Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek, ve bundan da ileri olarak, gelecek seçimlerin de meşruiyetini şimdiden muallâ imiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak iktidarlar aleyhine vatandaş ları gayrimeşru yollarla tahrik etmek suretiyle itimatsızlığa ve huzursuzluğa sevk etmek,

E) Hücre teşkilâtı ile işliyen gizli kollar kurmaya çalışarak, yukarda mâruz faaliyetleri daha müessir bir hale getirmek suretleriyle giriştiği yıkıcı, kanun dışı ve gayrimeşru faaliyetleriyle,

F) Aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak, Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikrî ve mânevi temellerini tahribeden, devletin ve cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, iktisadi, malî, içtimai hayatını tehlikeye mâruz bırakan bir kısım hasının;

Bünyesini; çalışma tarz ve metotlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeş ru faaliyetlerinin ve yukardan beri tafsilâtı ile arz edilen ahvalin önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan

sebeplerin mahiyetini tetiMjk ederek elde edeceği neticeleri T. B. M. Meclisine bildirmek üzere, Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını; bu encümenin T. B. M. Meclisinden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahilî Nizamnamenin 16 nci babında yer almış bütün salâhiyetlerle teçhiz olunmasını; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma karan da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasını vo ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz.”⁸³⁸ demişlerdir.

Takririn okunmasın ardından söz alan Mazlum Kayalar, takririn özeti şeklinde bir konuşma yaptıktan sonra, şiddet hareketlerine karşı Takrir-i Sukün Kanunu’na benzer hükümlerin onaylanması mümkün iken bunun yapılmadığını söyleyip 1927 yılı Martı’nda ortada bir isyan ve bir kıyam kalmamış iken Takrir-i Sükun Kanunu’nun iki sene daha uzatılması konusuna değinmiş ve Atatürk’ün büyük otoritesine rağmen o dönemki CHP’nin memleketi kurtaracak çareyi Takrir-i Sükun kanununda bulduğunu hatırlatmıştır. Buna karşı Demokrat Parti’nin ise 1927 yılındaki tehlikeye nazaran daha teşkilatlı bir tehlikeye maruz kaldığını ve bunun karşısında de bugün bir takrir ile önlerine çıktıklarına değinmiştir.⁸³⁹

İsmet İnönü, yaptığı konuşmada Meclis’in ülke içinde huzuru sağlamanın temel kaynağı olduğunu vurgulamış ve bunun için de muhalefet olarak kendilerinin huzuru tesis etmek için iktidarı defalarca olağanüstü toplantılara devet ettiklerini fakat bir sonuç alamadıklarını ifade etmiştir. İktidarın iç huzuru sağlamak için emrivaki olarak getirdiği kanunların evvela kabul edilmesini şart koştuğunu ve iç politikada huzuru sağlamak için iktidarın bütün vatandaşları eşit tutması gerektiğini de söyleyen İnönü, bunun şimdiye kadar fiilen yapılmadığını da eklemiştir. Takrir hakkında ise partizan bir idarenin zihniyetinden vücut bulan bir vesika olduğunu söylemiştir. Bu önerenin kabul edildiği andan itibaren siyasi yaşamın geri dönülemeyecek bir şekilde uçuruma gideceğini de savunan İnönü, tahkikat encümenine verilecek olan yetkilerle memleketi idare eden bir otorite haline getirilmeye çalışılacağını da eklemiştir. Böyle bir yetki

⁸³⁸ **TBMMZC**, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 189-192.

⁸³⁹ **TBMMZC**, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 193,194

istemenin, insanların yüzyıllardan beri reddettiği bir anlayış olduğunu ve bunun hukuka aykırı olduğuna dikkat çeken İnönü, bir kişinin hem davacı, hem hüküm veren hem de bu hükmü uygulayan kişi olamayacağını ve dolayısıyla anayasaya aykırı buldukları bu komisyonu kabul etmeyeceklerini de bildirmiştir.⁸⁴⁰

Samet Ağaoğlu ise, “*İnönü’nün meclis kürüsünden söylediğini kabul etmeyeceğiz*” sözü ile sadece partisi ve kendi adına değil aynı zamanda devletin memurlarına karşı da bir asi tavrı savunduğunu ve Anayasa ile kanunların dışında uyulması lazım gelen ahlak kurallarının da dikkate alınmadığını söylemiştir. Ağaoğlu bu takririn verilmesine; yurttan iç politika konularının her şeyin önüne geçtiği ve bu durumun milleti bölüştürmesi, siyasi mücadele tarzı olarak benimsenen hakaret, iftira ve küfrün devletin varlığına tehdit edecek konuma gelmesi, bazı güçlerin akıl almaz bir şekilde devleti karalayıcı propagandalara girişimi her yaştan halka bunu fısıldaması, hükümet yönetimin ehil olmayanlar tarafından yönetildiği iddiaları, yabancı orduların iç olaylarımıza müdahale edecek şekilde anlaşmaların yapıldığı ve Türk kadınlarının da bunlara peşkeş çekildiği dedikodularının sebep olduğunu söylemiştir.⁸⁴¹ konuşmasına geçmişten verdiği örneklerde devam eden Ağaoğlu, zamanında çok daha küçük meselelerde örneğin bir fes davasında ya da en ufak bir sözden dolayı bir çok insanın bütün şehrin meydanlarından haklı haksız demeden sehpalara götürüldüğü, özel mahkemelerle suçlu suçsuz bakılmaksızın yüzlerce kişinin mahkum edildiği ve daha da ileri gidilerek suçlu bulunan kişinin bütün bir çevresinin de yok edildiğini İddia etmiştir. Kayseri olaylarından da bahsederek o günlerde yayımlanan bazı gazetelerin manşetinin halkı bir isyan ortamında bulunulduğuna inandıracak tarzda oluşturulduğunu da söyleyen Ağaoğlu, 15 yaşındayken Ankara’da bazı siyaset adamlarının Ulus Meydanı’nda iplere çekildiğini dehşetle izlediğini ve o zamanlar Başbakan’ın İsmet İnönü olduğunu da hatırlatmıştır.⁸⁴² İnönü’nün, “*seçim kaybedenler eğer o koltuklarda oturuyor olurlarsa dünya başlarına yıkılacaktır*” sözüne de değinen Ağaoğlu, dürüst devlet adamlarının böyle konuşmaması gerektiği ve 1946 seçimlerinin mimarının ise bunu asla söylememesi gerektiğini de belirtmiştir. Seçimlerde hile yapılırsa bunu kimin belirleyeceğini de soran Ağaoğlu, İsmet Paşa’ya “*silahşörlere koşun hile yapıldı silahlarınızı alın mı diyecek*” diye de sormuş ve eğer

⁸⁴⁰ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 194-195.

⁸⁴¹ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 199-200.

⁸⁴² TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 200-201.

hile olursa bunun tesbit edilmesi işinin bir adli mekanizme ile yapılacağını fakat CHP'lilerin buna da güvenmediklerini aktarmıştır. Bu tahriklerin de memleketin her noktasından yıkıcı propangandalara büründüğünü ve bunların da meydana çıkacağını söylemiştir.⁸⁴³

İsmet İnönü, Ağaoğlu'na cevaben yaptığı konuşmada, İhtilalle yetiştiklerinden bahisle, Meşrutiyet ihtilalinden gelip, Cumhuriyet ihtilaline yöneldikleri, oradan da demokratik rejime geçinceye kadar çok sıkıntı çektiklerini fakat muvaffak olduklarını söylemiştir. Yaptıkları ihtilalin dürüst yapılan seçimlerle ve eşit haklarla iktidarın değişmesiyle sonuçlandığını ve bunun daima örnek alınacak cesaret verici bir misal olmasını arzuladıklarını açıklamıştır. İnönü, ihtilal yönetimini, demokratik bir yönetime çevirmek için çok mücadele verdiklerini ve yeniden böyle bir harekete girişmelerinde bir mantık olmadığını da vurgulamıştır. Şimdi ise ihtilalin iktidarda olanlar tarafından yapıldığını iddia eden çeken İnönü, seçimle iktidara geldiğini, sonra devletin bütün imkanlarıyla gitmemek için elden gelenin yapıldığını söylemiştir. Aynı zamanda iktidarda bulunan güçlerin milletleri nasıl ihtilale zorladıklarının da İnsan Hakları Beyannamesi'ne girdiğini hatırlatıp ve eğer bir idare kanun tanımaz ve baskı yönetimi kurarsa o memlekette ihtilalin de kaçınılmaz olacağını vurgulamıştır. Ancak kendilerinin, böyle bir ihtilal içinde bulunmayacaklarını, ihtilalin kendileri dışında ve münasebet içinde olmadıkları güçler tarafından yapılacağını söylemiştir. İnönü, demokratik yönetimi baskı idaresine götürmenin tehlikeli bir iş olacağından hareketle ve eğer bu yolda ilerlenirse ben de sizi kurtaramam demiştir. Konuşmasının devamında ihtilali yapanların da asla huzura kavuşamayacaklarını ve sonrasında demokratik idareye geçmelerinin çok zor olacağını vurgulayan İnönü, bunun çok nadir görüldüğünü fakat kendilerinin başardığını söylemiştir. Eğer bir konuşmasından dolayı suç işlemiş ise mahkemeye verilmesi gerektiğini kaydeden İnönü, aksi yapılarak memleketin bir olağanüstü idareye doğru kaydığını ve iyi düşünceleri gerektiğini de ifade etmiştir. Son olarak vatandaşa gerçekleri aktaracaklarını ve direneceklerini söyleyip bunun özgür vatandaşın bir hakkı olduğunu vurgulamış ve sözlerini bitirmiştir. İnönü kürsüden indikten sonra ise CHP'li milletvekilleriyle beraber meclisi terk etmişlerdir.⁸⁴⁴ CHP'liler meclisi terkenden sonra söz alan

⁸⁴³ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 203-204.

⁸⁴⁴ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 206-207.

Demokrat Partili Osman Kavlakoglu, İnönü'ye hitaben, eğer tuttuğu yanlış yoldan dönmezse asıl kendilerinin İnönü'yü mukadder akıbetten kurtaramayacaklarını söylemiştir.⁸⁴⁵ Konuşmaların sonunda 15 kişiden oluşacak olan komisyon için 354 aday arasından yapılan seçimde;

Osman Kavuncu, Nüzhet Ulusoy, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Kemal Biberoğlu, Said Bilgiç, Hilmi Dura, Vacid Asena, Nusret Kirişcioğlu, Himmet Ölçmen, Ekrem Ant, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Turan Bahadır, Kemal Özer'den oluşmuştu.⁸⁴⁶ Mecis tahkikatı açılmasına dair alınan karar ise 19 nisanda resmi gazeteden yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁴⁷ Tahkikat Komisyonu yürürlüğe girdikten hemen sonra Komşiyonun Başkanı Hamdi Sancar tarafından üç tane tebliğ yayımlanmıştır. Bu tebliğlere göre alınan kararlar şöyledir:

- 1- Partilerin siyasi kongreleri, siyasi faaliyetleri ve teşkilat kurmaları,
- 2- Tahkikat Komisyonun faaliyetleriyle ilgili haber yapılması,
- 3- Büyük Millet Meclisinin, komisyonla ilgili olan görüşmelerin neşriyatının yasaklanması.⁸⁴⁸

Tahkikat komisyonun yasaklarını gece öğrenen İsmet İnönü, iktidarın marifetlerini göstermeye başladığını fakat aldıkları tedbirlerin yetmeyeceğini söylemiştir.⁸⁴⁹

Bu olaylar devm ederken 19 Nisan günü, CHP binasından çıkan İnönü, Atatürk Bulvarı'na doğru yürüyüş yaptığı sırada onu gören vatandaşlar etrafını sarmış ve sevgi gösterilerinde bulunmaya başlamışlardır. Bu sırada Demokrat Parti Ankara İl Merkezi önünden geçildiği sırada kalabalık, merkeze doğru yuhalamalar yapınca merkezden de aynı ölçüde tepki gelmiştir. O sırada olay yerinde bulunan polis, grubu dağıtmış ve 22 kişiyi gözaltına almıştır.⁸⁵⁰ Bu olayın gecesinde ise Tahkikat Komisyonu dördüncü bildirisini yayımlamış ve memlekette huzur ve asayişin ihlal edilmek istendiğini ve bunu engellemek için kurulan komisyonun ilk andan itibaren karşılaştığı meselelerin halka anlatılmasının vakti geldiğini vurgulanmıştır. 18 Nisan'daki meclis

⁸⁴⁵ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 209.

⁸⁴⁶ TBMMZC, D.11, C.13 (18.04.1960), s. 212.

⁸⁴⁷ Resmi Gazete, 19.04.1960, S.10.484. s. 1178.

⁸⁴⁸ "Dün Kurulan Meclis Tahkikat Encümeni İşe Başlarken Üç Yasağa Karar Verdi" Cumhuriyet, 19.04.1960, S.12.837. s. 1.

⁸⁴⁹ Toker, a.g.e, s. 334.

⁸⁵⁰ Öymen, a.g.e, s. 560-561.

görüşmelerinde İnönü'nün konuşmalarından alıntı yapılarak muhalefetin takip ettiği yolun hala sürdüğünü belirtilmiş ve komisyonun zaruri gördüğü tedbirleri ele aldığı bildirilmiştir.⁸⁵¹

20 Nisan günü Meclis'te yapılan toplantıda CHP'li Fethi Çelikbaş ile Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Tahkikat Komisyonu'nun uygulamalarını eleştirmişlerdir. Osman Bölükbaşı söz aldığı anda Tahkikat Komisyonu hakkında söylediği bir söz meclis zabıt ceridesine konmamış ve bu söz büyük tartışmalar çıkarmıştır.⁸⁵² Altan Öymen ise çıkarılan kelimenin “*gayrı meşru*” kelimesi olduğunu yazmıştır. Buna göre Bölükbaşı, komisyonu gayrı meşru olmakla suçlamıştır.⁸⁵³ Bu konuşmasından dolayı da Bölükbaşı meclis başkanı tarafından 6 birleşim meclisten uzaklaştırılma cezası almıştır.⁸⁵⁴

İnönü, 21 Nisan'da CHP teşkilatına yolladığı bir tamimde Tahkikat Encümeni'nin anayasa dışı bir tasarruf olduğuna değinmiş ve Anayasa'nın 53. maddesine mahkemelerin teşkilat ve yetkilerinin açık olduğu ve yine anayasanın 83. maddesine göre hiç kimsenin tabii olduğu mahkemeden başka bir mahkemede yargılanamayacağını vurgulamıştır. İç tüzüğün 177. maddesine bağlı olarak kurulan komisyonların vatandaşları bağlayıcı bir karar almalarının imkansız olduğunu bundan dolayı da bu komisyonların partiler hakkında da bir karar almasının söz konusu olamayacağını açıklamıştır. Aynı zamanda Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde vatandaşların ancak yetkili makamlar tarafından verilen emirlere uymaları gerektiği, yetkisiz mercilerin ise verdiği kararlara uymamalarında herhangi bir cezai yaptırım olmayacağını buna rağmen haklarında takibat bulunan vatandaşlar varsa bu komisyonun yetkisiz olduğunu söylemeleri gerektiğini vurgulamıştır. İnönü, eğer bu komisyonun bir an için dahi yasak kararı almaya yetkili olsa bile verilecek olan cezanın üç günden bir aya kadar hafif hapis ya da 150 lira para cezası olduğunu da eklemiştir.

⁸⁵¹ “Dün Ankara’da Vukuu Bulan Hadise De Tebliğde Yer Aldı” **Cumhuriyet**, 20.04.1960. S.12.838. s. 1, 5.

⁸⁵² **TBMMZC**, D.11, C.13 (20.04.1960), s. 220.

⁸⁵³ Öymen, **a.g.e.**, s. 568.

⁸⁵⁴ Öymen, **a.g.e.**, s. 569.

Bazı gazetelerde siyasi faaliyetlerin durdurulduğu yolundaki haberlerin hiçbir hukuki dayanağı olmadığını belirten İnönü, Parti kademelerinin bugüne kadar olduğu gibi yine aynı şekilde çalışmalarını sürdürmesini söyleyerek:

- 1) *“İdare kurullarının muntazaman toplanarak vazifelerin, eskisi gibi şevle ve azimle devamları;*
- 2) *Vatandaşlarla teması daha da arttırarak üye kaydına ve partimizin fikirlerini yaymaya çalışmaları;*
- 3) *Mağdur vatandaşlara hakkın ve kanunun midafii insanlar olarak yardıma devam edilmesi;*
- 4) *Mali kaynaklara her zamankinden fazla önem verilmesi;*
- 5) *Teşkilat kademeleriyle temasın daha da sıklaştırılması;*
- 6) *Parti lokellerinin daima olarak açık ve vatandaşların hizmetlerinde bulunulması şarttır”* diye beyanda bulunmuştur.

Bu faaliyetlerin Cemiyetler Kanunu’na korunduğunu belirten İnönü, Tahkikat Encümeni’nin, kongreleri iptal etme yetkisinin olmadığını, neşir yasağı hakkında ise yine tüzüğün 177. maddesine göre kurulan encümenlerin böyle bir yetkisinin olamayacağını yinelemiştir. Meclis’te 18 Nisan tarihinde yapılan konuşmaların yayımlanılmasına ilişkin yasağın da kanun dışı olduğunu vurgulayan İnönü, bu konuşmalar esnasında yaptığı konuşmaların parti kademelerine süratle ulaştırılmasını da istemiştir. Demokrat Parti’nin, almış olduğu bu kararlar ile yapılacak olan seçimleri bir terör havası içinde yapacağını öne süren İnönü, kuvvetimizi idealimizden, anayasamızdan ve kanunlarımızdan alan insanlar olarak haklarını sonunda kadar müdafaa edeceklerini de duyurmuştur.⁸⁵⁵

⁸⁵⁵ Sabahat Erdemir, **Muhalefette İnönü 1959-1960**, Ekicigil Matbaası, İstanbul 1960, s. 87-90.

3.3.3. Tahkikat Komisyonunun Yetkilerinin Kabul Edilmesini Sağlayan Yasa Sonrası Kore’de Yaşanan İhtilal ve Bu İhtilal Karşısında Türk Basını

Demokrat Parti’nin, tahkikat komisyonu fikrini meclise taşıdıktan iki gün sonra Güney Kore’de patlak veren halk isyanı, Türkiye’de önemli bir gündem maddesi olduğu gibi Türk basınında bu konu ile yayımlanan haberler oldukça dikkat çekicidir. Buna göre basın ima yoluyla da olsa bir takım mesajlar vermeye çalışmıştır.⁸⁵⁶ Yazdıkları haberlerde sansüre uğrayan gazetelerde Kore Halkı’nın diktatörlerine karşı verdiği mücadeleler ve bunun haberleri ve fotoğrafları gazetelerde yayımlanmıştır.⁸⁵⁷ Nitekim Kore’de halkın ayaklandığı ve örfi idarenin ilan edildiği haberleri yer almaya başlamıştır.⁸⁵⁸ Aynı zamanda halkın yürüyüşünün isyana dönüştüğünü de bildiren haberler çıkmaya yayımlanmış ve buna göre Cumhurbaşkanı Rhee’nin sarayına saldırı olmuş ve açılan ateşte 80 kişi ölmüş 300 öğrenci yaralanmıştır.⁸⁵⁹ Olayların büyümesiyle birlikte Kore Hükümeti istifa etmiş ve bakanları Cumhurbaşkanı Rhee’ye istifa dilekçelerini vermişlerdi. Amerika ise Kore’ye söz, basın ve toplanma hakkı ile seçim hürriyetlerinin sağlanıp, partilere eşit davanılması gerektiğini bildiren bir nota vermiştir.⁸⁶⁰

Milliyet gazetesi, The Times Gazetesi’nden alıntılacağı bir haberde bu ayaklanmanın Syghman Rhee’nin takip ettiği diktatörce uygulamaların tabii sonu olduğunu yazmıştır.⁸⁶¹ 22 Nisan’da ise Kore Meclisi’nde Savunma Bakanı’nın, protestoculara karşı terörist demesi üzerine muhalif milletvekillerinin müdahale etmesiyle çıkan büyük bir kavga neticesinde 20 kişiden oluşan bir Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Osman Bölükbaşı konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Amerika’nın taleplerinden ötürü mutlu olduğunu söylemiş ve Kore olaylarının, insan haklarına bağlı memleketlerde özenle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu ve diktatörlerin yalnız ülkeleri için değil tüm dünya için sorun olacağını söylemiştir.⁸⁶²

⁸⁵⁶ Öymen, a.g.e, s. 581.

⁸⁵⁷ Bulut, a.g.m, s. 139.

⁸⁵⁸ “Kore’de Halk Ayaklandı” **Cumhuriyet**, 20.04.1960, S.12.838. s. 1, 5.

⁸⁵⁹ “Kore’de Nümayiş İsyana Halini Aldı” **Milliyet**, 20.04.1960, S. 3573. s. 1, 5.

⁸⁶⁰ “Kore Hükümeti İstifa Mecburiyetinde Kaldı” **Cumhuriyet**, 22.04.1960, S.12.840. s. 1, 5.

⁸⁶¹ “Kore’de Dün Hükümet İstifa Etti” **Milliyet**, 22.04.1960, S.3575. s. 1, 5.

⁸⁶² “Kore Meclisinde Büyük Kavga Çıktı” **Milliyet**, 23.04.1960, S.3576. s. 1, 7.

Bundan başka Kore’de muhaliflerin seçimin yenilenmesini istedikleri de vurgulanmıştır.⁸⁶³

23 Nisan’da Rhee, yeni hükümetin kurulması için boyun eğmiş ve anayasının yeninden yapılanarak muhaliflerle birlikte geçici bir hükümetin kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre yeni oluşacak sistemde Rhee, sembolik bir görevde olup devlet işlerini Başbakan yürütecekti.⁸⁶⁴ 26 Nisan günü ise Kore Meclisi, farklı bir karar alarak, Rhee’nin istifa etmesini istemiştir. Fakat Rhee, yaptığı radyo konuşmasında halk isterse gideceğini belirtmiştir. Güney Kore halkı ise *Kahrolsun Rhee, Yaşasın Hürriyet* diye sloganlar atmışlardır.⁸⁶⁵ Ertesi gün istifa etmek zorunda kalan Rhee için, Ömer Sami Coşar, “*Bir Diktatör Daha Devrildi*” başlıklı yazısında Rhee’nin tüm baskı ve tedbirlerine rağmen iktidarını koruyamadığını yazmıştır.⁸⁶⁶ İsmet İnönü ise Rhee’nin çekildiğini öğrendiği zaman, o gün yanında bulunan Metin Toker’e, “*Türk Milletinin Kore Milleti kadar haysiyet sahibi olmadığını sanıyorlar. Bu millet hiç, Adnan’ın kurmak istediği rejimi kabul eder mi?*” demiştir.⁸⁶⁷

3.3.4.Tahkikat Komisyonuna Yetki Veren Kanunun Kabulü

Tahkikat komisyonunun kurulması kararı kabul edildikten sonra sıra bu komisyona yetki veren kanun teklifinin hazırlanmasına gelmişti. Teklifin hazırlanması işi Çorum Milletvekili Hüsetin Ortakçioğlu, Sefer Eronat, Muzaffer Önal ve Reşat Akşemsettinioğlu’na verilmiştir. Teklif, 25 Nisan günü Meclis Genel Kurulu’nda görüşüldükten sonra anayasa, adliye ve milli savunma komisyonlarına havale edimiştir. Ancak DP içinde teklife karşı olan Milletvekilleri de bulunmaktaydı. Nitekim Sıtkı Yırcalı ve Rıfkı Salim Burçak, teklifin mahzurlu yerlerinin çıkarılması için komisyona gitmişler ve komisyondan CHP’li Atalay Akan’ın teklifin incelenmesi için süre verilmesini istemişlerdir. Demokrat Partili bir vekilin, CHP’li bir vekilin sözlerini desteklemesi ise komisyonda homurtulara neden olmuştur. Burçak, bu çıkışından sonra Celal Bayar’ın, Demokrat Partili Mustafa Zeren ile yolladığı haberde

⁸⁶³ “Kore’de Muhalefet Yeni Seçim İstiyor” **Cumhuriyet**, 23.04.1960, S.18.841. s. 1.

⁸⁶⁴ “Kore’de Rhee Boyun Eğdi” **Milliyet**, 24.04.1960, S.3576. s. 1, 5.

⁸⁶⁵ “Kore Meclisi Rhee’nin İstifa Etmesini İstedi” **Milliyet**, 27.04.1960, S.3578. s. 1, 5.

⁸⁶⁶ “Bir Diktatör Daha Devrildi “ Coşar Ömer Sami **Milliyet**, 28.04.1960, S.3580. s. 3.

⁸⁶⁷ Toker, **a.g.e**, s. 341.

kendisinin komisyona gidip konuşmasını istemediğini belirtmiştir. Burçak ise verdiği cevapta kanun teklifinde, Tahkikat Komisyonu'nun toplumun huzuru için her türlü tedbiri almaya imkan veren kanun çıkarılırsa konuşmaya gitmeyeceğini söylemiştir. Sıtkı Yırcalı ise gidip teklifin aleyhinde konuşmuştur.⁸⁶⁸ Aleyhte olan diğer isimler Mustafa Zeren ve Muzaffer Kurbanoglu olmuştur.⁸⁶⁹

İnönü, bu kanun hakkında 25 Nisan'da toplanan CHP meclis grubu adına verdiği demeçte iktidarın giriştiği teşebbüsleri, millete açık ve net bir şekilde açıklamaları zamanının geldiğini belirterek, iktidarın serbest bir seçimle iktidarda kalamayacağını anladığından dolayı demokratik nizama, vatandaş hak ve hürriyetlerine açıkça kastedip bir baskı ve terör rejimi kurma yoluna gittiklerini söylemişti. Vatanını seven insanlar olarak iktidarı defalarca uyardıklarını da aktaran İnönü, iktidarın ne olursa olsun ikballerini devam ettirmek için her şeyi mübah gördüğünü ve yetkiler kanunu kabul edilirse bir rejim değişikliği yaşanıp anayasa nizamının tamamen yıkılacağını söylemiştir. Bu mücadelenin artık partiler arası mücadeleyi aşip Türk Milleti ile onun haklarını çalmaya çalışan bir avuç insan arasında gerçekleştiğini belirten İnönü, iktidarın, Türk Milleti'ne köleliği kabul ettireceğini sandığını fakat milletin mücadelesinin devam edeceğini söylemiştir.⁸⁷⁰

Sunulan tahrir 27 Nisan'da meclis gündemine alınmış ve “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkındaki Kanun*” adı ile yasalaşmıştır. Kanuna göre:

“*MADDE '1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri ve naibolarak vazifelendirecekleri tâli encümenler; Ceza Muhakemeleri Uslu Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müddeiumumisine, sorgu hakimine, sulh, hâkimine ve askerî adlî âmirlerle tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetleri haizdir.*

MADDE 2. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeni:

a) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle her türlü neşriyatın yasak edilmesine,

⁸⁶⁸ Burçak, **a.g.e.**, s. 681-682.

⁸⁶⁹ Öymen, **a.g.e.**, s. 591.

⁸⁷⁰ “Mücadele Türk Milleti ile Onun Haklarını Gaspemeye Çalışan Bir Avuç İnsan Arasındadır.”, **Ulus**, 26.04.1960. S.13.195. s.1.

b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevziinin men'ine,

c) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına,

ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına,

d) Siyasi mahiyet arz ecjen toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya,

e) Tahkikatın selâmetle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye, dahi salahiyetlidir.

Ceza Hükümleri

MADDE 3. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 4. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 5. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir. Bu gizliliğe riayet etmeyenler veya malû matlarına müracaat suretiyle yahut sair suretlerle muttali oldukları tahkikatla ilgili hususları veya hâdiseleri ifşa edenler altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar

MADDE 6, — Türk Ceza Kanununda yazılı yalan şahitliği ve yalan yere yemin fasûndiaiki suçları işliydiler hakkında imaihısuuls imaddderinde zikredilen, cezalar iki kat olarak hükmolunur.

Usul Hükümleri MADDE 7. — Bu kanun bükümlerine unubalefeit Meşhut suçların muhakeme usulünle dadr olan Kanunun birinci maddesinin (A) bendinde yazılı mahal dışımda vûıkubutea dahi failleri hakkında mezkûr 3005 sayılı Kanton

hükümlerine göre tahkikait ve 'takibat icra olunur. Cumhuriyet Müddeiu'mumileri 3005 sayılı Meşhut suçları muhaiketme usulüne dair Kanunun 3 ncü maddefeinin 4 ncü fıkrasında yazılı müddetle bağlı oimaıksızın vazifeli mahlkemcede âmme dâvası ikame eder.

MADDE 8. — Bu 'kanunun tatbikatında Hâ- klımler Kamunu ile Memurin Muhakeim'aJtı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak salâhiyet hakkındaki hükümler mahfuzdur.

MADDE 9. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihat: olunan karar veya tedbirler katî olup aleyhine itiraz olunamaz.

MADDE 10. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri tarafından yapılmış olan tahkikat ilk tahkikat mahiyetindedir.

MADDE 11. — Türkiye Büyük Millet Meclisi Talıkitoat encümenleri, tahkikatın ikmalinde nihai bir mazbata tanzim ve dosyası ile birlikte Heyeti Umumiye'ye tevdi eder.

MADDE 12. — Bu kanun neşri tarihinde mer'idir.

MADDE 13. — Bu kamının hükümlerini icraya icra vekillleri Heyeti memurdur.”⁸⁷¹

Toplantıyı yöneten Agah Erozan'ın kabul edenler ya da etmeyenler sözüne karşı kalkan eller arasında meclisteki muhalefet ve iktidar partilerinin milletvekilleri sayısı ile karşılaştırıldığında ortada net bir belirginlik olmamıştır. Çünkü bazı Demokrat Partili milletvekilleri ellerini hiç kaldırmamışlar ve çekimser kalmışlardır. Muhalefetin itirazı üzerine ise oylama tekrar edilmiş kabul ve ret oyları divan katiplerince sayılmıştır. Sonuç olarak ise 133'e karşı 216 oyla teklif kabul edilmiştir. Demokrat Parti'nin o sırada milletvekili sayısı ise 424'tür, kabul oyu verenler de 216 olduğunu göre Demokrat Parti'deki fire sayısı yaklaşık %50 civarında olmuştur. Oylama sırasında bazı milletvelillerinin mecliste olmamasının da bu sayıya etkisi büyük olurken, bazı milletvekilerinin ise salonun dışında olmalarına rağmen çağrıldıklarında içeri girmemeleri önemlidir.⁸⁷² Rıfkı Salim Burçak, Başkakan ile bu

⁸⁷¹ **TBMMZC**, D.11, C.13 (27.04.1960), s. 305-306-307.

⁸⁷² Öymen, **a.g.e**, s. 607.

meseleyi konuşup bazı arkadaşlarının ret oyu verebileceğinden dolayı kanunun çıkmama ihtimali olduğunu aktarmıştır. Görüşmeleri durdurup hemen bir grup toplantısı yapmaları gerektiğini de söylemiş “*ardından devam ederiz*” demiştir. Bunun üzerine Menderes, kanunun kesinlikle görüşülmesi istemiş ve “*eğer bu iş bugün olmazsa intihar ederim*” demiştir.⁸⁷³

İnönü, Meclis’te yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu’nun CHP’yi itham ettiğini ve Zile, Uşak ve Topkapı hadiselerinden dolayı suçlandıklarını fakat kendilerinin mahkemede beraat ettiklerini ve bunun da temyiz ile tasdik edildiğini vurgulamıştır. Uşak’ta yapılan hadiselerde canlarına kastedildiğini de belirten İnönü, iktidarın ise nasıl sağ çıktıklarını tetkik edeceklerini belirtmiştir. Demokrat Parti’nin bugüne kadar yaptığı seçimler öncesinde hep fevkalade önlemler aldığını da hatırlatan İnönü, 1950 ara seçiminden önce CHP’nin itham edilerek Halkevleri’nin, 1951 ara seçimlerini yapmak için beşyüz civarında kütüphanenin, 1954 seçimlerinden hemen önce Millet Partisi’ni kapattığını 1957 seçimlerinden önce ise muhalefet partileri arasında oyların birbirine eklenmesi ihtimalinin ortadan kaldırıldığını vurgulamış ve 1960 seçimlerine hazırlanmak için bu tedbirlere gerek duyulduğunu açıklamıştır. İktidarın, halk nazarında seçimleri yapmayacağına dair bir fikir oluşturduğunu savunan İnönü’ye göre DP kendisine göre seçim şartları oluşturduktan sonra seçim yapacak ve seçimleri %96 çoğunluk ile kazandığını bütün dünyaya ilan edecektir. Fakat buna ne memlekette ne de dünyada hiç kimsenin itibar etmeyecektir. Devamında ise meclis tutanağına alınmayan konuşmaları sebebiyle Meclis’ten çıkarılmıştır.⁸⁷⁴

İnönü’nün meclis tutanağına alınmayan sözlerinde iktidarın gayrı meşru bir yönetime girmiş olduğunu fakat bunu başaramayacağını Güney Kore’nin devrik lideri Rhee’den örnekle “*Rhee kurtuldu mu*” diyerek açıklamıştır. Rhee’nin ordusu, polisi ve memurunun elinde olduğu halde devrildiğini söyleyen İnönü, DP iktidarın elinde ise ne ordu, ne polis, ne memur ve ne üniversitenin bulunmadığını vurgulayıp bu şekilde bir baskı idaresinin de başarılı olamayacağını söylemiştir. Baskı rejimini kuranların artık hiçbir engelle karşılaşmayacaklarından bahisle “*Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti, Kore Milleti’nden daha az haysiyetli değildir*” diyerek yine Kore

⁸⁷³ Burçak, a.g.e, s. 688.

⁸⁷⁴ TBMMZC, D.11, C.13 (27.04.1960), s. 298-301.

olaylarına bir atıfta bulunmuştur.⁸⁷⁵ Bu sözleri söyledikten sonra ise 12 celse Meclisten çıkarılma cezası almıştır.⁸⁷⁶ Sonuç olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüm çabalarına rağmen Tahkikat Komisyonu'nun yetkileri hakkındaki kanun 28 Nisan'da Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁷⁷

Öte yandan İnönü'nün mecliste sarf ettiği ihtilal hakkındaki sözleri, neşri yasak olmasına rağmen ordu içerisinde gereken yankıyı bulmuş ve darbe yapmak için gün sayan subaylar için “*Yeşil ı ışık*” olarak değerlendirilmiştir.⁸⁷⁸ Nitekim iktidar ve muhalefet arasındaki bu gerginlikler bu subayların “*ekmeğine yağ sürmekteydi*”⁸⁷⁹

Tahkikat Komisyonu yetkileri kanununun Meclis'e sevk edildiği gün konu ile ilgili görüşlerini anlatan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, bu kanunun anayasaya ve Batı demokrasilerinin dayandığı siyasi ahlak kaidelerine aykırı olduğunu söylemiş ve iktidarın bir kuvvet darbesi tarzı ile demokrasiyi bir çıkmaza soktuğunu böylece hukuk ve rejim buhranının tehlikeli bir biçimde arttığını söylemiştir. Yine İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Tarık Zafer Tunaya ise, demokrasinin sadece çoğunluğun idaresine uymak anlamına gelmediğini vurgulamış ve bir iktidarın çoğunluğuna dayanarak iktidar tekeli kurması durumunda demokrasinin hayal olacağını belirtmiştir.⁸⁸⁰

Komisyonun kurulmasından sonra dönemin önemli hukukçularından Ali Fuat Başgil meclis iç tüzüğü'nün 177. maddesi gereği bir Tahkikat Komisyonu açıklamasının önünde bir engel olmadığını fakat komisyona yetki veren kanunların anayasa hududunu aşmış olduğunu belirtmiştir.⁸⁸¹ İsmet Giritli ise Anayasanın 8. Maddesinin yargılama hakkını bağımsız mahkemelere verdiğini bu sebeple işlenen bir kabahat varsa bunu bir komiyon yapması doğru değildir demiştir.⁸⁸² İlhan Arsel de Tahkikat Komisyonuna karşı çıkanlar arasındadır. Arsel, güvenliği sağlamak bahanesiyle kişi özgürlüklerinin gelişi güzel kısıtlanmasının devleti bir anşi içine

⁸⁷⁵ Öymen, a.g.e, s. 615-617.

⁸⁷⁶ “Tahkikat Komisyonu Selahiyet Kanunu Dün Kabul Edildi” **Hürriyet**, 28.04.1960, S.4311. s. 1.

⁸⁷⁷ **Resmi Gazete**, 28.04.1960, S.10491. s 1242.

⁸⁷⁸ Batur, a.g.e, s. 74.

⁸⁷⁹ Seyhan, a.g.e, s. 54.

⁸⁸⁰ “Profesörler de Teklifi Anayasa'ya Aykırı Buluyor” **Milliyet**, 27.04.1950, s. 5.

⁸⁸¹ Ali Fuat Başgil, **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s. 125.

⁸⁸² “Hukuk Profesörleri De Olmaz Dediler” **Cumhuriyet**, 27.04.1960. ,S.12.845. s. 4.

sokacağını söylemiştir.⁸⁸³ Nail Kubalı bu komisyon ile direkt bir tahkikat açılmasını Anayasanın 177. Maddesine göre, mahkeme yetkisi verilmesini ise “*Teşkilatı Esasiye Kanunu, Madde 8: Hakkı kaza, millet namına, usulü ve kanunu dairesinde müstakil mehakim tarafından istimal olunur, Madde 54: Hakimler, bilcümle davaların muhakemesinde ve hükmünde müstakil ve hertürlü müdahalatından azade olup ancak kanunun hükmüne tabidir. Mahkemelerin mukarraratını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti hiçbir veçhile tebdil ve tağyir ve tehir ve infazı ahkamına mümanaat edemez, ve Madde 83: Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye celp ve sevkolunamaz*” hükümlerine göre aykırı bulmuştur. Ayrıca TBMM tarafından tahkikat açılma kararı verilse bile “*İktüzük Madde 173: Tahkikata memur olan encümen, hükümetin bütün vesaitinden istifade ve istediği evrak ve vesaike vaziyeteder*” ve “*Madde 174: Heyeti Umumiye kararında tahkikata memur encümenin ne müddetle vazifesini bitireceği, icabında başka mahalle gidip gitmeyeceği tesbit olunur. Bu encümen vekilleri isticvab edebileceği gibi hariçten herkesi şahit ve ehlihibre sıfatıyla dinlemek salahiyetine haizdir. Davet olunan şahitlerin icabetleri mecburi olup, haklarında Usulü Muhakematı Cezaiyede mevzu ahkam tatbik olunur.*” maddelerindeki hükümler sınırlıdır. Bunun aksi yönünde hareket etmek ise Anayasanın **Madde 68: Her Türk hür doğar ve hür yaşar. Hürriyet başkasına muzır olmayacak hertürlü tasarrufatta bulunmaktır. Hukuku tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tesbit ve tayin edilir**” ve **Madde 76: “Kanun ile muayyen olan usul ve ahval haricinde kimsenin meskenine girilemez ve üzeri taharri edilemez.”** Hükümlerine aykırıdır. İsmet Giritli’de bu komisyonu Anayasanın 8. maddesinde yer alan hükümlere göre aykırı bulmuştur.⁸⁸⁴

Celal Bayar, İsmet İnönü’nün Tahkikat Encümeni karşısında paniğe kapılmasının nedeninin suç içinde olmasından kaynaklandığını savunmuştur. Buna göre İnönü’n, Menderes’in kendisinin devletin başında olduğu dönemde yaptıkları gibi devlet gücünü kullanacağından endişelidir.⁸⁸⁵

Tahkikat Komisyonunun yetki ve görevlerinin kabul edildiği 27 Nisan tarihi akşamında DP meclis grubu olağan üstü toplanma kararı almıştır. toplantıda konuşan

⁸⁸³ **Milliyet** 29.04.1960. S.3581. s. 5.

⁸⁸⁴ Gün, a.g.t, s. 92-93.

⁸⁸⁵ Bozdağ, **Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor**, s. 98.

Menderes, bu tarihin Türkiye'nin siyasi ve demokrasi tarihinde son derece önemli bir gün olduğunu vurgulamıştır. Ardından Mecliste yaşanan hadiselerin tedbir almakta ne kadar geciktiklerini gösterdiğini söylemiştir. Sözlerine, muhalefetin, meclis kanunlarına riayet etmeyeceklerini, milleti, meclise ve devlete karşı harekete geçiremek için teşvik edeceklerini belirterek devam eden Menderes muhalefetin de zaten bunu kürsüden söylediğini hatırlatmıştır. Menderes, muhalefet için *“Fiili olarak vaziyetin ne olduğunu arkadaşınız olarak benim ağzımdan işitmek isterseniz bu son blöftür. Bu bir blöftür, tutuursa ne ala, tutmazsa ne yapalım siyasi hayatımızın son kozunu oynamaktayız. Artık oynayacak başka kartımız kalmamıştır. Bunu bir kumar masasında varını yoğunu ileri süren bir kumarbaz gibi son kozlarını bir blöf olarak ortaya koymuş bulunuyorlar.”* Şeklinde cümle kurmuştur. Ardından CHP'yi kastederek, eğer bu kişiler gerçekte dediklerini yapmaya kadir insanlar olsalardı bu gibi belirtiler karşısında vebadan kaçır gibi kaçarlardı ve bir olay çıktığı zaman içinde olmamayı tercih ederlerdi demiştir. Menderes, *“davul zurna çalarak”* düğün evine gider gibi, düğün alaya götürür gibi ihtilal yapılması görülmüş işlerden olmadığını belirtmiş ve İnönü'nün geçmiş görevleri ne olursa olsun her şeyden evvel kanunlara uyan bir vatandaş olması gerektiğine işaret etmiştir. Başka türlü de memleketi idare etmenin imkansız olacağını vurgulamıştır. İnönü'nün baskısı altında Mecliste vazife görmek imkansızlığına da değinen Menderes, korku ile demokrasiyi bir arada yürütmenin olanaksız olduğunu dikkat çekmiştir. Muhalefetin meclisten gitmesine de değinen Menderes, devletin karşısında bu blöflerin etki edemeyeceğini ifade etmiştir. Tahkikat Komisyonu yetkilerinin kabul edilmesiyle birlikte bugünden sonra muhalefetin kendi sınırlarına çekileceğini savunmuştur. Tahkikat Komisyonunun neyi tahkik edeceğine de değinen Menderes, CHP'nin faaliyetlerinde kanun dışılık var mı? Meclisin otoritesi hiçe sayılmış mı? Gizli bir şekilde memleketi yıpratıcı hareketleri var mı? bunları öğrenecektir demiştir. Muhalefetin bir şey yapmaya kadir olmadığını savunan Menderes, yine de bazı fiili hareketlere ve kışkırtmalara yerleneceklerini söylemiştir. Ancak bunlara karşı tedbirlerin alınmış olduğunu söylemiştir.⁸⁸⁶ Ardından söz alan Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci, İnönü'nün bütün hüviyeti ve ezeli kiniyle Türk milletinin karşısında vahim neticelere aday bir hale geldiğini iddia etmiştir. Karşılarında sadece İnönü'nün

⁸⁸⁶ DPMGMZ, 27.04.1960. s. 1-4.

bulunmadığını belirtten Cebeci, basın da karşılarında bulunduğunu aktarmıştır. İnönü'nün isyanın kendisinden ya da çevresinden çıkmayacağını söylediğini kaydeden Cebeci, o halde İnönü'nün emniyet içinde olduğunu ancak başka bir kuvvetin ihtilal yapacağını anladığını söylemiştir. 1957 seçimleri öncesinde ve sonrasında CHP'nin ihtilal metodları izlediğine şahit olduklarını da aktaran Cebeci, memleketin yandığını söyleyip, *biz yanalım memleketi uzanan eller kırılın* demiştir. *İnönü, Türkiye'de bir isim yapmışsa bizim de sevgili Adnan'ımız var*. Diyen Cebeci, memlekette Demokrat Parti sevgisinin olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca, İnönü'nün serbest bırakılmamasına da değinerek eğer serbest kalırsa milletin ve memleketin huzununu temin edemeyiz demiştir.⁸⁸⁷ Muğla Milletvekili Zeyyat Mandalıncı ise, son derece ağır olayların cereyan ettiğini belirtmiş ve sınırlarımızın burada salim kararlara varacak şekilde olduğunu tahmin etmiyorum demiştir. Hükümetin sürekli ve acil tedbirler aldığı bu zamanda bir neticeye varmaya umut etmediğimiz bu toplantıyı devam ettirmenin ve tedbir almanın doğru bir şey olmadığını vurgulamıştır. Nitekim bulundukları saatte sağlıklı tedbirler almak için düşünmeye müsait olmadıklarını belirtmiştir.⁸⁸⁸ Menderes Mandalıncının sözlerine katıldığını belirtip yarın yeniden toplanalım demiştir. İnönü'nün ihtilali ben yapmayacağım başkaları yapacak demesinin lafı güzaf olduğunu ve *“istemem yan cebime koy”* şeklinde adlandırılabilirliğini savunmuştur. İnönü'nün, *Atatürk'ün büyük prestijine* dayandığını söyleyen Menderes, kendilerinin ise bütün memlekette itibar gördüğünü ifade etmiştir. Devamında üç sefer üst üste iktidara geldiklerini de söylemiş ve İnönü'ye itafen *“sen kimleri bertaraf ediyorsun”* diye sorup buna imkan olsaydı 1946-1950 arasında yapardın demiştir. İhtilal yapılacağı sözlerine tekrar değinen Menderes *“lafı güzaf, kizbi sahih et de görelim”* demiştir. Menderes, Lüzum olmadıkça ileri tedbirler almak istemediklerini ancak icap ederse grupça karar vererek en ileri tedbirleri almakta tereddüt etmeyeceklerini söylemiştir. komisyonun Demokrat Partiyi zor duruma düşürebilecek kararlar alma ihtimalinin yarattığı endişelerede değinen Menderes, bu komisyonun her zaman murakabeleri altında olduğunu vurgulamıştır. *“her an bu doğru olmamıştır”* diyebilecek vaziyette olduklarını söylemiştir. sonrasında, 1957'de beri millete, olağanüstü tedbirler alacaklarını haberverdiklerini aktaran Menderes, sonunda ilan ettik demiştir. Öte

⁸⁸⁷ DPMGMZ, 27.04.1960. s. 5.

⁸⁸⁸ DPMGMZ, 27.04.1960 s. 8.

yandan muhalefetin, anayasaya aykırı davrandıkları halde anayasaya aykırılıktan bahsetmelerinin düştüğü tezata dikkat çekmiş ve İnönü'nün CHP'in iktidardayken TBMM'den Anayasaya aykırı bir şey geçmez dediğini hatırlatmıştır. Son olarak almış oldukları tedbirlerin anayasanın bir yerinde men edildiğini gösterirlerse “*ben kendimi astırmaya razıyım*” diyen Menderes yıllardır mecliste görev yaptığından hareketle kanun ve hukuktan anladığını ifade ederek toplantıyı bitirmiştir.⁸⁸⁹

3.3.5.Tahkikat Komisyonuna Verilen Yetki Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

3.3.5.1. 28-29 Nisan Öğrenci olayları

Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler veren kanunun onaylanmasıyla birlikte daha da yükselen tansiyon üniversitelerde de kısa sürede etkisini göstermiştir. Nitekim Meclis'te İsmet İnönü'nün 12 oturum ceza almış olması haberi üzerine CHP İstanbul örgütü gençlik kolları hemen faaliyete başlamışlar ve sabah bir gösteri yürüyüşü planlamışlardır.⁸⁹⁰ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde şiddetlenen olaylar kısa sürede diğer fakültelere de sıçramıştır.⁸⁹¹ Gösterinin yapılacağını haber alan polis, İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü bahçesinde bulunan Atatürk Anıtı'nın önünde İstiklal Marşı'nı okuyan gençlere müdahale etmiştir. Bu sırada 9 öğrenci darp edilerek karakola götürülmüş ve üniversite rektörü Sıddık Sami Onar, polisler tarafından tartaklanarak yere düşürülmüştür. Bu durum olayların daha da alevlenmesine neden olmuştu.⁸⁹² Rektör'den başka Hukuk Fakültesi Dekan Vekili Sullhi Dönmezer de Zeki Şahin adında bir komser tarafından darp edilmiştir. Rektör, Emniyet Müdürlüğü'ne götürülmüş ve o sırada orada bulunan İstanbul Valisi Ethem Yetkiner ile görüşmüştür. Ardından İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün de yanlarına gelerek Rektör Onar ile yakından ilgilenmiş ve gözlüğünü hemen tamir ettirerek yarasına da pansuman yaptırmıştı. Vali Yetkiner, Onar'a evine gitme tavsiyesinde bulunmuş fakat Onar Üniversite'ye gelerek burada coşkulu bir öğrenci yığını tarafından karşılanmıştır.

⁸⁸⁹ DPMGMZ, 27.04.1960. s. 9-12.

⁸⁹⁰ Toker, a.g.e, s. 342.

⁸⁹¹ Bulut, a.g.m, s. 139.

⁸⁹² Cüneyt Akalın, “Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi”, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 22.

Yaptığı konuşmada sağlığının yerinde olduğunu ve öğrencilerin artık dağılmaları gerektiğini söylemiştir. Fakat öğrenciler gösterilerine Üniversite dışında devam etmişler ve bu sırada polis ile çatışmışlardır. Polisler tarafından açılan ateş sonunca Turan Emeksiz adında bir öğrenci yaşamını yitirmiştir.⁸⁹³

Polis, Beyazıt Meydanı'nda tüm müdahalelere rağmen etkili olamayınca asker sevk edilmiş fakat öğrenciler hep bir ağızdan *Türk ordusu çok yaşa* diye bağıarak kendilerine yaklaşan askerlere sarılmışlardır.⁸⁹⁴ Subay ve Öğrencilerin kucaklaşmasına şahit olan Ali Fuat Başgil, o andan itibaren hareketin orduya sirayet etmiş olduğunu farkettiğini söylemiştir.⁸⁹⁵ Nitekim öğrenci olaylarından dolayı Genelkurmay Başkanı ile yaptığı konuşmada, Beyazıt'ta göz altına alınan gençlerin Davutpaşa Kışlası'na varmadan serbest bırakılmıştır.⁸⁹⁶

Demokrat Parti'nin 28 Nisan'da yapılan grup toplantısında bu olaylar ele alınmıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik, olayların gelişimini anlattıktan sonra 48 öğrencinin gözaltına alındığını belirtmiştir. Saat 15.00'dan itibaren ise sıkıyönetim ilan edilerek, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na Orgeneral Fahri Özdilek, Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı'na ise Korgeneral Namık Argüç atanmıştır.⁸⁹⁷ Sıkıyönetim ilk iş olarak İstanbul olaylarının yayınının yapılmasını yasaklamıştır. Ardından saat 21:00'dan sonra sokağa çıkmak yasaklanmış ve eğlence yerleri kapatılmıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yayımladığı tebliğde kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantılar, cemiyetlerin yapacakları toplantılar komutanlığın iznine bağlanmıştır. Ankara'da da benzeri yasaklar uygulanarak vatandaşların kanun dışı hareketlerde bulunmamaları istenmiş ve gerekirse yeni yasakların konabileceği de bildirilmiştir. Öte yandan Tahkikat Komisyonu da yayımlamış olduğu tebliğde 28 Nisan Olayları ile ilgili olarak her türlü yayının durdurulduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁸ Bütün bunlar yaşanırken İstanbul Üniversitesi'ni 3 gün süreyle tatil edilmiş, Rektörlük gerekirse sürenin uzatılabileceğini belirtmiştir. Ankara Üniversitesi'nde ise Hukuk Fakültesi'nin Profesörleri, Bülend Nuri Esen ve İlhan Arsel, Anayasa ve hukukun galip geleceği memleketlerin ayakta kalabileceğini savunarak ders vermeyi kestiklerini

⁸⁹³ Öymen, **a.g.e.**, s. 653-659.

⁸⁹⁴ Güley, **a.g.e.**, s. 293.

⁸⁹⁵ Başgil, **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları**, s. 129.

⁸⁹⁶ İsmet Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor**, s. 137.

⁸⁹⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 691.

⁸⁹⁸ "Saat 21'den Sonra Sokağa Çıkmak Yasak" **Milliyet**, 29.04.1960, S.3581. s. 1, 5.

açıklamışlardır. Sebebini öğrenmek isteyen gazetecilere ise, devlet idaresinin sisteminin bunu açıklamalarına engel olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁹⁹

28 Nisan 1960 günü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın katılımıyla toplanan genel kurul toplantısında, İstanbul'daki olaylar ele alınmıştır. Bayar toplantıda, İsmet İnönü'nün "*hiyanet yolunda*" olduğunu söyleyerek ciddi tedbirler alınması gerektiğini önermiştir. Samet Ağaoğlu ise CHP'nin ömrünü tamamlamış olduğunu savunup kapatılması gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat Ağaoğlu'nun bu önerisini kurulda destekleyen olmamıştır. Öte yandan, Kamil Gündeş ve Rıfkı Salim Burçak, Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını tamamlaması gerektiğini ve çıkan sonuca göre hareket edilmesini savunmuşlardır. Dolayısıyla, Demokrat Parti kendisine yönelik bu denli ciddi bir harekette kendi içinde birlik ve beraberliğe sahip olmadığı ortaya çıkmıştır.⁹⁰⁰

28 Nisan öğrenci olayları ile ilgili olarak Demokrat Parti Milletvekili Gıyasettin Emre'nin hatıratında da ilginç bilgiler vardır. Emre, 28 Nisan olaylarından bahsederken, 2 Şubat 1968 günü Milli Birlik Komitesi üyelerinden Dündar Taşer'in kendisine anlattığı bir bilgiyi paylaşmıştır. Buna göre İçişleri Bakanı Namık Gedik'in kasasında öğrenci olaylarına ilişkin belgeler ve bir ses bandı çıkmıştır. 1957 yılından sonraya ait olan bant kaydı İnönü'nün evinde, Avni Doğan, Turhan Feyzioğlu, Faik Ahmet Barutçu'nun olduğu bir toplantıya aittir. Kayıta üniversite öğrencileri ele alınmış, yapılacak toplantılarda seçim sonuçlarının eleştirilmesi ve işin sonunun ihtilal mecburiyetine dayandırılması için Feyzioğlu'nun bir broşür hazırlaması, polisle çatıştırılacak kitlenin zabıta ile mücadeye hazırlanması, Hükümet aleyhinde mitingler tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde 27 Mayıs ihtilali için uygun koşulların oluşturulması amaçlanmıştır.⁹⁰¹ Sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan olaylar ertesi gün Ankara'ya sıçramıştır. Nitekim, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bulunan öğrenciler İstanbul'da yaşanan olaylara destek vermek için toplanmışlar ve bu sırada polisin sert müdahalesine maruz kalmışlardı.⁹⁰² Bu sırada Fen, Tıp ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde de olaylar çıkmıştır. Siyasal Bilgiler

⁸⁹⁹ "İstanbul ve Ankara'daki Hadiseler Üzerine Bu İki Şehirde Örfi İdare İlan Edildi" **Cumhuriyet**, 29.04.1969, sayı, 12.847, s. 15.

⁹⁰⁰ Burçak, **a.g.e.**, s. 689.

⁹⁰¹ Recep Şükrü Apuhan, **Öteki Menderes**, Eski DP Milletvekili Gıyasettin Emre'den Hatıralar ve 27 Mayıs Olayı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 115.

⁹⁰² Güley, **a.g.e.**, s. 295.

Fakültesi'nin önünde bulunan Korgeneral Namık Argüç, Bölük Komutanı Vehbi Ersu'ya ateş emri vermiş fakat bu emir yerine gelmeyince kendisi önce havaya sonra Fakülte'ye ateş açmıştır. Ardından da polisin araya girmesiyle olaylar bastırılmıştır.⁹⁰³ Ancak, Menderes'in Vali, Belediye Başkanı ve Sıkıyönetim Komutanları ile yaptığı telefon konuşmalarında kesinlikle ateş edilmesin ve şiddete başvurulmamasını aktarmıştır.⁹⁰⁴ Ankara olaylarıyla ilgili neşriyatının yapılması yine yasaklanmış ve İstanbul ve Ankara'daki Yüksek Okullar bir ay süre ile kapatılmıştır. Tahkikat Komisyonu yayımladığı bildiride ise bütün toplantıların yasaklandığını belirtmiştir.⁹⁰⁵

Demokrat Parti Meclis Grubu 29 Nisan'da yaptığı toplantıda, söz alan Menderes İstanbul üniversitesindeki olayları anlatıp şiddetli tedbirler alındığını söylemiştir. 40 kişinin tutuklandığını ve tutuklamaların devam edeceğini. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesinde de benzer hareketlerin olduğunu ancak yine alınan tedbirlerle mani olunduğunu belirtmiştir. Bu olayların İstanbul ve Ankara'da iki ya da üç gün devam edeceği tahmininde bulunan Menderes, bunlarla mücadeyi vazafeleri olarak telakki etmiştir. Devamında bu hadiselerin tamamen tertip olduğuna inandıklarını vurgulamış ve Ulus ve Dünya gazetelerinin süresiz olarak kapatıldığını duyurmuştur. Ayrıca Öğrencilerden bazılarının CHP'lilerin çocuğu olduğu ve bunların da tahrik ettiğini iddia etmiştir. Bu üniversitenin temeline gireceklerini belirten Menderes, üniversitenin memketin mevcudiyedini sarstı kanaatindedir. Artık fiilen ihtilal içinde bulunduklarını, ihtilalin bir mantığı ve icapları olduğuna binaen bunları yaparken mümkün olduğu kadar menleket menfaatlerini müdafaa ve muhafaza edip netice alacaklarını belirtmiş ve devamında öğrenci ayaklanmasında eli bulunan gazetelerin kapatılacağı ve bu kişileri hapse atacıklarını söyleyerek tehditlerde bulunmuştur. Belki ertesi akşam özel bir mahkeme kuracaklarını söyleyen Menderes'in kanaatlerine göre bu olayların CHP merkezinden merkezlidir. Hepsinin suçüstü yakalanıp cezaya çrptırılması için milletvekillerinden izin istemiş ve tüm dikkatlerimizle üzerlerindeyiz demiştir. Bunun için Tahkikat Komisyonu'nun ayrıca tedbirler aldığını da açıklamış ve Tahkikat Komisyonu yetki yasasının için iki ya da üç önce çıkarılmasaydı başlarına daha büyük olayların geleceğini savunup bugün Mecliste Örfi idare Kanununu konuşacağız demiştir. Sorasında olaylara Halk'tan

⁹⁰³ Akalın, **a.g.e.**, s. 23.

⁹⁰⁴ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s. 32.

⁹⁰⁵ "Ankara'da Çıkan Hadiselerin Neşri Yasak" **Milliyet**, 30.04.1960, S.3582. s. 1.

değil CHP’lilerden katılım olduğunu ve öğrencilerin tahrik edildiğini yinelemiştir. Yakalananların hepsinin cebinden CHP’nin pankartlarının bulunduğunu da söyleyen Menderes, bu hareket eğer bir isyan ya da ihtilal ise “*Halk Partisi ihtilalidir. Halk Partisi isyanıdır.*” demiştir.⁹⁰⁶ olaylar hakkında bilgi veren İçişleri Bakanı Namık Gedik, Üniversite proffesörlerine yüklemiş ve basını eleştirmiştir. Rektör ile valilikte konuştuklarını anlatan Gedik, polise kim karşı çıkarsa mukavemete maruz kalacaktır dediğini aktarmıştır. Rektör üniversiteye geri döndüğünde öğrencilerin daha da tahrik edildiğini belirtmiştir.⁹⁰⁷ Olaylar sırasında 16 polisin yaralandığını belirten Gedik bir öğrencinin öldüğünü söylemiştir. Bu öğrencinin Hukuk fakültesi öğrencisi olmadığına da dikkat çeken Gedik, öğrencinin uzak bir mesafede bulunan Ziraat Fakültesinden Beyazıt’a olaylara karışmak için geldiğini söylemiştir.⁹⁰⁸ Ağrı Millet Vekli Halis Öztürk ise yaptığı konuşmada inkılapların içinde bulunmuş bir insan olduğunu belirtip, bize vatan, millet lazım demiştir. ardından CHP zamanında bir aylık çocukların süngüden geçirildiğini iddia eden Öztürk, milletin üniversiteye bağlı olmadığını aktarmıştır. İktidarın milli irade ile iş başına geldiğini de söyleyen Öztürk bundan başka bir hürriyetin olmayacağını belirtmiştir. Son olarak, “*hükümet bu itlerin düşünüyüşünü, itoğlu itlerin cezasını versin*” demiştir.⁹⁰⁹ Aynı günün akşamında yapılan ikinci toplantıda sözü ilk olarak Adnan Menderes almıştır. Konuşmasında üniversite olayları ile ilgili olarak bir radyo konuşması yaptığını söyleyen Menderes ses kaydının üç buçuk, beş buçuk, yedi ve 11 radyolarına verileceğini belirtmiştir. Kısa zamanda bu ilerde kimin sorumlu olduğunu bütün memlekete anlatacaklarını değinerek, ortalığa yayılan haberlerin yalan olmasından yakınmıştır. Ayrıca üniversitelerin 1 ay tatil edildiğini ve üniversite yurtlarının da boşaltılacağını duyurmuştur. Zonguldak Milletvekili Tahir Ökten’in başka yerlerde olay var mı sorusuna ise Menderes, İstanbul ve Ankara’nın özellikle seçildiğini belirtip diğer yerler de olay çıkmaması için sıkı tedbirler alındığını söylemiştir.⁹¹⁰ Grubun istanbul’da başka olaylar var mı sorusuna, ölen gencin cenazesini almak için bekliyen bir topluluk bulunduğunu söyleyen Menderes, bu grubun dağılacağını söyleyip her türlü önlemin alındığını vurgulamıştır. Cenazenin yeni bir nümayiş

⁹⁰⁶ DPMGMZ, 29.04.1960, s. 3-27.

⁹⁰⁷ DPMGMZ, 29.04. 1960, s. 32.

⁹⁰⁸ DPMGMZ, 29.04. 1960, s. 40.

⁹⁰⁹ DPMGMZ, 29.04. 1960, s. 45,46.

⁹¹⁰ DPMGMZ, 29.04. 1960, s.3-10.

yaratma ihtimali üzerinde durmuş ve bu cenazenin göstericilere ait olmadığını belirtmiştir. Göstericinin Malatyalı bir çocuk olduğuna değinerek “*Allah taksiratını affetsin*” demiştir.⁹¹¹ Bursa Milletvekili Hüseyin Bayrı, Kore’de yaşanan olayların fotoğrafların gazetelere yansımalarının halkı tahrik ettiğini belirtmiş ve bu yayınların akıbetini sormuştur. Menderes verdiği Cevapta aynı olayların 1958 yılında Irak’ta devrilen Nuri Sait Paşa içinde yapıldığını hatırlatmış ve Tahkikat Komisyonunun bu konuda hassas davranacağını söylemiştir.⁹¹²

Olayların devam etmesi üzerine 29 Nisan 1960’ta mecliste İstanbul ve Ankara’da sıkı yönetim ilan edilmesi kararı alınmıştır.⁹¹³ Öte yandan Menderes, olaylarla ilgili olarak yaptığı radyo konuşmasında, iki gündür yaşanan olayları açıklamak istediğini vurgulayarak, memleketi karıştırmak isteyenlerin düşmanlarla el ele vererek yalan haber yaydıklarını bunu engellemek için de sürekli tebliğler yayımlanacağını açıklamıştır. Olayların bizzat bir kısım merkezlerden çıkarıldığını belirten Menderes, bazı mekteplilerin de kandırılarak bu oyunlara alet edildiğini anlatmıştır. Bunun yanısıra kışkırtıcılar ve kandırılanların dışında bu olayların çıkmasında üçüncü rolün kardeşlerini düşman olarak gören partilere ait olduğunu da söylemiştir. Bunların devletin nizamına baş kaldırmanın ne demek olduğunu öğreneceklerini de kaydeden Menderes, o zaman da bunun artık geç olacağını vurgulamıştır. Son olarak gerektiği zaman bizzat kendisinin bilgi vereceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.⁹¹⁴

Öğrenci olayları ile ilgili olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Profesörü Ali Fuat Başgil, 29 Nisan günü Menderes’in daveti üzerine Ankara’ya gitmiştir. Menderes o gün çok yoğun olduğu için konuşamamışlardır. Bunun üzerine Başgil ertesi gün Çankaya’ya devet edilmiştir. Toplantıda Bayar, Menderes, Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu ile Atıf Benderlioğlu vardır. Tahkikat Komisyonu ile ilgili olarak açılan konuda Başgil, Meclis İç Tüzüğü’nün 117. maddesince bir araştırma komisyonun kurulabileceğini söylemiş fakat asıl önemli olanın komisyondan ziyade ona verilen yetkiler olduğuna dikkat çekmiştir. Gazetede de bundan bahsettiğini açıklayan Başgil, 28 Nisan sabahı yetkileri görünce komisyonun haddi aştığını ve Anayasa ile kesinlikle

⁹¹¹ **DPMGMZ**, 29.04. 1960, s.12-14.

⁹¹² **DPMGMZ**, 29.04. 1960, s.16-18.

⁹¹³ **TBMMZC**, D.11, C.13, (29.04.1960), s. 315.

⁹¹⁴ “Menderes’in Radyo Konuşması” **Cumhuriyet**, 30.04.1960, sayı: 12.848, s. 1, 5.

uyuşmadığını bir kez de Çankaya’da söylemiştir. Başgil örnek olarak da Meclis’deki görüşmelerin yayımlanmasının yasak olmasının Anayasanın 20. maddesi ile çeliğine dikkat çekmiştir. Fakat Adnan Menderes bu görüşe katılmamıştır. Menderes, Meclis görüşmelerinin basında yayılmasının yasaklandığını fakat çıkan kanunların Resmi Gazete’de aynen yayımlandığını söylemiştir. Bunun yasaklanmış olmasında da bir kısım basın, Meclis’te hiç geçmemiş konuları söylenmiş gibi yazmalarına bağlamış ve bu yetki ile kamuoyunun yanlış bilgilendirmeden korunmasının amaçlandığını söylemiştir. Menderes, Anayasa’ya uygun olmayan maddeler söylentilerine ise herhangi bir kanun Meclis’te onaylanmış ise o kanun Anayasa’ya uygundur demiştir.

Bu konuşmaların ardından söz alan Celal Bayar, Başgil’e, Araştırma Komisyonu’nun kurulduğu ve yetkileri neticesinde ayaklanmaların olduğunu aktararak bu durumda ne tavsiye ediyorsunuz diye sormuştur. Başgil, kanunun hemen Meclis’e geri gönderilmesini savunarak gençliğe karşı da aşırı tedbirlere girilmemesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Fakat Bayar’ın tam aksine sert davranılmasını ve herkesin ders alacağı şekilde cezalandırılmasını savunmuştur. Başgil, Celal Bayar’ın Arapça’da çok sert davranılması gerektiği anlamına gelen “tenkil” kelimesini mi yoksa eleştiri anlamındaki “tenkit” kelimesini mi kullandığını tam olarak anlamadığını belirtmiştir. Bunu sorduğunda ise Bayar’ın sinirli bir şekilde tenkitin zamanının geçtiğini, artık sorumluların sert bir şekilde cezalandırılması gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Ancak, Başgil, bu görüşlere katılmadığını söyledikten sonra gördüklerinden hareketle, Ordu ile gençliğin artık birlikte hareket ettiğini ve bu durumun vahim olduğunu belirtmiştir. Menderes, Başgil’e tavsiyesinin ne olduğunu sorduğunda, Başgil, sert tedbirlerden kaçınılması, baskı yönetiminin en son çare olarak düşünülmesini önerdikten sonra çözüm olarak Menderes Hükümeti’nin istifa etmesini ve muhalefete birkaç bakanlık verilerek Meclis’teki ılımlı milletvekilleriyle birlikte yeni bir kabinenin kurulmasını tavsiye etmiştir. Fakat Celal Bayar, böyle bir hareket, zaaf olarak algılanacağından dolayı karşı çıkmış ve aksine direnilerek oldukça sert tedbirlere başvurulması gerektiğini tekrarlamıştır. Menderes, Başgil’e, söz konusu kendisi ise derhal istifa edeceğini söyleyerek böyle bir hükümet değişikliğinde sorunların çözülebileceğinden emin olup olmayacağını sormuş ve olacaktır cevabını almıştır. Bayar ise dünyada böyle bir karmaşa karşısında istifa eden başka bir hükümetin olup olmadığını sorunca Başgil, 1925 yılında Fransa’da benzeri bir

durumun yaşandığını ve tavsiye ettiği yöntemle sorunun çözüldüğünü söylemiştir. Celal Bayar, bu konuşmalardan sonra fikrini söylediğini ve bunda da kararlı olduğunu vurgulayarak masayı terketmiştir.⁹¹⁵

30 Nisan'da ise İnönü, verdiği beyanatta, Menderes'in kendilerini hedef tutup iftira ve hakaret ettiğini vurgulamıştır. Yine, Menderes'in gazete ve matbaaları kapatıp, siyasi toplantılarda cevap verme hakkını ortadan kaldırdığından bahsedip, meclis konuşmalarının neşrini de yasaklanıp tüm gerçekleri çarpıtıldığını savunmuştur. CHP'nin seçimlerden kaçmakla suçlandığını fakat bunun gerçekleri yansıtmayıp yapılacak ilk dürüst seçimlerle Demokrat Parti'nin başındakilerin kurduğu baskı idaresine son verceklerini iddia eden İnönü, Menderes'i şahsi çıkarları uğruna milletin huzurunu bozmakla suçlamıştır. Gerek üniversitelerin kapatılması gerek basına uygulanan baskıyla memleketin Ortaçağ karanlığına götürüldüğünü de savunan İnönü, Başbakan'ın, adaleti kendi çıkarlarına alet edemediği için, kendisini hem hakim hem de davacı durumuna sokacak teşekküller meydana getirdiğini söylemiştir.⁹¹⁶ aynı gün Demokrat Parti'de yaşanan istifalar Parti içerisindeki huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Zonguldak Milletvekili Hasan Balık isifa etmiş, Balıkesir Milletvekili Mücteba Iştın ise hem Milletvekilliğinde hem de Demokrat Parti üyeliğinden istifa etmiştir. DP Grup Başkanı Mazlum Kayalar da bu görevinden istifa etmiştir.⁹¹⁷

1 Mayıs günü İçişleri Bakanlığı yayımladığı beyannamede CHP'li milletvekillerinden A. Üstün, Ferda Güley, A. Fırat, Melih Küçüktepepınar, M. Yılmazmete, ve Turhan Feyzioğlu'nun Ankara'daki öğrenci ayaklanmasına destek olduklarının tespit edildiği belirtilmiştir. Öte yandan Sıkıyönetim Komutanlığı İstanbul'da yine sokağa çıkma yasağı koymuştur.⁹¹⁸

1 Mayıs 1960 günü tekrar radyonun başına geçen Menderes, konuşmasını daha da sertleştirerek çıkan olaylarla ilgili *"Bu bir siyasi suikast ve seçimsiz iktidara gelme teşebbüsüdür."* demiştir. Konuşmasında memleketin her yanında son derece hayırlı

⁹¹⁵ Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, s. 124-136.

⁹¹⁶ Erdemir, **a.g.e.**, s. 99

⁹¹⁷ Mehmet Gündüz, "Demokrat Partiye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi", **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2007, s. 328.

⁹¹⁸ "Örfi İdare Tebliğleri" **Zafer**, 01.05.1960, sayı 3814, s. 1, 4.

işler varken milletin refahına karşı bir darbeye girişildiğini savunmuştur. Menderes, Türkiye’de ihtilal söylentilerinin dolaştığını ve bunun da hak olduğunun savunulduğunu belirtip, hazırlanmış ve tertiplenmiş kişilerin polis ile köşe kapmaca oynamasıyla ihtilalin olmayacağını vurgulamıştır. Menderes, tek parti devrine de atıfta bulunarak, halkın ölümlerini gömmek için kefen bulamadığı, Üniversite, Mahkeme, Basın gibi bütün müesseselerin tahakküm altında olduğu, ya da yalandan seçim yapıp demokrasinin var dendiği günlerden bahsederek; “*O devir ve o günler, ihtilalin hak olduğu devir ve günler değildi de, ihtilal şartları bugün mü mevcut memlekette?*” diyerek bir karşılaştırma yapmıştır.⁹¹⁹

2 Mayıs’ta yeniden radyodan seslenen Menderes, bu kez olayları “*milli jurnalcilerin eseri*” olarak nitelemiş ve bunun da dünyanın her yerinde ihanet sayılacağını vurgulamıştır. Konuşmasında Ankara ve İstanbul dışında memleketin hiçbir yanında bir olayın olmadığını vurgulayarak, Ankara’da bugün olay olmadığı İstanbul’da ise son derece cılız bazı hareketlerin engellendiğini belirtmiştir. Girişilen bu teşebbüslerin amacını ise yakında toplanacak olan NATO toplantısında ülkenin itibarını düşürmek olduğunu anlatmıştır. Bu hareketlerin 30 milyon Türk vatandaşının umurunda olmadığını dikkat çekip bir yanda tertipçilerin, diğer yanda ise 30 milyon Türk milletin olduğunu söyleyerek bu hareketlerin bir azınlık hareketi olduğunu vurgulamıştır.⁹²⁰

İnönü aynı gün verdiği cevapta, Başbakan’ın uyguladığı Anayasa dışı faaliyetler yüzünden çıkan halkın infialinin kendileri tarafından NATO’ya karşı bir tertip olarak ilan edilmesine karşı cevap verdiği söyleyerek; CHP’nin Batı alemine ve NATO camısına samimiyetle bağlı olduğunu belirtmiştir. Fakat Batı ile ittifakın kuvvetli olmasının yurt içinde gerçek demokrasinin yerleşmiş olmasına bağlı olduğunu da aktarmıştır. Fakat D.P. Genel Başkanı’nın, milleti kendi tahakkümü altına alabilirse NATO’da itibar kazanacağını düşündüğünü iddia etmiştir. İnönü’ye göre Demokrat Parti’nin, Milletin gerçekleri öğrenme imkanını ortadan kaldırmış fakat Demokrat Parti Genel Başkanı’nın, radyo konuşmaları ile her türlü iftira ve tahriklerine devam etmektedir. İstanbul ile Ankara olayları ile ilgili olarak ortaya sürülen iddialarının da hepsi yanlıştır. İnönü, Başbakan’ın memlekettin her yanında

⁹¹⁹ “Bu Bir Suikast ve Seçimsiz İktidara Gelme Teşebbüsüdür” **Zafer**, 02.05.1960, sayı 3815, s. 1, 4.

⁹²⁰ “Bu Tertipler Düpedüz Milli Jurnalcilerin Eserleridir” **Zafer**, 03.05.1960, sayı, 3816, s. 1, 5.

huzurun sürdüğü iddiasıyla ilgili olarak: “*demokratik bir idare altında insan gibi yaşamaktan başka bir şey talep etmeyen kız ve erkek öğrencilerimiz, her türlü şiddet tedbirlerine maruz bırakılmıştır. İnsan hak ve hürriyetlerine aykırı olan tedbirlerin yarattığı elem verici tabloların karşısında hala huzurdan bahsedilmek akışa durgunluk veren bir samimiyezsizlik ve pervasızlıktır.*” demiştir. İnönü, bunlardan başka, İstanbul ve Ankara’daki sıkıyöentimin keyfi tedbirleriyle kurulan baskı idaresi ile bütün memleketin, siyasi hak, basın ve can emniyetinden mahrum bırakıldığını da savunmuştur.⁹²¹ Bu bildiri ile artık muhalefetin amacı seçim hesabından ziyade, baskı idaresini yıkma şekline bürünmüştür.⁹²²

Bu arada yayın yasaklarına uymayan gazetelerde kapatılmıştır. Buna göre 1 Mayıs’ta Cumhuriyet Gazetesi 10 gün ceza alırken, 4 Mayıs’ta Yeni Sabah 10, 8 Mayıs’ta Milliyet Gazetesi 15, Zafer ise 1 hafta, 18 Mayıs’ta da Akşam gazetesi 20 gün kapatma cezası almıştır.⁹²³

3.3.5.2. Ordu içerisindeki Hareketlenmeler ve Öğrenci Olaylarının Ardından Askerden Gelen İlk Somut Tepki; Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’in Mektubu

1960 yılı başından itibaren Demokrat Parti için son derece zor geçen ve sonunu getiren bir yıl olmuştur. Nisan ayında hükümet tarafından muhalefete karşı alınan tedbirler Tahkikat Komisyonun kurulmasıyla somutlaşmıştır. Ancak sonrasında olaylar hükümetin umduğu gibi gitmemiştir. Öğrenci olayları ile son bulan Nisan ayı, yerine Mayıs’a bıraktığında DP’ye yönelik tepkiler devam etmiştir. Bu tepkilere askerin de fiilen eklenmesi ile Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidar ömrünün son bulacağı an başlamıştır.

1957 sonrası Türkiye’de iktidar ve muhalefet arasında ilişkiler bir daha onarılmayacak surette bozulmuştur. Bu ilişkilere ordudaki bazı subayların da taraf olmasıyla ihtilalci grupların sayısı ve üyeleri artmıştır. Bağdat Askeri Ateşesi olan

⁹²¹ Erdemir, a.g.e, s. 99.

⁹²² Füzüzan Tekil, **İnönü Menderes Kavgası**, Mayıs 1988, s. 85 (basım yeri, yılı ve yayınevi yok.)

⁹²³ Gündüz, a.g.t, s. 329-330.

Bekir Tünay 1957 yılında Bağdat'tan döndüğünde İstihbarat Başkanlığı'nda bir göreve atandığını ve Genelkurmay'ın her odasında askerlerin memleket sorunlarını görüşüp, Menderes için son derece olumsuz bir havanın hakim olduğunu vurgulamıştır.⁹²⁴ İsmet İnönü ise 1960'ın Mayıs ayında askerin bir darbe hazırlığında olduğu ve bunu görmemenin de imkansız olduğunu belirtmiştir.⁹²⁵

Cemal Gürsel, 1958 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştur. 1959 yılı başından itibaren de iktidardan memnun olmayan ihtilalci subayların destekçisi durumuna bürünmüştür.⁹²⁶

Gürsel'in Yeşilhisar olaylarıyla başlayan ciddi bir rahatsızlığa da sahiptir. Olaylardan sonra iki Binbaşı ve bir Albay istifaları üzerine tevkif edilince, Gürsel onların serbest bırakılmaları için bir teşebbüse girişmiştir. Ancak bundan dolayı o sırada Edremit'teki Tugay'da çıkan bir olayı araştırmak bahanesiyle Ankara'dan uzaklaştırılmıştır. Bu durum Gürsel'in tepki duymasına neden olmuştur. Emekliliğine de çok az bir süre kalan Gürsel bu müddet içinde izin hakkını kullanarak emekliliğini de sağlamak istemiştir. Bunun için de Milli Savunma Bakanı'nın yaverini çağırıp gerekli izin çıkarılmasını rica etmiştir. 3 Mayıs 1960 sabahı Gürsel'e beklediği izin verilmiştir. Gürsel'in bu hamlesi ihtilalci kadroyu endişelendirmiştir. Nitekim bu durumda ihtilal başsız kalma ihtimali belirmiştir. İhtilalci subaylardan Suphi Karaman ve Osman Köksal bu endişe ile Gürsel'in yanına gittiklerinde Gürsel onları sakinleştirerek iki mektup kaleme almıştır. Bunlardan birisi Ordu'ya veda mektubu iken diğeri Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e hitaben yazılan mektuptur.⁹²⁷ Mektubu, Gürsel'in makam odasında dikte eden kişi ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı NATO Şubesi başında bulunan Kurmay Albay Alparslan Türkeş'tir. Mektup 3 nüsha yazılmış biri Ethem Menderes'e verilmiş diğerleri Türkeş'te ve Gürsel'de kalmıştır.⁹²⁸

Mektup'ta, Cumhurbaşkanı'nın istifası, antidemokratik uygulamalara son verilmesi ve hükümetin değişmesi istenmiştir. Fakat asıl mektup ile 27 Mayıs İhtilali'nden sonra yayımlanan mektup arasında ciddi farklar vardır. Bu farklar

⁹²⁴ Tünay, **a.g.e**, s. 381.

⁹²⁵ Toker, **a.g.e**, s. 353

⁹²⁶ Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 325.

⁹²⁷ Abdi İpekçi – Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İç Yüzü**, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 150.

⁹²⁸ Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs**, s. 325.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden alınan mektup⁹²⁹ ile Celal Bayar'ın torunu Emine Gürsoy Naskali'den bizzat alınan ve üzerinde Cemal Gürsel'in Osmanlıca yazıyla yaptığı düzeltmelerle karşılaştırıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır.⁹³⁰

Örneğin Milli Savunma Bakanı'na verilen mektubun birinci maddesinde Cumhurbaşkanı'nın istifa edip yerine Adnan Menderes'in getirilmesini öneren madde varken ihtilal yapıldıktan sonra okunan metinde bu madde tahrif edilerek sadece Cumhurbaşkanı'nın istifa ettirilmesi çünkü tüm kötülüklerin ondan kaynaklandığı yazılıdır. Ayrıca 15 maddelik mektup 13 maddeye düşürülerek, orijinal mektubun 6. maddesinde yer alan "*Partilerin Ocak, Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece vilayet merkezlerinde mümessliler bulundurulmalıdır.*" ile 7. maddedeki "*Parti faaliyetleri azami senede iki defa vilayet merkezlerinde ve mahdut partlerle yapılmalıdır.*" ibareleri kaldırılmıştır.

Mükerrem Sarol, bu mektubun yazılmasını Ethem Menderes'in istediğini savunmuştur. Gürsel'in de bu mektubu Adnan Menderes'in okuyup, Celal Bayar'ın haberinin olmayacağını bildiğinden bütün suçlamalar, Bayar'a kaydırılmıştır. Sarol'a göre bu hamle ile Adnan Menderes, Celal Bayar'ı tasviyeye girişecek ve ihtilalcilere "*gün doğacaktır.*" Fakat Sarol ne sebeple gün doğacağını yazmamıştır.⁹³¹

Öte yandan Cemal Gürsel neden böyle yaptığıyla ilgili olarak "*Ben, Bayar'la aralarını bozmak için böyle yazdım.*" demiştir. Mektup, 27 Mayıs'tan sonra Demokrat Partili vekillerin tutuklanarak götürüldüğü Harp Okulu'nda da okunmuştur. Bu sırada Samet Ağaoğlu, Ethem Menderes'i görmüş ve neden kendilerine bu mektuptan bahsetmediğini sormuş ve Adnan Menderes'in bahsedilmesini istemediği cevabını almıştır. Ağaoğlu, Adnan Menderes'in mektubu okuyup okumadığını sorduğunda ise Ethem Menderes'in "*hayır. mealinden bahsettim.*" dediğini ve mektuptan Adnan Menderes'i öven yerlerin çıkarıldığını söylediğini aktarmıştır. Ağaoğlu, Adnan Menderes'in bu mektubu okumamış olmasının imkansızlığı üzerinde de durarak, Başbakan'ın yayımlanmasını istemese bile bu mektubu saklamaması gerektiğini belirterek ve Ethem Menderes'i "*tarih önünde suçlu*" ilan etmiştir.⁹³² Aydın Menderes

⁹²⁹ BCA 1960, Fon: 010-09, Yer: 90-276-3y.

⁹³⁰ Celal Bayar'ın Damadı, Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy'un Arşivine ait daha önce yayımlanmamış belgede yapılan düzeltmeler görülmektedir. Bknz. Ekler

⁹³¹ Sarol, **a.g.e.**, s. 1028.

⁹³² Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s. 163-165.

ise mektup bahsinin evlerinde geçtiğinin ve annesi Berrin Menderes'in içeriğini sorduğunda, mektupta Bayar ve bazı bakanlar hedef alırken Menderes'i övdüğü ifadelerinin yine evde söylendiğini belirtmiştir.⁹³³ Ancak kimlerin cevap verdiği belli değildir.

Gürsel'in mektubundan, Demokrat Parti'den sadece Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ve Başbakan Adnan Menderes'in haberi olduğu kanısı yaygındır. Fakat, Füzûzan Tekil, kendisinin ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'in olduğu bir ortamda 5 Mayıs 1960 Kızılay Olayları'nın yaşandığı gün, Ethem Menderes ile karşılaştıklarını ve Ethem Menderes'in, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in, Adnan Menderes'i övüp Celal Bayar'ı eleştiren mektubundan bahsettiğini belirtmiştir.⁹³⁴ Ancak, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in bile artık bildiği mektup hakkında neden harekete geçilmediğine ilişkin bir bilgi yoktur.

Refik Koraltan, Gürsel'in bu mektubunu, Genelkurmay Başkanı olarak atanmamasına bağlamış ve mektuptaki Celal Bayar'ı hedef alan sözlerden dolayı Bayar'a bilgi verilmediğini aktarmıştır.⁹³⁵

3.3.5.3. Ankara'da Süren Olaylar: 555K

Hükümetin aldığı bütün tedbirlere rağmen öğrenci olayları iktidarın aleyhine genişleyecek şekilde devam etmiştir. Nitekim, 5 Mayıs günü saat 5'te Kızılay'da toplanma manasına gelen 555K, ile Ankara'daki muhalif gençlerin birbirine haber vermiş ve yeni bir gösteri yürüyüşünün fitili ateşlemiştir.⁹³⁶ Göstericiler “*kahrolsun diktatörler*” “*bu dünya size kalır mı?*” sloganları ile toplanmışlardır.⁹³⁷

Bu olay sırasında Celal Bayar ve Başbakan arasında bir görüşme olmuştur. Bu görüşme sona erdikten sonra koridorda, İçişleri Bakanı Namık Gedik ile karşılaşan Bayar, Kızılay'a gidilip hoparlörlerle kalabalığın dağılması için anonslar yapılmasını istemiştir. Bayar, bu grup arasında “*isyancı*” olmayanların hemen dağılacağını

⁹³³ Yaşar **a.g.e**, s. 39-40.

⁹³⁴ Tekil, **a.g.e**, s. 104-105.

⁹³⁵ Koraltan, **a.g.e**, s. 203.

⁹³⁶ Akalın, **a.g.e**, s. 25.

⁹³⁷ Karakuş, **a.g.e**, s. 479.

olanların ise kalacağını belirtip bunlar hakkında bütün kanuni gereklerin yerine getirilmesini söylemiştir.⁹³⁸ Bu görüşmeye tanık olan Füzûzan Tekil'in bu anlatımını yine orada bulunan bir başka isim olan Ercüment Yavuzalp farklı şekilde aktarmıştır. Yavuzalp'e göre, Celal Bayar, Namık Gedik'e eğer kalabalık dağılmazsa ateş edileceğinin ilan edilmesini söylemiştir.⁹³⁹ Biraz sonra ise Çankaya'da toplanılmak üzeri yola çıkmıştır. Çankaya'da yapılan toplantıda Celal Bayar, Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Örfi İdare Komutanı Namık Argüç ve istihbarat Teşkilatının başında bulunan Füzûzan Tekil vardır. Toplantıda Celal Bayar göstericilerin ne istediğini sormuş, Tekil, ise Namık Gedik'in istifasını istiyorlar demiştir. Bunun üzerine Bayar, istifa kolay ama bunun dahası gelir demiştir. Bunun üzerine Menderes: “*Biz Milli İrade ile geldik. Milli İrade ile gideriz*” demiş ve bunların bir merkezden yönlendirildiğini söylemiştir. Ardından ise Sıkıyönetim Komutanlığı'na geçilmiş ve burada bildiri yayınlanıp miting hakkında yayında bulunmak yasaklanmıştır.⁹⁴⁰

Geç saatlere kadar süren gösteriler üzerine Adnan Menderes de Kızılay'a gitme kararı almıştır. Bir anda göstericilerin içine dalan Menderes “*Ne İstiyorsunuz?*” diye bağırarak ve “*Menderes İstifa*” sloganları altında tartaklanmış ve o sırada olay yerinde bulunan bir gazeteci Emin Karakuş'un aracılığıyla uzaklaştırılmıştır.⁹⁴¹

Protestolara rağmen Kızılay Olayları Demokrat Parti taraftarı Zafer Gazetesi farklı bir şekilde aksettirilerek “*Başbakan'a Sevgi Tezahüratı*” adı altında haber yapmış ve bazı fotoğraflar paylaşmıştır.⁹⁴²

⁹³⁸ Tekil, **a.g.e**, s. 101.

⁹³⁹ Yavuzalp, **a.g.e**, s. 45.

⁹⁴⁰ Tekil, **a.g.e**, s.100-104.

⁹⁴¹ Karakuş, **a.g.e**, s. 480.

⁹⁴² “Başvekile Dünkü Seçim Tezahüratı” **Zafer**, 06.05.1960, s. 3819, s. 1.

**Resim XVIII: Zafer Gazetesi'nin 6 Mayıs 1960 Tarihli Sayısında Yayımlanan
Kızılay Olaylarına Dair Fotoğraf**

Fakat Zafer Gazetesi, söz konusu fotoğrafları yayımladığı gerekçesiyle kapatılmıştır.⁹⁴³

555K'dan sonra Demokrat Parti'nin İl Başkanları, Adnan Menderes'e kendilerinin de Ankara'da büyük bir miting tertip edecek güçte olduklarını söylemişlerdir. Menderes ise Parti olarak buna güçlerinin olduğunu ancak bu durumun tahrik edici olacağı gerekçesiyle teklifi reddetmiştir. Yapmaları gerekenin devletin gücünü seferber etmek olduğunu vurgulayan Menderes, eğer bir miting yapılacaksa bunun Ankara dışında bir yerde olması gerektiğini iletmiştir.⁹⁴⁴

⁹⁴³ Bulut, a.g.m, s. 140.

⁹⁴⁴ Aydın Menderes-Taha Akyol, **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, Doğan Kitap yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

3.3.5.4. Öğrenci Olaylarının Ardından Türkiye ve Amerika Arasında 5 Mart 1959'da İmzalanan İşbirliği Anlaşmasının Mecliste Kabulü

Daha önce değinildiği üzere Irak Darbesi ardından Lübnan-Ürdün'deki meşru hükümetlere yönelik tehditin ardından ABD ve İngilterenin bu hükümetlere yardım amaçlı askeri müdahalede bulunmuşlardı. Ardından Balkan Paktı Devletleri ABD ile İngiltere'de toplanmış ve bir dizi kararlar almışlardı. Bu kararlar ışığında ABD ile Ankara'da bir işbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Ancak bu işbirliği anlaşmasının meclisten geçmesi ve resmi gazete de yayımlanması 1960 Mayısını bulmuştur. Nitekim Anlaşma metninde yer alan ve bu iki devletin *“doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olmaları”* Türkiye'nin anlaşmayı tasdiki için doğru zamanı beklemesine neden olmuştur. Anlaşma 9 Mayıs'ta meclis gündemine gelmiştir. Ancak anlaşma maddelerinin ne olduğu belirtilmemiştir. Oylamada 5 Mart 1959 tarihli ikili anlaşmanın kabul edildiği bildirilmiştir. Kimsenin söz almadığı oylamada anlaşma kabul edilmiştir.⁹⁴⁵ Ancak anlaşmanın asıl maddeleri 16 Mayıs 1960 tarihli Resmi gazete de yayımlanmıştır. Bu maddelerde ABD ve Türkiye'nin ortak güvenliklerini korumak için doğrudan ya da dolaylı saldırı durumunda birbirlerine yardımda bulunacakları dikkate alınarak Türkiye'ye karşı bir saldırı durumunda ABD, Türkiye'nin talebi üzerine silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil her türlü yardıma girişeceği hükmü yer almıştır.⁹⁴⁶

Öğrenci olaylarının yoğun olarak yaşandığı bu dönemde dolaylı bir saldırı durumunda gerekirse silahlı bir Amerikan müdahalesine yol açabilecek bir anlaşmanın tasdik edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Nitekim, anlaşma hakkında TBMM Dışişleri Komisyonunda Konuşan CHP'li Bülent Ecevit, hiçbir Avrupa ülkesinin ABD'ye böyle bir hak tanımadığını söylemiş ve *“dolaylı daldırı”* ifadesinin belirsiz bir çok tehlikeye sebep olabileceğini belirtmiştir. Lübnan örneğine de değinen Ecevit, Lübnan Devlet Başkanı Chamoun'un muhaliflerini tek başına yok edemeyeceğini anladığı için muhalif hareketleri *“Bilvasıta tecavüz”* yani *dolaylı saldırı* olarak addederek Amerikayı müdahaleye çağırdığını iddia etmiştir. öte yandan dolaylı

⁹⁴⁵ TBMMZC, D.11, C.20. (09.05.1960), s. 428.

⁹⁴⁶ Resmi Gazete, 16.05.1960, s. 10506. s. 1271, 1372. Anlaşmanın tamamı ekler kısmındadır.

saldırıdan kastın ne olduğu Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya sorulduğunda Zorlu, saldırganların bilinmeyen ve beklenmeyen tecavüz usulleri olduğundan bahisle bu saldırının net bir tarifinin belirlenmesini doğru bulmadığını aktarmıştır.⁹⁴⁷

3.3.5.5.Yoğun Protestoların Ardından Menderes'in İzmir Mitingi

Demokrat Parti iktidarına karşı Ankara ve İstanbul'da süren protesto mitinglerinin etkisi sıcaklığını korurken Adnan Menderes 13 Mayıs 1960'da İzmir'e gitmeye karar vermiştir.

Menderes'in bir başka isteği de, 2 Mayıs 1960 günü toplanan NATO Bakanlar Konseyi'ne katılan gazetecilerin 28-29 Nisan Öğrenci olaylarının etkisi altında kalıp olayları dünyaya servis ettiği olumsuz havayı İzmir'de dağıtmaktır.⁹⁴⁸ Bu amaçla 13 Nisan günü vapura binilerek denize açınıldı. Menderes İzmir'de yapacağı konuşmada “*Milli irade*” vurgusunu öne çıkarmanın planlarını yapmıştır.⁹⁴⁹ Gece yarısı Çanakkale'den geçilirken Çanakkale halkı Menderes'i büyük gösterlerle karşılamış ve yoğun tezahüratlar yapmışlardır. Bu durumdan çok etkilelen Menderes, Çanakkale Valisi'ne bir telgraf çekmiş ve bu karşılamadan duyduğu memnuniyeti bildirmiştir.⁹⁵⁰ Vapur, İzmir'e yanaştığında ise denizin üstünde sandallar ve botlar eşliğinde yoğun bir kalabalık tarafından bir karşılama yapılmıştır.⁹⁵¹ Burada Menderes'i üç yüz bin Ege'li karşılamıştır. Menderes, yaptığı konuşmada iki haftadır yaşanan olaylarla Türkiye'nin, dünyaya yakışksız bir şekilde tanıtılmak istendiğini savunmuştur. Fakat İzmir'de yaşanan bu karşılaşma ile ihtirastan gözü kararmış kimi politikacılara da mesaj verilmiş olduğunu belirtmiştir. Menderes, öğrencilerle ilgili olarak ise onların bir avuç “*istemezükçüler*” olduğunu fakat karşılarında “*isteriz*” diyen milyonların bulunduğunu söylemiştir. Menderes “*Şaşırtılmış vatandaşlar*” olarak betimlediği öğrencilerin İstanbul ve Ankara nüfusuna nazaran *bir avuç* olduklarını yineliyerek neyi istemediklerinin bile farkında değildirler. Menderes'e göre onların istemeyiz

⁹⁴⁷ Gaytancıoğlu, a.g.t, s. 87.

⁹⁴⁸ Eroğul, a.g.e, s. 178.

⁹⁴⁹ Tekil, a.g.e, s. 119.

⁹⁵⁰ Sarol, a.g.e, s. 1060.

⁹⁵¹ Tekil, a.g.e, s. 120.

demelerinin hiçbir önemi yoktur. Çünkü Demokrat Parti'yi iktidara onlar taşımamıştır. Muhalefete yüklenmeyi de ihmal etmeyen Menderes, “*Asıl günahkar olanlar muhteris politikacılarıdır.*” demiştir. Seçimlerin yapılmayacağı ya da yapılırsa dürüst bir şekilde olmayacağı yolundaki iddiaların bir yalandan ibaret olduğunu savunan Menderes, bu iddialar ile bir isyan havasının yaratılmak istendiğini belirtmiştir. Tahkikat Komisyonu hakkında ise Meclis İç Tüzüğü’nün böyle bir komisyon kurmaya hak verdiğini vurgulamış Komisyon’a mahkeme yetkilerinin verilmediğini belirterek bunun yalan olduğunu söylemiştir. Nitekim bu Komisyon, bazı meseleri tahkik edip bunları meclise sunmaktan başka bir görevinin olmadığını da ifade etmiştir.⁹⁵²

Öte yandan Mükkerrem Sarol, Menderes’n İzmir’de yaptığı, “*Karacüppeliler, istibdat kendi içinizdedir.*” “*Kararuhlular... vicdanları kara kendileri kara*” sözlerinden Samet Ağaoğlu ile birlikte hiç memnun olmadıklarını aktarmıştır. Nitekim konuşmanın sonunda Menderes, kendilerine “*Konuşmayı nasıl buldunuz?*” diye sorduğunda, beğenmedik “*Kapkara yaptınız ortalığı*” dediklerini de vurgulamış ve Menderes’in cevaben “*Biliyorum. Ağzımdan kaçtı. Düzeltiriz.*” dediğini belirtmiştir.⁹⁵³

Fakat bahsi geçen ifadeler Adnan Mendres’in, İzmir seyahati’nin ardından söylediği nutkunu yayımlayan Cumhuriyet ve Zafer gibi gazetelerinde yoktur.

⁹⁵² “Başvekili İzmir’de Dün 300.000 Egeli Karşıladi” **Zafer**, 16.05.1960, sayı 3822, s. 1, 4.

⁹⁵³ Sarol, **a.g.e.**, s. 1071- 1072.

**Resim XIX: Zafer Gazetesi'nde 16 Mayıs 1960 Tarihli Sayısında
Yayımlanan, Menderes'in İzmir'e Yanaşması Sırasında Çekilen Fotoğraf**

Genel seçimlerin tarihi ile ilgili olarak ise Adnan Menderes net olarak bir tarih belirtmemiş onun yerine, “*yeni yapılacak seçimlerin eşiğinde, hazırlıklarıyla meşgul oluyoruz.*” demeyi tercih etmiştir.⁹⁵⁴ Fakat Cumhuriyet Gazetesi’nin, ertesi gün Amerika’nın Sesi Radyosu’ndan alıntılıdığı habere göre, Adnan Menderes seçimlerle ilgili olarak en erken 1961 yılının Eylül ayına işeret ederek seçimlerin zamanında yapılacağını da vurgulamıştır.⁹⁵⁵

İsmet İnönü, Başbakan’ın İzmir mitingindeki sözlerinden, göstericileri bir avuç olarak tanımlamasına karşı çıkarak 1957 yılı seçimleri ile seçmen çoğunluğunun muhalefette olduğunu hatırlatmıştır. İnönü, içinde bulundukları durumdan çıkmanın serbest ve dürüst seçimlere bağlı olduğunu vurgulayarak, bunun için gerekli tedbirlerin alındığının bile duyurulmasıyla huzur ve sukunun bir dereceye kadar sağlanabileceğini belirtmiştir. Seçimlerin dürüst yapılmasının ise basın ve radyonun hür olmasına bağlayan İnönü, seçmen kütüklerinin de dürüst seçimlerin yapılmasına mani olduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁶

17 Mayıs günü Bergama’ya geçen Menderes burada yaptığı konuşmada sokak hareketleri ile iktidara gelmenin yolunun kapandığını belirtmiştir. İzmir’den

⁹⁵⁴ “Başbakan İzmir’de Bir Konuşma Yaptı” **Cumhuriyet**, 16.05.1960, sayı 12,855, s. 1.

⁹⁵⁵ **Cumhuriyet**, 17.05.1960, sayı 12.856, s. 1.

⁹⁵⁶ “İnönü, Menderes’in İzmir’de söylediği Son Nutkuna Cevap Verdi” **Cumhuriyet**, 18.05.1960, sayı 12.857, s. 1.

Bergama'ya kadar kendisine karşı gösterilen tavrın bütün memlekette hakim olduğunu vurgulayan Adnan Menderes, yine yoğun tezahüratların altında Manisa'ya geçmiş ve burada 200'den fazla otomobil ile karşılanarak kurbanlar kesilmiştir.⁹⁵⁷

3.3.5.6. Ankara'da Yaşanan Öğrenci Olaylarının Yerini Harp Okulu Öğrencilerinin Yürüyüşüne Bırakması (21 Mayıs 1960)

Adnan Menderes, Ege gezisini tamamladıktan sonra 20 Mayıs'ta, Ankara'da Hindistan Başbakanı Nehru ile toplantısı olduğunu için Başkent'e hareket etmiştir. Bu sırada 21 Mayıs Günü Harbiye öğrencilerinin bir yürüyüşü olmuştur.

Harp Okulu, öğrencileri İstanbul ve Ankara'da yaşanan öğrenci olaylarını ve Meclis'te yaşanan gelişmeleri dikkatle takip etmişlerdir.⁹⁵⁸ Öğrencilerin, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda ise geçmişte Harp Okulu öğrencilerinin Padişahlara karşı nasıl özgürlük mücadeleleri verdiklerinden bahsedilmekteydi.⁹⁵⁹ Öğrencilerin bu hassasiyeti 7-8 Mayıs günü ise Harbiyelilerin ilk girişimi meydana getirmiştir. Yavaş yavaş toplanan öğrencilerin üniversite olaylarını tartıştıklarını ve birleşerek okulun iç avlusundan dışarı çıkıp şehre inmek için hareketlendikleri sırada Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay haber almış ve öğrencileri yatıştırmıştır. Ertesi gün sınıf temsilcilerini çağırıp ifadelerini aldığında ise öğrenciler:

“Biz Türk ve Atatürk çocuğuyuz. Üniversiteli kardeşlerimiz coplanır ve öldürülürken bizim durumlara seyirci kalmamız, askeri elbisesimizin şerefine ve yarınki subaylık geleceğimizde bizim için bir kara leke olur. Bu sebeple arkadaşlarca böyle bir subay olmaktansa kovulmayı göze aldık. Belki sizce çocukluktur. Fakat biz buna inandık” demişlerdir.⁹⁶⁰

21 Mayıs 1960'ta yapılan Harp Okulu öğrencilerinin yürüşünden ise Sıtkı Ulay'ın haberinin olmadığını belirtmiştir. Nitekim o gün 500 öğrenci idari izne çıkmıştır. Saat 14:00'te Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Ulay'ı aramış ve

⁹⁵⁷ “Sokaktan İktidara Gelme Yolu Tamamen Kapanmıştır” **Zafer**, 18.05.1960, sayı 3824, s. 1.

⁹⁵⁸ Ulay, **a.g.e.**, s. 61.

⁹⁵⁹ Ulay, **a.g.e.**, s. 63.

⁹⁶⁰ Ulay, **a.g.e.**, s. 67.

öğrencilerin Çankaya'ya doğru yürüdüğünü söyleyip emri kimin verdiğini sormuştur. Ardından Ulay, hemen yola çıkmıştır. Bu sırada öğrencilere yoldan geçenlerin de katılımıyla sayı yürüyenlerin sayısı 1000'i bulmuştur. Bu yürüyüşe aynı zamanda çeşitli rütbelerden subaylar da dahil olmuştur. Ulay, bundan dolayı bu yürüyüşün Harp Okulu yürüyüşü değil bir subay yürüyüşü olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶¹

Harp okulu öğrencilerinin bu yürüyüşü iktidar nezdinde önemli görülmemiştir. Ancak, Harp Okulu öğrencilerinin üniformalarıyla yürümeleri açıkça ihtilal anlamını taşımıştır.⁹⁶² Bu olaydan sonra Sıtkı Ulay ile Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun arasında geçen konuşma oldukça ilginçtir. Nitekim bu konuşmada Ulay, Erdelhun'a vaziyetin çok kötörü olduğunu belirtip, Başbakan'ı istifaya davet etmekten bahsedip gerekirse biraz zorlamanın da ardından seçimleri yeniletip yeniletemeyeceklerini sormuştur. Fakat Erdelhun, *“ben adam olarak doğdum asker olarak öleceğim. Politikadan anlamam ve karışmam. Sizden bir daha böyle bir düşünce ve böyle teklifler işitmek istemiyorum.”* demiştir.⁹⁶³

Adnan Menderes bu olaydan tedirgin olsa da Harbiye Komutanı Sıtkı Ulay'a güvendiğinden dolayı *“başlarında bizim Sıtkı var.”* diyip kendini rahatma yolunu seçmiştir.⁹⁶⁴ Öyleki Menderes, Mükerrer Sarol ile yaptığı telefon konuşmasında, Harbiyelilerin bu yürüyüşünün bir olayı protesto etmek için Kumandanlarıyla beraber yapılan *masum, düzenli bir yürüyüş* olduğunu savunmuş ve CHP'nin pusuda beklediğinden bahisle *“çocukların bu hareketini nasıl aksettirecektir?”* demiştir.⁹⁶⁵ Refik Koraltan ise bazı komutanlar ve Sıtkı Ulay'ın yanıltıcı açıklamalarından dolayı gerekli tedbirlerin alınmadığını belirtmiştir.⁹⁶⁶

1960 yılı iktidar ve muhalefet ilişkileri açısından dönüm noktası olurken 1954 yılından beri kurulmaya başlayan darbeci teşkilatlar ile darbe yapmanın zemini hazırlanmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı'nın yazdığı ihtar mektubu bir çok gruba aranan fırsatı vermiş ve müdahale için hazırlıklara son sürat başlanmıştır.

⁹⁶¹ Ulay, **a.g.e**, s. 79.

⁹⁶² Tünay, **a.g.e**, s. 398.

⁹⁶³ Ulay, **a.g.e**, s. 85.

⁹⁶⁴ Tekil, **a.g.e**, s. 135.

⁹⁶⁵ Sarol, **a.g.e**, s. 1078.

⁹⁶⁶ Koraltan, **a.g.e**, s. 203.

İhtilal hazırlığı ise birbirinden farklı iki grup tarafından devam ettirilmiştir. Buna göre birinci grup, Kurmay Albay Osman Köksal, Kurmay Yarbay Sezai Okan, Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler, Kurmay Yarbay Suphi Karaman, Kurmay Albay Ertuğtul Alatlı, Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü, Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Albay Rafet Aksoyoğlu, Kurmay Binbaşı Mustafa Kaplan, Kurmay Albay Sami Küçük'ten oluşmuştur. Diğer grupta ise; Kurmay Albay Ekrem Acuner, Kurmay Albay Fikret Kuytak, Kurmay Yarbay Rafet Aksoyoğlu yer almıştır.

Daha sonra bu gruplar birleşerek ortak hareket etme kararı alınmıştır. Liderliğe ise İsmet İnönü'nün adı geçse de “*zengin bir tarihe*” sahip olan İsmet Paşa'nın bu tarihi bir kenara bırakıp ihtilal liderliği yapmayacağı ileri sürülmüştür. Uygun isim olarak ise Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel kabul edilmiştir.⁹⁶⁷

Darbecilerin güvenlik endişesiyle yazılı olmayan kararlarından bazıları ise şunlardır; ihtilal kansız olacak ve suçlular özel bir mahkemede yargılanacaklardır. Meclis dağıtılacak, bütün partiler kapatılacak, süratle bir inkılap meclisi açılacak, yeni bir anayasa hazırlanacak, dinin politikaya alet edilmemesi için din istismarcılığı önlenecek ve islam konferansı toplanarak dinde reform imkanları aranacak, sosyal, kültürel ve ekonomi konularını kapsayacak bir “*Milli Kalkınma Planı*” hazırlanacak, Kemalizm ilmi bir doktrin haline getirilecek, TSK, Üniversiteler, Basın ve Devlet teşkilatı yeniden organize edilecek, sosyal adalet ve sosyal güvenlik temin edilip işsizlik, ihtiyarlık ve sağlık sigorta sistemi bütün vatandaşları kapsayacak, devletçiliğe önem veren bir ekonomik sistem uygulanacak, ağalığa son verilip gerekirse ülkenin doğusu ve batısındaki vatandaşlar arasında mübadele yapılacak, zamanı gelince de seçimler yapıp kazanan partiye yönetim devredilecek.⁹⁶⁸

Harp Okulu yürüyüşü sonrasında ertesi günü Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kamil Gündeş, ve Rıfki Salim Burçak'ın önerisiyle toplanmıştır. Burada Adnan Menderes yaptığı konuşmada CHP'nin amaçlarından bahsetmiş ve bu yürüyüşlerin kısa zamanda sona ereceğini belirtmiştir. Fakat, Sıtkı Yırcalı yaptığı konuşmada Hükümet değişirse daha iyi olacağını vurgulamıştır. Buna göre Menderes de yeni kurulacak kabine de görev almamalıydı.

⁹⁶⁷ Küçük, a.g.e, s. 87.

⁹⁶⁸ Erkanlı, a.g.e, s. 14-16.

25 Mayıs Çarşamba günü yapılan toplantıda ise Rıfkı Salim Burçak da izlenen politikaların değiştirilmesi gerektiğini savunarak, “*bu çıkmazdan nasıl çıkacağız?*” diye sormuş ve Menderes: “*Ben sizi çıkartacağım*” demiştir. Fakat, Burçak, “*Hayır. Çıkartamayacaksınız.*” deyince Menderes öfkeyle toplantıyı terk etmiştir. Adnan Menderes, hemen ardından yapılan Demokrat Parti Grup Toplantısı’nda ortamı yumuşatmak için çaba gösterse de başarılı olmamıştır. Bunun üzerine, Eskişehir’e gideceğini ve dönüşte görüşeceklerini belirttikten sonra hızlı bir şekilde salonu terketmiştir.⁹⁶⁹

Celal Bayar’ın anlattığına göre Menderes, henüz Eskişehir’e gitmeden önce Çankaya’da aralarında Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un da olduğu bir toplantı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Erdelhun tüm kuvvetlerin kendisine bağlı olduğunu belirtip her türlü önlemi almaya gücünün yeteceğini ancak bu önlemler için yetki istemiştir. Menderes kendisen istediği yetkiyi verdiğini söylediğinde Erdelhun, yazılı yetki istemiştir. Menderes her ne kadar yazıp yollayacağını söylese de bu yetki yollanmamıştır.⁹⁷⁰

3.3.5.7. Tahkikat Komisyonu Raporu ve Adnan Menderes’in Son Mitingi

Menderes, Eskişehir’e gitmeden bir gün önce Tahkikat Komisyonu Encümen Reisi Nusret Kirişcioğlu, Menderes’e nihai raporu vermiştir. Raporda öncelikle CHP’nin nasıl bir muhalefet yolu izlediği ve bunu hangi şartlar altında yaptığı, bu mücadeleye hakim olan ruh hali ile bu mücadelenin on yıllık bir süre içinde nasıl bir gelişme gösterdiği incelenmiştir. CHP’nin mücadelesinin dünyada eşi benzeri görülmemiş bir tarza şekillendiğini belirten rapor, bu mücadele tarzını; “*Hadiselere bağlı şartlar*”, “*İnönü’nün şahsına bağlı olan şartlar*” ve “*DP’nin tutumuyla alakalı şartlar*” şeklinde başlıklandırmıştır.

Hadiselere bağlı şartlar başlığında; CHP’nin 1950 seçimleriyle ortaya çıkan iktidar değişikliğini benimseyemediği ve buna hazır olmadığı belirtilmiştir. Bunun dışında İnönü’nün iktidardayken söylediği bir kanunun Anayasa’ya aykırı olup

⁹⁶⁹ Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 167.

⁹⁷⁰ Bozdağ, *Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk*, s. 138.

olmadığına karar verecek organın TBMM olduğu şeklindeki sözleri ile TBMM'nin kendisine karşı getirilecek tedbirlerin Anayasa'ya aykırı olduğu şeklindeki iddiasıyla düştüğü çelişki de raporda yer almıştır. Aynı zamanda 1946-1950 arası döneme de sıkça gönderme yapılmış ve o dönemki seçim hileleri ve baskılar hatırlatılmıştır. Yine rapora göre demokrasinin İnönü için “*kendilerini iktidara getiren rejimin adı*” olmaktan ibarettir. İnönü'nün şahsına bağlı olan şartlar maddesinde ise İnönü, eski hizmetlerin istismarı ve Atatürk ile olan münasebetlerinin istismarı şeklinde iki başlıkta incelenmiştir. Eski hizmetlerin istismarında İnönü'nün Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinin istismar edildiği belirtilmiştir. Atatürk ile olan münasebetlerinin de istismar edildiği ifade edilen metinde İnönü'nün 21.09.1937'de Atatürk tarafından memlekete yararlı olmayacağı gerekçesiyle görevinden uzaklaştırıldığı da hatırlatılmıştır. İnönü'nün CHP Genel Başkanı olduktan sonra Atatürk'ün yakın arkadaşlarının partiden uzaklaştırıldığı, partinin gazetesinde bile artık Atatürk'ün fotoğraflarını görmenin zorlaştırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, Atatürk'ün fotoğraflarının resmi dairelerden indirilmesi ve paralardan çıkarılması da hatırlatılan başka konular arasındadır. Ulus Gazetesi'nde I. ve II. İnönü savaşları ile Lozan zaferinin, 23 Nisan, 19 Mayıs ve 30 Ağustos gibi Kurtuluş Savaşı'nın diğer önemli nazaran daha fazla ön plana çıkarıldığı da belirtilmiştir.

Demokrat Parti'nin davranışları ile alakalı şartlar bölümünde; Demokrat Parti'nin “*Devri sabık yaratmayacağız.*” sözü ile başlayan iyi niyet ortamından yararlanıldığı ifade edilmiştir.⁹⁷¹

CHP'nun uyguladığı muhalefet usulleri, 1957 seçimleri öncesi ve 1957 seçimleri sonrası olarak ikiye ayrılmıştır. 1950-1957 arası dönemde normal bir muhalefet yapılmadığı ve memlekete bir çok zararın verildiği iddia edilmiştir. 1951 ara seçimleri ve 1954 genel seçimlerinde İnönü'nün sergilediği tavır sıkça eleştirilmiştir. Buna göre 1951 ara seçimlerin propagandaları arasında Kore şehitleri için “*Kore'de ölenler şehit olmaz*” propagandasının yapılması ve DP adaylarına yapılan iftiralar yer almıştır. 1954 seçimleri de aynı şekilde CHP'nin propagandaları üzerinden eleştirilmiştir. 1957 seçimleri sonrasında ise CHP'nin uyguladığı muhalefet usullerinin en karanlık bölümü olarak addedilmiştir. Bu dönemdeki CHP seçim

⁹⁷¹ Nusret Kirişçioglu, **12 Mart İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporu**, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s. 1-16.

propagandalarından Türkiye'nin dış itibarı kalmamıştır, DP hükümetleri plansız ve programsız iş yapmaktadır, Kıbrıs elden gidiyor, memlekette fiyatlar artıyor şeklindeki eleştirileri konu edilmiştir. Raporda 1957 seçimlerinden sonra İnönü'nün yaptığı; *“seçim teminatı verirsen rahat edeceksin, vermezsen yine gideceksin hem fena gideskin” “Dürüst seçim teminatı verirseniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz yine gideceksiniz.” “seçimle gideceklerdir. Millet, dürüst olmayan seçim yollarına gitmek isteyenleri başaşağı getirecektir. Bunun için bütün kararlarımız verilmiştir.” “Bu iktidar gidecektir. Değişecektir. Seçimlerde yolsuzluğa teşebbüs edecekler mutlaka perişan olacaklardır” “çırpınışlar can çekişme çırpıntılarıdır. Elleri ile zihinleri ile hazırladıkları mukadder akıbetlerinden zorlamalarla kurtulmalarına imkan yoktur. Tek çare milletin şahlanmış iradesi karşısında boyun eğmektir.”* açıklamaları tehdit ve iftira olarak addedilmiştir.⁹⁷² Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri kanunu hakkında ise TBMM'nin lüzüm görünen her kanunu çıkarabileceği vurgulanarak CHP'nin aksi yöndeki iddiaları toplumu galeyane getirmek şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷³

CHP'nin 1950-1960 arasındaki Cumhuriyet Bayramı merasimlerine katılmaması da eleştirilmiş ve bunun sebebi olarak CHP'nin iktidarda olmaması ya da İnönü, Atatürk tarafından Başbakanlıktan uzaklaştırıldıktan sonra yerine gelen Celal Bayar'ın şimdi Cumhurbaşkanı olmasına bağlanmıştır. Milli bayramlara katılmanın kanunen hiçbir zorunluluğunun olmadığına da hatırlatıldığı raporda bu bayramlara katılmak milli şuur ve vatanseverliğin bir gereği olarak gösterilmiştir. Öte yandan CHP'nin hükümet otoritesini de tahrip etme teşebbüslerinin olduğu yinelenmiştir. Buna örnek olarak da İnönü'nün Yabancı Sermaye ve Petrol Kanunu'na ilişkin söylediği *“iktidar aciz halindedir. Yabancıdan para almamak için vermediği devlet hazinesi yoktur”* şeklindeki sözleri gösterilmiştir.⁹⁷⁴

Öte yandan CHP'nin 1957 yılından beri ihtilal sözünü sürekli kullanıldığı da hatırlatılarak, Lübnan iç savaşı, Irak ve Güney Kore darbelerinin sürekli örnek olarak kullanılmasına dikkat çekilmiştir.⁹⁷⁵ Bunlardan başka Uşak olaylarına atfen İnönü'nün canına kast iddiası ile başına taş atılmasının bir yalandan ibaret olduğu iddia edilerek

⁹⁷² Kirişcioğlu, a.g.e, s. 22-37.

⁹⁷³ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 51-54.

⁹⁷⁴ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 60-63.

⁹⁷⁵ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 100-108.

bir tahrik unsurunun yaratılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.⁹⁷⁶ Ayrıca ortaya atılan başka türlü yalan haberlerle de hükümet icraatları kötülenmiş ve halkın hükümete olan teveccühü önlenmeye çalışılmıştır.⁹⁷⁷

Rapora göre bu yalan haberler CHP'nin Meclis, Kongre ve basın toplantıları yolu ile, tebliğ bildiri, broşürler, gazeteler ya da kulaktan kulağa yapılmaktadır.⁹⁷⁸ Ayrıca Komünist “Bizim Radyo”nun çeşitli tarihlerdeki; “*Memleket boğazına kadar borca gömülmekle kalmamış, borçtan tam bir iflas haline gelmiştir.*” Menderes varını yoğunu Amerika’ya peşkeş çekmekle meşgul” “*yabancı sermaye servet kaynaklarımızı sömürüyor. Halkımız bu yüzden aç kaldı.*” “*bu iktidar memleketi Amerika’ya teslim etti. ... artık memleket bağımsızlığından söz edilemez. Bize yeni bir kurtuluş savaşı lazım.*” “*Traktörden kara sabana dönen Anadolu*” “*öğrencilerin arasında iktidarın bu diktatörce hareketlerine karşı mukavemet günden güne geliyor.*” ifadeleri ile İnönü’nün söylemleri arasında paralellik kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre “Bizim Radyo” Amerikan kredilerinden özel bir maksat ararken CHP de aramaktadır. Radyo, “*Memlekette mal emniyeti kalmadı*” derken CHP, “*Can ve mal emniyeti kalmadı*” Radyo, “*Memleket varını yoğunu Amerika’ya peşkeş çekti*” derken CHP “*Hükümetin Türk kadınlarını Amerika’ya peşkeş çektiğinden*” bahsetmiştir. Ayrıca Radyo, vatandaş kendi kaderini kendisi eline alsın demiş, İnönü’de “*vatandaş kendi haklarına sahip olduğunu şüphe edilmeyecek şekilde gösterebilir*” demiştir.⁹⁷⁹

İhtilal şartlarının ise vatandaşların hislerini tahrik ve tahrip edip çeşitli yalan haberlerin en ücra köşelere dahi yayılması ile oluşacağı ifade edilmiş ve Türkiye’de on yıldır bu çabaların sürdüğü belirtilmiştir.⁹⁸⁰ Türkiye’de ihtilal ve ayaklanmanın şartları ve zemini olmamasına rağmen CHP, Gaziantep, Yeşilhisar, Ankara ve İstanbul ayaklanmaları ile tahrik unsuru yaratmıştır.⁹⁸¹ Ankara’daki ayaklanmanın önemi ise bütün elçilerin Ankara’da bulunması, CHP’nin 1957 Ankara seçimlerini kazanması dolayısıyla ortaya çıkan rahat çalışma ortamı gösterilmiştir. Olayların Kızılay merkezli olmasını ise sefaretlerin o civarda olması da CHP Genel Merkezi’nin orada bulunmasına bağlanmıştır. Saatin 5 olarak seçilmesi, halkın işten çıktığı ya da alışveriş

⁹⁷⁶ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 114.

⁹⁷⁷ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 108.

⁹⁷⁸ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 148.

⁹⁷⁹ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 151-160.

⁹⁸⁰ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 164.

⁹⁸¹ Kirişcioğlu, a.g.e, s. 168,169.

ettiği saat olması dolayısıyla bu yoğunluktan yararlanıp göstericilerin sayını fazla gösterme gayesine bağlanmıştır. Bu olayda asıl tertipçi ise İnönü olarak gösterilmiştir. Kanıt olarak da bu ayaklanma sonrasında yakalanan kişilerde çıkan CHP pankartları, CHP'li bazı mebusların tespit edilmesi, ayaklanmalarda dağıtılan beyannamelerin CHP mensuplarınca kapıların altına atılması, CHP'li milletvekillerinin Meclis'te, Parti teşkilatının ise sokakta otuz ölü var gibi yalanlar yaymaları örnek olarak gösterilmiştir.⁹⁸²

Bütün bu hareketlerin seçimsiz bir şekilde iktidara gelmek gayesi taşıdığı ve CHP liderinin de ihtilal için elinden geleni yaptığı belirtilen raporda son olarak İnönü'ye düşen görevler sıralanmıştır. Buna göre:

1) Türk Hükümeti bir karış vatan toprağını dahi ne Amerikalılara, ne yabancılara satmamıştır. Memleketimizde kurulmakta olan üsler yurdumuzun selameti ve dünya sulhünün korunması için faydalıdır. CHP de bunlara taraftardır.

2) Türk Hükümeti hiç bir şekilde hiç bir yabancıya Türk kadınlarını peşkeş çekmemiştir. Bu şekilde uydurulan haberler milli vakarımız ve Türk kadınının iffeti ve dost müttefiklerimizin hüsniyeti ile asla kabili telif olmayan muzir bir neşriyattır.

3) Türk Hükümeti Amerikalılara hiçbir hususi imtiyaz tanımamıştır. Türk çocuklarının kasıtlı olarak çignenmesi veya öldürülmesi, Türk kadınlarının zorla kirletilmesi gibi bir vak'a yoktur. Böyle bir vak'a tahaddüs etse dahi buna Türk mahkemeleri bakar. Bunun hilafına tatbikat da anlaşma da yoktur.

4) Görev esnasında islenen suçlara, zanlının bağlı bulunduğu kuvvetler mahkemesinde bakılması Kuzey Atlantik Anlaşması'na taraf olan devletler arasında kuvvetler statüsüne dair sözleşme hükümleri icabıdır ve karşılıklıdır. Bu hükümden NATO karargâhında görev yapan Türk askeri kuvvetleri de yararlanmaktadır. Buna CHP de taraftardır.

5) Bizim radyo CHP'nin radyosu değildir. Bir komünist radyosudur. Dinlenmesi memlekete zararlıdır. Tahrik ve teşviklerine itibar etmemek lazımdır.

6) TBMM meşru bir meclistir. Çıkardığı kanunlara itaat etmek vatandaşlık vazifesidir. Aksi halde müeyyidelerin uygulanması hak olur.

⁹⁸² Kirişçiöğlu, a.g.e, s. 194-198.

7) TBMM ekseriyetin kararı ile ademi itimat reyî almadıkça muhalif muvafık olan bütün vatandaşlarının hükümet karar ve emirlerine riayet etmesi şarttır.

8) Tahkikat Encümeni kurmak TBMM'nin selahiyeti cümlesindendir.

9) Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkındaki Kanunla kurulan ve kurulacak olan Tahkikat Encümenine mahkeme yetkileri verilmediği, kanunun metninden, ruhundan ve tatbikatından anlaşılmıştır.

10) TBMM dahili nizamnamesi her şahıs hakkında, mazisi ve geçmiş hizmetleri ne olursa olsun tatbik edilmek icap eder.

11) İstanbul ve Ankara'da vukubulan müessif hadiseler memleketin hayrına değildir. Derhal durudurulması lazımdır. İstanbul'da ölen bir talebe ile tank altında kalan bir şahıstan başka Ankara'da da, İstanbul'da da bu hadiseler esnasında ölen başka şahıs yoktur. Yaralananlar hastaneden çıkmışlardır ve iyi olmuşlardır.

12) Askerlerin siyasetle işigali caiz değildir. Bu itibarla bazı askeri talebelerin yaptıkları gösteri yürüyüşü memleketimizin atisi için tehlikeli bir teşebbüstür.

13) DP'nin seçimleri yapmayacağı veya seçimi kaybetse de iktidarı bırakmayacağı yolundaki haberler asılsızdır.

14) Seçim günü reyler kullanılırken veya tasnif sırasında herhangi bir olay çıkarılmaması milli iradenin tezahürünün tek yoludur.

bu sözlerin İnönü tarafından Meclis'te söylenmesi gerekmektedir.⁹⁸³

Eğer İnönü bu sözleri söylemezse, yürütme ile ilgili bazı önlemler alınacaktır. Bunlar: Milli Emniyet Teşkilatı'nı olağanüstü şekilde takviye etmek ve bu suretle yalan haber merkezlerini tespit etmek, zabıta kuvvetinin güçlendirilmesi ve terfi edilmesi, memleketin yıkıcı faaliyet gösteren yerlerinde bir hukuk merkezi oluşturulması, devlet ve kamu kurumlarında daha disiplinli ve verimli çalışma sisteminin oluşturulması, yasama ile ilgili tedbirlerde ise, basın yoluyla yapılan yalan haber yapanlara ceza verilmesi, sabıkalı şahısların sandık kurullarında görev almaması ve partilerce bu şahıslara görev verilmemesi için bir hükmün seçim kanununa

⁹⁸³Kirişçiöğlü, a.g.e, s. 200-203.

konması, “*ruhsatsız olanların teslimi halinde ceza verilmeyeceği tasrih edilmek kaydı ile*” seçimler sırasında silah taşıyanlara ağır cezalar verilmesi, seçimden üç gün önce ruhsatlı ya da ruhsatsız bütün silahların idari amirlikler, adli merciler veya seçim kurullarına verilmesi siyasi partilerin Türk Bayrağı dışında herhangi bir bayrak, fors ya da flama kullanmamaları için gerekli hükmün konması, üniversite kanununun gözden geçirilerek öğrencilerin ayaklanmalarını teşvik edenler hakkında ceza hükmü konulması, profesör ve öğrencilerin siyasi partilere girmesinin ve günlük politika ile uğraşmasının yasaklanması hükümleridir.

Yargı ile ilgili tedbirlerde ise CHP uyguladığı muhalifet yöntemlerine devam ederse, parti yetkilileri ve partinin tüzel kiiliği hakkında yargı önlemleri alınması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁸⁴

Menderes, Eskişehir’e giderken bindiği uçakta sakın görünmeye özen göstermiştir. Uçakta Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın nelerden bahsedeceğini sorması üzerine Tahkikat Komisyonu’nun görevini tamamladığını ve seçimlerin Eylül’de yapılacağını açıklanacağını belirtmiştir.⁹⁸⁵ Ancak burada belirtilen ayın 1960 mı yoksa 1961 yılına mı ait olduğu belli değildir.

Adnan Menderes’in Ekişehir seyahati gerginlikler başlamıştır. Nitekim Menderes, uçaktan indiği zaman Vali’nin arabasına binmiştir. Biraz sonra araba duraklamış ve karşılama törenine dahil olmayan kırk ya da elli kişilik bir genç subay aracın o an bulunduğu noktadan uzak bir noktada beklemişlerdir. Menderes, askerleri gördüğünde selamlamak için elini kaldırmış fakat askerler arabaya sırtını dönerek ve koşar adımlarla uzaklaşmışlardır.⁹⁸⁶ Ancak Menderes ve heyeti Eskişehir’e vardıklarında halk büyük bir heyecan içinde karşılama töreni yapmıştır. Yolumuz seçim yolu serbest seçim yolu demıştır.⁹⁸⁷ Mikrofonsuz yapılan konuşmada ise Menderes, Tahkikat Komisyonu’nun artık görevini bitirdiğini belirtmiştir. Daha sonra Füzûzan Tekil’e, Osmanlıca yazılmış iki sayfalık yazıyı vererek bunları akşam

⁹⁸⁴ Kirişcioğlu, **a.g.e.** s. 204-207.

⁹⁸⁵ Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 3, s. 436.

⁹⁸⁶ Tekil, **a.g.e.** s. 141.

⁹⁸⁷ “Başbakan Eskişehir’de Konuştu” **Yeni İstanbul**, 26.05.1960, s. 3783, s. 1, 4.

neşretmelerini ve Tahkikat Komisyonu'nun işini bitirdiğinin ilan edilmesini istemiştir.⁹⁸⁸

26 Mayıs günü akşamı ise yapılan toplantıda söz alan Menderes, ihtilallerin her zaman iktidarlara karşı yapılmadığını bazen iktidarların da ihtilal yapabileceğini vurgulamıştır. Ardından kimseden korkularının olmadığını ve ülkenin karıştırılmak istendiğini de belirtmiştir.⁹⁸⁹

Celal Bayar, Menderes'in Eskişehir'e gidişini fırsat olarak görüp gereken teşebbüsü alabileceğini düşünmüş, fakat çok geç kaldığını da itiraf etmiştir. Bayar'a göre en büyük hataları istihbarata gereken önemi vermemiş olmalarıdır.⁹⁹⁰

Görülmemesi imkansız bir hızla başlayan darbe hazırlıkları karşısında Hükümet'in ise hiçbir hazırlığı yoktur. Demokrat Partili milletvekilleri ise Menderes'i bir darbeye karşı uyarmak istemişler ancak seslerini Menderes'e duyuramamışlardır.⁹⁹¹

16 Mayıs günü Genelkurmay Başkanlığı'nda Rüştü Erdelhun, Genelkurmay ve Kara Kuvvetlerindeki bütün General ve Albaylarla bir toplantı yapmıştır. Toplantıda ordunun, iktidarın emri altında olduğuna değinen Erdelhun, akşam Celal Bayar'a bir ziyaret yapacağını ve bu durumu ona da aktaracağını bildirmiştir.⁹⁹²

Bu gelişmeler yaşanırken Hükümetin gerekeni yapmamasında belki de en önemli sebep 24 ya da 24 Mayıs günü bir çok üst rütbeli generalin Menderes'i ziyaret edip demokratik rejime bağlılıklarını bildirmesidir. Ancak darbeden sonra bu generallerin büyük bir çoğu emekli edilmiştir.⁹⁹³

Darbeci subaylar tarafından yapılan hazırlıklar sonunda ise darbenin İstanbul ve Ankara'ya münhasır olması üzerinde karar verilmiştir. Şehir içindeki polis ve inzibat birliklerinin Sıkıyönetim Merkez Komutanlığı'na bağlı olması bir sorun yaratmıştır. Ancak darbeci subaylardan Muzaffer Yurdakuler, Merkez Komutanı Tüm

⁹⁸⁸ Tekil, **a.g.e**, s. 147.

⁹⁸⁹ Tekil, **a.g.e** s. 159.

⁹⁹⁰ Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk**, s. 138.

⁹⁹¹ Asker, **a.g.e**, s. 502-503.

⁹⁹² Küçük, **a.g.e**, s. 93.

⁹⁹³ Yaşar, **a.g.e**, s. 43-44.

General Muammer Ülgün'ü ikna ederek hareket başlangıcında bu birliklerin karşı durmasını engellemiştir.⁹⁹⁴

Darbeciler, hareketin başarıya ulaşması için Ankara'nın tamamen ele geçmesini önemle istiyorlardı. Buna göre önlerindeki en büyük engel ise Çankaya Köşkü yani Celal Bayar'dı. Nitekim, Köşk, Ankara'nın en güçlü birliği olan Muhafız Alayı tarafından korunmaktaydı. Fakat burada önemli bir kolaylık da vardı. Çünkü bu alayın komutanı darbeci subaylardan Kurmay Albay Osman Köksal'dı. Fakat Köksal fikrini orada bulunan tank komutanı dışında kimseye açmaması işleri biraz zorlaştıyordu.⁹⁹⁵ Bu sebeple köşkü ele geçirmek için bir ultimatom verilmesi uygun görülmüştür. Buna göre Alay Komutanı durumu Bayar'a anlatacak ve onu emin bir yere götürecekti. Ancak ultimatomu rağmen Celal Bayar, Osman Köksal'a yanından ayrılmaması emri vermiştir. Bunun üzerine de birlikler köşke doğru ilerlemeye başlamıştır. Birliklerin başında ise Kurmay Albay Sami Küçük vardır. Küçük o sırada Köşk'te bulunan Burhanettin Uluç Paşa ile Bayar'ı alıkoymuş ve köşk hareketi kısa sürede noktalanmıştır.⁹⁹⁶

Celal Bayar ise Osman Köksal hakkında darbe hazırlığı içinde olduğuna yönelik bir ihbar almış ve 28 Mayıs günü tevkif edilmesi için hazırlıklara başlamıştır. Ancak işler tersine dönmüş ve yapılan Köşk hareketinde Celal Bayar tutuklanmıştır.⁹⁹⁷

Olayların bu şekilde seyretmesinde Demokrat Parti'nin yaptığı en büyük hatalarından birisi ordunun başına kendisine sadık birini getirmiş olmanın askerin kontrol edilmesi için yeterli olacağı fikrinde olmasıydı. Oysa Ordu'nun başında bulunan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, saygınlığını yitirmiştir. Nitekim, Erdelhun'un Milli Savunma Bakanı'nın paltosunu tuttuğuna dair söylenti kendisi açısından önemli bir prestij kaybı olmuştur.⁹⁹⁸

27 Mayıs ihtilali haberi ise Menderes'e haber verildiğinde önce bu ihtimali reddetmiştir. Fakat sonra *"olsun olsun. Ordunun bu hadiselerle el koyması çok iyi olmuştur. Bizim verilmeyecek bir hesabımız yoktur. Ordu tarafsız bir müessesedir."*

⁹⁹⁴ Küçük, **a.g.e.**, s. 88.

⁹⁹⁵ Küçük, **a.g.e.**, s. 98.

⁹⁹⁶ Küçük, **a.g.e.**, s. 99-101.

⁹⁹⁷ "Osman Koksall" Kim, 22.06.1960, s. 102, s. 22.

⁹⁹⁸ Yavuzalp, **a.g.e.**, s. 86.

demıştır.⁹⁹⁹ Menderes bu sözlerini tutuklandıktan kısa bir süre sonra kendisinden bilgi almaya gelmiş olan Alparslan Türkeş'e de söylemiştir. Ordu'nun memleket idaresini ele almasına samimiyetle sevindiğini belirten Menderes, geceleri gözüne uyku girmediğini memleketi bu çıkmazdan kurtarmak için çıkar yol bulamadığını ifade etmiştir. Acele bir seçim yapılmasının ise mevcut ortamda sağlıklı netice vermeyeceğine de değinen Menderes, *“tarafsız bir şekilde ordunun işe el koymasının”* ve dürüst bir seçim yapılmasının Türkiye için en isabetli yol olacağını söylemiştir.¹⁰⁰⁰

Darbe yapıldıktan sonra ise darbeci subaylar Demokrat Partili milletvekilllerinden kimlerin tutuklanacağı konusunda belirsizlik içindeydiler. Bu belirsizliği gidermek için de daha önce yapılması planlanan bir darbe girişiminde darbenin başına geçmesi teklif edilen Eski Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin en uygun isimdi. Darbecilerin, Ergin'in ynısıra Demokrat Partili bir başka Milletveki Sıtkı Yırcalı ile bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda DP'lileri en iyi bu isimleri tanıdığı için kimlerin tutuklanması gerektiği hakkında isim alınmış ve tutuklamalara başlamışlardır.¹⁰⁰¹ Böylece bir dönem sona ermiştir. Cem Eroğul Demokrat Parti'nin 10 yıllık döneminde İnönü ile olan ilişkilerinde şöyle bir saptama yapmıştır: *“Tahrik edip çileden çıkarmak, çileden çıkarıp hata işletmek, hataları amansızca yüzüne vurarak daha çok çileden çıkarıp, daha çok hata işletmek... Ta ki hataların içinde boğulana kadar.”*¹⁰⁰²

⁹⁹⁹ Tekil, **a.g.e**, s. 166.

¹⁰⁰⁰ Alparslan Türkeş, **a.g.e**, s. 33.

¹⁰⁰¹ Küçük, **a.g.e**, s. 105.

¹⁰⁰² Eroğul, **a.g.e**, s. 119.

SONUÇ

1946 yılında başlayan Çok Partili Hayat Türkiye açısından son derece önemli bir nokta olmuş ve ülkede muhalefet partilerinin kurulmasının önü açılmıştır. Kurulan birçok siyasi parti arasında ise Demokrat Parti önemini ilk andan itibaren hissettirmeye başlamıştır. Ancak 1947 yılında yapılması planlanan seçimler bir yıl öne alınarak özellikle Demokrat Parti'nin iktidar önünde güçlü bir alternatif olması engellenmek istenmiştir. Bununla da yetinilmeyerek 1946 seçimlerinde yapılan hileler milli iradeye darbe vurmuştur. Adeta hile ile başlayan Çok Partili Rejimde 1950'ye kadar yaşanan gelişmeler, sonraki 10 yılın kısa bir özeti olmuştur.

Demokrat Partinin iktidar olduğu 1950-1960 yılları arasında ise roller değişmiş ancak temel eleştiri konuları devam etmiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin muhalefetteyken sürekli değiştiği "Partili Cumhurbaşkanı", "Seçim Güvensizliği", "Anayasal Hakların Engellenmesi" ve "Basın Özgürlüğü" gibi temel eleştiriler artık CHP'nin iktidarı yıpratmasındaki önemli gündem maddeleri olmuştur. Demokrat Parti ise neredeyse kendisine yapılan bütün eleştirileri 1946-1950 arası dönem ile karşılaştırarak geçiştirmeye çalışmış ve muhalefette yaşadığı dört yılın travmasını bir türlü atlatamamıştır.

Seçim sistemindeki özellik nedeniyle 1954 seçimlerinde büyük bir milletvekili sayısına ulaşan Demokrat Parti bunun verdiği özgüvenle kendisini sürekli eleştiren muhalefet ve basını devamlı olarak tazyik altında tutmuştur. Muhalefet ve basının da aynı şekilde karşılık vermesiyle aralarında bir daha çözülemeyecek sorunlar meydana gelmiştir. 1957'de yapılan seçimler muhalefet adına son derece tartışmalı geçerken Demokrat Parti oyları, Muhalefet Parti oylarının gerisine düşmüş fakat yine seçim sistemi gereği tek başına iktidar olmayı sürdürmüştür. Demokrat Parti tutanaklarından anlaşıldığına göre Demokrat Parti her ne kadar kazanmış olsa da psikolojik açıdan bir mağlubiyet yaşamıştır. Bu mağlubiyetin etkisiyle muhalefetin, özellikle de CHP'nin, 1950'den beri bir darbe hazırlığı içinde olduğu kanaatine daha fazla kapılan Demokrat Parti muhalefete ve onu destekleyen basına yönelik baskılarını iyice arttırmıştır. Oluşturulan baskı ortamının yanı sıra ekonomide de başlayan gerileme temel ihtiyaç malzemelerinin temini noktasında sıkıntılar yaratmaya başlamıştır. Bu sıkıntılarla beraber askerin de yavaş yavaş tavrını belli etmesiyle daha güç duruma düşen

Demokrat Parti bunalımdan kurtulmak için son çare olarak oluşturduğu Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler vererek muhalefetin ve basının faaliyetlerini araştırmak istemiştir. Bu komisyonun kurulması sırasında DP'nin kendi içindeki muhalif sesler ya dinlenmemiş ya da hizipçilik ile suçlanarak susmaları sağlanmıştır. Ancak bu girişim bardağı taşıran son damla olmuş ve nihayetinde bir askeri darbe ile sonuçlanmıştır.

Darbeye doğru giden süreçte iktidarın ve muhalefetin yaptığı büyük hatalar vardır. Zaman zaman meydana gelen kısa yumuşama dönemleri gereği gibi değerlendirilemeyerek diyalogsuz bir ortamın devam etmesi sağlanmıştır. Demokrat Parti seçim sonuçlarını sadece milletvekili bazında değerlendirmiş ve hangi partide çok milletvekili varsa onun haklı olacağı kanaatine kapılmıştır. Oysa muhalefetin, özellikle de CHP'nin oyları, hiç de azımsanmayacak bir orandadır. Öte yandan İnönü ve CHP üzerinde yapılan baskıların halk ve ordu üzerindeki etkisi hesaplanamamıştır. Bu hesap yanlışlığı Demokrat Parti muhalefette iken yanında olan genç subayların iktidarda iken karşısına dikilmesine sebep olmuştur. DP, iktidar olduktan sonra ordunun üst kademelerinin kendilerine olan desteğini yeterli sayılmış ve alt kademelerdeki iktidar karşıtı hareketlenmeler bir türlü görülmemiş ya da görülmek istenmemiştir. Burada Demokrat Parti hükümetinde son derece önemli bir istihbarat noksanlığı olduğu açıktır.

Ayrıca 1955'ten sonra yapılması gereken ara ve yerel seçimlerin sürekli ertelenmesi muhalefete DP'nin 1961'de yapılması planlanan Genel Seçimleri de erteleyecek kanaati doğurduğundan daha da hırçınlaşmasını sağlamıştır. Öte yandan Demokrat Parti'nin kendisini ifade edebilecek sağlıklı bir basın kadrosuna sahip olmaması da çok önemli bir eksikliktir. Neredeyse tüm basının Demokrat Parti karşısında bulunması ve açıkça CHP'yi desteklemesi DP'nin kendisini basın yoluyla savunabilmesi noktasında önemli bir engeldir. Halbuki DP muhalefetteyken büyük bir basın desteği almış ve adeta basının umudu olarak görülmüştür. Ancak sonrasında ekonominin kötüye gitmesi ve muhalefete yönelik girişimlerin basında eleştirilmesi DP ile basının arasını açmıştır. Ardından hükümet, basının elinde önemli bir gelir kaynağı olan resmi ilanlar kozunu oynayıp istediği gazetelere bu ilanlardan önemli gelirler sağlayarak bir ödül-ceza uygulaması başlatmıştır. Fakat bu durum basını terbiye etmediği gibi getirilen hapis cezaları da basının daha sert bir şekilde DP

aleyhinde olmasına neden olmuştur. Öyle ki, bu uygulamalar neticesinde artık asıl kurtarıcının CHP olduğu fikri yazılı medyada ağır basmaya başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve özellikle de İnönü ise Demokrat partinin evham derecesine varan darbe korkusunun sürekli taze kalmasını sağlamıştır. Bunda en büyük ortağı ise basın olmuştur. Yabancı ülkelerde yaşanan darbelerin manalı bir şekilde gazetelerde yer bulması, İnönü'nün de bunu çağrıştıran eylem ve söylemleri Demokrat Parti'yi sürekli sıkıştırdığı gibi daha fazla hata yapmasına neden olmuştur. İnönü'ye doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yapılan ihtilal teklifleri ise kabul edilmese bile ihbar da edilmeyerek bu tehlikenin her zaman sürmesi sağlanmış ve nihayetinde 27 Mayıs askeri darbesiyle bir devir son bulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 1944, Fon: 030-01-1, Yer: 165-2-8.

BCA, Demokrat Parti Kurucuları Tarafından CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na Sunulan Önerge1945, Fon 490-01, Yer: 6-27-17.

BCA, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Yaş Haddinden Emekliye Sevki.1945, Fon: 030-01, Yer: 53-315-4.

BCA, Demokrat Parti Milletvekili Fahri Ağaoğlu Ve Yüz Arkadaşının Siyasi Partilerin İktidar Mevkiinde Devlet Ve Millet Malları Üzerindeki Su-İ İstimallerinin Men'ine Dair Kanun Teklifleri.1953, Fon: 030-01, Yer: 44 – 265 – 5.

BCA, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Mektubu, 1960, Fon: 010-09, Yer: 90-276-3y.

Şahsi Arşivler

Celal Bayar Arşivi

Celal Bayar Arşivi, (Anıtkabir), Kutu 21,

Celal Bayar Arşivi, (Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun Bütün Teşkilatına Tamimi) No: 9, 08.05.1946

Celal Bayar Arşivi, (Demokrat Partinin Beyannamesi), No : 13,16.06.1946.

Celal Bayar Arşivi, (DP'lilerin 1946 genel seçimin dikkat etmesi gereken hususlar üzerine hazırlanan tamim.) Kutu:21

Celal Bayar Arşivi, (Başbakanlığın Partimiz Büyük Kongresince Alınan (Milli Ant) Kararı Dolayısıyla neşrettiği Beyanname), 27.06.1949, Ankara, 21

Resmi Gazeteler

Resmi Gazete, 06.06.1946

Resmi Gazete, 26.05.1949

Resmi Gazete, 21.02.1950
Resmi Gazete, 23.05.1950
Resmi Gazete, 31.07.1951
Resmi Gazete, 11.08.1951
Resmi Gazete, 20.06.1952
Resmi Gazete, 31.01.1953
Resmi Gazete, 16.12.1953
Resmi Gazete, 17.03.1954
Resmi Gazete, 22.06.1954
Resmi Gazete, 08.06.1956
Resmi Gazete 27.06.1956
Resmi Gazete, 19.06.1957
Resmi Gazete, 19.04.1960
Resmi Gazete, 28.04.1960
Resmi Gazete, 16.05.1960

Zabıt Cerideleri

Meclis Zabıt Cerideleri

TBMM ZC, D.7, C.20, (01.11.1945)
TBMM ZC, D.7, C.24, (05.06.1946)
TBMM ZC, D.8, C.15, (24.01.1949)
TBMM ZC, D.8, C.24, (07.02.1950)
TBMM ZC, D.8, C.24, (16.02.1950)
TBMM ZC, D.9, C.1. (22.05.1950)
TBMM ZC, D.9, C.1, (29.5.1950)
TBMM ZC, D.9, C.1, (16.06.1950)
TBMM ZC, D.9, C.1, (14.07.1950)
TBMM ZC, D.9, C.14, (18.04.1952)
TBMM ZC, D.8, C.1, (17.09.1946)
TBMM ZC, D.10, C.1, (30.06.1954)
TBMM ZC, D.10 C.2, (16.01.1956)
TBMM ZC, D.10, C.10, (08.02.1956)
TBMM ZC, D.10, C.7, (12.09.1955)
TBMM ZC, D.10, C.12, (18.06.1956)
TBMM ZC, D.10, C.12, (06.06.1956)
TBMM ZC, D.9, C.9, (06.08.1951)

TBMM ZC, D.9, C.9, (07.08.1951)
TBMM ZC, D.9, C.26, (11.12.1953)
TBMM ZC, D.9, C.26, (14.12.1953)
TBMM ZC, D.10, C.17, (28.11.1952)
TBMM ZC, D.10, C.1, (14.05.1954)
TBMM ZC, D.10, C.1, (14.06.1954)
TBMM ZC, D.10, C.1, (28.06.1954)
TBMM ZC, D.10, C.1, (30.06.1954)
TBMM ZC, D.10, C.2, (15.11.1954)
TBMM ZC, D.10, C.12, (27.06.1956)
TBMM ZC, D.10, C.1, (11.07.1956)
TBMM ZC, D.10, C.20, (11.09.1957)
TBMM ZC, D.10, C.20, (10.06.1957)
TBMM ZC, D.10, C.20, (12.06.1957)
TBMM ZC, D11, C4, (21.08.1958)
TBMM ZC, D.11, C.2, (24.02.1958)
TBMM ZC, D.11, C.4, (23.05.1958)
TBMM ZC, D.11, C.4, (28.05.1958)
TBMM ZC, D.11, C.13, (02.04.1958)
TBMM ZC, D.11, C.13, (18.04.1960)
TBMM ZC, D.11, C.13, (20.04.1960)
TBMM ZC, D.11, C.13, (27.04.1960)
TBMM ZC, D.11, C.13, (29.04.1960)
TBMM ZC, D.11, C.20, (09.05.1960)
TBMM ZC, D10, C.13, (06.07.1956)

DP Meclis Grubu Zabıt Cerideleri

DPMGMZ, 14.11.1957
DPMGMZ, 21.11.1957
DPMGMZ, 03.12.1957
DPMGMZ, 11.08.1958
DPMGMZ, 08.12.1958
DPMGMZ, 09.12.1958
DPMGMZ, 06.05.1959
DPMGMZ, 12.04.1960
DPMGMZ, 27.04.1960
DPMGMZ, 29.04.1960

Sürekli Yayınlar

Akis Gazetesi
Akşam Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Hürriyet Gazetesi
Hayat Dergisi
Kim Dergisi
Milliyet Gazetesi
Ulus Gazetesi
Yeni Sabah Gazetesi
Yeni İstanbul Gazetesi
Zafer Gazetesi

Hatıratlar

- Ağaoğlu, Samet: **Arkadaşım Menderes**, Remzi Kitabevi, Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1967.
- Ağaoğlu, Samet: **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ağaoğlu, Samet: **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- Ağaoğlu, Samet: **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, Haz. Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Apuhan, Recep Şükrü: **Öteki Menderes Eski DP Milletvekili Gıyasettin Emre'den Hatıralar ve 27 Mayıs Olayı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.

- Aydemir, Şevket Süreyya: **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya : **İkinci Adam**, Remzi Kitap Evi, İstanbul, 2011.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.
- Aydemir, Talat: **Talat Aydemir'in Anıları**, Tan Matbaası, İstanbul, 1968
- Baban, Cihad : **Politika Galerisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Barutçu, Faik Ahmet: **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Başgil, Ali Fuat: **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.
- Başgil, Ali Fuat: **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.
- Batur, Muhsin: **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985
- Birgit, Orhan: **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bozdağ, İsmet: **Bir Darbenin Anatomisi, Celal Bayar Anlatıyor**, Truva Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bozdağ, İsmet: **Bir Darbenin Anatomisi: Celal Bayar Anlatıyor**, Emre Yayınları, İstanbul, 2006.

- Bozdağ, İsmet: **Celal Bayar, Başvekilim Menderes,** Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Bozdağ, İsmet: **Celal Bayar Anlatıyor: Bilinmeyen Atatürk,** Truva Yayınları, İstanbul, 2009.
- Burçak, Rıfkı Salim: **On Yılın Anıları,** Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998.
- Çelikoğlu, Adnan: **Bir Darbeci Subayın Anıları,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Erer, Tekin: **On Yılın Mücadelesi,** Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, Basım Yılı Yok
- Erkanlı, Orhan : **Anılar-Sorunlar-Sorumlular,** Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- Erol, Ömer Lütfü: **Asker – Devrim - Darbe,** Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s.134.
- Güley, Ferda: **Kendini Yaşamak,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
- İpekçi, Abdi ; Coşar, Ömer Sami: **İhtilalin İç Yüzü,** Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965
- Karakuş, Emin: **İşte Ankara,** Hürriyet Yayınları , İstanbul, 1977.
- Karaveli, Orhan: **Görgü Tanığı,** Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kirişcioğlu, Nusret: **12 Mart İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporu,** Baha Matbaası, İstanbul 1973
- Koraltan, Refik: **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar : DP'nin**

	Kurucusu Anlatıyor , Haz. Kamil Maman, Timaş Yayınları, Mayıs, 2013.
Küçük, Sami:	Rumeli'den 27 Mayıs'a , Mikado Yayınları, İstanbul, 2008
Menderes, Aydın:	Babam ve Ben , Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012.
Menderes, Aydın; Akyol, Taha:	Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes , Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2011.
Okyar, Osman ; Seyidanlıoğlu, Mehmet:	Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar'ın Anıları , İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.
Öymen, Altan:	Ve İhtilal , Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
Sarol, Mükerrerem:	Bilinmeyen Menderes , Kervan Yayınları, İstanbul, 1983.
Sertel, Zekeriya:	Hatırladıklarım , Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.
Seyhan, Dünder:	Gölgedeki Adam , Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966
Tekil, Füzuran:	İnönü - Menderes Kavgası , Tekil Neşriyat, y.y. 1988
Toker, Metin:	Demokrasiden Darbeye , Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

- Toker, Metin: **Demokrat Partinin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Toker, Metin: **D.P Yokuş Aşağı 1954 - 1957**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Toker, Metin: **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1970.
- Tünay, Bekir: **Menderes Devri Anıları Gördüklerim, Duyduklarım, Bildiklerim,** Nilüfer Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, yy.
- Türkeş, Alparslan: **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Ulay, Sıtkı: **27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına**, Ar Matbaası, İstanbul, 1968.
- Uran, Hilmi: **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yalman, Ahmet Emin: **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Para Turizm ve Ticaret A.Ş., Cilt 2, İstanbul, 1997.
- Yavuzalp, Ercüment: **Menderes ile Anılar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991
- Yaşar, Muammer: **Aydın Menderes Anlatıyor Acılı Günler**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987

Telif Eserler

Kitaplar

Ahmad, Feroz; Ahmad, Bedia Turgay:

Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Basımevi, Ankara, 1976

Akalın, Cüneyt:

Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999.

Aktaş, Melih:

Türk Sovyet İlişkilerinde Amerika Faktörü, Şema Yayınları, İstanbul 2016

Armaoğlu, Fahir:

20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017

Asker, Ayşe:

Askeri Darbeye Doğru, İmge Yayınevi, Ankara, 2013.

Bağcı, Hüseyin:

Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Balkanlı, Remzi:

Mukayeseli Basın ve Propaganda, Resimli Pota Matbaası Ltd. Şirketi, Ankara, 1961

Birand, Mehmet Ali ; DüNDAR, Can ; Çaplı, Bülent;

Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999

Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları:

İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri, Rüzgarlı Matbaa, Ankara, 1959.

Cumhuriyetçi Millet Partisi:	Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Programı, Türkiye Gazetecilik ve Matbaacılık A.O, Matbaa, Ankara, 1954.
Yeni	
Çaylak, Adem:	Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2010
Çoker, Fahri:	Fahri Çoker Arşivi, 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005
Demirel, Ahmet:	İsmet İnönü, Defterler 1919-1973, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
Erdemir, Sebahat:	Muhalefette İsmet İnönü 1950-1956, Der. Sebahat Erdemir, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1996.
Erdemir, Sebahat:	Muhalefette İnönü 1956 - 1959, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1959.
Eroğul, Cem:	Demokrat Parti İdeolojisi ve Tarihi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.
Gürün, Kamuran:	Türk Sovyet İlişkileri 1920-1953, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010
Hook, Steven W. - Spanner, John:	Amerikan Dış Politikası, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2004
Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi:	Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı, Örnek Matbaası, 1956.

İnce Erdoğan, Dilşah ; Kabadayı, Talip ; Üreten, Hüseyin;

Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadeleleri, Cilt 2, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2012.

İnce Erdoğan, Dilşah ; Kabadayı, Talip ; Üreten, Hüseyin;

Türk Tarihinde Menderes, Ed. Dilşah İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, Aydın, 2012.

İnuğur, Nuri:

Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992

Karpat, Kemal H.:

Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Karpat, Kemal H.:

Türk Siyasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Kılçık, Haluk:

Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri, Haz. Haluk Kılçık, Demokratlar Kulübü Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1991.

Kılçık, Haluk:

Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri, Haz. Haluk Kılçık, Demokratlar Kulübü Yayınları, Cilt 3, İstanbul, 1991.

Kılçık, Haluk:

Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri, Haz. Haluk Kılçık,

Demokratlar Kulübü Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 1991.

Kılçık, Haluk:

Adnan Menderes'in Konuşma Demeç ve Makaleleri, Haz. Haluk Kılçık, Demokratlar Kulübü Yayınları, Cilt 8, İstanbul, 1991.

Koçak, Cemil:

Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil:

Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları "Uzlaşma", İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Koçak, Cemil:

Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları: CHP İktidarının Sonu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017

Mütercimler, Erol ; Öke, Mim Kemal:

Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004,

Özdağ, Ümit:

Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Yayınları, İstanbul 2004.

Saray, Mehmet:

Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2000.

Sevigen, Nazmi:

Celal Bayar Diyor ki, Tan Matbaası, İstanbul, 1951.

Şahingiray, Özel:	Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri , 1946-1950-1954, İş Yayınları, İstanbul, 1999.
Bankası	
Taşıyürek, Muzaffer:	Adnan Menderes , Anonim Yayınları, İstanbul, 2009.
Topuz, Hıfzı:	Türk Basın Tarihi II. Mahmud'tan Holdinglere , Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
Tunaya, Tarık Zafer:	Türkiye'de Siyasal Partiler , Doğan Kardeş Yayınları A.Ş., İstanbul 1952
Tunçkanat, Haydar:	İkili Anlaşmaların İç Yüzü , Tekin Yayınevi, Ankara, 1975
Turgut, Hulisi:	Yaptırılmayan Savunmalar , ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988.
Uçarol, Rıfat:	Siyasi Tarih , Der Yayınları, İstanbul, 2006.
Uyar, Hakkı:	Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi , Boyut Yayıncılık ve Tic. İstanbul, 2012.
A.Ş,	
Yalçın, Durmuş vd:	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. Cilt , ATAM, Ankara, 2010.
Makaleler	
Alkın, Erdoğan:	"Dış Ticaret", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi , Cilt 2, s.448-469.

- Akat, Asaf Savaş: “İktisadi Politikalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt.5. s.1090- 1112.
- Albayrak, Mustafa: “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk 10 Yılı”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2014 /1
- Bakan, Selahattin; Özdemir, Hakan: “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 14, 2013. s.373-397.
- Baytal, Yaşar: “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları”, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 40, Kasım 2007, s.545-567
- Bulunmaz, Barış: “Türk Basın Tarihi İçerisinde, Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, **Öneri**, cilt 10, sayı 37, Ocak, 2012. s.203-214
- Bulut, Sedef: “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s.125-145
- Coşar, Nevin: “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası” **Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi**, Cilt 60-1

Çakmak, Diren:

“Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Parti Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)” **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, 2008

Çavdar, Tefik:

“Demokrat Parti” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, s. 2060-2071.

Emiroğlu, Atiye ; Koçyiğit, Nezehat; Kesici Senem,

“Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar” **Tarihin Peşinde**, 2012, Sayı 8, s.81-83

Emre-Kaya, Ayşe Elif ; Avşar, Zakir :

“Demokrat Partinin Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği”, **JASSS, The Journal of Academic Social Science Studies**, Volume 6, Issue 2, Şubat, 2013. s. 397-416

Emre-Kaya, Ayşe Elif ; Avşar, Zakir :

“Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı”, **Erciyes İletişim Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2012, s.24-38

Eraslan, Cezmi:

“Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası” **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Cilt 2**, ATAM, Ankara, 2010.

Eraslan, Cezmi:

“Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz Beyannamesi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cilt 6, Sayı 22. 1998. s.141-157

Ergin, Feridun:

“Hürriyet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, C.8. s. 2086-2088.

Erhan Çağrı:

“ABD ve NATO İle İlişkiler” **Türk Dış Politikası**, Edit: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Eşel, Gökhan:

“Demokrat Parti Döneminde Türk Amerikan İlişkileri, Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **TÜBAR**, XXIX, 2011. s.145-162

Gevgilili, Ali:

“Basın – Türkiye Basını”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 1, İstanbul 1983, s.221-228

Kabacalı, Alpay:

“Türkiye’de Basın Sansürü” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 959-966

Kacabaşoğlu, Uygur:

“Radyo”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, Cilt 10, s. 2732-2737

Kanca, Osman Cenk:

“1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo Ekonomik Politikalar” **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler**

Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt 9, Sayı 19, s. 57-58

Keyder, Çağlar :

“İktisadi Düzen ve Sorunları, İktisadi Gelişmenin Evreleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 1065-1073

Oktar Suat; Varlı, Arzu:

“Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları”, **Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, 2010, Cilt 28, s.1

Özcan, Güngör:

“Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları” **Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2014, Cilt 12, Sayı 2, s.264

Özer, İnan ; Bakcan, Umut:

“Demokrat Parti İktidarı (1950-1950) Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008, 1/12, s.1-14

Taşpınar-Dağcı, Gül Tuba:

“Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisinin Yeri” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, 2005. s.15-29

Uzman, Nurullah:

“İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü’nün Siyasi Mücadeleleri, 1956-66 ”, **Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 13, s.185-208

Yıldız, Nuran:

“Demokrat Parti İktidarı (1950 – 1960) ve Basın” **Ankara Üniversitesi Siyasal**

Tezler

Arıkanoglu, Naim:

“Demokrat Parti İktidarından Hükümet Basın İlişkileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004

Aydoğmuş, Çiğdem:

“İstanbul Basınına Göre Demokrat Parti Dönemi İktidar Muhalefet İlişkisi 1950-1960” **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011

Bakoğlu, Aynur:

“Türk Basınında 1950-1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2000

Çolak, Hikmet:

“Demokrat Parti Döneminde Yerel Seçimler”, **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2013

Gaytancıoğlu, Serkan:

“Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Edirne. 2011

Gün, Önder

“27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonun Kurulması ve Faaliyetleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı İstanbul 2006

Gündüz, Mehmet:

“Demokrat Partiye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, 2007

Özdemir, Seçil:

“Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2009

Özgül,Bülent:

“Seçim ve Sistemleri: Türkiye’deki Seçim Uygulamaları ve Bir Model Önerisi”,

Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Isparta, 2012

EKLER

EK I

Menderes ve Köprülü’nün İhraç Gerekçeleri¹⁰⁰³

¹⁰⁰³ **BCA**, 1945, Fon 490 – 01, Yer: 6-27-17.

490	01			5	27	17

Bu durum karşısında Parti Divanı Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün hareketlerini, Tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan Parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretile Partinin memleketteki varlığını zayıflatmak ve diğer taraftan Partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhaletlele birleşerek Partiyi yıkmaya çalışmak mahiyetinde görmüş ve Tüzüğün 147, 148 ve 149 uncu maddeleri gereğince her ikisinin Partiden tafd edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oy birliğile varmıştır.

Aşlının aynısıdır
22. IX. 1945

					10	304

EK II

Dörtlü Takrir

“Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Cumhuriyet Halk Partisinin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milletinin ancak bu prensiplerinin tamamiyle tatbiki sayesinde refah ve adalete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatlerdir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin Meclis Grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk’ün ölmez adına bağlı olan mukaddes kurtuluş savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkanlarını vermişti.

Memleketi ortaçağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticaı kırmak maksadiyle 1924 den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyet Devleti, Teşkilatı Esasiye Kanununun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk, bunu tamamen demokratik şekle ulaştırmak idealinde ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni birtakım tehditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet İdaresinin herşeye rağmen demokratik tekamül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nibette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz. İkinci Dünya savaşının belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tehvide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilatı Esasiye Kanununun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi için de ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti

usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayritabilik dolayısıyla bundan da müsbet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanların tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibini milletler arası teminata bağlamak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de, hatta okuyup yazma bilmiyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkar edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmiyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte bir taraftan iç hayatımızdaki mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanununda hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun biran evvel gerçekleşmesi yönündeki düşünceleri şöyle hülasa ediyoruz:

- 1) *Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline bağlı değil ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecelli sağlayacak tedbirlerin alınması.*
- 2) *Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanılabilmeleri imkanlarının sağlanması.*
- 3) *Bütün parti çalışmalarının yukarıki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.*

Muhterem millet vekilleri arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşumuzdan beri milli hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisinin ve bütün Türk

Milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19/Mayıs/1945 tarihli nutuklarında (Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği) hakkındaki ifadeleri, bu bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve idaresini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyetine ve Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerini bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakerelerini saygılarımızla rica ederiz.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰⁴ BCA 1945, Fon: 030-01, Yer: 53-315-4.

EK III

1946 Seçimleri İçin Hazırlanan Fevzi Çakmak, Celal Bayar Ve Fuat Köprülü'nün Ortak Aday Olduğu İstanbul'dan Bir Seçim Pusulası

DEMOKRAT PARTİ	
İstanbul Millet Vekilleri Aday Listesi	
Mareşal Fevzi Çakmak	Müstakil
Celâl Bayar	Eski Başbakan
Yusuf Kemal Tengirşenk	Eski Adalet ve Har. Bak. Pr.
Fuad Köprülü	Profesör Kars Millet Vekili
Adnan Adıvar	Dr. eski içişleri bak. müstakil
Fuad Hulusi Demirelli	Yargıtay Ticaret Dairesi Baş.
Refik Koraltan	İçel Millet Vekili eski valilerden
Enis Akaygen	Eski bütçelik Elçilerden
Osman Nuri Koni	Yargıtay üyelerinden
Yusuf Salmona	Tüccar
Faruk Nafiz Çamlıbel	Öğretmen, Şair
Cihad Baban	Tasvir Gazetesi Sahiplerinden
Abdurrahman Münip Berkan	Profesör Avukat
Vasil Konos	Dr. Asabi hast. mütehassısı
Burhan Cahit Morkaya	Köroğlu Gazetesi sahibi
Ahilya Moshos	Avukat
Zeki Sporel	Tüccar, Sporel
Bayan Nüzhet Gökdoğan	Fen Fakültesi doçentlerinden
Salamon Adatto	Avukat
Ahmet Kemal Silivrili	Çiftçi
Kirkor Keşişyan	Doktor Bakteryolog
Senihi Yürüten	Motorlu Kara Vası. eski Baş.
Salih Keçeci	Manifatura ve Kumaş. birli. Bş.

EK IV

Celal Bayar Arşivi, DP'lilerin 1946 Genel Seçimin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar Üzerine Hazırlanan Tamim.

Madde 2: *“Sandığın başında yalnız beş kişilik komisyonun başkan ve üyeleri ile Partiler ve Milletvekili adayları tarafından gönderilen temsilciler bulunacaktır. Başka hiçbir kimse sandığa yakın oturamaz ve sandığa yakın bulunamaz.”*

Madde 4: *sandığın yanında – belediye seçiminde olduğu gibi – hiçbir partinin veya müstakil olarak seçilmek istenen adayların adlarını gösteren basılı veya el ile yazılı pusla bulunamaz.”*

“Yapılması Suç Olan Hareketler” başlığı altında ise hem seçmenlerine uyarılarda bulunmuş hem de bu gibi durumları yapanları suç işlediklerinin yine partililerince bilinmesi amacıyla sıraladığı bazı önemli maddelerde ise;

Madde 1: *“Oyların atıldığı gün seçim mahalinde seçimin düzenini her ne surette olursa olsun bozan ve bozabilecek olan söz veya yazı ile propaganda yapmak”*

Madde 2: *“Seçim mahalinde seçimin tam bir serbestlikle yapılmasına tesir edecek söz veya yazı ile propaganda yapmak”*

Madde 10: *“Milletvekili olmak veyahut birisini milletvekili seçtirmek için seçmenleri korkutmak”*

Madde 11: *“seçmenlere, istenilen bir milletvekilini seçmelerini teşvik için para vermek veya her hangi bir suretle eşya ve sair menkul ve gayrimenkul mal vermek veya diğer bir menfaat temin etmek veya vadetmek”*

Madde 13: *“Oy sandığını yetkisi olmadığı halde almak, açmak”*

Madde 15: *“ gerek zor kullanmak suretile, gerek memuriyetten mahrum etmek veya şahsını veyahut ailesini veya servetini zarara uğratmak tehdidi ile bir seçmeni oy vermekten vazgeçirmek veya bu tehditler altında oy kullanmaya zorlamak”*

Madde 19: *“Seçimin yapılmasına engel olmak”*

Madde 20: *“Her hangi bir seçmenin serbest oy vermesine mani olmak”* şeklinde sıralanmıştır. Bu uyarılar ile seçim serbestiyesinin üzerinde sıkça durulmuştur.

bu maddelerden sonra; “*Bu maddeleri okuduktan sonra çıkarılan manalar şunlardır*” başlığı altında verilen üç maddede şunlara değinilmiştir;

1- *Kanun; vatandaşın, memur ve sivil tarafından gelebilecek her çeşit tesirler altında kalmaksızın oyverme hakkını kullanabilmesi için her türlü teminatı göstermektedir. Bu cezalar da derece derece 10 liradan bin liraya kadar hafif ve ağır para, üç seneye kadar hafif ve ağır hapis cezalarıdır.*

2- *Bu kanunun tatbikinde memur ile vatandaşın asla birbirinden farkı yoktur. Yani memurlar hakkında memurun muhakemat kanunu tatbik olunmaz. Yukarıda yazılan suçlardan birisinin vukuunda derhal savcılığa müracaat etmek lazımdır.*

3- *Memurların amirlerinden emir almaları kendileimi mes’uliyetten kurtaramaz Memurlar bu kanunun tatbiki ile mükelleftirler. Eğer bu kanunu onlar ve yahut seçim kanununu tatbik ile mükellef olanlar bozarlarsa sıfatlarından dolayı daha ağır cezaya çarptırılırlar.”*

EK V

12 Temmuz Beyannamesi

“Hükümet Reisi ile ve Muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Partinin, idare mekanizmasının altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı konuşma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi. Ve Muhalif Partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar’ı tekrar kabul etti. Bana vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı konuşmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, “biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum” dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar patilerin münasebetlerinde itimadı arttıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bay Bayar’a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar, bana, fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar

Muhalefet Liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olursa iki taraf şikayetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edeceği parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendiliklerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyandırmıştır. Bunun dışında olarak, durum, Muhalefet Partisi Liderinin “fiili netice beklemek” şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkarca da kafi derecede bilinmektedir. Gördüm ki taraflardan hangisinin haksız yahut hangisi daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisinin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katıyetle beyan eylesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar’a söyledim. Ben, Muhalefet Liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim be Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafta uzun konuşmadan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanyorum. Bizi bu inanışa getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur; amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin

etmek lazımdır. Bu zeminde, ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum.

İdare mekanizması, yani Valilerimiz ve mahiyetler, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş bulunuyorum.

Vatandaşlarıma, Hükümete ve iktidar partisi ile Muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan, memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı neşrinden önce, Başbakanla Muhalefet Lideri görmüşlerdir. ”¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁵ Ulus, 12 Temmuz 1947

EK VI.

Celal Bayar Arşivinden Anıtkabir Fotoğrafları

Celal Bayar ve Adnan Menderes, Anıtkabrin İnşaatı Sırasında İnşaat Alınında Bulunan Anıtkabir Maketini İnceliyor.¹⁰⁰⁶

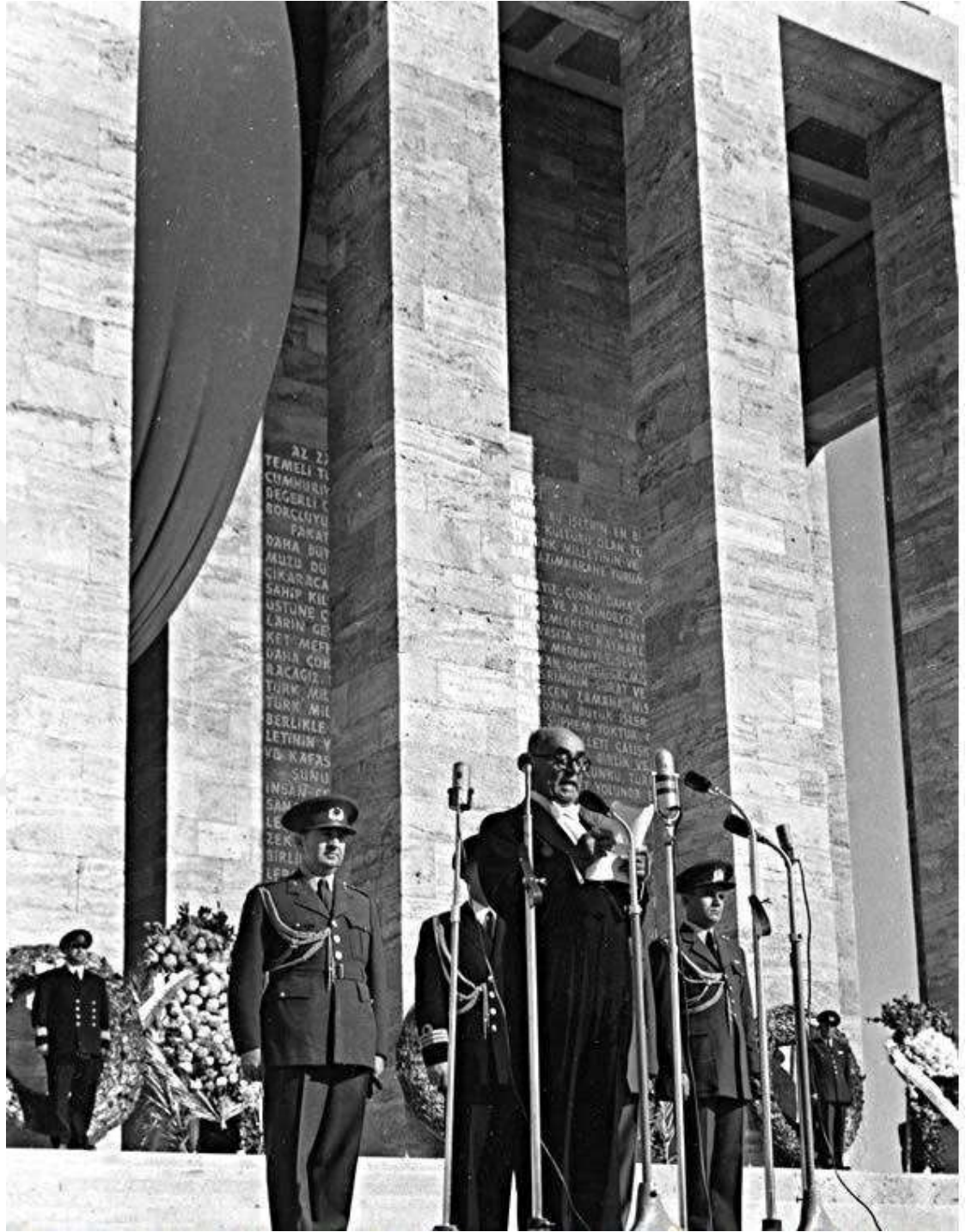

¹⁰⁰⁶ Celal Bayar Arşivi, Anıtkabir, Kutu 21. İnşaat çalışmaları sırasında maket üzerinde bulunan ikinci kat Celal bayar Tarafından “Lüzumsuz Ağırılık” olacağı gerekçesiyle iptal edilmiştir.

Celal Bayar 1953'te Atatürk'ün Anıtkabir'e definde: “Atatürk, şimdi seni kurtardığın vatanın her köşesinden gelen topraklarla gömüyoruz. Fakat hakiki yerin Türk Milleti'nin minnet dolu sinesidir. Nur içinde yat”

EK VII

CHP'NİN İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ

“Güçbirliği hareketininde temelini teşkil eden aşağıdaki esasları Cumhuriyet Halk Partisi B.M.M de gereken çoğunluğa kavuştuğunda, en geç ilk teşrii devrede gerçekleştirecek hedefler olarak millet ve tarih huzunda ilan ve taahhüt eder.

1- *Demokratik inkişafımızı durduran, gerileten bütün antidemokratik kanunlar, usuller zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.*

2- *Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.*

Bu Anayasada:

a) *İrk, cins, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler yer alacaktır.*

Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken masuniyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni alemin kabul ettiği bütün insan hak ve hürriyetleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlayacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir anayasa mahkemesi teşkil edilmek suretile Anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla draltılması ve iptal edilmesi önlenecektir.

b) *Milletin bütünlüğünü ve devletin devamlılığını temsil eden devlet reisliği, bu temsilin ve milli tenasüdün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.*

c) *Teşrii organın icra üzerindeki murakabesi fülî ve müessir bir hale getirilecektir.*

d) *Kanun vaz'ında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir Meclis kurulacaktır.*

e) *Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azade hakimlik müessesesinin zaruri kıldığı bir yüksek hakimlik şurası ihdas ve hakimlerin teminatına müessir bütün muameleler bu şuraya tevdi edilecektir.*

f) *Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetinde tarafsız ve kanuna bağlı bir idareyi sağlayan hukuki esaslar vaz edilerek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır.*

g) *İçtimai adaletsizlik ve muvazenesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiyenin doğması için bütün fertleri maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkese bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkanı sağlamak, cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelen sosyal haklar tanınacaktır.*

3- *Mevzuat yukarıda sayılan prensip ve müesseselerin ışığı altında tadil ve ıslah edilerek demokratik nizamın verimli bir tarzda işlemesi sağlanacaktır. Bu meydana bilhassa:*

a) *Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemize uygun bir nisbi temsil usulu kabul edilecektir.*

b) *Meclis iç tüzüğü milli murakabenin icaplarına göre değiştirilene Meclis Riayet Divanının tarafsızlığı sağlanacak, Mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları vuzuha kavuşturulacak. Milletvekilinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığı soru, gensoru, meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri kazandırılacaktır.*

c) *İdare ve siyaset hayatımızda ahlaki hakim kılmak ve her türlü suistimali önlemek gayesi ile amme hizmeti gören her şahsın vazifesi ile ilgili hareketlerinin murakabesi için ittihaz edilecek tedbirler arasında isbat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır”¹⁰⁰⁷*

¹⁰⁰⁷ Kim, 23 Ocak 1959

EK VIII

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İş Birliği Anlaşması

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları Beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek; 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanan Karşılıklı İş Birliği Paktının 1 inci maddesi gereğince bu Anlaşmayı imzalayan tarafların emniyet ve müdafaaları için iş birliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine aynı şekilde yukarıda zikri geçen Beynamede ifade olunduğu üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin dünya sulhu nefine, emniyet ve müdafaaları için işbu Beyannameye katılan hükümetlerle iş birliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak;

Karşılıklı İş Birliği Paktı azalarının yukarıda zikri geçen Beynamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak: Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanmış olan Karşılıklı İş Birliği Paktının başlıca komitelerinin çalışmasına iştirak ettiğini de kaydederek; Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri gereğince sulhün takviyesini arzu ederek: Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesi gereğince emniyet ve müdafaaları için iş birliği yapma haklarını teyidederek; Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Türkiye'nin istiklal ve tamamîyetini kendi milli menfaati ve dünya sulhu için hayati telakki ettiğini nazarı itibara alarak; 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu ve Orta Doğu'da Sulh ve istikrarın idamesine Mütedair Müşterek Karar Suretine tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'na verilen gerekli yardımda bulunma salâhiyetini gözünlünde tutarak; ve İran ve Pakistan Hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak aynı maliyette anlaşmalara girişildiğini nazarı itibara alarak aşağıdaki hususlarda Anlaşmaya varmışlardır: Madde 1 - Türkiye Hükümeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, talebi üzerine Türkiye Hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Orta Doğu'da

Sulh ve istikrarı idameyi istihdaf Eden Müşterek Karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silôhli kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2 - Amerika Birleşik Devletleri Hükumeti 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin alakalı kanunları ve Türkiye Hükumeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükumeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak bu hususta kabili tatbik anlaşmalar gereğince, milli istiklal ve tamamiyetinin muhatazasında ve iktisadi gelişmesinin müessir şekilde idamesinde Türkiye Hükumetine yardım etmek maksadiyle Türkiye Hükumeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükumeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askeri ve iktisadi yardımda bulunmaya devam edeceğini teyideyleyler.

Madde 3 - Türkiye Hükumeti, Amerika Birleşik Devletleri Hükumeti tarafından temin edilecek askeri ve iktisadi yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imza edilen Beyannameye katılan hükümetler tarafından tesbit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını müessir tarzda teşvik ve milli istiklöl ve tamamiyetini muhafaza maksadı için kullanmayı taahhüt eder.

Madde 4 - Türkiye Hükumeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükumeti, bu Anlaşmanın kabili tatbik diğer ahkamına tabi olmak üzere müteakibiien şayanı kabulolduğu hususunda anlaşmaya varılabilecek tedafüi tertipleri hazırlamak ve bunlara iştirak etmek maksadiyle 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanmış olan Beyannameye katılan diğer hükümetlerle iş birliği yapacaklardır.

Madde 5 - İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü, diğer milletlerarası Anlaşma ve tertiplerde derpiş edilmiş olan iki Hükümet arasındaki işbirliğine tesir etmez.

Madde 6 - Bu Anlaşma, imza talrihinden itibaren mer'iyete girecek ve iki Hükümetten birinin diğerine, Anlaşmaya son vermek hususundaki niyetini bildiren yazılı ihbarın alınmasından itibaren bir yıl daha mer'iyette kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri

Hükumeti Adına

Fletcher Warren

Türkiye Cumhuriyeti

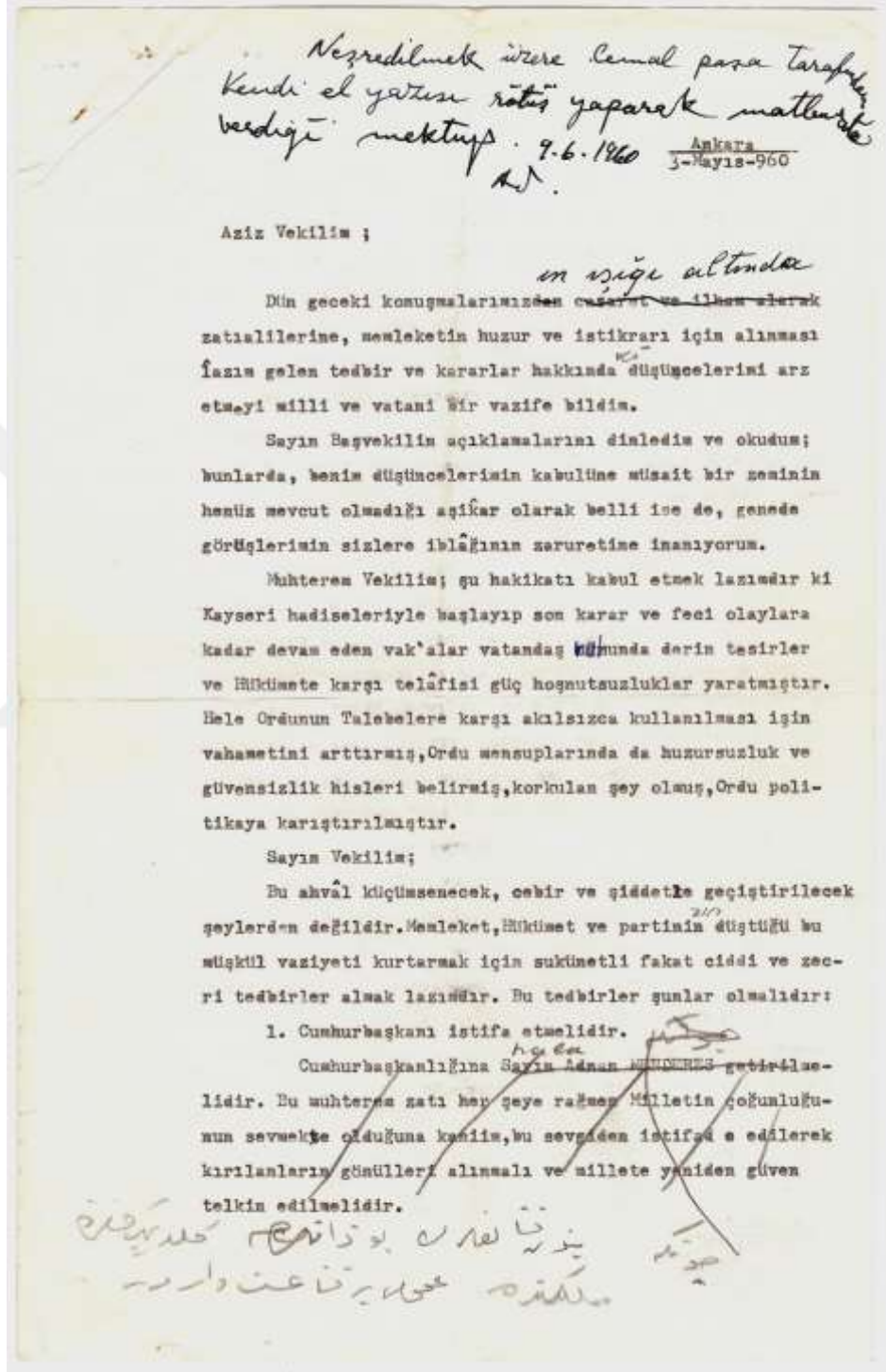
Hükumeti Adma

Fatin Rüştü Zorlu

EK IX

Emine Gürsoy Naskali'den Alınan Belgede Gürsel'in Düzeltmeleri:

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suhalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst, makul sorcu değil adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3. İstanbul, Ankara Valileri ve Sanayiye Müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden Kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Urfi İdare Kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin Çanak, Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece Vilayet merkezlerinde şubeler bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri azami senede iki defa Vilayet merkezlerinde ve mahallat partililerle yapılmalıdır.

8. Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir. *burada*

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalı ve ilim şubelerinde yeniden faaliyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün Antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş Hürriyet ve eğitim muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ordunun mes'alesi süratle hal edilmelidir.

13. Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

14. Suistimaller olmayormu bilmiyorum. Fakas olduğu hakkında umumî bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Mutasarrıf zamanlar ve günler haricinde hükümet büyükleri *Sanat* Memleket gençlerinde *Sanat* büyük vatandaş toplulukları ile karşılımlar yapmak usulü kaldırılmalıdır.

Çok Muhterem Vekilim;

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle değildir. *Yayınlanmıştır*

Memleketin durumunun bu teâbirlerin alınmasını zaruri kıldığını inandığım için arz ediyorum. Sizlerin Vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptınız muhakkaktır, fakat bu ~~şey~~ asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstaklele idareleride yapar, yapıyor ve yapmıştır.

Asıl mühim olan toplusun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığınızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kitalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla ^{ve h. v. v. v. gibi} tedip etmesi feci bir şeydir.

Şu hengâmede kız talebeleri ^{ve müderris} yürekler parçalayan çişliklerinin analar, Babular ve halk ruhunda ^{ve müderris} yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kanım. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmanız lazım gelmez mi? istikbali hissin, duygusuz müstaklele ruhlu, yalnız maddesi bedbaht insanlara bırakmak istiyoruz.

Sayın Vekilim, maruzatın muhakkak ki çok mühim ve hatta çok üretilmiştir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta partinin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Saygılarımla
Derin ve samimi hizmetlerinizle sunarım.

S. Zorlu
Kara Kuvvetleri Komandanı
Orgeneral
Cesai GÜRSEL

**EK X. Celal Bayar'ın Kızı Nilüfer Gürsoy ve Torunu Emine Gürsoy
Naskali İle Demokrat Parti ve Celal Bayar Üzerine Yapılan Röportaj**

NİLÜFER GÜRSOY: 1950 – 1960 dönemini ele alan bir çalışma için öncelikle ondan evvelki 1946 – 1950 döneminin gayet iyi incelenmesi görüşündeyim. Çünkü Demokrat Partinin kuruluşu ile ilgili bilgilere sahip olmazsak, yani niçin kuruldu, gerekçesi neydi, ortamı neydi, demokrat partililer ne yapmak istedi, dayandıkları değer sistemi neydi? Bunlar böyle tespit edilmedikçe 1950 – 1960 dönemini incelemek havada kalır gibime geliyor.

Emine Gürsoy Naskali: O yıllarda büyükbabamın gitmediği köy yok. Türkiye'nin her tarafını gezmiş. Nispeten yakın zamanlarda şöyle bir beş altı yıl içinde bir siyasi parti lideri Şarköy'e gitmiş, orda konuşma yaparken demiş ki; herhalde sizi görmeye gelen, size konuşma yapmaya gelen ilk parti başkanı benim demiş. Onlar da demişler ki hayır sizden önce Celal Bayar gelmişti.

Yılmaz Yıldırım: Dedem: “Biz Onu Celal Baba olarak bilirdik. Çünkü Bayar'ın, Adnan Menderes'e nazaran daha büyük bir ağırlığı vardı. Belki biz onu da çok göremedik ama biz onun ağırlığını hep hissettik.” Derdi.

Nilüfer Gürsoy: Yani baba sözü ilk defa babam için söylendi. Sonra Demirel onu sahiplendi o başka.

Soru: 1946-50 arası TBMM'nin sitesinden araştırdığım kadarıyla birçok siyasi parti kurulmuş. Bunlar arasında neden Demokrat Parti bu kadar ilgi gördü?

Nilüfer Gürsoy: Buna iki yönden değinebilirim ilk olarak: Babamın mizaç olarak insan boyutu daima üstte gelirdi. Bunun yanı sıra kadınlara verdiği önem üzerinde de durmak lazım. Mesela İş Bankası döneminden başlayabilirim. Kurduğu zaman daha hiç bankacı hanım yok ama İş Bankası'nda kadın memureler ile başlandı. Bugün de bakıyorsunuz bütün bankacılık kadınların üzerinde. Bu Demokrat Partide de aynı. Yani ocak, bucak teşkilatlarından itibaren siyasi terbiye oradan başlıyordu. Kadın kolları veya gençlik kolları yoktu. Ocaklardan itibaren kadın – erkek bir arada faaliyet gösteriyordu. Kadınların siyasete girmesi de Demokrat Parti ile oldu diyebilirim. Tabii

ki daha önce kadın millet vekilleri vardı ama adeta bir kota ayırma şeklinde temsili olarak vardı. Fiilen kadınların siyasete atılmaları Demokrat Parti ile başladı ve demokrat parti döneminde ilk defa Müfide İlhan diye biri Mersin belediye başkanı oldu. Çok kuvvetli Millet vekilleri de vardı mesela Nazlı Tlabar o da teşkilatın içinden gelmişti tabana dayanıyordu yani demokratik sistem yürüyordu.

Soru: Atatürk'ün yakın arkadaşlarının hatıratlarına göz gezdirdiğimiz zaman hepsi Atatürk'ten muhabbetle bahsederler. Fakat iş Celal Bayar'a geldiği zaman Atatürk'e karşı bambaşka bir sevgi, bambaşka bir saygısı var. Celal Bayar'ın bu sevgisini neye bağlıyorsunuz?

Nilüfer Gürsoy: İkisi de Milli Mücadele'den gelen insanlar. Düşünün, Atatürk Samsun'a çıkacak yıl 1919, Bayar'a bakıyoruz Ege'de direnmeyi başlatmak için efelerin yanında. Balıkesir Kongresince asker olmadığı halde kumandan seçiliyor. Ondan sonra İstanbul Meclisine gidiyor. Yani aynı paralel duygudalar. Kuvveti başka şeylerden yani şuradan buradan aramıyor. Millete dayanarak onun özünden kuvvet alındığını söylüyor. Mesela İstanbul Meclisinde yaptığı bir konuşma var. Baktığınız zaman en son konuşma olur ondan sonra kapatıyorlar meclisi

Emine Gürsoy Naskali: Zaten o konuma üzerine kapatılıyor meclis.

Nilüfer Gürsoy: (devam) Orada efelerden telgraf gelmiş. Yunanların yaptığı mezalimi fecaati falan anlatıyorlar, bunları dile getiriyorlar. Diyor ki; “Beyler biz burada müzakerelerle vakit geçiriyoruz silahlanmak gerekli” diyor orada. Böylece son konuşmayı yapmış oluyor yani dayandığı güç daima milleti olmuş oluyor. Babam mücadele verirken Ege'de Atatürk'ü tanıyor. Atatürk de babamı tanıyor. Yüz yüze gelmeden evvel birbirlerinin ne yaptıklarının, nerede olduklarının farkındalar. Babamın ilk defa Atatürk ile nasıl karşılaştığını da anlatayım. Bu Meclis-i Mebusan kapatılıyor. Babam bir müddet İstanbul'da gizleniyor sonra Üsküdar'a geçiyor ve orada kıyafet değiştiriyor. Ardından Bursa'ya geliyor ailesini görmeye. Geldikten bir saat sonra kapı çalıyor ve Atatürk babamı görevlendiriyor. Yani birbirlerinin faaliyetlerinden haberdarlar.

Soru: Babanız Cumhurbaşkanı olduğu zaman ilk yapılacaklar listesi önüne konuyor ve okuduktan sonra bir madde daha ilave ediyor. Bu madde Anıtkabir maddesi. Sorum şu

olacak; 1938'den 1950 yılına kadar olan süre zarfında Cumhuriyet Halk Partisinin ya da İsmet İnönü'nün Anıtkabrin yapım işini biraz savsakladığını düşünüyor musunuz?

Nilüfer Gürsoy: Belki savsaklamadı ama umursamadı. Yani fikriyatında böyle Atatürk'ün asırların ender yetiştirdiği bir insan algısı olsaydı, fikren yakın olsaydı bu olmazdı.

Soru: Yanlış hatırlıyorsam düzeltin lütfen. Atatürk öldükten sonra İsmet Paşa cumhurbaşkanı oluyor ama Celal Bayar'a başbakanlıkta devam etmesini söylüyor. İsmet Paşa'nın Atatürk'ün ardından yazdığı yazıyı Celal Bayar eksik buluyor ve oraya, "Atatürk Millet Sana Minnettardır" sözü ekleniyor. Bununla ilgili ne söylemek istersiniz?

Emine Gürsoy Naskali: O söz büyük babama ait. İnönü soruyor: "Metni nasıl buldunuz" diye, büyük babam beğenmemiş konuşmayı, yeterli bulmamış ve "Millet sana minnettardır" sözünü büyük babam eklemiş.

Nilüfer Gürsoy: (Devamında) İnönü, "Babama nasıl buldunuz?" diyor. Babam, "Biraz eksik buldum" diyor ve onun üzerine vatan sana minnettardır sözü o konuşmanın üzerine konuyor. Şunu da belirtmek isterim. Benim düşüncemde Atatürk öldükten sonra bir kırılma oldu. Yani Atatürk düşüncesi perdelenmek istendi. Bunu mesela paraların pulların kaldırılmasında görüyoruz. Çeşitli emareleri var. Hatta ve hatta tarihçi olarak sizi de ilgilendir. Ben 1938 de liseden mezun oldum ve ne mutlu bana ki Atatürk'ün tarih kurumuna hazırlattığı dört ciltlik tarih kitapları var onları okuyarak geldim. Aradan yıllar geçti seksenli yılların sonunda Kadıköy'de dolaşıyorum ve Şemsettin Günaltay'ın ilk çağlar kitabını arıyorum. Bir dükkana girdim baktım Şemsettin Günaltay'ın Eskiçağları gördüm. Ne garip bizim tarih kitaplarımıza benziyor dedim sayfası, almak istediğimi söyledim. Satıcı dördünü birden almanız lazım dedi. Aldım bir iki sayfasına baktığım zaman Şemsettin Günaltay'ın kitabı 1939 da mekteplere tedrisata konmuş Atatürk'ünki çıkarılmış. Yani o algıyı kaldırmak istediler bu inanılmaz bir şey.

Soru: İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi bizim sadece bildiklerimizle mi sınırlı yoksa zaman zaman iddia edildiği gibi Fevzi Çakmak'ın bir baskısı oldu mu bu konuda hatıranızda kalan bir şey var mı acaba?

Nilüfer Gürsoy: Babam, Fevzi Çakmak’a soruyor Cumhurbaşkanı olma isteği var mı diye. O ise, “Ben asker kalmak istiyorum” diyor. Fevzi Çakmak’ın İnönü Cumhurbaşkanı olsun diye bir baskısı ise yok.

Soru: Celal Bayar’ın demokrasi anlayışı neydi? Yani özetle çoğunluğa sahip olan istediğini yapar mıydı? yoksa Milletin teveccühünü kazanan kişi belirli kurallar çerçevesinde, millet için elinden geleni yapar mıydı? Celal Bayar’ın demokrasi anlayışı neydi sizce?

Nilüfer Gürsoy: Dediğim gibi yalnızca millete dayanıyordu kadın – erkek ayrım yapmazdı. Şark raporunu okudunuz mu? orada daima insan boyutu öne çıkaran bir tavrı var. 1936 yıllarında zannediyorum bu şark raporunu hazırlamak için gidiyor. İktisat bakanı ve maliye bakanına vekaleten dolaşıyor. Raporunu hazırlıyor. İlk başında diyor ki: “Buraya Cumhuriyet girmemiş ve feodal sistem devam ediyor. Bir şey olur cezalandırılmayı kabul ederim. Bu insanlar topraklandırılmalı, onlara bir yaşam alanı bırakılmalı” diyor. Bu durum İnönü’yü endişeye düşürüyor ve “Bayar ne yapmak istiyor ihtilal mi çıkaracak” diyor. Atatürk beğeniyor bu raporu. Benim kanaatimce onu başbakan yapmasının bir sebebi de budur. Çünkü orada babam bütün bir proje koyuyor ortaya yani doğu nasıl kalkınabilir diye.

Nilüfer Gürsoy: Gürsel’in yazıp Menderes’e Ethem Menderes’le gönderdiği mektuptan bahsediyoruz. Şimdi bunun ilk duyulma safhasını eşim anlatmıştı. Harbiye Okulu’na geliyor o günlerde dışardaydı. O zaman duyuyor böyle bir mektup olduğunu. Yani ilk duyulma şekli bu. Ondan sonra Yassıada’da ele alındı. Gündeme geldiği zaman da tüm Demokrat Partililer böyle bir mektubun varlığından haberdar değiller, o anlaşıldı. Bu mektubu niçin bizden sakladınız diye söz alıp itiraz edenler oldu.

Bu mektubun bir versiyonu olduğu gibi bir başka versiyonu da var. Yani Bayar sözünün kaldırıldığı ikinci bir versiyon da giriyor. Bunları bir gün Çiftehavuzlar’da balkonda otururken İsmet Bozdağ ile aramızda konuşuyoruz, baktık İsmet Bozdağ böyle hafif buruk bir şekilde dinliyor bizi. Sessizlik olunca Bozdağ atılarak “Aslında bir üçüncü versiyon daha var” dedi. İsmet Bozdağ gidip Ethem Menderes ile konuşmuş. Kayseri’den sonra yaptığı röportaja dayanarak söylüyor, onun ifadeleriyle söylüyorum. “Bu mektup tertip edildi” dedi. Buna göre, aslında aralarında konuşuyorlar ve böyle bir mektubun yazılmasına karar veriyorlar

soru: Kimler konuşuyor?

Nilüfer Gürsoy: (Devamında) yani Gürsel ve iki Menderesler olacak. Yani böyle bir mektubun yazılmasına karar veriyorlar.

soru: İki Menderesler derken Adnan Menderes dahil mi?

Nilüfer Gürsoy: Evet. O günler de gündeme getirmiyorlar. Bunu söyledi. Tabii çok şaşırtıcı bir şey ama bakıyoruz mektubun ilk cümlesine yani düşünülebilir gibi de geliyor. Çünkü mektup şöyle başlıyor: Dün akşamki konuşmalarımızın ışığı altında diye bir cümle var.

Emine Gürsoy Naskali: Mektubun sonunda da Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanı olması isteniyor.

Soru: Bir şeyi merak ediyorum. Büyükbabanızın belli ki Ethem Menderes'e hiç güveni yok ve İsmet Bozdağ'ın hazırladığı bir kitapta da Andan Menderes'i bu konuda eleştiriyor. Aynı şekilde Şemi Ergin'i de kabine de ihanet eden bakan olarak değerlendiriyor. Ne söylemek istersiniz?

Emine Gürsoy Naskali: Ethem Menderes hain olarak çıktı Yassıada'dan. Keza Şemi Ergin de, tüm Demokrat Partili milletvekilleri nezdinde. Orada Ethem Menderes'in tüm Demokrat Partili bakanları suçlayan hatıratı ile ilgili orada dendi ki: "Madem bu kadar açık bir şekilde görüyordun senin görevin değil miydi ikaz etmek, madem bakandın?" Yassıada sonrasında ise zaten Demokrat Parti milletvekilleri bu ikisini aforoz ettiler. Darbeciler ise mecbur kaldılar Ethem Menderes'i hapse göndermeye. Tamamen beraat ettiremediler. Kayseri'ye giderken kimse onun yanına oturmak istemedi. Yassıada sonrasında orada bulunanlar, şahitlik yapmaya gelenler hepsi büyükbabama geldi, büyükbabam onları evlerine ziyarete gitti, bir tek Ethem Menderes'i kabul etmedi, Şemi Ergin'le bile görüştü. Düşünün artık. O da bir haindi. Ethem Menderes zaten sonra İstanbul'da ve Ankara'da barınmadı. Köyüne gitti tecrit halde. İşte İsmet Bozdağ orada gidiyor onu görmeye. O mektup meselesi ile ilgili şöyle bir tevatür de var: Sözde Adnan Menderes'in o mektuptan hiç haberi yokmuş da sadece Ethem Menderes kötülüklerin anası babasıymış gibi, sanki bu işi bu şekilde yürütmüş gibi o doğru değil. Adnan Menderes'in kesinkes haberi var. Bunu kendi ifadesiyle de Yassıada'da söylüyor o duruşmalarda. Şimdi tam sayfasını satırını

söyleyemeyeceğim ama kendi ifadesiyle görmüş olduğunu söylüyor. Galiba İstanbul - Ankara olaylarının hem önsözünde yazdım hem içinde var. Bakanlar olsun milletvekilleri olsun bu mektuptan Harbiye’de yani Ankara’da haberdar oluyorlar çünkü radyo da neşriyat yapılıyor ve bu mektup okunuyor. Fakat okunan mektupta buradakinden farklı bir versiyon var. Adnan Menderes’in cumhurbaşkanlığıyla ilgili o bölüm yok. Onu çıkarmışlar. Yani bir versiyonda sizi cumhurbaşkanı yapmak istiyoruz var ikinci versiyonda yok. Tabii bunu radyodan okuyamazlar sizi cumhurbaşkanı yapmak istiyorduk şeklinde. Çünkü sen adamı cumhurbaşkanı yapmak istiyorduysan ne diye adamı hapse attın diye sorarlar.

Nilüfer Gürsoy: Yani bu adeta bir muhtıra. Yalnız İsmet Bozdağ’ın ifadesiyle bu bir tertip olarak adlandırılabilir. Şöyle bir durum da var daha, yani Gürsel neden bu ifadeyi der Bayar’a? Şöyle bir durum daha var. Genelkurmay Başkanı Erdelhun’un müddetini uzatıyorlar, az sonra Adnan Menderes ile Ethem geliyor babama ve diyorlar ki “Gürsel’i yapalım.” Babamda diyor ki: “Peki siz az evvel Erdelhun’un başkanlığını uzatmak kararı aldınız. Şimdi hangi gerekçeyle Genelkurmay başkanı olacak” (Cemal Gürsel için) diyor. “Nedir gerekçeniz”? diyor. Bunun üzerine de Cemal Gürsel’in emekliliği söz konusu oluyor.

Soru: İsmet Paşa, idamların durdurulması için Cemal Gürsel’i aradı mı?

Nilüfer Gürsoy: Bu söylemler bizim dışımızda ama bir mektup bıraktığı da söylenir. Ama böyle bir zihniyetin böyle bir kararı varsa artık çok geç. Daha önce hamle yapması gerekirdi.

Not: Topkapı olayları üzerine geçen konuşma üzerine Nilüfer Gürsoy devam ederek

Nilüfer Gürsoy: Yani bakıyorsunuz Yassıada davalarının hemen hemen çoğu İnönü’nün adı etrafında. Yani öldürülecektin, öldürülmeyecektin o tartışılıyor. Peki neden gitmedi, neden şahitlik yapmadı? Topkapı olaylarında diyorlar ki Topkapı’dan geçmeyin orda bir nümayiş var doğru olmaz diyorlar. İçinde bulunduğu otomobilde de Kasım Gülek de var. İnönü ısrar ediyor, Topkapı’dan geçeceğim diyor ve kalabalığa dalıyor bu durum Yassıada’ya da yansıyor. Kasım Gülek çağrılacak şehadete, gitmeden evvel ne yapayım doğruyu mu söyleyeyim diye vicdanıyla muhasebeye giriyor ve oraya gidince Başol soruyor: “Böyle bir öldürme haline şahit oldunuz mu? Böyle bir şey sezdimiz mi? diyor. Gülek ise: “Hayır, sezmedim” diye cevap veriyor,

doğruyu söylüyor. İlk mecliste tanımamıştım o zamana kadar gittim elini sıktım doğru söyledi diye. Aradan yıllar geçti, bir televizyon programı yapıldı, Canlı yayın, Kasım Gülek, Özden İnönü ve ben. O arada ben Özden Hanım'a dedim ki: "Birçok dava babanızın etrafında dönüyordu. Babanız şahitliğe gitmeyi düşünmedi mi, yoksa çağırılmadı mı?" dedim. Özden Hanım şaşırdı. O cevap vermeden evvel Kasım Gülek atıldı. "tabii" dedi. "Hürmeten çağırılmadı." dedi. Ben de gülümseyerek ama sizi çağırılmışlar dedim. Yani bu düzmece iddialarla ne kadar vakit kaybettirildi memlekete.

Yemek masasında kayıt yapmadığımız sırada konu İsmet Bozdağ'ın kişiliğinden açılmış ve bazı görüşler ortaya atılmıştı şimdi kayıta bunlarla ilgili soruyorum.

Soru: İsmet Bozdağ'ın kardeşiniz Refik Bayar'ın vefatını intiharmış gibi yazması hakkında konuşmuştuk. Bunu biraz daha açar mısınız? Neden böyle yazmış?

Nilüfer Gürsoy: Sebebini ben de bilmiyorum. Ama neden böyle yazdın dendiği zaman: "Mantığa daha yakın geliyor" dedi. Yani mantığı da şu olması lazım: Çok üstüne gidildi, o da dayanamayıp intihar etti anlamına getiriyor. Fakat bakarsanız Bayar'ın çocukları olarak hepimizin üzerine baskı oldu. Abim Turgut da kırklı yıllarda Doğubeyazıt'ta askerliğini yapıyordu yani tam İkinci Cihan Harbi yıllarında küçük bir radyo götürüyor ve orada subaylarla radyoda dış haberleri falan dinliyorlar. Bu rapor ediliyor Ankara'ya ve diyorlar ki Bayar'ın oğlu buradaki askerlerle bir darbe bir faaliyet içinde. Bu dosya Fevzi Çakmak'ın önüne geliyor o da fırlatıyor, canım böyle şey mi olur diye bir yana atıyor. Ben hatırlıyorum yine kırklı yıllarda yani Demokrat Partinin kurulmak üzere olduğu günlerde Nevzat Tandoğan Babama gelip diyor ki: "Aman çok dikkat etsinler Nilüfer Hanım herhangi bir olay olmasın" diye. Çünkü ben evden Dil Tarih Fakültesi'ne geliyorum yürüyerek falan aman dikkatli olsun diyor. Benim üzerimde bile bir baskı var ve ben o baskıyla büyüdüm. Hep böyle ailem tarafından şunu yapma, bunu yapma gerginliğini yaşadım. Yani hepimizde şöyle ya da böyle bir baskı vardı.

Soru: Yani bu baskı intiharı getirmedi. Abiniz kalp krizi sonucu vefat etti.

Nilüfer Gürsoy: Gayet tabii, gayet tabii hastanede bir müddet kaldı kalp romatizması vardı. Sonra işte Ayazpaşa'daki şimdi yıkılmış olan o büyük binada yani Ayazpaşa Palas'ta vefat etti. Ne acıdır ki o kendi hakkında açılan davaların beraat ile neticelendiğini ölüm yatağında işitti. Mahkemeye gidecek güçte değildi.

Soru: Demokrat Parti kuruldu. Seçimi kazandı fakat bir bile başbakan adayı belli değil. Celal Bayar, Adnan Menderes'i Başbakan seçti ki, Fuat Köprülü, Adnan Menderes'i Celal Bayar'a yollamış ve kendisini başbakan yapmasını söylemesini istemişti. Fakat babanız Adnan Menderes'i başbakan seçti. İkisi karşılaştırıldığında Köprülü daha deneyimli ve yaşça büyük. Menderes ise daha genç. Merak ediyorum babanızın Adnan Menderes'i seçmesinde ki sebep neydi? Onda ne gördü?

Nilüfer Gürsoy: Babam namzet olacak kişilerin şahsiyetlerini yakından tanıyor ve bir tercih yapıyor. Şu veya bu sebeple demem biraz da şahsiyetten olabilir. Demek ki Menderes'te ki cevheri görüyor, genç, dinamik bir bakış açısı, belki Cumhuriyetin değerlerine daha yakın müstakil grupta yer almış, o potansiyeli görüyor. O günlerde bakarsanız dört kurucu arasında Adnan Menderes en geç ve en zayıf halka şeklindeydi. Seçim hitabeti de yoktu. Sonradan gelişen bir kabiliyet. Tabii ki babam Adnan Bey'in bütçe müzakerelerinde sözcülük yaptığı için onun müzakere tarzını gördü ve denedi. O cevheri gördüğü için yaptı.

Soru: Çok isabetli bir tercih yaptığını bugün bile söyleyebilir miyiz?

Nilüfer Gürsoy: Evet.

Nilüfer Gürsoy: Bayar, Demokrat Partinin programını ve tüzüğünü götürdüğü zaman, İnönü'nün sorularını ve babamın cevapların biliyorsunuz değil mi? Yani Hilafet konusu Serbest Fırkadaki gibi acaba gündeme gelecek mi düşüncesi, ondan sonra doğuda Demokrat Partiye teşkilat kurdurmama anlayışı... İşte ilk sorduğu sorular: "Doğuda teşkilat açacak mısınız?" Babam "Tabii açacağız" diyor. İnönü ise "Açmasanız nasıl olur" diyor. Babamda, "Peki biz vergi vermiyor muyuz?, askere gitmiyor muyuz? Demezler mi" diyor. Tabii orada kurmayınca ne olmuş oluyor? Bütün siyaset oradakilerin Mülkiye Erkanına kalmış oluyor. Zaten Halk Partisi onlarla idare ediyor. 1946 seçimlerini nasıl idare ettiler? Sandıklar valiliklerde sayıldı.

Soru: Vatan Cephesi hakkında görüşleriniz ve düşünceleriniz nedir?

Nilüfer Gürsoy: İnönü Ege'de bir siyasi geziye çıkıyor. Gezinin adı ise Ege Taarruzu, onun üzerine Vatan Cephesi kuruluyor. Ama belki de hizip olarak kabul edilmeyebilir. Çok da dejenere edildi. Mesela radyolarda okunurken ölenlerin adları da okundu. Şu,

bu, falan ama bile bile dejenere edildi. Fakat başlangıcı Ege taarruzudur ki bunun üzerinde, o manşetin yanlış olduğu üzerinde duran yok.

Soru: Tahkikat Komisyonu ile ilgili malum heyete çok geniş yetkiler veriliyor. Babanız, İsmet Bozdağ'ın anlattığına göre; Bu anayasaya aykırı bir uygulama değil çünkü Atatürk'ün bu anayasası meclisi her şeyin üstünde görür, millete dayanır. Dolayısıyla bu meclisin üstünde bir güç yoktur. Bu meclis istediği yasayı çıkartır. Hele ki bir muhalefet partisi devlet düzenini yıkmaya teşebbüs ettiyse biz neden bunu araştırmayalım? Şeklinde bir izahatı var. Bununla ilgili olarak düşüncelerinizi alabilir miyim? Bu komisyona verilen yetkileri abartı buluyor musunuz?

Nilüfer Gürsoy: Necmettin Önder'in bu konuda bir kitabı var onu okuduğum zaman normal olduğunu görüyorum.

Soru: Büyükbabanız, dokuz subay olayıyla ilgili diyor ki: Bu dokuz subayın içinde bize zamanında biz muhalefetteyken ihtilal teklifi yapmış olan Cemal Yıldırım da bulunmaktaydı. Yani D.P muhalefetteyken CHP'ye karşı bir ihtilal hareketi mi oldu?

Emine Gürsoy Naskali: Evet oldu. İstanbul'da büyükbabamı ziyarete geliyorlar, İnönü'yü indirme teklifinde bulunuyorlar ve biz sizinle birlikte hareket edelim diyorlar. Büyükbabamın yanında Adnan Menderes'te var. Büyükbabam o gelen kimseleri böyle fikirlerden uzak durmalarını ve böyle şeylere hiçbir şekilde tevessül etmeyip işlerine bakmaları gerektiğini söylüyor. Şimdi Cemal Yıldırım gerçekten de İnönü'yü indirmeye yönelik bir planla mı geldi yoksa bir yem miydi bilmiyorum.

Soru: Konuyu yeniden Ethem Menderes'e getirmek istiyorum. Tuttuğu notlarda Celal Bayar'ın bir gün kendisine dönerek gerekirse İsmet İnönü'yü idam sehpasına götürmekte tereddüt etmem dediğini yazar. Fakat Bayar'ın Ethem Menderes ile ilgili görüşleri ortadayken yani açık açık güvenmiyorken ona böyle bir şey söylemesi mümkün mü? Bu konuda ne söylemek istersiniz?

Emine Gürsoy Naskali: Hayır söylemez. Yani mahkeme sırasında Samet Ağaoğlu, Ethem Menderes'in bu hatıratında ki iddialara karşı Başol'a söylediği sözler var. Bunlarda Ethem Menderes'in kapasitesinin müsait olmadığını, duyduğunu anlamadığını ve duyduğunu nakledemeyecek bir zihin yapısına sahip olduğunu söylüyor.

Sev uçağı dönemin haberlerini göstermem üzerine Nilüfer Hanım bir hatırasını anlatıyor:

Nilüfer Gürsoy: Yassıada dönemi Çiftelhavuzlarda oturuyoruz. O sırada anneme bir misafir hanım geldi. Onun naklettiğı bir olay yani bu hanım da bir tanıdığı vasıtasıyla anlatıyor. Bir gündelikçisi varmış, bu gündelikçi ile beraberken kapı çalıyor içeri ev hanımının kardeşi giriyor. Bu kişi aynı zamanda Türk Hava Yollarında çalışan bir pilot ya da mühendis. Diyor ki: “Biliyor musun bugün ayarladık”, yani o uçaklar üzerinde bir şey yaptığını anlatıyor, hemen evin hanımı sözünü kesiyor ve gündelikçiyi işaret ediyor laf kesiliyor. Yani şüphe bu uçak üzerinde bir uygulama yapıldı mı yapılmadı mı bu söz konusu olabilir. Yani böyle bir şeyi bize nakleden oldu ama o telaş sırasında ne o gelen ziyaretçinin ne de o ziyaretçinin anlattığı vakanın aslına ulaşmış değilim. Lakin böyle bir dedikodu da kulağımıza geldi. Bunun üzerine de gidilmedi hiç.

Soru: Kendisine karşı, Talat Aydemir’in ikinci darbe girişiminde, bu çılgınlığı durdurun yoksa ben tek başıma tankın önünde çıkarım diyen İsmet İnönü’nün 27 Mayıs’ta ki rolü nedir?

Nilüfer Gürsoy: İdamların af konusunu konuşmuştuk. Gürsel’e gitmesiyle ilgili bunu daha önce yapamaz mıydı? Yapmak hiç aklına gelmedi. Ne acı bir şeydir ki Akis dergisinin nüshalarını karıştırırsanız bir nüshada Köprülü, Behice Hanım ile İnönü’ye gidiyorlar. Köprülü diyor ki: “Paşam bir hareket oldu gelin siz Cumhurbaşkanı olun ben de Başbakan olayım.” Yani ihtilalden birkaç gün sonra yine mayıs ayı içinde. Yani İnönü, halk Partisinin teşkilatları ile bu darbenin içinde. Tekin Erer bir kitabında 27 Mayıstan önceki bir olayı anlatıyor bu olayda nakil olarak anlatayım. Yaz aylarında İnönü’nün Heybeli adadaki evine bir halk partili heyet geliyor tam ortalığın alevlendiğı dönem. İnönü diyor ki Yassı adayı göstererek görüyor musunuz hepsini buraya tıkacağım diyor. Yaklaşık bir sene önceki olay. İnönü heyete dönerek devam ediyor: “Şimdi siz vazifesi nedir küçük büyük demeden bana Demokrat Partililerin listesini getireceksiniz diyor.” Tekin Erer’in yorumu diyor ki 27 Mayıs olduğunda Demokrat Partililer kapı kapı toplanırken anladım ki bunu yapan bir sivil teşkilatmış diyor... bunları eklediğimiz zaman Halk Partisi adeta bir yeraltı örgütüymüş gibi çalışıyor. Lütfi Kırdar’ın anlattıkları var babama, halk Partisinden ayrıldığı zaman babam niçin ayrıldınız diyor Kırdar ise cevap olarak: “Yaptıklarını bir türlü vicdanım

kabul etmedi.” diyor. Yassıada’da L tfi Kırdar sorgulanırken Ba ol’da soruyor Kırdar’a niçin ayrıldınız Halk Partisinden diye Babamda bekliyor ki L tfi Kırdar kendisine anlatmış olduklarını anlatsın fakat ömrü vefa etmiyor ve Kırdar oracıkta yığılıp kalıyor. Yani tamamıyla bir yeraltı  rg t . Fiilen kimlerin yaptığı ise henüz ortaya çıkmış değil. Dış bağlantıları da ortaya konmuş değil. Mesela Evren için var “our boys did it” şeklinde. 27 Mayıs’ta aynı zamanda orduya da darbe indirildi    binden fazla asker ihraç edildi.

Soru: Demokrat Parti’ye yönelik en büyük suçlamalardan bir tanesi olan “irtica getirdiniz” söylemi hakkında g r   lerinizi alabilir miyiz?

Nilüfer Gürsoy: Demokrat Partiye Yönelik bazı suçlamaların başında irtica tehditi geliyor. Yani ne yapmış Demokrat Partililer, ellilerde iktidara geldikleri zaman önlerinde ezan meselesini buldular.  ncesinde Türkçe okunuyor ezan ardından ise önünü bunu zorunlu hale getiriyor ve Arapça okuyanlara ceza getiriyor. Bu sebeple bir kitle birikmiş oluyor Arapça ezan okudu diye din mensuplarınca. Böyle k llyatlı bir şekilde duruyor. Getirilen af kanunlarına benzer kanun algısıyla hareket ediliyor. Ben demokrat Partililerin yaptıkları doğrudur diyemiyorum o anda. O günlerde çok kar ıydım ve hala iyi bir şey olmadığına kaniyim olduğuna. Ama bizim demokrat partililer ise Arapla tırılım ve böyle bir yol açalım diye çıkmadılar yola, yani önlerinde birikmiş olan bu af kanunu getirerek dediler ki madem bu bir suçlu oluşturuyor ve madem ki demokrasi geldi ezanın okunmasını serbest bırakalım. Yani getirilen kanun Arapça ezan demiyor, ezanın okunmasını serbest bırakıyor. Ama bu zamanla Arapça ezanı getirdi şekline dönüştü. Her neyse.

Soru: Atatürk’  koruma Kanunu hakkında hatırladıklarınız nelerdir?

Nilüfer Gürsoy: Şimdi bu kanun nereden do uyor? Demokrat Partinin muhalefet döneminde 50 seçimine yaklaşırken mecliste bir grup Ticiani yani Pilavo lu’nun adamları dinleyici locasından ayağa kalkıp tekbir getiriyorlar. Bu Ticaniler, Atatürk heykellerini yıkan adamlar. Pilavo lu’nun o sıralardaki hüviyetini söyleyeyim kim biliyor musunuz? 50 seçimlerinde Halk Partisinin Ankara adayı olarak önünü’n n arkasından gelen aday.

Soru: Pe inden yani ikinci sıradan  ylemi?

Nilüfer Gürsoy: Evet ikinci sıradan. İnönü, arkasından Pilavoğlu. Yani Ankara kazanmış olsa İnönü ile beraber meclise girecek. Ondan Sonra Demokrat Parti geliyor. Heykellere tecavüz oluyor. Ne yapalım? Tekbir olarak bu kanunu düşünüyorlar. Bu kanunu getirirken Demokrat Partinin içinden bile diyorlar ki şahıs için kanun yapılmaz ve itiraz ediyorlar fakat Bayar diyor ki bu şahıs için değil.

Sorular bittikten sora açılan genel sohbet üzerine Nilüfer Hanım, İnönü ve Gürsel ilişkisi ile ilgili olarak şunları söylüyor

Nilüfer Gürsoy: Gürsel'in sözü var İnönü'ye, diyor ki emriniz başımızın üstünde Peygamber buyruğudur. Böyle sözleri var.

İsmet Bozdağ'ın, Celal Bayar'ın anlatılarını “Başvekilim Menderes” adı altında derlediği kitabın güvenilirliğini soruyorum ve bunun üzerine Nilüfer Hanım, babasının kitabı gördüğünü ve bir sorun bulmadığını söylüyor.

Nilüfer Hanım, Celal Bayar'ın “Atatürk'ü sevmek milli bir ibadettir” sözüne atıfta bulunarak şunları söylüyor. Atatürk vefat ediyor ve daha hakkında tören yapılmamış mecliste. Kazım Özalp geliyor, babam onu Balıkesir Kongrelerinden tanıyor, Özalp babama diyor ki; “Bak Celal artık kale Atatürk demek yok.” Yani hocalar camide kale Resulü yani Peygamber Efendimiz buyurdu ki manasına gelen sözü derler. Yani Özalp artık kale Atatürk yok diyor. Bu söz üzerine babam yaptığı bir konuşmada Atatürk'ü seni sevmek, tebcil etmek her Türk vatanseverinin milli borcudur. diyor. Ondan sonra iktidara gelip Çankaya'ya çıktığı zaman bodrumda bir sandık içinde büyük bir Atatürk heykeli bulundu. Heykeltıraş Sabiha Bengütaş'ın İtalya'da yaptığı bir heykel ve bunu kırklı yıllarda İnönü'ye gönderiyor ve uzunca bir süre sandık içinde kalıyor bodrumda. İşte o heykel çıkarılıyor ve Çankaya Köşkünün girişine dikiliyor. Atatürk'ü asker peleriniyle gösteren gayet güzel bir heykeldir. O heykelin altına da Atatürk seni sevmek milli bir ibadettir sözü konuyor. 27 Mayıs olduktan sonra köşke eşyaları almaya gittiğimde dikkat etmemiştim. Fakat sonradan dediler ki o sözü kaldırmışlar. Demirel Cumhurbaşkanıydı. Kendisine yazı yazdım ve o sözün yerine konmasını rica ettim. Gelen cevap ise o sözün yerine Atatürk'ün kendi sözü konmuştur, yani 27 Mayısçılar o sözü atmışlar, Atatürk'ün sözü olduğu gerekçesiyle de değiştirmediler.

Yapılan Röportaj Sonrası Çektirilen Fotoğraf

Soldan Sağa

Yılmaz Yıldırım, Nilüfer Gürsoy (Bayar), Emine Gürsoy-Naskali.

Heykeltıraş, Bengütaş tarafından yapılan ve Nilüfer Hanım'ın Bahsetmiş olduğu Atatürk Heykeli.